

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕДНІКОВА

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Рвітка
ОГЛАВЛЕНИЕ I-го ТОМА.

ПОВѢСТИ.

	Стр.
I. Салдацький патреть	1—22
II. Маруся	1—88
III. Мертвецький велик-день	1—24
IV. Добре робы, добре и буде	1—36
V. Конотопська видьма	1—81

таки французскими книжками, отъ которых, въ
старину, и письма, отъ Европы, и отъ
однихъ изъ нихъ въ книжки, итакъ, можно съ
известіемъ о томъ, что въ книжкахъ
имѣются и письма, итакъ, изъ Европы.

Мысль о настоящемъ изданіи сочиненій Григорія
Федоровича Квитки (Грыцка Основ'яненка) возникла
еще въ то время, когда Харьковское общество готово-
илось праздновать столѣтіе (исполнившееся 18 но-
ября 1878 г.) со дня рождения этого замѣчательнаго
украинскаго писателя и выдающагося общественнаго
дѣятеля своего времени. Починъ принадлежалъ зем-
скому собранію Харьковскаго уѣзда. Прочитанная въ
его засѣданіи записка Ф. А. Павловскаго (бывшаго
члена управы и училишнаго совѣта) и словесное за-
явленіе покойнаго гласнаго о. Александра Подольскаго
(настоятеля церкви въ селѣ Основѣ) вызвали общее
сочувствіе, сказавшееся въ слѣдующемъ постановленіи
16 іюня 1878 г.: учредить въ с. Основѣ, на родинѣ
писателя, школу съ преподаваніемъ садоводства и
огородничества, и ходатайствовать о присвоеніи этой
школѣ имени Г. Ф. Квитки. Содержаніе школы при-
нято на средства земства съ небольшимъ пособіемъ,
какое по приговору обязалось ежегодно вносить мѣст-
ное сельское общество. Четыре десятины земли подъ
школу подарены земству Андреемъ и Валерьяномъ
Валерьяновичами и Елизаветою Карловною Квитками.
На постройку употребленъ материалъ отъ большого
амбара, пожертвованнаго крестьянскимъ обществомъ, и
отъ старой церкви (по предложению протоіерея По-
дольскаго и съ разрѣшенія епархіального начальства),
а также особый капиталъ (около 2000 р.), составив-
шійся въ управѣ ранѣе изъ пожертвованій, и всѣ
остатки отъ земскихъ ассигновокъ по школѣ на Ос-

II.

новъ. Заботы по учрежденію школы, выработкѣ программы и проч., а также по устройству юбилейнаго торжества возложены были земствомъ на особый комитетъ, подъ предсѣдательствомъ уѣзднаго предводителя дворянства, какъ преемника той обязанности, которую много лѣтъ несъ покойный писатель. Въ составъ комитета первоначально вошли: Ф. А. Павловскій (секретарь комитета), о. Александръ Подольскій и А. Е. Зайкевичъ (профессоръ агрономіи въ Харьковскомъ университѣтѣ).

Утвержденная г. министромъ внутреннихъ дѣлъ программа празднованія юбилея включила въ обязанность комитета заботы объ изданіи сочиненій Г. Ф. Квитки. Право изданія уступлено внуками писателя А. В. и В. В. Квитками въ собственность земства Харьковскаго уѣзда, подъ условиемъ, чтобы чистый доходъ поступалъ въ пользу школы, построенной на Основѣ въ память Г. Ф. Квитки. Фондомъ же изданія послужили отподь не земскія ассигновки, какъ ошибочно сообщалось въ одной газетѣ, а специальная пожертвованія отъ многихъ лицъ, поступившія въ комитетъ, начавшій дѣло изданія, продолженіе котораго по постановленію земскаго собранія, поручено уѣздной управѣ.

Вотъ списокъ пожертвованій, поступившихъ въ комитетъ и переданныхъ имъ земской управѣ:

1) Отъ профессора А. Л. А. Потебни (взявшаго на себя и трудъ редакціи) сборъ съ его публичной лекціи въ день юбилея—200 руб. и пожертвованные присутствовавшими на лекціи 100 р. (А. К. и Х. Д. Алчевскими по 25 р., Е. С. Гордеенкомъ—6 р., А. Н. Стояновымъ и г-жей Вишневской по 5 р., Н. Н. Бекетовымъ, М. Ф. Ковалскимъ, О. И. Пѣховскимъ, подп. Гвоздиковымъ, А. Д. Ивановой, М. Д. Раевской, И. И. Слатинскимъ, В. Оболонской и Н. по 3 р., Н. В. Масловичемъ и Х по 2 р., г. Геттихъ и М. Линдой по 1 р., Бараниковымъ и Давидовымъ по 50 к.).

2) Отъ Ник. Ник. Сабо—сборъ съ устроенной имъ выставки картинъ принадлежащихъ частнымъ лицамъ—290 руб.

3) Сборъ съ вечера въ дворянскомъ собраніи 7 декабря 1882 г.—50 руб. 75 коп. (переданы чиновникомъ особ. поруч. К. М. Андреевымъ).

III.

4) Отъ Ф. А. Павловскаго—100 р.; чрезъ него же поступили пожертвованія отъ слѣдующихъ лицъ: Александра Павловскаго—100 р., Б. Г. Филонова—100 р., №—500 р., П. Н. Горлова—125 р., шт.-кап. М. И. Силакова, Н. П. Пассека, А. Л. Пестржѣцкаго, П. Я. Огненка, Х. Д. Алчевской и Ник. Евст. Ковалевскаго по 25 р., душеприказчиковъ Сысоева—16 р., Л. Д. Журавлевы—15 р., И. К. Грищенка—12 р., М. Д. Линды, В. Г. Пономарева, Н. П., С. Я. Бѣликова, С. М. А., Т. С. Кульшина, Г. А. Коренева, Е. И. Цвѣтковой и NN по 10 р., Н. В. Орлова, Е. В. Хлѣбникова, А. Ст. Дмитріева и трехъ NN по 5 р.; И. П. Сокальскаго, Г. В. Цѣхановецкаго, В. А. Савича, Д. Т. Губенка, И. М. Зеленскаго, П. Я., М. И. Попова по 3 р., сельского учителя—1 р., при письмѣ П. С. Ефименка изъ Чернигова—102 р. (отъ Х.—25 р., А. Карпинскаго—16 р. 50 к., неизв. 8 р. 50 коп., Н. Милорадовичъ, Рашевскаго и Барсука по 5 р., П. С. Ефименка 3 р. 50 к., Н. Константиновича, А. Тишинскаго, В. Хижнякова, К. Милорадовичъ, Шрага, Лизогуба по 3 р., В. Варзерь, А. Ханенка, Сорокина и Константина по 2 р., Д. Лавриненка, Вл. Филонова, Заики, Селюка, Фурсенка, Л. Глѣбова, Дороненка по 1 р., П. Исаевича—50 к.); отъ служащихъ Харьковской контрольной палаты—19 р. (И. И. Киселева 3 руб., И. Петропавловскаго—1 р. 50 к., А. Алексѣева, Джунковскаго, Якименка и М. Рогожина по 1 р., И. Засядко, А. Гребенникова, И. Лессевича, Н. Михайлова, Д. Линды, Н. Морошкина, И. Вышемирскаго, Л. Кандбы, И. Семейкина, М. Лиханскаго, Краля, Праведникова. И. Козаченка, Я. Миллера, Ф. Гречки и Н. Гречки по 50 к., Гр. Иваненка 40 к., А. Аксененко—35 к., Казина, Фоменка, Свиридова, М. Михайлова, И. Несмачного по 30 к., Харламова—25 к.); отъ А. С. Фесенка—5 р., итого 1386 р.

5) Отъ протоіеряя Александра Подольскаго изъ с. Основы—10 р.; чрезъ него же отъ: И. Д. Яковенка—25 р., П. Пасѣчника, Е. Мухи, П. Сидоренка, С. Кубрака, М. Меланыча, К. Томаха, Л. Левшина, М. Зайдорожнаго, В. Склѣра, Т. Кубрака, А. Кубрака, С. Кудя, С. Никитенка, А. Шевченка, И. Онищенка, К. Клетикова, Д. Деканя, П. Плехна по 1 р., Павла Торяника, В. Томаха, И. Томаха, С. Деканя, П. Даниленка, Н. Деканя, А. Бого маза по 30 к., П. Кубрака, В. Передерія, В. Томаха, Д. Кудя, Н. Шевченка по 40 к., Е. Кудя—35 к., Гр. Бондаренка, И. Даниленка по 30 к., Р. Деканя, Н. Задорожнаго, Н. Кудя, И. Иванова по 20 к., А. А. Азарова, С. Шевченка по 15 к., К. Андрусенка—10 к., итого 60 р. 65 к.

6) Чрезъ И. Мих. Бутовскаго: отъ М. С. Косенка—6 р., отъ трехъ Заикивчанъ—3 р., отъ А. Бырдина, Ал. Деллена, М. Д. Журавлева, А. Л. Пестржѣцкаго, Н. Салько, Е. А. Сѣрикова, № и N по 3., Ад. Фр. Ф., А. А. Ясинскаго и С. И. Д. по 2 р., В. М. Мандрыкина, Е. Т. Сумцова, В. Ф. Михайлова, Студенцова, Данилова, Г. И. Сапелькова, Е. Д. Зайцева, Ал. Жидкова, Максима, М. Андреева, Н. О. Юхновича, П. А. Яс., П. Груздева, Л. Л. Ч., Н. Полсима, М. Ф. Зубкова, М. М. Дикарева, А. Л. Боженка, Станковича, А. В. Шнуркаго, Н. Лысогоренка, Ф. Запорина, М. Пл. К., А. М. Маркова, А. Савченка, П. Д. Кохановскаго, К. Г. Квитки, П. Чугаева, А. А. Мерхалева, Ал. Тим. Павлов., В. С. Тутаева, И. Т. Смирнова и восьми N по 1 р., отъ С. Д. Ильницкаго и М. Ф. Подковщикова по 50 к., итого 85 р.

7) Отъ Зах. Макс. Новицкаго изъ села Основы 10 руб.; чрезъ него же отъ: Сем. Ст. Сѣрика 10 р., А. Любарскаго, Г. А. Савченка, В. И. Золотарева, свящ. Руднева, С. Кокина по 2 р.; отъ свящ. Н. Жиликова, урядника

IV.

Мащенка, Лв. Ив. Тарапаты и К. Дейчмана по 1 р.; Петра Лаптія, Сем. Зайцева по 50 к.; И. Киктенка, Н. Наумова, Д. Соломахи, по 30 коп., рядового Н. Уманца 25 к., Гр. Завадского, П. Маликова, Н. Шорна и Г. И. Завадского по 20 к., Ф. Шевченка 15 к., М. Зв'рева 20 к., итого 37 р. 30 к.

8) Чрезъ доктора Вл. Ст. Александрова отъ П. Ж. 24 р., А. С. Румянцева 3 р. 40 к., свящ. М. Румянцева 2 р., свящ. В. Лихницкаго и Ел. Вертеловской по 1 р., итого 31 р. 40 к.

9) Отъ Ал. Ром. Шидловскаго 4 р.; чрезъ него же отъ: Кн. Голицына и Н по 3 р.; Красовскаго и Я. Н, по 2 р., отъ Л. Линицкаго, «кого-то» и еще пяти Н по 1 р., итого 21 р.

10) Отъ В. П. Рославлева 10 р.; чрезъ него же отъ: Варв. Рославлевой 5 р., Марии Андр., Настасьи Андр. и Анны Андр. ур. Антоновыхъ (бывшихъ Харьк. институтокъ) по 3 руб., М. М. Безпечниковой 1 р., итого 25 р.

11) Начислено % по 9 апр. 1886 г., т. е. по день передачи комитетомъ всѣхъ счетовъ въ уѣздную земскую управу, 525 р. 70 к.

А всего двѣ тысячи восьмсотъ двѣнадцать рублей двадцать копѣекъ (2812 р. 20 к.).

САЛДАЦЬКІЙ ПАТРЕТЬ

ЛАТЫНСЬКА ПОБРЕХЕНЬКА, ПО НАШОМУ РОЗКАЗАНА

Грыцькомъ Основъяненкомъ.

ХАРЬКОВЪ.

ТИПОГРАФІЯ КАПЛАНА И БИРЮКОВА, РЫВНАЯ, № 30.

1887.

СУПЛИКА ДО ПАНА ИЗДАТЕЛЯ *).

Любéзный мій прыятелю!

Дойшлá до мèне чутка, що ты хóчешъ и въ нась, по
Московськїй моди, збыты кнýжечку..... а якъ ѹй по нашому
назваты, невмію; бо й Москали—не ти Москали, що живуть
у Мóскви, а такі, що не зъ нашихъ, а зъ Рассéйськихъ—
що кріпко въ наихъ кохаются, и тý, невмівшы ѹй по свóему
назваты, зовуть по-нимéцьки. Такъ нехàй-же по нашому бùде:
збýрныкъ. Спасýби тобї за сюю працю. Черезъ тéбе бù-
демо знаþти, хтó зъ нашихъ Слобожанъ, та й зъ Гатьманцivъ,
щó и якъ конпонуе. Щé-жъ я чувъ, бùдимъ-то хóчешъ ты
тутъ-же прытулыты дè-що и по нашому пýсаного. За сюю
выгадку ажъ трýчи тобї дýкую. Нехàй-же знаþуть и нашихъ!
Бо е такі люде на-свiti, що зъ нась кепкóуть и говорють,
та й пýшуть, бùдимъ-то зъ нашихъ нихтò невтнé, щобъ булó,
якъ вони кажуть, и звычайне, и нíжненъке, и розумне, и
полéзне; и що, стàло-быть, по нашому, дпрічъ лáйки та глú-
зовáньня надъ дурнемъ, бýлшъничого немôжно й напысаты.

О бодай ихъ вже зъ такðю дýмкою! Хýбà-жъ не жýво
вчýстывъ панъ Котляревский Енéя? Эгé! объ нимъ и дóси
Мóсква товчë и перетóвкуе, и зъ якðго бóку ни зайде, сплеснè
рукáмы, та й кáэ: «ну тákъ, слáвно!» А панъ Артемовский-
Гулакъ маþо понапысовавъ про Твердóвского, про Солопíя,
про Собáку, або Гарàсъковы Оды не мûдро роз-
казàвъ по нашому? Що, мòже, у іншого, хто чытáвъ, такъ
и дóси кышкý болять видъ смíху, а въ іншого—якъ тамъ

*) Напечатана въ альманахѣ „Утренняя Звезда“, Харьковъ, 1833, кн. 2,
какъ предисловie къ повѣсти „Салдацкý патретъ“.

кáжутъ — трохы́-лышень шáлка не загорíлась. Такъ хýбà винъ прóсто пысáвъ? Аджè и тепéрь бáжаютъ у мýсячни, або и въ тыжéни книжечкы хóчъ пытре́тъ ёгò стыхá! Нехáй-же панъ Гребёнкынъ вýкыне Полтáву, що перерóблюе зъ Москóвськои; нехáй, кажú, небойтцяничóго та, якъ тамъ кáжутъ, издастъ ѹй тыпомъ; такъ тамъ и такé бùде, що хóчъ нехóчешъ, а заколупнё тебè за дúшу, а дé — й сéрденько защемыть; бùде й такé, що, чытáючи, слизонькы тýлки капъ, капъ, капъ! Та е й дру́ги-прóчи, що на стыхáхъ — на стыхáхъ, а тó такы и прóсто розмóвою пышутъ.... Такъ щó-жъ бùдемо робыты? Невторóпають по нашому, та й ворчать на наши книжкы: «Ета нýшто па чухонськи.... Зачымъ печатать, кагда никто нерозуміє?» Гай, гай! Хýбà-жъ тýлки й свýта, що у викñ? Тривáйте бо, панòве, недùже сýкайтесь! Е ще на-свити православне христыáнство, що вмíютъ и люблять по нашому чытаты. Не усé-жъ для Москалíвъ: мòже-бъ трèба и для нась що-нèбудь, щобъ и мы.... знаете, не усé.... а тákъ.... дé-що.... по трóху дé-чого знали; а тó, по вàшому, такъ мы..... тákъ-сobi.... дé намъ за вàмы?.... Гмъ! на догàдъ бурякíвъ, щобъ капусты далы.

Та щé-жъ на своимъ викú выдавъ и такыхъ, що якъ попадé нашту книжку, та переворóчуе ѹй, переворóчуе, мовъ голòдна беззùба собака шкорынку, котрой невкúсьти, та нерозчùхавши щó, для чóго и прòтивъ чóго пысано, заразъ, щобъ абы що-нèбудь сказаты, абы чымъ-нèбудь нашого бráччика занехáять, а самóму похвáстаты, заразъ, кáжу, и гукнé: «кавýка не тámъ! Оксíя не туды! Хвáлшъ! трèба наш-ёры-ны-ны! Я усé знаю и заразъ побáчу, дé щò не тákъ». Ой, глядý-лышень, пàне усе-знаю, щобъ небулò и зъ тобóю тогó, що зъ Терёшкомъ шевдéмъ!

А щó тамъ зъ нýмъ булò? Ты, мòже, прыятелю, непозабувáвъ тогó, що з-мàлу у школи вчывъ, таcъ и згадáешь якúсь латынську побрехéньку, що я тобí по своéму розкажù, якъ чuvъ ѹй видъ Панаса Пистрякá, а винъ ѹй чувъ ще въ школи, видъ самисинького нашого дяка, пана Олексíя.

Од-же-то, колы-хóчъ, то й прылипы сю побрехéньку у свíй збýрныкъ. Мóже-такы котрый изъ скальзубивъ, охóчый дру́гыхъ гúдыты, а самóму таланù немá що-нèбудь пùтнъ напысаты, заходче покепковаты надъ твоёю «Зýрочкою», та

нашпе, хóчъ незовсíмъ по верхáмъ, а хóчъ и по складáмъ, прочытá и черезъ десяте пъяте уторóпае, та й почùха потыльцю и úсомъ закрùтыть, та й.... помóвчить; то й тó дòbre: однóю брехнéю на-свити мénшъ бùде.

Колы-жъ бùдешъ ѹй печатать, то пожáлуста дogleдáй, щобъ у моїй побрехéньци ненавéрнáкалы якди нашои мóвы на москóвський лáдъ. Нехáй наши, якъ хтò зна, таcъ своé й пыше; а я дùмаю, що якъ говорéмо, таcъ и пысáты трéба. О! дòбре-бъ, братику, булó, якъ-бы мы таcъ говорылы, якъ у книжкáхъ пышутъ; а якъ-бы ще таcъ и робылы, таcъ-бы й небулó на-свитиничóго лúччого!

Нехáй-же тобí, братику, Богъ помагá на дòбре дíло. А мени вíрь, що я тебè и поважáю, и шанúю, и дùже дýкую за твою прáдю для слáвы Слобожáнъ и для нашои потíхы и ползы, и що я по-вíкъ тобí

на услúгу щýро готовый

Грыцькò Основъяненко.

Лыпля у пъятое чыслó,
1833 рóку.

САЛДАЦЬКИЙ ПАТРЕТЬ.

Латынська побрехенька, по нашому розкáзана.

Бúвъ соби колýсь-то якýйсь-то малýръ..... ось на умý мотаєтся, якъ ёгò звалы, та незгадаю.... Ну, дарма; малýръ та й малýръ. И щó-то бувъ за скúсны! Тамъ морóка ёгò зна, якъ-то гарно малёвавъ! Чы выí, братики, що чытáете, або слúхаете сюю кнýжку, дúмаєте, що винъ тákъ малёвавъ соби прóсто, абы якъ, що тýлки розмишà краску: чы червóну, чы бурякóву, чы жóвту, та такъ прóсто й máже чы стíль, чы скryню? Э, нí; трывáйте-лышень! Такы що вздрýть, такъ зъ нёго патрèть и вчéше; хочъ-бы тоби видró, або свыня, такы живисинько вонò й é; тýлки посвистýшъ та й гóди! А щé булò якъ намалóе що-нèбудь та пидпýшпе—бо й пысýмénный бувъ соби—що сё не кавúнъ, а слýва, тákъ-такы точнисинька слýва. Разъ.... (о! смихú булò! хлòпци ажъ кышкы порвàлы видъ рéготу) змалёвавъ винъ такы нашого отця-Мыкыты ко-былу, та якъ-же жýво вчýстывъ, такъ на вдывовýжу! Ну, намалёвáвши, та й кáэ намъ: «тепérъ, хлòпци, дывítесь, що за кумéдыя бùде». А мы кáэмо: «а ну, ну; щò-тамъ бùде?» А винъ кáэ: «а йдítъ-лышень за мною, та й несítъ патréть попòвой кобýлы». Отъ мы, узявши, та й пишлý, та по ёгò наущéнью и постановылы быля пан-отцёвого дворá; пидpérlы їй гарнéнько; такы точнисинько якъ кобýла стойти: и на однò óко слипá, и хвистъ вырваный, и рéбра їй повылázылы, та ще й голову понùрыла, мовъ пасéтця. Отъ якъ постановылы їй, а самы узявши, та й попрысадалы по-шиль плóтомъ, у бурьянáхъ, та й ждемò бáтиушку, а самы тúльмося яко мóга, щобъ нереготáться. Ажъ ось, зýркъ! ійдè нашъ отèць-Мыкыта (та щé, мàбуте, булò и у голóвци), ійдé, та соби пидъ нíсь всемýрну мутýче; а дали и вздрýвъ кобýлу, та й кáэ:

«що за ледащо мій Охримъ!» (а ёгò батракá та звалы Охримомъ) «кобыла, кàэ, зійшla противъ-ночи зъ дворá, а винъ и байдужé; колы-бъ-то мені ѹй піймáты!» А дàли знявъ зъ себè побясть, завъязавъ пётлю, та й стáвъ до нèи пидкрадатись, та знай цмока, та прыговбрюе: «тпрусё: ряба, тпрусё!» а дàли, якъ пидійшòвъ близéнько, якъ закyne ѹй на шыю побясть, якъ крикне *тпрурру!* якъ потягне до сèбе, а кобыла якъ впадé, а мы такъ и зареготались, та на-втикачá! А отèць Мыкыта и зостáвсь; стойть, якъ укóпаный, и рùки и ногы одубиль, и ни зъ мísця; а кобыла передъ нымъ лежыть до горы ногамы; и пидпирки невдérжалы, якъ потягнùвъ ѹй до сèбе, щобъ не-втекла. Та вже опислá розкáзовавъ, що й дòвго-бъ стойть, та попадя побачыла, та й незнала, що зъ нымъ и робыты: и виддувала, и водю брызкала, та на превелыку сýлу зъ мísця звелà и увелà у хáту; такъ—кàэ—цилисинъку нíчъ трáсця ёгò была, а кобыла усё въ вíчи лíзла, ажъ поکы шалхвеи напывся.

Такъ ось такыи-то бувъ скусный малáръ.... те, те, тé, тепérь згадáвъ: ёгò звалы Кузьмóю, а по бáтиосци Трохýмовычъ. Якъ тепérь ёгò бáчу: у сýній юпци, тяжынóвыхъ шырóкыхъ штáняхъ, каламайкóвымъ побясомъ пùзо пидперéзане, а звérхъ кытаèва черкéска; на шыи, повérхъ бýлого кóмыря, бумажный красный платóкъ повъязаный; шкапòви чоботы дòбри, зъ пидкóвами; волосья чёрне, пидъ чùбъ пидстрыжene, а úсы соби рýжéньки, та густí, та дòвги; нечасто голýвсь, такъ бородá усегда якъ щítка. Горилкы невжывáвъ тákъ, щобъ чèрезъ краí, а якъ зъ прыятелями у кунпáни, такъ непрòльвáвъ; дòбре булò на крыласи спивà и глáсы знаявъ: частво обь нёго спотыкавсь и панъ Ахвтанáсий, отъ-такыи нашъ дякъ; тýлки вже ту прокляту кабáку тákъ вжывáвъ, що не то що! хлýба святóго нейистыме, а безъ тíй їогани и дыхаты неможе. Бýвъ соби пузатýй дòбре, а рóдомъ—колы чувáлы—зъ Борысивки, Кýрской губéрни; а у тíй слободи що-нàлуччи бого-мáзы, иконопáсцы и усéкіи малáри, такъ и винъ-то видтиля рóдомъ бувъ, а въ нась у сели зеленыевъ нову дзвиницю. И такыи нýгде прáвды дýты: що вже нихто лùчче ненамалюе, ни розмалюе, якъ богомáзъ зъ Борысивки: вже нежàлко и грóшей! Якъ-же москаль өзыметца за сее дíло, нý! тýлки почухайся, та й видiйдý. Торгуетца и трéбue багáцко: дай ёму и кóшту, и грóшей скýлки забажá, а якъ удерéть! гай, гай!

Ёму кáэшь—блакýтна, а винъ товчé: «сýня-ста». Ёму кáэшь—негодытца; а винъ чухаетца, та кáэ: «ничавó-ста; для хахлóвъ и такóй богъ брядъ». Тфу! на ихъ голову!

Такъ про сёгó-то Кузьмú Трохýмовыча прочúвъ якýйсь-то пánъ, що дùже кохáвсь ув-огорóдахъ; таќъ бáчъ, бida: горобцí що лito повыклéвуютъ усé, щобъ винъ ни понасива. Такъ винъ-то позвáвъ Кузьмú Трохýмовыча, та й поеднáвъ ёгò, щобъ спысáвъ ёму салдáта, та щобъ такýй, якъ жывýй бувъ, щобъ и горобцí боялýся; «а бùде якà хвáлшъ, пры-кýну, кàэ, тоби». Отъ и зторжýлъсь за десять рублівъ грóшней и восьмùху горилкы. Од-же-жъ-то и змалёвавъ винъ салдáта, та ще якъ? Що, я-же кажу, що й жывýй небùде такýй брыдкýй, якъ тó бувъ намалёваный: пыкáтый, мордатýй, та ще зъ здоровéннымы úсамы, що нетíлки горобцéви, та й чо-ловíкови страшный. Мундérъ на нёму лéпський, гùдзыками позащýпованный, що ажъ ссые. А оружжó? такъ погýбель ёгò зна, якъ-то жýво зпысáвъ! Отъ-такъ бáчытца и стрелнé, що и прыступытъсь страшно! А якъ задывýсся на нёго, такъ, бáчытца, вже и ворушытца, и úсомъ моргá, и очýма повóдить, и рукамы дёрга, и ногамы дрыгá, такы тákъ и думáешъ: отъ побижýть.... отъ бытеметь! Тákъ-то скусно бувъ намалёваный!

Ну, змалёвáвши Кузьмá Трохýмовычъ и дўма: «мòже невгожú панови; тогди пропалы и грóши, и робóта. Повезу куды на ярмарокъ, та й поставлю на базáри и бùду слùхаты, що бùдуть люде казаты? Колы бùдуть ёгò жахáтъсь и лякáтъсь, тогди пéвно: беры, Кýзьмо, грóши; колы-жъ огúдютъ, то щé пидправлятemu, ажъ поکы до кинця доведу».

Зибрáвсь нашъ Кузьма Трохýмовычъ, та й повíзъ свого салдáта—колы хто знá—ажъ въ Лýпци. Отъ у саму глуху пíвничъ, якъ ще усý, и ярмаркóви быля возíвъ, и хазайство по хáтамъ, спáлы, и по шынкамъ народъ порозхóдывся и свítло погасылы; винъ и поставывъ той патрёть на самíй ярманци и попидпíравъ ще лúчче, чымъ попíвську кобылу, щобъ ни вýтеръ незвалыvъ, и щобъ якýй пýяный, якъ потóчытца, або свынá, звычайно, хòдочы по базарю, якъ прýйде чухатьсь до нёго, то щобъ незвалылы. А сáмъ за тымъ патрётомъ напыявъ яточку, та й сýвъ, щобъ прыслухáтъсь, щобъ бùде народъ казать про ёгò салдáта; та тутъ-же наклáвъ на палитру красóкъ, що «колы—кàэ—що нетакъ, то я й пидмалю».

Управшись зо всимъ, прысивъ, понурывъ голову, та й задри-
мавъ себи трохы, пдкы ше до дила.

Ажъ ось стало и на-свить заньматця. Ище непопрыту-
халы усій зирочки, а вже нашъ Кузьма Трохымовичъ и зскó-
чывъ; понюхавъ кабакы, прочхавъ, протеръ очи полюю, бо вже
тутъ-пакъ николы булò побо-воду ішти, щобъ вмытись; пидпе-
резавъс знобу и поясь прыятнувъ лепсько, наслунувъ шапку
по самий нись, та й рукавички доставъ, —бо се, знаете, булò
объ першыхъ пьянинакахъ, та же вже зори холодни булы— и
сивъ у свой ятци, щобъ прыслушатись.

Першъ усёго блыснуло світло у кабаци.... Гай-гай!
Вже и въ Лыпцихъ завелися кабакы, неначе — нехай Богъ
мылу! — у Рассеи. Видкия-жъ-то се узялос? Общество наасъ
такъ прыкрутыло, щобъ, бачъ, видкупщики за наасъ, хто не-
здужа, зносьвъ грости у подушне; такъ узялос не зъ спраж-
нихъ видкупщикивъ, а — такы нічого грихá тайты — знайшовъ
изъ нашыхъ, хрещеныхъ людэй, що уступылъ у ихъ вишу, та
якъ той Юда, узялос держатъ и Лыпци, и другыи слободы на
московський ладъ; и вже въ ныхъ не шыноокъ зоветця, а ка-
бакъ, и тамъ вже усія московська натура, и тамъ усё москалъ
на-голо, якъ у Туреччини Тўркы; та усё народа проворный:
ни дойстъ, ни доспить, усё объ тымъ тилки и дума, щобъ за-
робить копійку. Така вже ихъ московська поведенція! А якъ
тилки нашого брачыка, хочъ-бы и у кабаци, обдурують, такъ
ну, ну, ну! От-се, колы прыйшовъ зъ посудыною, щобъ ку-
пыты до хазайства на скілки трёба горилки, та хочъ трохы
заслухайся, або задивысь, то й недолье півнои міры, та мер-
щій и всыпа у твою посудыну, и вже хочъ споръ, хочъ лайся,
а винъ тебѣ вышпроводыть геть. Колы-жъ тутъ хочешъ вішы-
ты, то буцімъ-то й добрый: за грызвю зачеркнё изъ дижки
такы повнисинку; тутъ станешъ ўсы розглажовать та вты-
раеся, та поцмокаешъ хорошенько, и збираеся, якъ-то гар-
ненъко на тощака вішпешь, та тилки що руку пиднявъ, и
ще и до рота недонисъ, якъ, урагова ёгò маты зна, де те
москалча у гаспада бзыметця, такы неначе якъ той що....
Духъ Свѧтъ пры нашій хати!... пидбижыть, пидтовкнё.... плось!
билиш половина чаркы назадъ у дижку! Лыхо та й годи!
Пъешъ мерщій, бо розлывальщики ще стане и чарку видни-
маты. Вішпывъ.... такъ що-жъ-бо?.... Якъ тамъ кајутъ: по
бороді потекло, а у ротъ непопало; а вже й некажы, що по

животу пишлò; нічого булò гараждъ и проковтнуть. Отъ така-
то ихъ московська виша, щобъ зо всякои зидраты; та же куды
имъ и спаты дово? Та такы тутъ спыть, а тутъ дума: якъ-
бы-то и дё-бъ-то пожывытись.

Такъ бтъ, якъ засвитылы у кабаци, та й выслалы на
дворъ пидтвкачу, чы невздрыть кога на вулыци, щобъ за-
маныты у кабакъ. Выбигло чортя и озыгаєтца.... Подывитесь
на него: на що-то вонд похоже? Що-бъ-то ёму голову гар-
ненъко пидъ чубчикъ пидстрыгты, якъ и въ людэй, а то
патлатый, патлатый! Зъ пёреди ажъ у виши ёму волосья
лізе, уха закрывае, по потылыци шлётаетця; ажъ, сердека,
усе знай головою потряхуе, щобъ тыи патлы немоталысь. И со-
рочка на нёму — не якъ у людэй: замись білои, якъ закоњъ
повелива, вона въ нёго або червона, або синя, та безъ кó-
мыря, а зъ гаплыкомъ, та на плечи и защибнё; та же що,
хто зъ рода у пёрше москалъ побаче, то й невгада, що-то
вонд и е.

Отъ-такый-то ставъ быля кабальскихъ дверей, поглядавъ-
поглядавъ — и вздрівъ, що стойти салдатъ на калавури зъ
оружжомъ, та й ставъ гукаты на него: «Служба!» каэ: «пай-
ды-ка сюда! Стань тутечка-здеся, щтобъ падъ-часъ буде драка,
такъ недай наасъ увъ абеду; а порця адъ наасъ буде». Стойти
салдатъ, неворушытца! Мокалча крыкнуло у друге, кричать
и у третъ — салдатъ ни зъ місця! Дали мокалча злякалось,
щобъ винъ нерозсéрдывсь та недавъ-бы ёму щыпки, покы-
нувъ ёго, та мерщій у кабакъ, та й зачынівсь. Кузьма Тро-
хымовичъ чувъ сеё все, усміхнувъсъ, моргнувъ ўсомъ, та й
подумавъ себи: «побачымо, що-то далшъ буде; ще невелька
штука москалъ одурить!»

Затымъ віткнулось и сонечко. Тутъ сталы рушаты й
наши, що зъ борошномъ понайижалы то зъ Деркачівъ, то зъ
Вильшаной, та булы ажъ изъ Коломака. Що-то, батечку, изъ
якыхъ-то місць на той ярмарокъ непонавозылы усякого хли-
ба! Такы выдымо-невидымо ихъ тутъ стояло! Колы сказать,
що пидвідъ двадцять ихъ тутъ булò, то, ей-же-то-Богу-моему!
билишъ: хмара хмáрою. Тутъ и жыто, и овесь, и ячмінь, и
пшеница, и гречка, и усё, усё булò. Знаете, прыйшлò урэмъя
подушне зносьти, та же усякому грости трёба. Нашъ брачыкъ
не бабакъ; винъ жде поры. Слава тоби Господы! винъ, нехай
Богъ боронить, не москалъ, щобъ ёму, покінувшы жинку,

диточо́къ и худобо́нъку, та за тыёю бидною кошайчыною шля́тись по усімъ усюдамъ и швандыты ажъ на край свита, та кровавымъ пòтомъ ѹй зароблity. Та чого тутъ и вередоватъ? Колы вродыvъ Бòгъ хлебця та дáвъ ёгò зибраты, то й дожыдай, пòкы прыйде нùжда, що якъ десяцьки у вóлостъ потягнуть за подушне и за общественне, а тутъ жинка забажа лёну, щобъ на сорочки прясты, та нового очипка, та докамъ плахитъ, або свыть, та и усяка напасть постыгне, що прытъмомъ трéба грóшней; тогдi вже нигде дитись: везы хочъ verstovъ за двадцать, та чы стáла цинà, чы нестала, а ты пèрвого тóргу некýдайся; за що продáвъ, абы-бъ дòвго нестойты. та й урывай до-дому, та й рошытуй соби, щобъ и сюды и туды стало. А якъ удовольствъ усихъ, отъ тогдi вже справный козакъ! Лежы соби на печи, у проси, пòкы до новой нùжды: тогдi-жъ бùдемо й дùматы, дé що узяты.

Такъ от-такi-то тамъ булы, и ихъ вже и сонъ небравъ. Сонечко зiйшлo, воны и позхóплювалысь, щобъ, знаете, купця невтерять. Отъ-то гарнèнко повстававши, помолылись до церкви Бóгу, та й послалы одногò зъ табору по-воду, бо вже пора булà и каши варыты. Потягъ Охримъ зъ двома боклагами до крыныци, ажъ геть пидъ гору, та iйдe вùльщею.... Лùпъ очым! стойть салдатъ.... Охримъ бувъ соби пàренъ звычайненъкъ, знявъ шапку, поклоныvсь, та й кáэ: «Добрый-день, господà служавый!....» А салдатъ мовчить.... Отъ Охримъ и пишовъ своёю дорогою, а Кузьма Трохимовычъ и всмихнуvсь, та й подумавъ: «одурывъ и свойхъ! щò-то дàлшъ бùде?» Ну! набравши Охримъ воды та вертаочись до табора, дùма: «бди-жъ тутъ è постóй! А що, якъ спытаяю, чы не трéба имъ, бувà, конямъ овса, або якого борошна?» Та якъ поривнявшись противъ салдатского патрёта, та й кáэ: «Господà москалъ! А скажитъ, бùдьте ласкавы, вашому командирству: колы трéба вивса, або якого борошна, то нехай прыйдутъ ось до табора та спытаютъ Охрима Супоню; а въ мёне овёсець важненъкъ, дèшево виддамъ и мýра людська: висимъ зъ верхомъ и трычи по-боку вдàрыты. Пужалуста-жъ незабудьте; а могорýчъ нашъ бùде. А на починъ, нате-лышень, понюхаймо кабакы». Сее кáжучы, доставъ зъ халявы рижокъ, постукавъ объ каблукъ и вытрусыvъ на долоню; сáмъ понюхавъ, покректавъ, пиднись салдату та ще й прыговóрюе: «Кабака гарна, тेrla жинка Ганна! стара маты вчыла ѹй мнáты; дочки розтыралы, у риж-

кы насыпалы. Ось подзвóлте-лышень!» Салдатъ ни чычýркъ! и ўсомъ неморгнè. Неборакъ Охримъ узявъ соби на рóзумъ: «Цуръ ємù!» кáэ соби на дùмци: «щобъ ще по пыци недавъ, бо винъ на тё салдатъ....» Пиднявшы боклаги та мершiй до табору, неоглядаючись.... А Кузьма Трохимовычъ сее чувши та «кыхъ, кыхъ, кыхъ, кыхъ!» та ажъ за бóкы брався регóчучы.

Пòкы-жъ сее дiялось, пиднялъся на мiсто iйтi бублеиници, палянышници, и тi, що кùхлыкамы шпонó, а ложкамы олiю продають. За нiмы пiдтущемъ поспишалы зъ пырижкамы, зъ печённымъ мiясомъ, зъ варёными хлябами, горбхвянянкыами и усякыми ласощами, чого тiлки душа забажа на снiданьня. А танокъ вела Явдòха Колупайчыха, молодыця гарна, неузявъ ѹй катъ: чорнява, мордата, трòшки кырпáтенька, та й румъяна якъ рóжа; та такы й одятна: очипокъ, хочъ винъ соби и зовсiмъ вытертый, самi ныткы, а бùвъ колысь парчевый; кожухъ билыхъ смùшкивъ пидъ тяжиною и бакакомъ обложеный, тiлки що скрýзъ на нёму диркы, и по-пидъ руками, и на бокахъ, таkъ що выдна булà и уся одёжа, и такы не прóста, а мищанска, бо вона узята булà у Лéпци ажъ изъ самисинького Хárькова и не прóстого, а мищансского рòду: шушунъ набóйчатый, спидныця каламайкоva, тiлки що немóжно булò угадаты, якого вонò е цвiту, бо дùже булò замазано олiю; вонá-бо пекла и бùблыки, и сластёне, а около сёгò дила немóжно чисто ходыты: заразъ выпачкаеся, якъ той чortъ, що до вiдьмы черезъ трубу лазить.

Отъ молодыци и кryчать Явдòси: «А ну, паньматко! выбирай мiспе на щасливу продáжу. Ты въ насъ головá; де ты сядешъ, то и мы быля тёбе». Явдòха и узяла зъ чужди коробки паляныцю, стала на сходъ сонца, трычи перехрестялась, та й покотыла паляныцю на-впакы сонца. Котылась тая паляныця, котылась, та й незопенялась нигде, а прямисинько плóснула быля салдатского патрёта. «Охъ мени лýхо!» сказала Явдòха, пиднявшы тóю паляныцю, та мершiй пхнùла ѹй межъ свiй товáръ: «якъ-такы быля москалъ сидаты? Винъ намъ такого лýха нарòбить, що не то що! Ув-однiи щыпнё, у другои хватнё.... та тутъ такé буде, що й коробокъ непозириаемо». — «Выбирай-же друге мiспе», гукнùлы молодыци: «мòже й нестакъ щасливе буде, та усé-такы лúччъ, чымъ даты москалю орудовать надъ напымъ крамомъ».

Перевела Явдоха свій цéхъ чéрезъ дорóгу; поворожыла впýть другóю, тежъ чужóю бúлкою и межъ своí положыла; а де палянýця впала, тамъ самá зъ своимъ товáромъ сýла, а молодыць розсадыла, де якій якъ по чéрви прыпáло, а чéргу зробыла самá-жъ такы Явдоха: якіи булы побагачши, такъ до сéбе блýжче, а бýдну на товáръ, такъ на самый хвистъ, у кутóкъ, де й школáръ, що зъ малымы грышмы купóе самый дешéвый товáръ, ѹї незнáйде; та за чéргу кóженъ базáръ и лúпты зъ ныхъ, що змóже. О! та бáба-жъ кóзырь булà! Однò вже té, що Хáркivська рóдомъ, а цокотúха та й цокотùха! Узялася надъ усýмы перéкупками отамановáты, и видъ десяцькýchъ, видъ головы, та й видъ самóго пýсаря оборонять; тýлки щобъ усý перéкупки ѹї слúхалы и що скáже, щобъ зполнялы, и чого потréбue, щобъ поставлялы. Та нехáй-бы и непослúхавъ ѹї хто? Такъ заразъ и наплеть: абò свынá бúлky похватà, абò собáка олóю вýпье, абò пýный потóчытца та корóбку перевéрне, а вже дáромъ непрýиде.

Тýлки що молодыци любéнько посидалы и кóжна зъ своимъ крамомъ розташовáлась, ажъ.... тю! Москáлъ нечýстый и вродыvъ зъ стовпцáмы быля ныхъ. Якъ-же напустютца на нёго перéкупки! «Зачымъ тутъ стáвъ? Пиды себi гéть; стань де йнше, немишай православный товáръ продаваты, а сámъ ійды хóчъ до чортíвъ, опричь хлíба святóго». Отъ, якъ затúркалы-затúркалы — бо звíсно, якъ напи молодыци, скíлки ихъ ни бúде, та якъ заговóрют рázомъ усý ув-одýнъ гóлосъ, такъничого и невторóпаешъ: мовъ на лотокáхъ водá шумыть, ажъ у вúхахъ ляшыть! — а москáль и байдужé, а знай себi кryчыть: «гречыshныкы гарячí!» Щó тутъ на-свити рóбыты? Отъ бáчутъ молодыци, що не перélyvкы, прыстáлы до Явдохы: «Рóбы, що знаeшъ рóбы, а москáль збúдъ!»

Нíчого Явдóси рóбыты, узяла — та усé-такы не зъ своéи корóбки — тры вýзкы бúлkyivъ и пíшлà до патрéта, та й.... дáлеби що прáвда! поклонýлась ёму, мовъ жывóму, та й прóсить: «Вáше благорóдые, господà салдáтство! бùдьте лáскавы, зведйтъ зъ нашого мýсця от-того навижéного, католыцкого, бусурménского москáль, що стáвъ быля бубléйныць зъ стовпцáмы». Сée кáжучы, бáчуть, що салдáтъ и недýвытца на нéи, та й стáла ёму сóваты бúлky u róku, та й прыговóрю: «Кéте, озвýмтъ, вáше благорóдые! Пожáлуйте; дóма здáсьця». Салдáтъ — ни пárы зъ усть. Якъ-же рóздýвытца наша

Явдоха, що се манá, що се не спрáжнýй салдáтъ, а тýлки ёгó парсúна, — засоромылась, почервонýла, якъ ракъ, та швыdче, неоглядающысь — видъ нёго, та бúлky — у свою корóбку, и сýла. Щó вже ни пыталы ѹї молодыци, що ѹї тамъ булó видъ москáлъ, такъ мовчыть, та й мовчыть, и кáэ: «Аджé збúла москáлъ? чого-жъ вамъ бýлшъ?....» Бо москáль спрáвды, ще якъ побáчывъ, що Явдоха пíшлà жáлитись на нёго, злякáвсь, та й зчéзъ зъ стовпцáмы своимы. А Кузьмá Трохýмовычъ, дывыvшись на сée, посмíяvсь себi нýщечкомъ, та й кáэ: «Отъ-такъ напи знáй! Вжé до насъ, мовъ до жывóго, зъ по-клóнамы хóдютъ, ненáче до засидáтеля!»

А тымъ часомъ позихóдился нарóду вже чы-мáло! Такы куды óкомъ ни глянешъ, то усé люде, усé люде, якъ саранá у полi. И чого-то туды непонанóсылы, абò непонавóзылы? Такы такый ярмарокъ, що ненáче у Хáркovi объ Пречыстíй; усякого товáру, якого тýлки подúмаешьъ, усé ё. Чы грúшъ? Такъ и на возáхъ грúши, и въ мишкахъ грúши, и кùпамы грúши: прыгáдý, торгóу скíлки тобi трéба, та зъ якди хóчъ кúпы и скíлки хóчъ куштúй, нихтó тобi и непоборóныть. А тамъ Мóскva зъ лáптямы та зъ лýкамы; булы въ ныхъ и мыскы, ложкы, и тарилкы розмалéвани; булы й решéта, и ночóвкы, дíжи, лопáты, сýвци; черевыкы, чóботы зъ пидкóвамы и нимéцкы, тýлки гвíздóчкамы попидбýвани. Тутъ Сúздальци зъ богáмы та зъ кныжкáмы завалýщымы; а по-былá ихъ сластёныця зъ грúбкою: тýлки спытай, на скíлки тобi трéба, сластёныхъ, такъ жýво пиднýме пéлену, та й знýме старú онúчу, що нéю горычкъ зъ тýстомъ накрытый, щобъ, знаете, тýсто на хóлоди непростыváло, и затýмъ пидъ пеленою у сéбе дéржыть; отъ пálьци послýне, щобъ тýсто непрystaváло, та й впýшнé тýста, та на скóвороду ув-олóю, ажъ шкварчыть! та заразъ и пряжéть, и подаé, а вже олóю не-скупýтца, бо такъ зъ пálьцивъ и течé, тýлки знай обsmóктуе. Тутъ-же быля нéи продавалася тéрта кабáка и тютюнъ у папúшахъ; а тамъ — залíзчý товáръ: пидкóвы, гвíздóчкы, сокýры, пидíскы, ухнáли и усé, чого трéба. А тутъ вже— лáвкы зъ краснымъ товáромъ для панíвъ: струковáтый перець на нýткахъ, родзынкы, хвýты, цыбулья, усякы слýвы, горíхы, мыло, медянычкы, свичкы, тарáня ще по веснý зъ Дóну навéзеная, и сухá, и солóна; кавъяръ, оселéдци, яловычына, нижкы, шпилькы, голкы, гаплыкы и для нашого бáтa свы-

нына. Дёготь и въ шеритвасахъ, и въ мазныцяхъ; продава-
лись и самі квачи; а побылѧ ихъ стоялы бублики, буханци,
горохвяныки, гречаныки; носылы уnochовочкахъ печено
шматкамы покраину: на скилки той трёба, на стилки й бе-
ры. А тамъ купамы капуста, буряки, морква огородня — а
хатнёи напи жинкы непродайуть, держутъ про нужду на напу
голову — пуръ їй! Тутъ-же бувъ хринъ, риша, кгартокли, що
вже швидко хлібъ святый зъ свита божого зменуть. А тутъ
зъ Водолагы горшки, кахли, мыскы, покрышки, глечики,
кухлыки.... та яжъ кажу: нема тогд на свити, чогд небулó
на тому ярмарку, и якъ-бы грошай до сына, то накупывъ-
бы усёго та йивъ-бы цилисинъкій гόдъ! А що ще обиддя,
колись! війя, двійла, лопни! Булы й свиты простого урАЗив-
ского и мыльного сукна; булы кожухы, усяки поясы, шапки
и козацьки, и каплоухи. Бувъ и дивчачий товаръ: стрички,
скиндячки, серги, баёви юпки, плахты, шыти рукава и хустки;
жинотьки очипки, серпанки, запаски, караблыки, рушники
и шыти и зъ мережкамы; щитки, грёбни, дныща, веретёна,
силь товчена, глына жювта, запанки головъяни; перстни, че-
ревыки.... ажъ утомися розказуючи. Чогд тамъ небулó!

А промежъ такди пропасты товару, що-то народу булó!
Крый Маты Божа! Ще трохъ чы небилшъ, нижъ на Воскре-
сенные у вутрени, якъ Христя дочытуютца, або на Гордани;
такъ що й протовыться неможно. Той купуе, той торгуе,
той божытца, той прычиняетца, той спорыть, той товарыство
скликá; той на жинку гукá, ти лаютца, ти іайдуть моторычи
запываты; жинотько щебече, усі разомъ розказуючи и ни
одна неслуха; старцы спиваючи Лазаря, кобылы ржуть, колеса
скриплять; той возомъ йиде та кричать: «по-глыну, по-глы-
ну!» а назустрічъ єму выкрайкуе: «по-горшки, по-горшки!»
Диты, погубивши материвъ, пыщать; тамъ скавучить собака,
тамъ прыдушлы порося: выжчить на весь базарь, а свиня,
хрюкаючи, пробираєтца промежъ народомъ; тамъ перекупки
хватаютъ за-полы парубкivъ та школаривъ: «Ходы сюды, дядюшкa!»
кричать: «возьмы въ мене, паныченку! Отъ бублики
гаряченьки, зъ мачкомъ.... Отъ палянца легесенка, тілки
що зъ печи....» та-та-та-та, та й нерозберешъ, що вони тамъ
и кричать, бо усюды гомонять, стукотять, кричать.... точ-
нисинъко якъ у млынъ, якъ на вся меле и товчё! А тамъ,
чуте, скрипка гра зъ цымбалами: Матвій Шпонь та продавъ

силь, рошытавсь и грошики вчысты въ, та й напи вройсту
и водаитца зъ нюю по ярманци. Вже й шапки катъ-ма, десь
кинувъ їй на когось, та й видбйтъ. Ідё и спивае, а де ка-
ложа, тутъ и вдаить тропака. Забрызкався, захлюстався....
эгэ! та немишай єму! Винъ гулá! Ув-одній руци пляшка, а у
другій чарка; когд ни зостріне: «Пый, сучый сыне, дядюш-
ка любезный! пый! Матвій Шпонь гулá! пый у ёго голову,
щобъ ты подавывсь! Будь здоровъ на многіи літа!» Вып'є и
попште ёго; колы той незхоче, такъ до долу горилку вилье, а
ёго лае-лае та й стане другого попштуваты; отце-жъ ще незовсімъ
дошывъ зъ пляшки, заразъ пляшку объ землю и гукá: «Шын-
карю! подавай Шпоню знова. Музыка грای!» та й пиповъ
далшъ. Ідё и побачивъ дигтяривъ. Шубовсть у шеритвасъ
зъ чоботамы зовсімъ и кричить: «Дигтярю, нежурись! Шпонь
видвича грошамы». Та й выкыне єму зъ кышени повнисинъку
жмению грошай, а самъ знòву кричить: «Неабедно? Немишай-
же! Музыка, грай!» Та й стане хлопатця у дёгтеви, якъ малы
дыштина у каложи. Що-то, якъ чоловикъ у щастя та у ра-
дости! Чогд то винъ невыдума? Ничогд нежалуе, и ни объ-
чимъ нежалкуе!

А тамъ, чуте, ведмідь реве и танцюе, а цыганъ выкрай-
куе: «а ну, Гаврілку, якъ старіи бабы пьяни валяютца?...»
Цыганка ворожить та прыговбюе: «и щасливый, уродливый;
чорнява молодыца за тобою вбываєтца; положи-жъ пятачка
на рученьку, усю правду скажу....» Цыганчата танцюють ха-
ляндры та кричать несвоймъ голосомъ, мовъ зъ ныхъ чортъ
лыка дерё. Старый цыганъ туды-жъ зъ своєю шкапою. Знай
божытца и жинкою, и дитыми, та проклына свою душу, и
батька, и матиръ, а усе затымъ, щобъ стару, слипу, сапату
и зъ выбытою ногою кобылу продаты замись молодои, здо-
ровои. Та якъ обстуپлять нашого брата цыганське навожде-
ные, такъ незнáешь, що й робить. Якъ напустять мару, такъ
и самъ бачишь, що шкапа трохъ дёнежокъ нестоить, та тиль-
ки дывысся та лупаешь очима и незнáешь, куды видъ ныхъ
дитысь. Той божытца, другий суне тоби у руку оброть зъ
шкапою, третій тягне зъ твоєи кышени хустку, де гаманець
зъ грошамы завязанный, а сей вже и здачи дає, та усі тур-
тому волочутъ тебе підъ ятку моторычи запываты. Такъ що,
яжъ кажу: поки скаменесся, дывись: хотивъ своё ледащо
продаты, а прокляти цыгане усунули тоби у руку таку

тыку, що й скіпаками тýдко узяты; та за таку цину виддалы що можно-бъ, бувà, и вола купыты; та щé-жъ за мой гропи и горилку куповали и пылы; а дали, замись дякы, у вичи насміялышь: «Шкапа твоя, кажуть, трóхи, чоловиче, недобача; такъ купы їй окуляры та й почепы на-вичи, якъ панычі у гòроди носють, то ще потягне....»

Отъ такé-то тамъ булò, що й розказаты усёго неможно. И усякий нарóдъ, хто тамъ ни бувъ, що ійде буля тогò салдацкого патрёта, усякъ шапку зніме та й скаже, або: «добрый день», або: «здрастуйте, господà слúжба!» а слúжба ничычиркъ: стойть соби гарнèнько, и пальцемъ некывнè, и очима неповеде, и усомъ неморгнè. Такы нихтò, нихтò невгадасть, що тò намалёваный. А Кузьма Трохымовычъ, сидочы у свой ятци, бáчывъ сее все, та й дўма: «дóбре наше дíло; побачымо, що дálшъ буде».

Ажъ ось, де узяўся салдатъ, та вже спражній салдатъ и жывісінъкій, отъ якъ мы зъ вàмы. Хóдить винъ по ба-зарю, вызыгá-вызыгá.... и вже одынъ рушнычокъ у молодычкы зъ кùпи и вчыстывъ и у кышёню запаковавъ; зтягнувъ у чугùивськои перекупки бумажну хùстку, таку, що грýвенъ шисть стойть; видрізавъ зъ вòза и винокъ цыбули и заразъ за пивцини й продавъ, та усё такъ хытро та мудро зробивъ, що нижоденъ хазяйнъ и незчuvсъ. Дали прыишбовъ, де грùши продають, бáчить, що пры возахъ самі хлóщи та й ти роты порозивлялы и дывлютца на ведмèдивъ. Винъ такы й положивъ рóку на мишокъ—нихтò небáче; потягнувъ ёгò до сéбе—нихтò небáче; положивъ гарнèнько на плечé—нихтò небáче.... та неозираючись и чкурнувъ, куды ёму трéба! Ажъ ось кынулось хазяйство, бáчить, що москалъ безъ спрося узяў повнисинъкій мишокъ грùшъ, та й прéть ёгò, мовъ своё; разомъ гукнулы на нёго, та й побитлы за нымъ у догоню. Нехытрый же й москалъ! Чымъ-бы навтикача, а винъ ійде соби любèнько, мишокъ зъ грùшамы несé, та й мутыгче соби пидъ нись писеньку! а тутъ ёгò за мишокъ—сить! «На-шо ты грùши узяў? сякý-такý сину!» пытаютца ёгò ув-одынъ гóлось. Стойть сердёка, очи вывалывъ, мовъ баранъ, дали озыгрнувъ, та й кáэ: «Нéшта то вáши грùши-ста?» — Аджé-жъ не чый, якъ наши. А винъ якъ кryкне на ныхъ: «Ахъ вы хахлы безмòзгли!....» (а заразъ лáятись! щó-бъ-то перше розпитаты та тогд-бъ вже и лáявъ, скілки хотівъ). «А зачымъ вы,

кáэ, менi тагда не сказалы, какъ я зъ вóза мишокъ узяў?» та до ныхъ зъ пеñю: «Вы, кáэ, зиваєте по старанамъ, а я-вотъ нись - нись, да вота какъ умарылся, да амуницио патръ. Вóтъ вышъ, мундъръ запàчкалъ! давай сюда дèньги на вычыстку». Наше хазяйство щó-бъ-то и сюди и туды, такъ дéжъ! ни прыступу, та ще й лае. А дали ухватывъ за кóмиръ и тáгне, и кричать: «давай на вычыстку, та за прахóдку; я казённый мундъръ патръ и сапаги танталъ, давай та и толька!» Наші ни видхрýстютца, ни видмòлютца: «цуръ тоби», кажуть, «бáтешку! здilай мылость, господà слúжба, озьмы соби и грùши зъ мишкомъ, тилки цуръ тоби! видчепысь и пусты!» Такъ дé! Такъ репъяхомъ и узяўся и кáэ: «Мынъ чужово ненада; нехачу вàшихъ грùшъ, а подай маё....» Шо тутъ на-свити робиты? Ищё такы подумалы сякý-такъ, щобъ вывернутись: хотили ійтъ до волосного правленыя, такъ москалъ не тiй спивà: «Бóнъ май каманда!» та й покáзуете на салдацкый патрёт: «пайдёмъ икъ нёму». Наші бáчуть, що неперéльвки, страшно! кынулы ёму п'ятыалтynого — такъ нi: веды до ятки, поставъ за проходку кварту вóдкы. Ничого робиты, поставылы, абы-бъ видчепысь та не вийть до салдата, що зъ оружжомъ стойть. Якъ-же описля розслухалы та роздывались и видгадалы, що тó салдатъ малёваный, такъ ажъ объ-полы вдàрылы рукамы, та -- фить, фить! посвисталы, та й писшли до возиvъ. А Кузьма Трохымовычъ у свой ятци сміяvсъ-сміяvсъ, що ажъ качаетца, а дали кáэ: «охъ! та й сивъ, зложивши рóку, прыглядатись, що ще буде за кумéдия.

Уже булò геть-гéть. Ось и дивчата зибралися ійтъ на ярмарокъ, бо усё пиджыдалы, щобъ пориджало народу на мисци; а тó, якъ у тисноти, такъ думалы, що ихъ не таќъ и розглядютъ. Ось и тягнетца нызка ихъ, та усё на пидбрó: одна видъ другои чорнáвиша, одна видъ другои краща. Погодна видъ другои чорнáвиша, одна видъ другои сонечко прыгрило, такъ вони й теплénko: отъ вони и повыхóлювались безъ свитокъ, въ самыхъ баёвыхъ червоныхъ юпкахъ, що таќъ якъ макъ цвите! Скиндячки на головахъ усё по-хárкivськи положени, кóсы у дрибùшки позалітovани, и жовтыми гвоздыками та барвінкомъ позаквичувани: у сорочокъ и рукава и пляхивки повышувани та повымережувани; на шýяхъ намыста у кóжнои разкíвъ по десять, колы ще не билишъ: ажъ

голову гне! Золоти дукаты та срібни хресты такъ и ссяютъ; плахты карташки, запаски и шовкови и колисчасти, поясы каламайкоби; та усій якъ однá у червоныхъ черевычкахъ, и у білыхъ та у синихъ панчишкахъ. А за діломъ-же воны й вийшли? А якъ-же? Выйтиши куповаты, та щобъ чы непожартують парубкы зъ нымы. Вже звисна дивчача натура, хочъ у панстви, хочъ у мужыцтви.

Отъ ходють по ярмарку, дѣ-що соби выгадаютъ и регочутця; якъ одна — зиркет! та й каэ ныщечкомъ: «Дивчака! дывитеся: у насъ постой, салдаты!» — «Брёшыть! Дѣ ты ихъ уздрила?» пытаютця и разглядаютъ усюды. «Та онде, онде, быля дихтярнои лавки стойть зъ оружжомъ калавурный....» «Такъ и ё!» гукнұлы усій, та й почалы щебетаты та сміятись, зъ місця на місце переходють, то одна одну пхá, то буцимъ спотыкаютця; а самы знай озыраютця, та якъ тіи павы выхляютця, щобъ салдатъ до ныхъ озырнуўсь, та зачепивъ-бы котру. Отъ-тутъ-бы имъ и лахва; тутъ-бы воны й сталя ёго разпитуваты, чы тутъ проходомъ, чы постоею? отъ тутъ и сказали-бы ёму, щобъ зъ товарыствомъ прыходылы до ныхъ на вечерныци, бо вже воны дуже давно бачылы що путь, а свой парубкы остылы и обрыдлы.

Отъ и выїзвалася зъ ныхъ Домаха, та й каэ: «А трывайте-лышеннь, я пиду побыля ёго, та вже-жъ не я буду, щобъ винъ мене незанівъ; ось дывитеся-лышеннь. Та глядить, колы трёба буде, то видклыкайтесь до мени». Отъ и пишлá, буцимъ-то и невона. То сюди, то туды озырнётця, то пісеньки пиднись соби мугыче, то хусточкою помахуе, то нахылытця підвязку підвязоваты.... отъ вже и до салдата доходить, та неначе зъ кымъ-небудь и размовля: «Дѣ-то тутъ шпалеры та шумыха продаётця?.... Колы-бы мене кто показавъ?....» та й заспивъ соби нышкомъ.... О! що-то вже за дівка! Вона не знала, якъ пидъ кого пидвернүться? Вона невміла, якъ кому прышви прышити? Ну, ну! И проворна, и жартовльва булà, та такы и свита выдала: ажъ два годы у Харькови по моякамъ заробляла, та й вже невчыты: усё знала.

Якъ побачылы підруги, що вона вже близенъко быля салдата, а винъ їй ще й незачипа, мабуть небачить, та й гукнұлы до ней разомъ: «А куды ты, Домаха, пишлá?» А вона быля салдата стойть и хусточкою махае, та голосно и кри-

чыть: «Ось куплю шумыхы на квитки, колы якъ чорть неперепыне». А нашъ салдатъ стойть! ни зачишае, ни перепыняе и ничымъ їй незаймае! «Що за недобра маты?» думае Домаха: «такы быля самисинъкого ёго іишлà, а винъ мене и незайма. Хыба не сміе, чы що? Та вже-жъ вернусь ще....» Отъ и вернулася и такы быля самисинъкыхъ ёго нить іидё.... и впустыла хустку, буцимъ загубила, думаючи, що салдатъ гукнё на ней, щобъ вернулася и пидняла хустку; отъ вона тутъ зъ нымъ и заговорила-бы и пожартовала, а тамъ-бы и пишлы лады.... Не зъ чорта-жъ хытра й Домаха! Такъ що-жъ-бо? Хустка лежыть, а салдатъ и волосомъ недывга. Стала наша Домаха та й оглядаетця и каэ голосно: «Охъ мені лыхо! загубила хустку.... колы-бы хто пиднявъ та виддавъ, то я вже знало, якъ-бы ёму подякова!

Озыраетця сердешна и погляда изъ пидлібья, та ба! Стойть салдатъ и на хустку недывытця. Нигде Домаси діться трэба вертатысь.... Отъ-бы-то и пидбига, и выжыда, и каэ и говорыть: «Отъ бида! лежыть мой хусточека быля самисинъкого салдата.... Якъ тутъ узяты?... Я боюсь, щобъ винъ мене невхопивъ, або щобъ зъ оружжя незастрэльвъ....» Пидішлá, и нахыляетця, и ненахыляетця, и берё-бы-то й неберё... а усе выжыда салдата.... Такъ що-жъ-бо: не на таківського наскочыла! Дали нахылылась и простягà руку, ныначе нейшви, а сама усе дывытця на нёго.... а дали якъ прыдывылась.... якъ зарегочетця на усю вульпи.... а дивчата и видозвалыся до неи: «А що винъ тоби тамъ говорыть? Домахо, Домахо! Кажы-бо, що винъ говорыть!» — «Алэ, говорыть....» крычыть Домаха, та скілки зря видтиль, та за сміхомъ и слова не вмовыть.

«Що.... що таке?... що винъ тоби сказавъ?» обступывшы дивчата Домаху, ув-одынь голось выпытують.— «Эгэ! що казавъ?» каэ Домаха: «то не живый салдатъ, а то ёго парсунан!» — «Йо!» гукнұлы дивчата и підбітлы разглядаты: ажъ справды намалёваный! Реготалысь-реготалысь, выгадовалы дѣ-шо, та й пишлы геть по ярмарку. А сёе чувши и багато дѣ-хто підходылы вже небоячысь: разглядятця, раздывлятця, та й скажутъ: «такъ и ё, що намалёваный!» та й підуть соби.

Посміявши зъ сёгд добра Кузьмà Трохимовычъ, дали подум въ, що вже пора зніматы свога салдата та укладатись на-візъ и чухраты до-дому.... ажъ ось почувъ крыкъ, га-

ласъ, тупотню, рéгить, писнї, сопилку.... та мерщій и прысивъ у ятци.

То наступало парубоцтво: шéвчыкы, краўчыкы, ковалі, свытныкы, ганчары и зо усякого ремёства бурлацтво, наньмыты видь хазяйства, баткоры сыны—зібралыся на юрмарокъ погуліть. Ишё зъ ранку, хто попродаў свій товáръ, а хто, покупывши чого кому трéба и попытавши могорычі, теперъ, попидглouвавши любенъко, понадива́лы, хто нову свыту, хто кытаёву юшку, хто ще батківський, хочъ и старый, та жупанъ, попидперізовавши спётненъко хто каламайко-вымъ, а хто й суконнымъ поясамы, понадива́лы на пидглолени головы шапкі козацкі зъ решетыливскыхъ смушківъ, то зъ червоными, то зъ зелёными, то зъ синими вершкамы; у тяжыновыхъ штаняхъ, у юхтовыхъ чботахъ зъ пидбрамы, а хто й у шкаповыхъ, та такъ повымáзованныхъ, шо дёготь таکъ зъ ныхъ и течé, а пидкобы троха не на пъядь. Отъ, позакрùчавши ўсы, ідуть лáвою, зъ боку-на-бикъ перевáлюютца, рукамы розмáхують, люлькы тягнутъ, та що ё голосу, ажъ кryvлятца та жмúрятца, спивáющы москóвскои пíсни:

«Пры данилусци стояла»; и де ідуть, то таکъ видь ныхъ люде и розступа́ютца, бо вже непопада́йсь имъ на дорози ни-хто: чы перекупы зъ коробкамы, чы москаль зъ квасомъ, чы слищи зъ поводатаремъ, чы ба́ба стара, чы дívка молода имъ на зúстричъ,—никому нема́ розбóру, невважають никoго, таکъ усякого прямо лáвою и пруть, и мнуть, и зъ нігъ валиють; а самы й байдуже; ныначе и небáчути ничо́го и бùцимъ то й не воны.

Отцё-то воны заздривши дивчатъ, потягнулы за нымы, шобъ таکъ стиню на ныхъ и напéрты; а якъ воны розбижатца, таکъ тутъ и ловыты, и пожартова́ть, и поженыхáтысь.... Звісно, молоде́цке, парубоцкое дило! А щобъ ихъ хто мигъ зопыніты? Ну, ну! кусала така! Воны усёю громадою неразъ и самому пысарю давалы такои пынхвы, шо на сýлу про-чáвесь; а десяцьки таکъ-таکъ видь ныхъ и ховаютца по бурьянамъ та за плотамы. Такъ тутъ вже нічого!.... Усякъ имъ поважа: «нехай, кáэ, хлопцы нагуляютца: билшъ копы лыха ненароблять».

Отъ ідуть, и якъ накынулы вóкомъ на дивчатъ, и пышлы побыля малёваного салдата, а ихъ ватажо́къ, Терёшко швéцъ, знявъ перёдъ нымъ шапку, та й кáэ: «Здрáстуйте, господá

слúжба!...» Тутъ якъ зарегочетца народъ, и перекупы, и купцы, и ти, шо пры воза́хъ, та якъ крыкнуть на него: «Тю-тию, дурный! Та то не живый, то намалёваный. Хыба тоби повылазыло? От-тò оглашёныи, нерозберé....»

Напікъ-же панъ Терёшко раківъ, якъ и сáмъ разглядывъ, шо спрavды салдатъ намалёваный и шо увесь базáръ зъ него глузуе! «Тепéръ, дума сердёка, небуде мені прóсвіту; будутъ мені сміятьсь и чéрезъ сёе не-знатъ-що будутъ прыкладаты. — Йо не йо! шо тутъ мені на-свiti робыты?» Стойть зажурывши, та й дұма. А дàли схаменувся, зареготавсь, та й кáэ: «Бùцимъ я й небáчывъ, шо сё не живый, а шо сё тильки патрéть. А поклоны́всь ёму затымъ, шобъ подратоватъ зъ маляра!.... Чы та́къ-же-то малюють? О! бодай ёго мара малёвала! Се й сліпый разглядыть, шо се патрéть, а не живый чоловíкъ.... Хыба тутъ булы та́къ дурни, шо прыималы ёго за живого? Незнáю!.... Тфу! чёр-зна-що й надрýпано. Дывітесь, люде добри; хыба та́къ шытца чобіть? Я швéцъ на все селó; та́къ я вже знаю, шо халáва бось-якъ бувà (та й ставъ пальцемъ по патрёту надрýповаты); отъ и въ пидбóрахъ брехнá; та й пидъёмъ нетакъ.... та такы и усё нетакъ. Цуръ ёму! пайдёмъ, хлопцы, дálшъ; намалёвáвъ-же якайсь-то дурень!....» Отъ и пышлы соби свою дорогою, и Терёшко дуже радый бувъ, шо зпокутовавъ изъ сёбе биду.

Та й закрутывъ-же нòсомъ напъ Кузьма Трохýмовычъ, неначе тёртого хрину понюхавъ! Зъ бýса-бо ёму досадно ста-ло, шо увесь юрмарокъ, и що-то на мýсти народу булò, такы мабуть душъ зъ пъядеся́ть, колы ишё небýлшъ, та усí-жъ-то до едýного, усí непизна́лы, шо салдатъ намалёваный, а думалы, шо живый; а тутъ, чорть ёго зна, видкия узяўся швéцъ та й закепковавъ ёго роботу ни-на-що. «Сé вже—кáэ соби— та й закепковавъ ёго роботу ни-на-що. «Сé вже—кáэ соби— кúрамъ буде на-сміхъ. Я такы, правда, объ чботахъ недуже когдá-то доглядáвсь; мóже воно що-нèбудь и нетакъ. Я тильки й ста-й доглядáвсь; шобъ ёму твáрь, и шобъ винъ увесь, и мундэръ, и оружжо, шобъ та́къ булò неначе живé, а объ чботахъ и байдужé; бо недумавъ, шобъ хто вже туды ставъ пылно доглядáтесь, де и нúжды мало, и куды неусякъ и дывытца. Нехай-же та́къ буде, якъ швéцъ кáэ: перемалюю, шобъ и ёго уконтентоваты и шобъ ніякого хвалшу небулò у моїй роботи».

Вылизъ изъ свои яткы, доставъ палитру зъ краскамы и пэнзиль, пидмалёвавъ, якъ тамъ швéцъ надрýпавъ, та й

опъять полізъ, та й кáэ: «Нехàй пидождú, пòкы кràска пид-
сòхне, а тамъ и вбираюся до-дóму. Тепérь швецъ не скáже,
що нетáкъ чòбитъ намалёваний».

Ажъ, гулькъ! Терéшко зъ парубкàмы, недогнàвшы див-
чать, вернулись навперéмы, и идùть впъять побыля салдаць-
кого патрёта. Отъ одынъ парубокъ разглáдивъ ёгò, та й кáэ:
«Дывысь, Терéшку! малáръ тебè послúхавъ; бáчъ, перемалё-
вавъ чòбитъ, якъ ты сказавъ?». — «Эгé! ищё-бъ-то й непослú-
хавъ?» сказавъ Терéшко, пидсùнувшы шáпку на сàме тýмъя
и узявшиись у бóкы: «Я вже силу знаю и заразъ побачу, що
не до шмыги!» А якъ ёму и дóсе досадно булò на малáрá и
на патрёть, що черèзъ нýхъ ёму люде смíлыся, отъ и дù-
мавъ щé-такы занехàять, щобъ малáрá збыты зъ пантылýку
и щобъ народъ дùмавъ, що винъ велькку силу у малáрсъти
зна; посвыстàвшы й кáэ: «Отъ и сёгò невтérплю, скажу, бо
вже бáчу, що нетáкъ. Чóботы тепérь якъ чóботы, якъ я на-
вчýвъ; такъ мундбръ нетуды дывытця. Трéба, щобъ рукáва
ось тákъ....»

«А зась незнаешъ?» обизвáвся Кузьма Трохýмовычъ зъ
своëи яткы: «Швецъ знай свое шевство, а у кравецство не-
мишайся!»

Якъ-же зарегóчетця увèсь базárъ, слùхающы сюю кумé-
дью и що Кузьма Трохýмовычъ тákъ видризавъ Терéшку
шевциó! Якъ пиднялý Терéшка на-смихъ! Реготáлысь зъ нёго,
реготáлысь, та тákъ-же-то, дàлеби, що не то що, що ажъ за-
ричкою чутé булò. А Терéшко зостàвся, мовъ облызаний, та
якъ потятne неоглядаючись, та ажъ забыть незнàть куды.
Кузьма-жъ Трохýмовычъ тыхéнько собi посмíявшись, та зи-
брàвшысь зъ патрётомъ и зъ усíмъ своймъ кráмомъ, пойхавъ
до свогò пáна, та по уговóру грóшыки и горíлочку зъ нёго
зыбýствъ, та й прáвъ.

Ярмарокъ розійшóвсь. Тилки вже Терéшкови ввиралась
нýтка верховóдыты хочь на вúльци, або на вечерныцяхъ, або
и у шынку. Тилки що забалянtrásить, а туть ёму хто-нèбудь
и видриже: «Швецъ знай свое шевство, а у кравецство не-
мишайся!» — то такъ языкъ и прыкусыть, и вже ничычýркъ.

Отъ и вся.

МАРУСЯ.

ПОВИСТЬ

Грыцька Основъяненка.

Посвящается

Аннъ Григорьевнъ Квиткъ.

ХАРЬКОВЪ.

ТИПОГРАФІЯ КАПЛАНА И БИРЮКОВА, РЫВНАЯ, № 30.

1887.

МАРУСЯ.*

Частво мени прыходыть на думку: чого-бъ-то чоловикowi такъ дуже прыстралцатись на симъ свити до чого-небудь, не то, щобъ до якои вёщи, а то хочъ бы и до наймылійшихъ людэй: жинки, диточкъ, щырыхъ прыятелей и дрѹгихъ? Пёрше усёго подумаймо: чы мы-жъ на симъ свити вични? И ётъ ё у насъ, хочъ скотынка, хочъ хлібецъ на току, худобынка у скрынъци, такъ сёму такъ усё безъ порчи й буты? — Ні; нема тутъничдго вичнёго! Та й мы самы що? Сёгдня жывъ, завтра — що Богъ дастъ! Аджежъ живучы промежъ людэй, тилки и чуешъ: тамъ дзвонють по душі, тамъ голосють по покійнику, тамъ справляють старцямъ обидь.... Що въ Бога день тоби говорють: ось той недужъ, той вмира, а той вмеръ... Ты и неоглядися и незчусся, якъ и зоставсь самъ соби на свити; хочъ и зъ людьмы и промежъ людэй, та ба! Усе тоби або не таки прыятелі, якыихъ поховавъ, або и зовсімъ незвісни; та воно тоби усё ровно, що блукашъ у дримучому ліси! Ось стань про прыятелівъ згадувать, то уся твой пісня на одинъ ладъ: отъ зъ тымъ мы хлопцямы булы — и вже винъ вмеръ; а зъ тымъ до школы у кули ходылы — и той вмеръ; зъ тымъ парубковалы — и той вмеръ; и сей и той, и той и сей, усі повмирали. Колыжъ се такъ е, такъ и пам'ятуй соби добра, що незабудуть и тебе на симъ свити, бзыметь, и небудуть пытатись: чы хочешъ до гурту, чы щебъ, може, погулявъ?

*.) Примічаніе. Первое издание въ „Малороссійскія повісті, разказываемыя Грицькомъ Основяненкомъ“, кн. 1, Москва, 1834 г.; помѣтка цензора: Октября 4-го дня 1833 г.; второе — подъ тѣмъ же общимъ заглавиемъ, кн. 1, Харківъ, 1841 г.; третье — въ „Повісті Григорія Квітки (Основяненка)“. Т. 1. Издав П. А. Кулішъ. Спб. 1858 г.

Дозволено цензурою. Кіевъ, 20-го іюля 1885 года.

А пислѧ такои дўмкы, чогожъ бы на́мъ, невічнымъ, та прыстращатысь до урёменного? Чому бъ тákъ не робыть: на-грады́въ тебе Богъ щастя́мъ, що бáтько й маты твой жывуть пры тоби и дýакують дòбрымъ слóвомъ, що ты ихъ пры стáросты и кохáешъ, и поважáешъ; або жинкою до тèбе дòброю, послухнóю, хазяйкою невсыпúщою; або диточкамы покíрными, та слухнáными—хвалы за се Бóга и лягáочы и устаючы, а ихъ шану́й и кохáй, и для ныхъ нежалай, не тýлки ниякъхъ труди́въ, худóбы, та колы нужда звелы́ть, дúшу свою за ныхъ положы, роспынáйся, умры за ныхъ, та усé-такы памъятуй: що й вони на симъ світи таки́жъ гóсьци, якъ ты и усякий чоловикъ, чы царь, чы пáнь, чы архерéй, чы салдатъ, чы лыгчманъ. Колы Отéць нашъ мылосéрдныи кого зъ насъ поклы́че, провожай зъ жалёмы, та безъ укору и попрёкивъ; перехресты́сь, та й скажы, якъ що-дня у Отче-нашп чытаетъ: Гóсподы! бùды вóля Твой зъ на́мы гришныи! и неудава́йсь у тýгу, щобъ вона тоби вíку неукоротыла: бо грихъ смертéный наклыка́ть на сёбе, не тýлки смéрть, и саму́ болистъ, хочъ бы яку-небудь; бо непоберѝгши тýла, загùбышъ и дúшу на вíкы вíчныи! Бýлшъ усёго памъятуй, що ты ховáешъ сёгóдня, а тебе заховáютъ завтра; и усí бùдемо у кúпи, у Гóспода мылосéрдного на вíчнїй радосты; и вже тámъ не бùде ніякoи розлóкы, и ніякè горе, и ніякè лыхо насъ не постыгне.

Ище жъ и се мы думаемо, що якъ постыгне кого-нè-
будь бидá и нещастя, що поховá кого изъ своëи симъи, або
и рóдичивъ, то бўцимъ-то сёе чоловикowi прыходыть за ёго
грихы и неправды прёжніи. Ни; не тákъ се é! Ось слухайте-
лышень, якъ намъ пан-отéць у цéркви чытá, що Господь Небес-
ный намъ, якъ отéць дитямъ. А писля сёго не грихъ намъ буде
и такé прыминьты: отъ зберутца диты на вúлыцу грáты, та
бўдуть промежъ нýмы шалислыви, та усé-бъ-то имъ, замисль
играшки, бытысь та лáятысь, а межъ нýмы бўдуть дитына пло-
хéнька, смырнá, покирна и що усякъ ўї мòже зобыдты. Адже
правда, що бáтько тыёи дитыны, щобъ вонà непереняла хúда
видъ своеボльныкивъ, жалкующы объ нíй, клыкне зъ вúлыци
до сéбе, и щобъ вонò за товариствомъ нескучало, посадыть
быля сéбе, та й прыголубыть, и понижыть, и чого вонò за-
бажá, усёгò ўї дáсть. Пожалуй, хлóпщи, що на вúлыци зостá-
лись, незнáющы якè добро тíй дитыни у бáтька, бўдуть жал-

коваты, що узять видъ ныхъ товáрышъ. Дармá, нехàй жалку-
ють, а ёму у отця дùже-дùже добре! — Отъ-такъ и Небесный
нашъ Отéць зъ на́мы рóбыть: бережётъ нась видъ усякои би-
ды и берётъ нась прямисинъко до Сéбе, де є такé добро, такé
добро... що ни розказаты, ни здуматы неможно! Та ѿтъ й такъ
подумаймо: чуствуешь ты, чоловиче, ѿтъ Бога за трихи
твои пославъ биду? Такъ же и розсуды: якъ бáтько покине
овси дитокъ, щобъ безъ науки ледашилы? Усякий, усякий
отeць стараетца навчыты дитеи усёму доброму; а неслухнá-
ныхъ по бáтькивски повчить, та по бáтькивски и пожáлуе.
Не дурно скáзано: ледача та дытына, которои бáтько невчывъ!
Сежъ люде такъ зъ своймы дитымы рóблять, а то Отeць Не-
бесный, ѿтъ мылосéрдыю Ёго и мýры нема! Той колы и пошлे
за трихи яку биду, то винъ же и помылую! Тилки покарайся
Ёму! А писля сёго, небудемо журыйтись, ѩо намъ Богъ мы-
лосéрдный ни пошлеть терпity, и перехрестившись скáжемо:
«Гóсподы! навчы мене, гришного, якъ сполнять вóлю Твою
Святую!» то ѿтъ побáчышъ, ѩо описля усе гарáздъ буде.

Такъ робытъ Наумъ Дротъ....

Отъ ёго-то постыгла лыхая бидá! Щóжъ винъ? Ничо-го.
Хвалывъ Бóга и зъ тымъ проживъ викъ, шо невдàвся въ тý-
ту; а пысьмёный нестéрпивъ....

Отъ-якъ се булó.

Наұмъ Дротъ бувъ пáренъ на усé селó, де жýвъ. Ба́тькови и ма́тери слухнáный, стáршымъ сéбе покíрный, межъ товары́ствомъ дру́зяка, ни пив-слóва никóлы незбрехáвъ, го-рилкы невыпáвсь и пьяныць нетерпíвъ, зъ ледачымы нево-дывсь, а до цéркви? такъ хочь бы и малéнький прázныкъ, тýлки пипъ у дзвíнь,—винъ вже ѹ тамъ: свíчечку обмýнить, старцáмъ грошеня́ть розда́сть и прýнметца за дíло; колы прочу́е яку бýдность, надилить по свойі сýли и совítъ дóбрый да́сть. За ёгò правду неостáвывъ же ёгò и Бóгъ мы-лосéрдный: щобъ-то ни задумавъ, усé ёму Господь и посы-лавъ. Награды́въ ёгò жýнкою дóброю, роботáщою, хазайкою, слухнáною; и що булò Наұмъ ни забажá, щó ни задúма, На-стя (такъ ѹ звалы) нóчи непоспýть, усюды стараётца, бъётца, достаé и вже зробыть и достáне, чогò мужыкóви хотýлось. Поважàвъ же и винъ ѹ скýлки мýгъ, и любы́въ ѹ, якъ своё

дúшу. Небулó межъ нýмы не тýлки бýкы, та й нíякои лай-
кы. Що-дéнь хвалы́лы Бóга за Ёгò мылосты.

У воднýмъ тýлки булà въ ныхъ журбá: недавáвъ имъ Богъ диточóкъ. Такъ щожъ? Настя, якъ здúма про се, то зá-
разъ у слёзы та въ гóлосъ; а Наумъ перехрýстится, прочыта Отче-нашъ, то ёму и стáне на сердци веселишь и пишовъ за своймъ дíломъ, чы въ поле, чы на тикъ, чы у загороду, або до батраки́въ, бо бúвъ соби заможнёныкы́: булò й вóлыкивъ парь зъ пъять, булà й шкáпа, булы й батракы́; булò чымъ и пáнщыну видбуваты, и у дорóгу ходыты; булà же и нýвка, однá и дру́га ще диди́вська, а трéтю винъ сámъ вже купывъ,
такъ булò ёму чымъ орудовать.

Отъ-тýмъ-то Настя дыўлячысь на худобу, та й журы-
лась: що кому́-то вонò, кáэ, писля нась достáнется? Небúде
намъ ни слáвы, ни пámъяты; хтó наст поховае, хтó наст
помъянé? розтрáтютъ, що мы зибралы, а намъ и спасыби не
скажутъ. А Наумъ їй булò и кáэ: «чоловíкови трéба труды-
тыся до сáмои смéрты; дáсть Богъ диточóкъ, дítкамъ зостá-
нется, а недáсть,—Егò вóля святая! Винъ зна, для чого що
róбытся. Нищó не напе, усе Бóже. Достáнется напе дóбре
дóброму, винъ за нась и на чástочку подасть, и мысочку
постáвить и старцáмъ роздасть. А колы бùде наслíдоваты
недóбрый, ёму грихъ буде, а нась усé-такы́ Богъ мылосéрд-
ный помъянé, колы мы те заслúжымо. Нежурýся, Насте, объ
худоби: вона́ наша, а не мы їй. Стережысь, щобъ вона́ тоби
неперенéна дорóги до Цárства небéсного. Сатана́ зна, чымъ
пидшtryкнуты; молýся Богу, чытай: «избáвы нась одъ лукá-
вого», то усé гарáздъ буде.

Ажъ ось, за отцéвськи и матери́нськи молытвы, давъ
имъ Богъ и дóчечку. Та й ради же булы оббе, и Наумъ, и
Настя; такы зъ рúкъ їй неспускалы. Колыжъ булò куды
дытына побижыть, чы до сосíдивъ, чы на вúльщю, то вже
котрý-нéбудь, або бáтько, або ма́ты, такъ слидкóмъ за нèю
и хóдютъ. Та й щó-то за дытына булà! Ще малéньке булò, а
знала и Отче-нашъ, и Богородыщю, и Святýй Бóже, и поло-
вýну Вíрую. А тýлки булò зачóе дзвíнь, то вже ни заграется,
ни засыдится дóма и кáэ: «мáмо! пиду до цéркви, бáчъ дзвó-
нять; гришка нейты; тáту, дай шажóкъ на свíчечку, а дру́гый

стáрцю Бóжому подáты». И въ цéркви вже ни запустóе и ни
до-кðго незаговóрить, та все мóлытца, та поклоны бье.

Отъ и выросла имъ на вtиху. Та щóжъ-то за дíвка бу-
лà! Высóка, прямесенька якъ стрíлочка, чернáвенька, очыши
якъ тернòви ягидкы, бróвоњкы якъ на шнурóчку, лýчкомъ
червóна якъ пáнъска рóжа, що у саду цвитé, носóчокъ тákъ-
сobi прямéнький зъ горбóчкомъ, а гúбоњкы якъ цвитóчки
розцвитають и межъ нýмы зúбоњкы, неначе жарнýвки, якъ
однá, на нýтотци напýзани. Колы булò заговóрить, то усé
такъ звычáйно, розúмно, тákъ неначе сопíлочка заграe стý-
ха, що тýлки бъ їй и слúхавъ; а якъ усмихнéтся, та очýпямы
поведé, а сама́ зачервонéтся, тákъ бтъ неначе шовкóвою хú-
сточкою обитréть смáжныи устá. Кóсы у нèи якъ смóль чóр-
ныи, та дóвги-дóвги, ажъ за колíно; у прáзныкъ, або хóчъ
и въ недíльку такъ гáрно ихъ повбира, дрибúшка за дрибúш-
ку, та все сама́ соби заплита; та якъ покладé ихъ на голову,
повérхъ скindячóкъ винкóмъ, та заквиччá квитkáми, кинцí у
лéонты ажъ геть порозпуска; усí грúды такъ и обнýзани дó-
брýмъ намýстомъ зъ червóнцямы, тákъ що разкíвъ двáдцать
бude, колы и не бýлшъ, а на шýи... та й шýя же билéсень-
ка, билéсенька, бтъ якъ-бы зъ кréйды чепурnéнько выстру-
гана; повérхъ такои-то шýи, на чóрнїй бáрхатци, ширóкíй,
такъ що пálъця мáботе у двá, золотý ёднусъ и у кольцí
звéрху каминéць червóнéнькí... тákъ-тákъ и ссяе! Та якъ вы-
рядытся у баéву червóну юпку, застéбнется пидъ сáму дúшу,
щобъ нитогíсінъко невýдно булò, що незвычáйно... вjéжъ-пакъ
не тákъ, якъ городяньски дíвки, що у панýвъ понавчáлъсь:
пúрь имъ! Зогришыть тýлки, дыўлячысь на такыхъ!

Не тákъ булò у напои Маруси, Наумовои та Настынои
дочки, ось що я розкáзую, а їй, знаете, зvalы Марусею. Що
булò, то й булò, тákъ Богъ давъ! та якъ прыкрыто, та за-
крыто, то и для дíвчины чепурníшъ, и хто на ней дýвится,
и хто зъ нèю говорыть, то всé-такы звычайнíшъ.

Сорóчка на нíй билéнька, тонéнька, сама́ прáла и пýш-
ныи рукáва сама́ вышывáла червóнныи нýтками. Плáхта на
нíй картáцка, черчáта, ще матери́нська-прыдáна; тепérь вже
такыхъ нерóблять. И якыхъ-то цвитíвъ тамъ небулò? бáтеч-
ку мíй, та й гóди! Запáска шовкóва, морéва; кalamajkóвый
поясь, та якъ пидперéжется, тákъ-тákъ рукою и обхáтьшъ,—

Щé-жъ-то недùже и стягнетця. Хúсточка у пòяса мерéжована и зъ вýштымы орлáмы и лáхивка зъ пидъ плахты тожь вы-мерéжована и зъ кытычкáмы; панчишкы сыни суконни и червóни черевычкы. Отъ-такá якъ вýйде, такъ щó и твой пáнночка! Идè якъ павычка, недùже по усýмъ усóдамъ роз-глядá, а тíлки дýвьтця пидъ-ногы. Колы зъ старшымъ сéбе зострилась, заразъ нызéнько поклонылась, та й кáэ: «здра-стуйте дядюшка!» або: «здорóвы титúсю!» И такы хóчъ-бы-то малà дытына булà, то вже непрíде прóсто, усякому покло-нытця и лáсково заговóрить. А щобъ який пáрубокъ та по-смíвъ-бы ѹй занýты? Ну, ну; незнаю! Вона й нелáятеметця и ни слóва й нескáже, а тíлки подывьтця на него такъ пýлно, та буцимъ и жáлибно и сердýтенъко,—хтó ѹй зна, якъ-то вона тамъ зглáне,—такъ хóчъ-бы який бувъ, то заразъ пáпку зъ головы схóпе, поклонывшись звычайнéнько и ни пáры зъ ѿсть немðвóть и видíде дáлшъ. О, тамъ вже на все селó булà и красыва, и розúмна, и багáта, звычайна, та щé-жъ къ тому тыха, и смýрна, и усякому покирна.

На вúльци и некажы, щобъ колы зъ пóдругамы пишлá. Булò маты стáне ѹй казáты: «Пишлá бъ, дóцю, на вúльци: бáчъ, тепérь веснá, вона рáзъ краснà. Погráла бъ зъ подрú-женькамы у хрéшыка, писенёкъ бы поспивáла». Такъ дéжъ! «Лúчче я—каэ—на те мýске, упóравшись, та лáжку спáты и за те рáнше устáну, заминю твою стáристь: обýдаты наварó и бáтькови у поле понесóу. А на вúльци щó я забóла? играш-кы та пустóта, та, гляды, стáнетця, хóчъ и не зо мнóю, хóчъ и абы-зъ-кымъ, якà прычына, та опислá и страшно видвичáты за те однó, что й я тамъ булà! Нехáй имъ вýяснитця, непидú!» А про вечерныци такъ и незпомынáй! Булò и дру-гихъ дивчátъ видвóдить, та ажъ плаче та прóсить: «Бùдьте лáскавы, сестрычкы, голубочки, неходите на тèе прокляте збó-рыще! Та тамъ немá нíякогисиньского добrá; тамъ усё зlé, та лыхéе! Збиráютця буцимъ-то прýсты, та замисць тóго пустóютъ, жартóютъ, та вчáтця горíлочку пýты; видъ мате-ривъ курéй крадутъ, та туды нóсютъ, та ще и такé тамъ дíетця, что сóромъ и казáты. Чы-мáло-жъ-то своëи слáвы за-губылы хóдячы на тóю пóгань: отъ хóчъ бы и Явдоха, и Ку-лына, и Прýська. Аджéжъ и пíпъ пан-отéць невельить и кáэ, что гríхъ смертéлный туды ходыты. Та дывитеся жъ и на мéне: отъ я дóма билшъ усíхъ вась напрядù, чымъ вý хóдячы».

Отъ-такъ булò говóрить-говóрить, то гляды, однá пе-рестáне ходыты, дàли дру́га, трéти; а дàли и зовсíмъ мóда перестáне, щобъ ходыты. То й дákуютъ дòбри люде, а най-бíлшъ матерí. А тамъ опислá, нечýстый такы-впýть сýлу óзме; пидцюкнé и потáгне нýзку дóбру до погýбелы.

Тíлки булò наша Марúся у ряды-годы зберéтця до по-дрúженъки на весилья у дружечкы. Та й тó небóде вонá у субóту бýгаты зъ ѿими по вúльци, та горло драты, мовъ ска-жéна, якъ усý рóблуть; а прýйде вже у недíленъку, посы-дыть, пообíда, а якъ вывèдуть молодыхъ на дvíрь танцёвáты, вонá тутъ чы побула, чы непобула, мерщíй до дóму; розибрá-лась, роздяглась, давáй пíчъ топыты и вечéрять наставляты, и вже маты за нéю булò никóлы непоспишытця.

Оttакъ ráзъ, на клéчалний недíли, булá Марúся у своëи пóдругы у дружкáхъ на весильли и сýдила за столóмъ. Прóтивъ дружечóкъ, звычайно, сýдилы бойре. Старшымъ бóры-номъ бувъ зъ города пáрубокъ, свытныкъ Васýль. Хлóпецъ гárный, русáвый, чысто пидгóленый; чубъ чыпурный, ѿсы козáцкы, очи веселéньки якъ зирочки; на выdú румъáный, мотóрный, звычайный, жупáнъ на нёму сýнáй и кытаèва юпка, пóясомъ зъ аглыцккой кalamáйкы пидперéзаный, у тяжинó-выхъ штáняхъ; чботы дóбri, шкапóви, зъ пидкóвамы. Якъ прýшываалы бóрамъ до шапóкъ квítкы, то усý клáлы по шагу, хто-хтó два, та й лакгей зъ пáнського дворá, и тóй пýль шаги въ положи въ, що усý здывовáлись; а Васýль усé выжыдавъ, та усé у кышéни довбáвсь; а дàли вытягъ кап-шучóкъ, а тámъ-такы дé-що бряжчáло, засùнувъ пáльци, до-стáвъ, та й положи въ на вýкупъ шáпки, за квítку, цили-сиñкíй грýвенныкъ!.. Якъ брýзнувъ, такъ усý, хто бувъ на весильли, такъ и вжахнúлысь, а дружкы ажъ и спивáты пе-рестáлы. А вýнъ соби и дармá: потрýсь пáтламы, та за лóжку, и ставъ лóкшину доидáты, бúцимъ тíлки копíйку давъ.

Отъ, сýдючы за столóмъ, якъ вже попрынимáлы стрáву, давáй тогдй Васýль дивчátъ розглядáть, що булы у дружкáхъ. Зýркъ! и вздрíвъ Марúсю, а вона ажъ у трéтихъ сýдила, бо стáршою дружкою, скíлки булò ѹй де ни прóсють, никóлы не-хóче: «Нехáй, кáэ, дру́ги сидаютъ, а мени и тútъ дóбре».

Стáвъ нашъ Васýль и сáмъ не свíй и, якъ тамъ кáжуть, якъ опáреный. Тó бувъ шутлыvый, жартовлýвый, на выгад-

кы, на прыкладкы — поперёдъ усихъ: тилки ёго и чуте, видъ нёго весь рэгить ійдё; теперъ-же тоби хочъ бы пивслова промовывъ: голову посупывъ, руки поклавъ пидъ стиль и ни до-ко́го ни чычыркъ; усе тилки погляне на Марусю, тяжко зыхнё и пустыть очи пидъ лобъ.

Познималы страву и поставылы горихы на стиль. Дружечкы заразъ кынулись зъ боярамы цятатця; щебечуть, регочутця, выгадаютъ дё-що про-мижъ весилныхъ писенёкъ, а нашъ Василь сидыть, мовъ у лису, самъ себи одынъ; ни до-ко́го незаговорить и ни-куды неглянє, тилки на Марусю; тилко вона ёму и бачытца, тилки объ ний и дума; ныначе увесь світъ пропасть, а тилки винъ зъ Марусею и зостався: ни-до-ко́го и ни-до-ко́го нема ёму ніякого дила.

Щожъ Маруся? И вона, сердешна, щось изминалась: то була, якъ и завсегда, невесела, а тутъ вже прытымомъ ходъ до дому ійты. Чогось-то ій стало млосно и нудно, и якъ подывытца на Васыля, такъ-такъ ій ёго жаль стане! а чого? и сама незнана. Хыба тымъ, что ій винъ сидыть такий невеселый. А ще найпуще, якъ одынъ на одного разомъ зглянуть, такъ Марусю мовъ лыхорадка, такъ изъ за плечей и бзъме и все бъ вона плакала, а Василь — мовъ у самай душній хати, неначе ёго хто трэмъ кожухамы вкрыть и гарячымъ збйтнемъ наповя. Отъ мершій и видвернутца одынъ видъ другого, и бачытца и недывлюютца; то и гляды: Василь тилки рукюю поведе, або головюю мотнё, то вже Маруся и почевонила, и впять и ззырнутца межъ собою.

Думае сердешна Маруся, що маботе се зъ очей ій стала, та ій каэ себи: пиду-лышень до дому; такъ думка така нападе: «онъ-той боярынь, що у синимъ жупани, чы винъ чы недужъ, чы що? то якъ пиду, то щобъ винъ ще гирпъ не занедужавъ, и нихто ёму непоможеть; бачъ, якъ жалибо дывытца на мёне и буцимъ-то й просьти: будь ласкова, Марусю, невикий видсиля! Добре, добре, зостанусь!»

А Василь себи нудыть світомъ и незнá, на яку ступыты. Розчумавъ трохы, що бояре цятаютца, та ій дума: «ке-лишень, поцятайся я онъ-зъ-той дывчыною, що сидыть смутна-невесела». Тилки, сердека, протягнувъ руку, такъ неначе ёму хто й шепнувъ: незанымай ій, ще розсéрдитца; бачъ якъ вона одягна, та пышна! се маботь мишанка: вона зъ то-

бю и говорыты незахоче. Поблідніе нашъ Василь, та впять и похмуритца. Дали збираться-збираться, та якъ дружечкы дужче почалы спиваты, а весільный батько зъ матирю частішъ сталы горилочкою поштувать и пиднявъ гоминъ по хати; винъ такы хватавъ у жмени горихивъ, та до Маруси: «чи ціть, чы лышка?» Та якъ се промовывъ, такъ ажъ трохы невпавъ изъ ослона на спіну: голова ёму закрутиться, въ очахъ потемніло и нестямысь бвси.

Та ій Маруси жъ добра було! Якъ заговорывъ до ней Василь, таъ вона такъ злякалась, якъ тогді, якъ маты на ней розсéрдилася; а се тилки одымъ-одынъ разъ и було на ій вику, якъ прынішы вона видъ річки пластия, загубыла материну хустку, що ще видъ ій покійної матери, таъ за тёто на ней маты сéрдилася було, и хочъ недвго, та вона, крый Боже! якъ булъ злякалася. Одже и теперъ таъ ѹй булъ прыишлъ: якъ бы можно, скрізь землю-бъ провалылась або забыгла куды, щобъ и недывытися на сёгд боярина. Та ій що ємъ казаты? Якъ скажу «нечитъ», то винъ подума, що я чванина и нехочу билить зъ нымъ цятатися, а винъ и таъ, чы смутний, чы сердитый, а тилки жалко на нёго дывытися. Скажу «цить». Щожъ? якъ стала съловатися, щобъ промовить слово, таъ ни-жодною мірою неможе сказати: губы зліплися, языкъ мовъ деревянный, а духъ таъ и захватило. Дывытца, що ій Василь зъ ней очей незпустить и горихы у жмени держать и жде, що вона ёму скаже; отъ ій ёго жалко стало, на велику силу, та тыхесенько, таъ що нихто ій нечувъ, промовила: цить! та ззырнулась зъ нымъ. И сама вже нестямылась, якъ узяла зъ Васылевої жмени горихы, та якъ схаменулась, якъ засоромылась!... крый Мати Божа!... Ажъ бесь на щастя ихъ крыкнувъ дружко: «Старосты, паны пидтарости! благословите молодыхъ вивесты изъ хаты, на дверь погуляты». Тутъ и усі рушилы изъ-за стола, та, хто куды попасть, мершій на дверь, дывытися якъ будуть танцеваты. Отъ и Маруси и Васылеви неначе світъ пиднявсь, полехшало на душі, вийшли й вони зъ хаты.

Троиста музика гра, що е духу: риплять скрипки, брязкати цимбалы; а замисць баса, самъ скрипникъ скрізь зубы гуде та прыцмокуе. Отъ и розколыхалася наши дивчати: вийшла пара, а тамъ друга, пішли у дрибушки. Нижкамы

тупотять, пидкивкáмы бряжчáть, побráвши ся за рúченъкы выворóчуютца; то впъять розíйтутца, та якъ úтинкы плáвно плывут, тíлки голóвкамы повóжують; то впъять у дрибúшкы... Вже и потомыльсь, вже и хусточкáмы утыраютца, вже бь имъ и гóди, вже и другымъ хóчетца потанцёвать... такъ щó-жъ бо? музыка гrá, та и гrá! Вже однà изъ дивчáть, Одárка Макотрúсина, лèдве ногы волóчить, пить зъ нèи такъ и течé, прытьмòмь прóсыть музыку: «та гóди-бо дядьку!.... та перестáнте-бо.... ось вже нездúжаю!».... Такъ щóжъ? музыка гrá, та и гrá!... Дали скрыпныкъ закинчáвъ и пыты скрыпочкою попросыvъ... Отъ дивчáтамъ гóди, поклоныльсь музыци и пышли до гúрту.

«А ну гóрлыци!» гукнуvъ зъ кúчи Денýсъ Деканéнко, розтовкáвъ людéй кулáччамъ, потáгъ до сèбе зъ кúчи Пázьку Левусíвну и стáвъ зъ нèю, и дожыдаётца, пòкы почастóютъ музыку. Розстáвывъ ногы, у бóкы узяvъсь, шáпка высóка, сíрыхъ смúшкивъ, зъ червóнымъ сукнянýмъ вéрхомъ, на-бикъ ёму похóлылась, úсамы помóргуе, на всихъ поглядá и прыговóрюе: «Одже узяvся танцёвáты, та мòже и невмíо! Повчáтысь-булò у крывóго Хомы, що на деревьянци хóдить». Якъ се почóлы люде, такъ и зареготáлысь. Кузьмá, такы старый Коровáй, той и кáэ: «отъ-такъ! отъ-той навчáть дóбре, сáмъ хóдячи на однíй нозý». А Юхýмъ Перепельця смíявъсь-смíявъсь, ажъ ёму слёзы потеклы, та и кáэ: «отцéй невыгада! Ну вже тákтъ!» А Денýсъ стóйтъ, ненáче и не вíнь, и невсмихнётца.

Напыvши ся горíлкы, музыка и вчáстыла гóрлыци. Якъ же розходыvсь нашъ Денýсъ, тákъ що бáтечки! Тамъ ёгò морóка зна, якъ-то мúдро тогдà танцёвáвъ! якъ же вдрáвъ на впрысядку, тákъ ногамы до землѝ недотóркуетца, то поповzè на вкóлишки, то черезъ голову перекýнетца, скакнé, у долóшки плеснé, свысne, що ажъ у вúхахъ заляшыть, та впъять въ бóкы, та тропакá-тропакá, що ажъ земла гудé; а тамъ стáне выкýдоваты ногамы, ненáче воны ёму повылóмловани; а дали пидскóчыть, та впъять на-впрысядку, та около Пázьки тákъ кругомъ и въётца, та прыговóрюе:

Ой дíвчына гóрлыця
До козакá гóрнетця;
А козáкъ, якъ орéль,
Якъ побáчывъ, та и вмер....

Дóбре булò Денýсови тákъ брýшката безъ Васыла; а тóй бы ёгò заткнúвъ за поясъ чы у тáнцахъ, чы тákъ у речáхъ, або въ молодéцтви, бо вíнь-соби бувъ на те уродлýвый. Колы-було бóзметца за тáнци, тákъ и некажы, що гóди: перетан-цие яку-хóчъ музыку; колыжъ пидвérнетца до дивчáть, то вже ни-на-кóго билшъ и недыvлюютца, тилки на нёго и ёгò одного слúхаютъ, а на опрóчыхъ плюютъ; колы жъ пидсяде до стáршыхъ, та стáне загынаты имъ свой балянтрасы, тákъ усý, и старý и молодý, сидять, та порозивлявши роты слúхаютъ, хóчъ до пíзной нóчи.

Такý-то бувъ нашъ Васыль до сéго чásу. Тепéрь-же винъ мовъ остúженый. Вышовши зъ хáты, де-бъ-то йты до гúрту, та взявшы дíвчыну, туды-бъ и соби танцёвáты; нí, пишóвъ-соби, сердёка, стороною видъ людéй, схýлывъ на плýть, та и дúма: «Щó се менí стáлось? Такыничóго нечýу,ничóго и не бáчу, тилко однú сю чорнýву дíвчыну! Вона въ мéне и передъ очýма и на дúмци!... Чóмъ же незаймú ѫ? Алé! Бáчытца и не смíю, або и боюсь, щобъ и нерозсéрдylась... А якъ здúмаю, що вона на мене мýсль розсéрдylась и колы пидíдú до нèи, то вона видвérнетца видъ мéне и проженé, то видъ сíй дúмки и свítъ менí немýлýй, и сáмъ незнáю, що зъ соби робыты!... Пишóвъ бы и до-дóму, тákъ от-тутъ нынáче прыкованый. Нúдно мынí на сée весилья и дыvыться; а очéй невидведу видъ тый хáты, що онъ на прыспи сидыть мой дíвчына, та щóсь зъ пóдругою розговóрюе, та, чы мынí тákъ вже здаётца, чы такы спрáды, що на мéне поглядáютъ, мòже про мене....»

«Чóго тákъ зажурýвсь, Семéновычъ?» сказáвъ ёму Левкó Шёмкаль, пидстáршый бóярынь, та и вдáрывъ ёгò по плéчамъ. «На дивчáть заглядýвсь, чи-щó? Нá-lyшъ, потятны лóлькы, то повеселишаель; та и ходимъ танцёвáть. Бáчъ, якъ бóйки дивчáта зъ города понахóдлы».

— Нехóчу лóлькы, кáэ Васыль: трохы не вона менí и завáдыла. Тákъ щось нездóрово! Або отцé до дóму утикаты, або-щó? Кинчáй туть за мéне горáдокъ.

«Цúрь ёму, кáэ Левкó: ще погулáймо. Мáбуте, чы немá тоби чого зъ очéй? то проходысь по вúлицы, вонò и мынéтца; або идý, лóучче усéго, та подыvысь, якъ дивчáта танцюютъ. Ну щó вже Кубракíвна вдрáла, тákъ тамъ вже за всíхъ. Щó

за танцюра! Та ѹ дѣвка, братъ, важна! Колыбъ до осени не-
втекла, то немынѣ мойхъ руکъ».

Мовъ лыхоманка стрепенула Васылѧ; поблидъ якъ полот-
но, та ажъ рукамы схопывсь за коляку, щобъ невпасты видъ
журбы. Винъ-бо думавъ, що се єго дивчыну Левкѣ выхваля;
бо звісно, колы хто котру любыть, то ѹ дума, що вона и
усімъ така хоробша и любязна здаётся, якъ и єму. Послухавъ трохъ чмелівъ, дали зхаменувъ и на хытроши пиднявъ;
давай єго выпытывать:

«Дѣ Кубраківна? кася: чы не та чорнѧва, що півна шыя
намыста зъ хрестамы?» (се бѣ то Маруся).

— Ни, кася Левкѣ: намъ до тыёи далеко. Мой, онъ баць,
русява, що трошки кырпаченька, у свыти, та рушныкомъ
пидперезана.

Полехшало нашому Васылѣви; ажъ здохнувъ и очици якъ
ясочки загралы, якъ почувъ, що не єго дивчыну Левкѣ любыть. Теперъ єму дарма и Кубраківна, чы тутъ вона, чы дѣ,
а давай мерщій допытваться про свою, та ѹ кася Левкѣви:

«А то про яку ты касяшъ, що до ней тобї далеко? Хыба
тутъ є попівна або прыказчыківна?»

— Ні, кася Левкѣ: тутъ усе наши рівни; а я кажу про
нашу Марусю.

«А щожъ-то за Маруся?» спытавъ Василь, та ѹ очи
понурывъ у землю, буцимъ єму и дарма, а у самога, не тилки
що вуха, та що-то, усяка жылочка неначе слуха; а винъ,
сердечный, и духъ прытайвъ, и бойтса, щобъ ни-жодного
словечка непрослухаты, що єму буде Левкѣ розказовать.

Отъ и почавъ єму Левкѣ про Марусю казаты усé, що
знавъ: и чыя вона дочека, и який ѹ бацько багатый, и якъ
винъ свою дочеку кохает; а дали ѹ про Марусину натуру: якъ
вона усихъ жахаетса, що нихто ѹ небачывъ нетилки щобъ
на вечерніяхъ або у колядци, та ѹ на вулыцю, и на Купала,
и ни-на-яки ігры неходить; чы така вже себи пышна,
або може не смільва; а що роботаша! и на бацька и на ма-
тире, и на сёбе пряде, шые, мыє, и сама усё одна, безъ
наньмички, и варить, и пече; а маты сидять, ручки склавши.

Непишла жъ и Маруся до танцівъ, а сила себи сумую-
чи на прысци быля хаты та ти горішки, що узяла у Ва-

сыля, усё у жмени перемына, та назырцемъ за Васылемъ
погляда. Що жъ у неї на думци, того ѹ сама нерозбере. То
часомъ стане ѹ весело, та що заразъ бигла бъ до матери,
та ѹ прыголубилась бы до неї, то впять засумуе и слизонь-
кы хусточкою обйтре и бажа батенька, щобъ розвивъ ѹ тугу;
то всміхнётся, то засоромытса; и дума, щобъ-то ѹ до-дому
ійти (такъ-було попереду усё робила: чы посыдить, чы не-
посыдить на-весильли зъ дружкамы, та мерщій и до-дому),
та якъ разглядитъ, що трёба побыля Васылѧ ійти, та ѹ пе-
редума. А сёго вона ѹ сама незнала, що въ неї на думци
було: «колыбъ от-той парубокъ прыїшовъ, та поговоривъ-бы зо
мню, то неначе бъ мені на душі легче стало». Якъ-же тил-
ки подумала объ симъ, та якъ засоромытса! Почервонила якъ
калына, закрылась рученькамы и голову похыльла.

Отъ-то ѹ прыїшла до неї Олена Кубраківна, перетанцё-
вавши, та ѹ сила быля неї видыхаты.

«Чого ты, Марусю, тає сидишъ? Чы плачешь, чы-що?»

— Ні, неплачу, кася Маруся; и говорыты бъ то, и за-
мишалась, що ѹ незнاء, що ѹ казаты. «Отце йимъ, кася, мочени
кыслыци, та булду подавылась. А ты чого тає засапалась?»

«Та перетанцёвала соби на лыхо, кася Олена. Якъ
попавъ мёне онъ-той боярынь, тає усё крутывъ, крутывъ,
поворочувавъ мене, поворочувавъ, а тутъ ще на лыхо музыка
непрестає; тає нетилки що ноги, та ѹ руки болятъ, и го-
ловы крутытса. Та вже жъ и танцюра! у насъ такого и на-
усій слободи нема. Я казала своймъ хлопцямъ, щобъ прыво-
дилы єго до насъ на вулыцю....»

Отъ Маруся трошки и зрадовалась, що може Олена зна-
тогъ парубка, що ѹ тає у душу запаў, бо ѹ вона на свій
пай думала, що вже краще ѹ парубка и на свыти нема, и
що се єго вона тає выхваля. Отъ и давай про него вы-
пытывать:

«А який же боярынь, чы не старшы?»

— И вже старшы, забормотала Олена: сидуть соби, якъ
понур, ни-на-кога и недывытса, и дивчатъ ни котрои не-
заньме. Нехай-лышень сядутъ за стілъ, вже не я буду, щобъ
не прыспивала єму:

Старшы боярынь — якъ болванъ:

Вытрыщывъ очи, якъ баранъ.

Обру́тамы голова́ збыта,
Мочулóю свы́тка спы́та,
Лы́чкомъ пидперезáвся,
У бойре прыбáвся.

Отъ-якъ ёму прыспиваю. Нехай эна и нашыхъ дивчать. Винъ, може, дума, що селяне невміют танцёваты? Ну, ну! Іще ёго батька навчать.

«А мòже винъ и невміе?» спытала Маруся, а сама закрывалась рукюю, щобъ небачыла Олена, якъ вона видъ сёго соромытця.

— Хто? Василь невміе? ажъ скрыкнула Олена.

«Та я й незнáю, чы винъ Василь, чы винъ хто; и чы винъ вміе танцёваты, чы невміе, я незнáю; та я ёго зовсімъ незнáю».

Сказавши сёе, Маруся и схаменулась, щобъ незамовчала Олена про нёго розкáзуваты; бо їй крýпко хотилось знáты, хто винъ и видкиля; и тýлки що хотила выпытovаты, ажъ тутъ Олена розносило зъ своимъ бойрыномъ: давай впъять жалитця, якъ винъ їй руки повыкручувавъ, якъ їй вморивъ, и сё и тё, и довго усё про нёго говорыла.

Довго слухала Маруся и незнáла, якъ Олена и спынты, бо та радесенька булà хочъ до вечера товкты про свого бойрина. Дали, бúцимъ-то невторопала, про кóго вона розкáзує, та я кáэ:

«Прыспивай же ёму вже дёбре, та дёбре».

— Та се не ёму! хыба ты нечуюшъ? скрыкнула на нёи Олена: се я Васылеви хочу прыспиваты.

«Та щó-тамъ за Василь тоби дався?» кáэ Маруся (а сё вже у дивчать така натура, що ютра якого парубка полюбить, то знарошне стаНЕ корыты, щобъ други ёго похвалялы). «Отъ, невыдала твогд Васылі, кáэ, и видкиля винъ туть узявшись? и эн якои слободы забривъ сюды?»

— Алé! мабуть чы не эн слободы! Винъ зъ города, винъ свытныкъ, колы чула. Та щó вже за завязты! Вже де появытца, то усі дивчата около нёго. И танцёваты, и жартоваты, неузявшись ёго бись. Та я красыvый же! Бачъ якъ выхylяется, за тынъ держачысь! Спына такъ и гнётця, неначе

молодый ясенокъ, а зъ выду якъ намалёваный; очи ёму якъ зирочки, а патлы такъ и мотаютца: бачъ, по купеческому....

«Мáбуте ты ёго любышъ, такъ тымъ и хвáлышъ», ледве промовыла Маруся, ховаючи очи у рукавъ, а сама якъ на вогни горила видъ Олениныхъ розкáзивъ.

— Потурай що люблю! Пожалуй бы любила, такъ винъ на такихъ и неподывятца. Кажуть, що ёго хазяинъ та хоче ёго у прýмы узяты, а дочека красыва та ѹ красыва и дуже багата. Винъ и сáмъ ма кошайчу: адже ты бачыла, ѹ за шапку, та выкынувъ ажъ грывенныка; отъ такъ и усюды винъ рóбыть. Вже якъ бы не булоб....

Тутъ пидбигъ Денысъ, та я потягъ Олenu до танцу за рукавъ. Вже вона ёго и лаяла, и кулáччамъ у спыну товкмáчыла, такъничого и незробыла: потягъ, та я потягъ. А їй пылно хотилось зъ Марусею посыдити, та про парубківъ на говорыться.

Зосталася Маруся сама. Узялі їй думки та гáдки; а якъ згадала, що Олена казала, що ёго хазяинъ та берё ёго у прýмы, и що виддає дочеку и красыву и багату, та ѹ за журýлась! Схыльла головоньку на білую рúчку, а слизоньки зъ очыць такъ и капотять! Отъ обтерла їхъ хусточкою, закрылася рученькою, та я дума: «Охъ лыхо мені тяжке! Лучче бъ я ёго небачыла!... Якъ-то мені ёго забуваты?... Тымъ-то городянски дивчата.... у ныхъ и парубкы свой, не таки якъ у насъ, що ні-на що и дывытись.... Пиду швыдче до-дому (а сама ни зъ мисця), стащу поратись, робыты, то мòже я забуду... такъ-то я забуду! Охъ, дóленко моя лыхáя!... Теперъ сыхъ горишкivъ ніде неподивяю, такъ пры соби я носытemu, білшъ ні-на-що, тилки на памъять. Хочъ бы на сміхъ вони мени сказали...» (та сёе думавши, потряслá у жмени горишкы, та голосно я промовыла:) «Чы винъ мене любить? Цыть, чы лышка?»

— Цыть! и любить тебе видъ щýрого сéрця! обизвавсь Василь, що вже давно стоявъ быля нёи и дывытись на їй смýту, та незнавъ якъ заняты.

«Охъ мені лышенько!» скрыкнула Маруся и стрененулась, якъ тая рыбонька, ускóчывши увъ ятире. «Хто такий? Про кóго вы говорите?» пыта я сама незнà, для чого и объ чимъ.

— Той тебе лобыть.... про кого.... ты думала.... казавъ Василь задыхаючись видъ несмилости и зъ ляку, якъ почувъ, шо вона ма когдъ на думци.

«Та я.... ни-про-кого.... недумала.... я такъ....» сказала бидна дивка, та й злякалася прихъ, шо зъ роду упёрше збре-хала; а описля й касе: «Хтобъ-то мене й полюбивъ?...»

— Марусю, Марусю! касе Василь, тажко, видъ сэрця здохнувшы; та й впъять на-сылу духъ перевивъ, и касе: я знаю такога....

«Марусю, Марусю! а ходы-ке сюды!» такъ клыкнула ѹ тажъ Олена. Маруся ни жывая ни мертвя! Злякалась того, шо Василь ставъ зъ нею говорыты, та ще такъ голосно; а тутъ ще й то, шо Олена бачыть, шо вона зъ чужымъ парубкомъ розговорюе, а описля и сміятметца ѹй; а шо найбильш тѣ ѹй булъ страшно и жалко, и нібы досадно, шо Василь касе про когдъ другого, шо ѹй лобыть; а ѹй-бы хотілось, щобъ винъ ѹй казавъ, шо винъ самъ ѹй лобыть. Отъ якъ злякалась, зкочила зъ місця, та й неможе и ступыть; а Олена знай ѹй клыче: «Та йды сюды; ось-бзде я». А Василь тежъ ставъ якъ укопаный и незнані билшъ, шо й казаты. На думци бъ-то й багато дѣ-чого е, такъ языкъ неслуха, непошевеленішъ єго; а тутъ ще на биду пидслухавъ, шо Маруся обѣ комусь вже думка, и шо єму нічого тутъ убывається; а тутъ ще Олена збыла єго зъ товку... Отъ и стоять вони обѣ, сердешни, и незнані, на яку ступыты, и чы ійтъ имъ куды, чы що робыты?

Вже сама Олена прыйшла до Маруси и пытається: чы вона тутечки дово буде?

«Ні, касе Маруся, ужэ мені пора й до-дому. Нічого бильш тутъ дожыдастся». Та сёе кажучы, такъ важко здохнула, шо крый Маты Божа!

— И я отце йду до-дому, касе ѹй Олена: маты прыслала за мню. Чы знаешъ що? Ходимъ завтра у купи на місто; маты казала дѣ-що куповаты, такъ ходимъ зо мню; ты-таки усё лучче знаешъ».

«Добре, ходимъ. Моя матуся щось нездужа, такъ що намъ трёба, я й куплю; заходь тилки за мню», сказала ѹй Маруся.

— Зайду, зайду. Жды мене до зходъ сонца. Ходимъ же теперъ у купи до-дому, та въ перекушки купымъ кыслычокъ.

Отъ подруженьки, побравшись за руки, и пислы соби.

Зоставсь Василь и стойть самъ не свій. По єго думци, винъ, бачытца, закинувъ Маруси на догадъ, шо се винъ ѹй лобыть, и дума: «колыбъ вона немала когд на прымети, та щобъ єго хочъ трохи любыла, то бильш-бы єму ничого и нетреба; нехотивъ-бы ни гропей, ни панства. Такъ-бо почервонила, якъ я ѹй ставъ закыдаты, шо ѹй полюбивъ, и очыци опустыла у землю, а рученятамы усё хусточеку крутыла, вже вирно зъ сэрця; а якъ писла за Оленою, то нетилки єму и словця не сказала, та й неглянула на него.

Сумовавши пишовъ винъ назырцемъ за Марусею и бачывъ, шо вона ажъ поки ввійшла у другу вульшю, то ажъ трягчи оглядалась, а чого? Хто ѹй зна! Дивчачу натуру трудно разгадаты; бо вони, часто, буцимъ-то и нелюблять, шо ихъ займае, и буцимъ-то сэрдютца, а тамъ соби, нышкомъ, такъ єго лоблять, шо й сказаты неможно! Та такы и тыи правди нигде диты, шо ѹнша дивочка, шо молоденка, шо зъ роду въ першее побачить такого парубка, шо ѹй прыйде по сэрцу, то й сама себѣ нерозгада, що зъ нею діетца. На думци, такъ-бы на него усё и дывилась-бы, и говорила-бы усё зъ нимъ зъ однимъ, и сила-бы была нёго, такъ чогось-то усё стыдно; хочъ ни душі нема близъко, а ѹй здаётца, буцимъ-то усї лоде такъ на неї и дивлятца; або хочъ и не-дивлятца, такъ по очамъ пизнаютъ, шо вона зъ парубкомъ говорила. Отъ-тымъ-то така и жахаетца, и втикае, ни слова не сказавши парубкови, шо зальцяется до неї; якъ же видбижитъ видъ нёго, то й сама жалкуе, та ба! вже неможно дила поправыты! Добрежъ, колы парубокъ нерозсердитца, та ще и у друге стаНЕ лясы пидпускаты, такъ ще незовсімъ бидя; а якъ-же подума: «Лихо ѹй матери, яка пышна! Цурь ѹй!» та й пидвернетца до другои, такъ тогді-вже зовсімъ лихо! И сумуе сердешна, и нышкомъ поплаче, та прытымомъ нічого робыть! и вже жъ самій єго не заньматы, щобъ не сказавъ: «сама, касе, на шыю вишаетца».

Смутна прыйшла до-дому наста Маруся, та тилки не обѣ тымъ. Вона думала, шо Василь ѹй нелюбить, а колыбъ лобивъ, то заразъ прямъ й сказавъ-бы, а то про когось другого казавъ,

а объ соби ни пив-слова. «Та ѹ Олена-жъ казала, що хазяинъ берё ёгò у прыймы, такъ се вже певно, що винъ лобыть хазяйську дочку. Та якъ ѹ и нелюбить? Вонá-соби городянка, мищанка, та, кàжуть, хороша, та ѹ хороша! А думаю, якъ уберётца, такъ намыста ще билиць чымъ у меңе; а скрына зъ добромъ малá? та ѿ, думаю, и не однá; тамъ, може, такъ вельики, та розмалёвани, та на колесахъ; а подушокъ, подушокъ! такъ, може, пидъ сàму стéлю.... Такъ куды-вже ёму до меңе! винъ на такыхъ и неподывытца». Ось-такъ думала Маруся, прыйшовши до дому и сивши у хати на лави.

Дывылася стара Настя, маты ѹ, лежучы на полу, та стогнучы видъ недугы, що дочка ѹ сидыть смутна и невесёла, иничого про весилья и нерозказауе, и за дило непрынмаетца; дывылася дёвго, а дали стала пытаты:

«Чогó ты, доню, така невесёла, мовъ у воду опущена? Чы не занедужала, нехай Бóгъ боронить? Гляды-лыши, якъ ѿ й ты звалыся, ѿ батько зъ намы буде робыты! Кажыбо, ѿ въ тебे болить?»

— Ничого, мамо! кàэ Маруся.

«Чы не порвала намыста, жартуючи на весильи?» пытат Настя.

— Ні, мамо!

«Чы не зобыдывъ тебѣ хто? то батькови скажы, винъ заразъ устуptyтца».

— Ні, мамо!

«Такъ колыжъ нема ничего, такъ чого такъ сидыты? Ішла бъ по-воду: пора наставляты вечеряты».

— Заразъ, мамо! сказала Маруся, а сама ни зъ мисця.

Дожыдала маты, дожыдала, дали впять за нёи: и уговорювала ѹ, а дали и сварылась на нёи; такъ вже на сылу, та на превелыку сылу розколыхала ѹ, що вона роздяглась и, непоховавши гараждъ ни скиндячокъ, ни намыста и ніякои одежи, узяла кошыкъ, щобъ-то ув-огороди зильля нарваты, та замись огорода, пышла до крыныци по-воду, неначе зъ вайдрамы; ідё и байдуже; та вже якъ прыйшла до крыныци и якъ сталы надъ нёю люде тамъ сміятысь, такъ вона тогді зхаменулась и мерцій до-дому. Що жъ? и до-дому вернувшись, нелучча була: затошла у печі, и приставя горшки по-

рожни; замись шонá, щобъ замниты борщъ, вона силь тре у ма́коретти, та пидлыва борщу.... И ѿ ни озъме, до чого ни кынетца, усё нетакъ, усё не до шмыгы, такъ ѿ и стары Наумъ, вернувшись до-дому и дывлячись на таке ѹ побраныня, ажъ сámъ дывовавсь.

Сякъ-такъ виддавши вечерю, Маруся пышла до коровъ, а Настя стала журытыся и кàэ Наумови:

«Охъ-мені лышенько тяжке! Що жъ-отце зъ Марусею діетца? Каже—зовсімъ здорова, а за-шо ни прыньметца, ѿ ни почнё робыты, усё не до ладу, усё нетакъ якъ трéба. Та чогось-соби чы журытца, чы ѿ? Нехай Бóгъ боронить, чы не зъ очей ѹ сталося?»

— У васъ, у жинокъ, усё зъ очей, заворчавъ Наумъ: чы дытына змерзла на холоди, чы дытыни душно въ хати, вы кàжете: зъ очей; голодна, йисты просьти—зъ очей; найвшиесь нехоче,—и то зъ очей; чы засміялась, чы зажурылась, чы сила, чы встала—усё зъ очей; усё про все у васъ бчи. А ѿ очи можутъ зробыты? Ничого; дывлятца-соби на світъ Божий, та й гóди. Рукю человікови биду зробыть, а языкомъ ѿ й гиршу, а очи ничому непривынни.

«А чомужъ бабы, котри знаютъ, та й злызуютъ и шепчутъ? якъ-бы-вондъничого, тоничого-бъ и неробылы, а то....»

— На тё шепчутъ и злызуютъ, щобъ такыхъ дурныкивъ дурныти, якъ ты и прочіи. Потурай тилки имъ: воны, пожалуй, ради, щобъ тоби за все, про все шептаты, абы-бъ гробыкы лупыты. А хто ѿ мо же человікови зробыты, опричь Бóга мылосердного? Винъ наспле биду, Винъ и помылue; тилки молысь и Ёго одного знай; а зъ той бисовицяно, зъ ворожкамы, та зъ захурамы, неводысь. Помолысь, Насте, хочъ лежачы, Бóгу, колы нездужаешь пидвестысь; и я-таки помолюсь, то й гляди, ѿ Маруся наша завтра зовсімъ здорова буде. Мовчы-жъ, бнъ-вондъ ідё.

Маруся, зовсімъ упрашивши и попрыбирашы, розпыта-валася матиръ, чого трéба на місти купыты и узяла у батька скілки-трéба грóшей, послалася на лави, помолилась Бóгу, и сверхъ-усёго, вдарила тры поклоны, щобъ вже билиць недуматы про Васыля. Іи такъ батько вчывъ: колы, кàэ, тоби чого трéба, або журбá тебѣ озъме, заразъ до Бóга. Вдарь тры

поклоны и просы обь чому тоби нужда и жды певно видъ Него мылости; Винъ нашъ Отецъ, Винъ зна, що кому и у якде урёмъя послать».

Отъ зъ такою думкою лягла Маруся. Такъ щожъ? И сонь ѹй неберё. Те ѹй дило шо дума.... та не обь Васылэви, дё-то вже! Вона єгò и знáты нехоче... та ѹй на-що-їй винъ... «Винъ дссе вже посвáтаний; адже и хусточка у чёго, шо зъ кышéни выньмáвъ, то не хлопъяча, а прытьмомъ дивбоча, и вже вирно вона єму подаровала.... та винъ-же невесéльй на весильли бувъ.... отъ-то, мабуть, скучавъ за своёю голубкого.... та Ѣшо щобъ я обь нёму думала? Якъ-бы не такъ! Винъ-соби и сидивъ, неначе одынъ у лиси, ни на кого и недывывсь...» Дали здохнула и дума: «и менé занявъ тымы горихамы, обь-бъ-то вже, такъ!... Нй, Васылю, не пашымъ дивчатамъ обь тоби думаты, у тёбе е свой.... Отъ-уже любить ѹй, думаю?.... Бачытца, усé обь ний такъ и думавъ, бо у вóчахъ такъ и выдко булы слизоньки.... тепérь-вже воны дссе у кúпочци... и вона вже, вирно, цилу єгò у ти оченьки, шо якъ блыскавка, якъ згляне, такъ и ссяе.... отъ вже нецилу вона ихъ!... Тогóжъ-то-винъ по ний мавъ плáкаты.... Чогóжъ я от-сё плáчу?.... Охъ, горечко мени тяжке!... Колыбъ булознала, неходыла-бъ на те весильля!... Нá-шо булозспытоваты Олёну про него!... Та дарма; ѹй вже зовсíмъ про него и недумают.... та ѹй винъ-же про мёне тóжъ. Може винъ думавъ, шо.... тее-то.... я бъ то.... шо, кàэ: я знаю такою, шо тебе любить, а єму-бъ-то-вже неможно, шо вжé-винъ посвáтаний... Богъ зъ тобою! Нехай тоби Богъ помога! И оженися, и любися.... Та чого-жъ я усё плáчу?.... Отъ-того и туга така, шо за-чымъ я на те весильля ходыла.... Тепérь заснú вже.... Зáвтра, чымъ-свítъ устáну, пиду на тóргъ, та ѹй розибью свою тóгу. Колыжъ зъ нымъ зостричусь на мисти, то бўзимъ єгò и незнáю, и не буду на него и дывытись.... А вжé винъ, вирно, зъ нёю ходытеме по базáрю, та дё-шо куповáтемутъ.... бо, мабуть, и весильля швыдко буде.... Тó-то вже винъ буде радъ, якъ оженыця!... А вона?... Чогóжъ я залывáюсь слизонькамъ?... Охъ, бидонька моя!... Охъ, горечко моё! Чого-такы я на те весильля ходыла?....»

Отъ-такъ-то бидна Маруся, нехотивши и запомынаты про Васыля, тилки обь нимъ однімъ и думала и хочъ-бы-тоби на

часыночку очыцами звелà; плáкала та журýлась цилисињку нíчъ. А ѹй дóвга ничъ у насъ на клечалный недили? Вечирня зоря ще непогасне, а свитовá вже ѹй заньмáетца; блыснè Визъ¹⁾, та вже докотывшись до сходъ сонца.

Отъ и тепérь. Тилки шо зирочки зассялы у Бóга мылосéрдного на небесахъ, тилки шо разсвityлись, та ѹй незовсíмъ ѹсно, а неначе скризь серпанокъ.... соловéйко зтыхъ былъ своёи сáмочки, щобъ выспалась хорошено, нежахаючысь; витерéць заснúвъ и гилочки по садкамъ дримáючи ледве-ледве колышутца; тилки ѹй чуте, шо черезъ-грéблю на лотокахъ водыця цидытца и мовъ хто ныщечкомъ кáзку каже, шо такъ и дримáетца, а тó усюды тыхéсенько..... ажъ бось — недóвго: зирочка покотылась.... дали дру́га.... трéтя — и поховалысь у синому неби, мовъ у мóре канулы; а прощаючысь зъ землею трóшки зплакнулы.... отъ видъ ихъ слизонёкъ пала роса на зёмлю. Канула ѹй крапелька, запелестила у аэри — и прокынувшись витерéць, та ѹй поколыхавъ тыхéнко гилочки по садкамъ та по лискамъ.... Отъ и попрокыдались птичи сáмочки, лùпнулы очыцами, зацмокалы носыкамы.... тутъ заразъ ихъ сáмочки, шо былъ-ныхъ дрималы, попробóковалысь, и зъ радищив — шо настае впятьте Бóжий дénь и воны будуть зъ своимъ самочекамы литаты, грáтысь, любытись, и шо може якъ и яечко знесё — зъ тыхъ-то радищив заспивалы своихъ писенёкъ, шо рано ѹй вéчир хвалить Гóспода Небесного, Отця, мылосéрдного якъ чоловикovi, такъ усякому звирю, птици, та ѹй самой манюсињей комáшыци, шо ѹй окомъ невздрýшъ. А не-хтó-вже выспáывать, якъ соловéйко! Защебетавъ, залящавъ, зачыркавъ, засвыстáвъ, затрищавъ... то зтыхне, нíбы пошéпче свой сáмочки, якъ ѹй любить, а вона єму, мабуть, скáже, шо ѹй вона єгò любить и похваля єгò писенъкъ, то зъ радищив и гукнё на увесь садокъ... а якъ промежъ тóго, ше ѹй носыкамы поцилуютца.... тутъ винъ вже и нестáмыця.... зајмурытца, защебéче, затерчыть, що-ажъ-неначе охрышне, та знобу ще дужче лясне. Задрыбóче, шо ажъ духъ єму запраетца.... Та усé-жъ-то таль гарно, такъ гарно, шо розказаты неможно, а на душъ вéсело!

Отъ на берёзахъ и лысия запушотилы промежъ-сéбе, шо ѹй воны, по лásци Бóжij, будуть красоваться на ясному сонцу.

¹⁾ Визъ — Большая Медведица или Колесница.

Зхаменулась траўонька, якъ зкропыла ёй небесная рынчку. Зхаменулась траўонька, якъ зкропыла ёй небесная рынчку. пиднялісь стебелінки, розпукалісь цвітёчки и поросочки; зівавшы риточки свой, надыхалы на усю долыну такымъ пахомъ, шо почувши ёго, забудешъ про усё и тилки, здыхнувшы, подумаешьъ: «Бóже мылосéрдны! Отéць нашъ Небесный! И се усé, шо тилки ё на землї, у воді, підъ небесамы, се усé Ты тилки по едыному мылосéрдью Своему для чоловіка сотворылъ есы? А вінь, сее мылозернєе созданыя, ся былына, ся пыль и порошына, чы вінь-же Тобі благодарыть? и якъ?... О Бóже праведны! Бúды и усегда мылостыvъ намъ грышнымъ!...» Билшъ-сёго невміемо, шо и сказать!...

Отъ и ридесенькій туманець павъ на річенку, мовъ пárубоекъ прыголубивъ до дивчынонъкы и укùпи зъ нею побиглы ховатысь межъ крутымы берегамы. Дали и хмарочки сталы разходытысь, порідчалы и сталы звертатысь кùпкамы, мовъ клубочки, разступатысь, щобъ даты дорожу для якогось пышнога, вáжнога госяця, нибы царя якого, длющаго добро усёму мыру, и покотылъ геть-геть за крутыи горы, щобъ тилки видтылъ дывытися на тэ, шо тутъ бude!... Ось и зачервоніло на тій дорози, де ёму трéба ійтъ, и розислалось мовъ сукно, якъ кармазынъ красне; дали, нынàче срібни цвітки по нёму хто посыпавъ; а туть и увесь путь ставъ мовъ золотымъ пискомъ по червоному полю посыпаный.... Зазолотылъ и верхивъ дрэва по лисамъ.... и ось золоты по ныхъ писоекъ сплетатя по дэреву нýжче, усе нýжче... нýжче... Усе этихло.... Чогдъс ждэ!... Стало выныратъ зъ-за землї.... що? И світь, и огонь, и краса.... И вже и на краёкъ ёго неможно зырнуты окомъ, шо жъ бude якъ усé явытца мыру?... и золоти промыны видъ нёго обсыпалы усю зэмлю, и самы небеса сталы нибы ще крапчe.... Усе мовчать, жада, щобъ швыдче явылася у полноты краса мыру!... Идёт.... выкотылось зовсімъ.... озырнуло зэмлю и.... нынàче повеливало: «Хвалите Гóспода, шо создавъ и мене, и вás, и кожный дэнъ посыла мене давать усёму мыру світь и усякому дыханью жытъ!...» Тутъ зно́ва пташечкы, нынàче по чыёму научёному, запбеталы, усé мовъ зно́ва ожыло, чоловикъ зно́въ прынявъ за дíло своё... и що то: увесь мыръ израдавався!

Ось выйшовъ и Василь изъ садка. Вінь дòбре чувъ, шо Маруся зъ Оленою змовылъсь укупи ійти на місто, такъ вінь и непишовъ вже до-дому у городъ, а у тимъ-же селі, видъ города верстовъ зъ чотыри, скытався усю пічъ, и якъ стало світаты, то вінь вже и берігъ ихъ. Вызыравши изъ садочка, побачывъ, шо дві дівчыны геть-геть видсталы видъ прôчого нарóду, тыхèнко ійдуть соби и разговорюютъ; вінь заразъ видгадавъ, шо хто то ійдэ, бо сérце у нёго тёхнуло и подало звістку; отъ-то вінь и пишовъ, бùдзимъ-то у городъ, тыхòю ступою, похylывши голову, мовъ задумався; а у самога ажъ жыжкы трусятца и духъ ёму захватуе видъ радошивъ, шо ще побачыть Марусю и поговорить зъ нею.

Отъ идуть дивчата; Олена, якъ та сорока, скрыгоче що на умъ збреде, а Маруся бùдзимъ-то и слуха, та усё про свое гада.... ажъ зыркть!... и пизнала свога Васыля!... Руки й ноги затрусылъся, у животы похолонуло, и духъ занявъся и сама ни зъ місця.

«Та ійды-бо швыдче», кryкнула на неи Олена: «чогдъ ты зопынаеся? и такъ опизнýлъсь».

— Та хто ёго зна, чы спіткнулася, чы що, кàэ Маруся, сама-жъ ни зъ місця, хочъ такъ-бы и летіла до Васыля, якъ та голубка до голуба; бо вже й забула, шо, мабуть, вінь не їй любыть, шо вінь вже посвáтаны на хазайскій доччі.... усе забула, а тилки того й бажа, щобъ буты у кùпци зъ своимъ Васылечкомъ.

Отъ якъ почувъ Василь, шо дивчата вже за нымъ гомонять, озырнувшись до ныхъ, знявъ шапочку, поклонылъсь и кáэ:

«Добры-день, дивчата. Бóже вамъ помагай!»

— Спасыби! нехай и вамъ Богъ помага! сказали ёму увядынъ голосъ дивчата.

Отъ имъ и кáэ Василь: «Чы небыгла прытыв-васъ яка собака?»

— Цуръ їй пекъ видъ наст! кàэ Олена; мы їй небачылы; хыба де бýга?

«Ось тутечка тилки передъ вами кыдалась на людэй», казавъ Василь; «то проженуть їй, а вона видтылъ забижыть, та їй незнáешъ, видкия їй и стерегтысь. Та така сердыта, на

всихъ такъ и кыдаєтца. Такъ я отде выломывъ себѣ коляку, та ійдѣ и озыраюсь».

— Охъ лышечко! я ѹй боюсь! Вернімось, Марусю? кѣ Олена.

«Небійтесь, дивчатка; адже вы у городъ и я у городъ: то я зъ вѣмы буду ійтѣ, а коли набижають, то васъ оброню».

— Отъ за се спасыби! Теперъ намъ, Марусю, нестрѣшно, сказала Олена, а сама ради синяка булѣ, что зъ пѣрубкомъ буде ійтѣ усю дорогу. Отъ-такъ и пишлы себѣ у купци.

Зовсімъ-же-то нашъ Василь збрехавъ, что будто тамъ бѣгала якѣ-бы-то собака. Се винъ знарошне ихъ налякавъ, щобъ вони прыпросылы ёго проводыты ихъ и щобъ нецеремонылыся зъ нымъ ійтѣ.

Ось якъ ійдуть, и Василь ихъ попережа — звісно вже, молодецька походка противъ дивчачои — та й пиджыда ихъ; отъ Маруся збиралася, якѣ-бы-то зъ нымъ заговорыты, а дали й кѣ:

«Бачите, якъ мы тыхенъко ійдемо и вы нась пиджыдаете. Може мы вамъ боронимо?»

— А чымъ? кѣ Василь.

А Маруся кѣ: «Тымъ, что може вамъпїлно трѣба у городи буты? Може вѣсъ хазї.... хазїнъ ждѣ?» Себѣ-то на догадъ буряківъ, щобъ вѣпытати ёго, чы нескаже чогдѣ про хазїйську дочку.

— И вже мені теперъ городъ! Забувъ про ёго и думаты, сказавъ Василь, а дали, тѣжко здохнувшы, и кѣ: однѣ вѣмѣ на думци; колыбѣ-то Богъ помігъ! Тилки за тымъ и пиду до хазїна, щобъ....

«А чому вы учора на весильни нетанцёвали?» перебыла єму Олена, та й почала зъ нымъ пашыковати. Винъ ѹй слово нѣхотя чы скаже, чы нескаже, а вона єму десять; та такъ и стрыжѣ, такъ и стрыжѣ, та выгайду, та докладае, та прыдрастя, что вже Василь ніякимъ побытомъ и невидчепытця видѣ нѣи.

А сердѣшна-жѣ-то Маруся зачепыла булѣ Василья, — теперъ и сама нерада. Вжежъ теперъ винъ нетаючысь сказавъ, что у єму щось є на думци и что за тымъ тилки и ійдѣ до хазїна. Се вже пѣвно, щобъ домовытця обѣ сватаныни на ёго дочцї.

Отъ у такыхъ думкахъ та гадкахъ, ійдѣ не ійдѣ, и ноги неслужать; и сѣрдытца на сѣбе, чого вона на тортъ пишлѣ; сѣрдытца на Василья, чого винъ имъ на зустричъ попаўся, и вже мовъ засватаный, а зъ чужымъ дивчатамы ходытэме по базарю; сѣрдытца и на Олена, чого вона така весела, чого такъ зъ засватанымъ пѣрубкомъ пашыкѣ; сѣрдытца на усіхъ и за все, а сама незнѣ, на кога и за-шо.

Отъ прышлѣ у городъ, походылы по базарю; Олена разъ скучыла усё, шо трѣба ѹй булѣ, а Маруся тилки ходыть за нёю та свитомъ нудыть и усё нападаётца на Олена, шо прытмомъ пора до-дому. А Василь усё зъ нымы ходыть, та якъ той михонопа у колядци — носить Марусинъ копытъ, та склада, шо Олена купуе. Дали осмільвсь якосъ-то спытаты Марусю (бо бачывши, шо вона усю дорогу мовчала, думавъ пѣвно, шо вона на єму сѣрдытца), та й пыта:

«А ты, Марусю, чомъничого некупуешъ?»

— Та мені небагацько.... дѣ-чого й куповаты.... кѣ Маруся, та й видвернулася видъ єму, щобъ и недывытись на чужого женыхѧ: тилки й трѣба купыты матери.... кресало на шольку.... а батькови.... нытокъ красныхъ.... на мережки до хустокъ.... та яловычны.... на Петрівку....»

Отъ-такъ навернякала наша Маруся, шо трохы й самъ Василь ѹй у вичи не насміявсь; ше тѣ добра, шо нечұла сёгдѣ Олена, торгующы у перекушки шпыльки.

Василь тилки себѣ тыхесенько усміхнувсь, бо догадаўсь, шо щось петакъ воно е, та й узяўсь, шо трѣба булѣ Маруси, купыты. Покупывши и поскладавши у копытъ усё до купы, кѣ:

«Вжежъ якъ хочете, дивчатка, а вѣсъ опровожу ажъ до-дому, щобъ оброныты вѣсъ видѣ собакы; та й мені такы у вѣшимъ селі є до чоловіка дило».

Опять-таки Василь збрехавъ: небулѣ єму ніякога дила ни до якога чоловіка, а хотілось єму.... та побачымо, шо буде далішъ.

Отъ и пишлы вони себѣ вѣшать у купци зъ города. Тилки шо вѣшлы зъ улыць на стеноѣ, отъ Олена якъ крыкне:

«Охъ я дурна та божевильна! Забула зайти до шевця по батьковы чбботы. Що тутъ мені на-свити робыты?»

Потолковавшись, порадылись, щобъ Олена сама вернулась у го́рода за чоботами, за тымъ, що недалéко и у ву́льяхъ нестрапно; а Василь щобъ зостався быля Маруси и щобъ тутъ-же дожыдалы Олены, а вона мусыла швиденько вернутись.

Отъ якъ зосталыся у-двóхъ Василь зъ Марусею, та ѹ посидалы на го́рбыку; заразъ Василь ѹ и каэ:

«Марусю! хочъ ты розсéрдися на мèне, хочъ проженéшъ видъ сёбе, хочъ незвелышъ никòлы на-очи попадатись, а я такы тоби тепérь договорю, що учора хотивъ сказаты....»

— Що тамъ такé? спыталася Маруся, а сама злякалася та́къ, що немόжно ѹ росказаты, а сама незнà чого.

«Марусю! Чы я жъ одынъ бùвъ-бы такый на свити, щобъ побачивши тебè, не полюбивъ щýро? Люблю тебè, Марусенько, усімъ сérцемъ моймъ, люблю тебè билшъ усёго на свити!... Несéрдися на мèне, невидворочуйся, незатулай очыць твоихъ бýлою рúченъкою; дай ѹ мені сюды, нехай прыгорнú ѹ до свогò сérденъка, та тогдá хочъ и вмрú, колы тоби невгóдна щýрая моја любовъ!... Щó-жъ ты мовчышъ? Чомъ неглянешъ на мèне?... Промóвъ до мèне хочъ пив-словечка: скажы, що ты несéрдися за мою любовъ. Рознаваі мене, розпýтуй про мèне, може-такы про мèне що-нèбудь и дôbre почуешъ».

Тилки що стáвъ та́къ Василь говорыты, то Маруся и нестáмылась: сérденъко въ нèи та́къ и бъётца, а сама якъ у лыхомáнци, та́къ и трúсытца; бойтца, и сама незнà чого; колыбъ земля розступылася, та́къ-бы вона и кынулась туды, та ѹ.... Василя потягнула-бъ за собою; колы-бъ ѹ крыла, полетила-бъ на край свита.... та не сама, а усé-бъ та́къ зъ Василемъ. Щóжъ ѹ робыты? Земля перозступаєтца, крыль у нèи нема, ноги неначе не ѹй, однù руку вхватыў Василь та ѹ дёржыть быля свогò сérдца, а вонд та́къ-же колотытца, якъ и въ нéи; очыцями зовсíмъ свита небачыть, а щé-такы другою рукю закрыла ихъ, та ѹ пытаєтца Василя та́къ тыхéсенько, що ѹ сама гарàздъ нечұла:

«Адже-жъ ты просвáтаный?...»

— Нý, Марусю, ни на кому я несвáтаный и ни объ однїй дívчины до сiени поры и недумавъ. Побачивши тебè учора, свита мені повернувшись; безъ тебе нехочу жыты, та бáчу

и сámъ, що немόжно мені безъ тèбе ѹ дыхаты. Та и где я найду краще тебе?

«А хазяйська дочки? Адже винъ тебè берё у прýмы?» сказала Маруся, вже трóшки смилишъ, бо на сérци ѹ не такъ вже вáжко стáло.

— Нетилки хазяйська дочки, та хочъ бы королíвна, хочъ княгиня, та хочъ-бы и сама охвыцерíвна,—неподывлюсь ни на кóго, усіхъ прéзрю для тèбе. Одна моя втíха, однò моё щастя, колы ты мене бùдешъ хочъ трóшечки любыты!... Ропытай про мèне: цíлый го́дъ ждáтему, тилки....

«Э! го́дъ!... та́къ дóвго-бо....»

— Скýлки хóчъ, що хóчъ робы зо мнòю, тилки непропаный видъ сёбе, несéрдися....»

«Та я ѹ несéржусь....»

— Чоѓ-жъ ты закрывáеся, чоѓ видвертаеся видъ мèне? Може любышъ когò другого? Кажы, несorомся; нехай я се сámъ почую видъ тèбе, та ѹ пиду свить за очыма!

«Нý бо.... я другого нелюблю....»

— Такъ зглянъ-же на мèне, незакрывайся!

«Алé! щебъ и незакрыватись.... Мені-бо стыдно....»

— Чоѓ-жъ тоби стыдно, скажы? Туть нема ничего, що я кажу....

«А та же и нестыдно сказаты.... що я тебè.... люблю? Ни-зà-що у свити нескажу....» та сее сказавши, якъ заплаче гýрко и стала ёго прохáты: «Василечку, голубыку, сокольку мiй! Невыпýтуй-же въ мèне, чы люблю я тебè; я сёгò тоби зъ рóду нескажу, щобъ ты непосмíялся надо-мнòю... Я ѹ сама незнáю, що зо мнòю стáлося: я ще никòго нелюбила, никòго нехотила любыты, цуралася парубкýвъ: а якъ побачыла тебé, свита мені незмылывся, усімъ я нудыла, усюды я скучала; а якъ сказали, що ты просвáтаный, та́къ я ѹ сама незнала, що ѹ робыты....»

— Марусенько моя, лебíдочка, зирочки моя, рýбочки, пепелючико! прыговдрювавъ Василь, обнимающи свою Марусю. Я же земли пидъ собою нечýю.... я мовъ у раю! Чы не спло лышенъ я?.... Такъ се прáвда, що ты любишъ мене, Марусенько? Скажы мені, прáвда?

«Нескажу, Васылечку; ей Богу, нескажу!»

— Чóмъ-же нехочешъ завирыты объ моймъ щасти?

«Стыдно-бо!»

— Марусю! одже поцилую, колы нескажешъ.

«Та хочь дёсять разъ цилуй, абы не я тебе; а усé-такы нескажу....»

— Отъ тákже.... отъ тákъ.... отъ тákже!... прыговорювавъ Васыль, цилуючи ѹй разъ по пять невидыхаючи, та впъять знòву за тéжъ.... та ажъ вже незмить и слова промòвты.... а Маруся лежыть у нёго на рукахъ и сама себè нетымыть, чы вонà у раю, чы вонà дё? Такъ ѹй хорошё булò! Хòче Ѣщо сказаты, и слова непромòвты; хòче видъ нёго вырватца, такъ неначе прыкóвана до Васылëвои шáи; хоче зажмùрытысь, такъ очи, прòтивъ ѹй вóли, такъ и зазырають у Васылëви очи, ѩо якъ їгиля на вогни палаютъ; хòче видъ нёго видвернутысь, а и сама незнà, якъ горнетца до нёго.... А винъ?... Винъ тилки разглядá ѹй, неначе йисть ѹй очыма; забóувь увесь свйтъ; хочь-бы єму тутъ зъ пùшокъ палылы, хочь-бы хто ёго ни клыкавъ, ничымъ-бы неввáжывъ, тилки ѩо разглядá свою Марусеньку, дёржачы ѹй на своихъ рукахъ.

Дали схаменулась вонà; здыхнула тяжко и скризъ слёзы сказала:

«Васылечку! ѩо це зо мню сталось? Ничòго нетымлю, незнàю сама себè; тилки у мèне ѹй на думци, ѩо ты менè любыши, ѩо ты мий.... та бильшь менè ничòго и нетреба!... Боюсь тилки, чы немá менè за те грихá?»

— За ѹто, мой Марусенько? сказавъ Васыль, прыгорнувши ѹй до свогò сérденка и поциловавъ щыро.

«Охъ, нецилуй менè, мий сывый голубоньку! Менè усé здаётца, ѩо грихъ намъ за се.... Боюсь прогнивыты Бога!...»

— Такъ я жь тоби, мой Марусенько, тымъ-же Богомъ божуся, ѩо немá у сёму ніякого грихá. Винъ повеливъ бùты мùжу и жонї; заповидавъ, ѩобъ воны любылы одынъ-одного и ѩобъ до смéрты нерозлучалыся. Тепérь мы любымося; дасть Богъ, спòлнимъ святый законъ, тогдì нерозлúчимося на викъ нашъ; а до тогò часу, якъ зайдemosя, намъ можно безъ грихá и любытыся, и голубытыся....

«А недай Богъ, якъ....» сказала Маруся, та ѹй прытулася до Васылëвого плечá; и недоказала, и бойтца зглýнуты на нёго.

— Недоведы до тогò Богъ! ажъ скрыкнувъ Васыль и ажъ злякáвсь, подумавши, про ѩо Маруся єму тилки нагадовты стала. Буду—каэ—тебе, мой зозуленко, якъ ока берегты. Ніякà сквérная, бисовська думка и на сérци небуде. Не буйсь мене; я знаю Бога небесного! Винъ покара за злее дíло, усе равно, ѩо за душегубство. Небуйся, кажу, мене; и колыбъ вже ѹй тákъ прыишлось, ѩобъ ты стала забуваты и Бога, и стыдъ лòдський, то я тебе обережу, якъ братиекъ сестрышю....

«Братику мий мылесенъкъ!» скрыкнула Маруся и обняла єго рученятамы; дòвго дывылася єму у вичи, якъ тая ясочка, а дали ѹй кáэ: «тепérь я сама тебе поцилую ажъ трýчи, бо знаю, ѩо ѹй въ тебе на думци немá ніякого худа». Та ѹй прыпала єму на плечé, зазыраючи єму у вичи, та такъ пылно, нíбы той баранчикъ, ѩо єго хотятъ рíзаты, а винъ жалибно дывытца, такъ и вонà зырнùла на Васыля, а слёзынка, неначе тая росочка на цвитóчку, такъ у нèи въ очыщахъ засыала; та такъ жалибно, якъ тая сопилочка заграла, такъ вонà єго спытала: «якъ-же ты мене писля сёго покýнешъ?»

— Неговори мени сёго, Маню! и недумай объ симъ, мой крýшечко! Грихъ божытысь, а я, отъ смертёлною клятвою побожуся, колы мене невирышъ....

«Вирю, вирю, мий сокóлыку, мий лебéдыку! и ѩобъ ты мене ни сказавъ, усёму вирты буду!...»

Багато розкáзоваты, ѩо тамъ Васыль зъ Марусею розмовлялы: забóулы про увесь свйтъ и дё воны є, и ѩо кругомъ ныхъ; и якъ-бы негукнùла Ѣще зъ далека на ныхъ Олена, то-бъ пидкравшися тыхенъко, бачыла-бъ усé, якъ воны поговорить-поговорить, та ѹй знòва цилуетца. Якъ-же почùлы Олenu, такъ заразъ и розризнылыся, неначе и не воны: Васыль ставъ, бùзя и звонъ, пересыпатьсь, а Маруся тут-пимъ малà дытýна, писочкомъ пересыпатьсь, та давай у крýммахы грата, а самы и неззыгрнутца межъ собою.

Отъ пишлý усý у кўпи до-дому. Олена подумала: «Що се стáлося зъ нашю Марусею? Никóлы небулá вонà такá весела и говорлыва, та Ѣще зъ парубкомъ, ѩо булò ихъ жахаётца,

якъ не-знать чого, а теперъ сама заговорюе, жартуе, выгáдуе и знай смéтця зъ Васылémъ, а менé бùцимъ и немá зъ нею. У ранци якъ ішлы, такъ пары зъ усть непустыла, а теперъ незамовчить ни на часынку; у ранци на сылу ішлá и на мéне нападалась, чого я спишú, а тутъ попередъ усихъ бижитъ, земли пидъ собою нечуе, та знай кыдае на Васыля то писочкомъ, то скіпochкамы, а винъ ій лóвить, а пíмáвши.... ажъ руки крутыть. Сé щось недáромъ! Тры́вай-lyшень, ты смырна, що нась булò за іграпки зъ парубкамы корыпти: я тоби виддáчу».

Сталы дохóдыты до селá, отъ Васыль и каэ:

«Теперъ-же прощáйте, дивчатка. Мені такъ вéсело булò зъ вами; спасыби вamъ и дуже спасыби за всé, за всé, за всé. Незнáю, коли-то зъ вами побачусь?» (А у Маруси ажъ слизынky покотылись; обтерла швыдче хусточкию, щобъ Олена небáчыла, та й стала бùцимъ-то пíсеньку мугыкаты и неначе пидтáнцюе пидъ неи, а сама пылно дывытица у вичи Васылю) «Нáте-жъ усё, каэ Васыль, вaше добро; выбирайте зъ кóшыка; може чы незагубиыв я чого? А я вже пиду свою дорóгою».

Отъ дивчата сталы выбирайты. Олена усё забрала и поклаа за пазуху, а Маруся, переглядывши, поскладала у кóшыкъ, и пишлы себi. Тилки що видийшовъ видъ ныхъ Васыль чымáло, ажъ Маруся бùцимъ-то зхаменулась и згадала, и каэ:

«Отъ-также! усё позабирала, а сыній каминéць, що бáтько звелівъ купыты, я й невзяла у Васыля. Побижу, дожену ёгò!» Доганя, а сама знай крычить, щобъ винъ пидождáвъ. Вежъ щобъ-то Васыль та непочувь-бы Марусыного гóлосу? Незнáю! Стойте якъ на шычкахъ и дожида, щобъ Маруся пидбигла до нёгò и щó-то вонà ёму скáже?

Ось-що вонà, догнáвши ёгò, казала: «Я знарошне, бùцимъ-то забула у тебе сыній каминéць, щобъ тоби нýшкомъ скáзаты: прыходь сёгодня на озера, що у нашому бору, я тамъ буду; то щé поговóримо. Пустыжъ, незаньмáй менè, щобъ Олена недогадалась. Кесоды каминéць и прошай, мiй сокóлыку мылый! прыходъ-же!» скáзаты, та скiлки є духу до Олени.

Олена-жъ усё пидглядала, та й дума себi: «Добре-жъ до якого часу! Небуде мене теперъ зупыняты».

Прыишлá Маруся до-дому; бáтечку! весёла, мотóрна, и говорыть, и розкáзуе, и побаетця за трёхъ, такъ що маты, дывлячись на неи, ажъ повеселишала и ій полéгшало. Хотила булò сварыться на дочеку, за чымъ довго проходыла, такъ та-жъ якъ узяла Ѳколо неи лестыться, и прыговóрюваты, и розважаты ій, а сама пíчъ топыты, зiлля крýшты, горшкы наставляты, таkъ що горыть у неи дiло.

Невспíла маты отгáнутысь, вже у Маруси и готовъ обидъ; сiла, руки зложыла, и знай матери розкáзуе, якъ-то ій добре булò ійтъ на базарь холодкомъ, що бáчыла на мiсьци, якъ торговалась, якъ куповала; и кого бáчыла, и зъ кымъ говорыла, и якá пройва лучалась, усé-усé до послidnёго разъ по птъять розкáзовала; тилки про Васыля ничычыркъ! Вонà-бъто й хотила матери розкáзаты, та незнáла, зъ якого кинця узятысь, та й подумала: «нехай-же спытатось у Васыля; винъ мене нáвчить, якъ про сé розкáзаты».

Прыишоў и старый Наумъ; обида и дума: «зъ рóду Маруся такого мудрого борщу неварыла, якъ сёгóдня; и мнясо доброе спéчене, и усé-таки гарадзъ, а лúчче усёго, що сама така веселéнка, и усё выгáдуе и жартуе». Дали и каэ Нáсти: «Бáчъ, яжъ казавъ, що нетрёба ни злызоваты, ни шептаты; само мынётца».

Писля обидъ, чы прыбрала Маруся, чы непрыбрала, мершій вхопыла глéчычокъ, та й каэ: «Пидúжъ я, мáмо, назбираю вamъ суньць: тамъ такыхъ багацько на базáри булó; и наши дивчата горшечкамы такъ и носють. И вamъ назбираю, и може дé-шо и продáмъ». Ще маты ійничого на се и не-сказала, а вонà вже и за воротамы, и прямo поспишá у биръ на озера. Хочъ и бáчыть по дорози суньци, та незбирá, а дума: «Васыль мене вже мáбуте ждё; пиду швидче до нёго; а якъ посыжу зъ нымъ, та вертатемусь до-дому, тогдi и ягидокъ назбираю».

Недовго шукала вонà свого Васыля: тутъ заразъ и ё. Якъ-же зишлысь, такъ дарма, що тилки може часівъ трý не-бáчылись, а таkъ, неначе десять гóдъ рóзно булы. Обнимаютца, цилуе одынъ одного, розговóрють, розкáзуютъ; то побравшися за рученky хóдютъ, то впýять посидаютъ, то впýять за тéжъ. И незчúлись, якъ вже стало вечериты. И тóжъ-бо правда,

ищо колы бўдешъ у кўпци зъ тымъ, когъ лўбышъ, то дёнъ такъ швўдко пробихъти, якъ часыночка.

Отъ Маруся перша крыкнула: «Охъ мени лышенько! чы баць, де вже сонце?»

— Такъ щожъ? пытае Василь.

«А тэ, када Маруся: якъ я до-дому пиду?»

— Небійсьничо́го, я тебѣ опровожу.

«Не тэ, щобъ я боялась, а тэ, що ягидокъ незбирала; а я за нымы и просыилась у матери. Що мени тутъ на-свити робыты? Розкажу матери, що заговорылась зъ тобою, та й забула».

— Ни, Марусенько, потрываи ще матери объ мени говорыты.

«А чому-жъ?»

— Ще, моё сёрденько, не урёмъя. Трёба пидождаты.

«А якъ се можно? Матери и батькови трёба усе заразъ розказуваты, и николы передъ нымы небрехаты. Щожъ я теперъ скажу, що ненабрала сунычокъ?»

— Що хочъ, Маню, тэ й скажы, а тилки неговоры про мёне; я самъ, якъ прыйде пора, я самъ скажу.

«Такъ грихъ-же брехаты и передъ кымъ-небудь, а не тилки...»

— Се небуде брехня, и имъ трёба усе розказаты; тилки якъ скажешъ теперъ, а воны мене незнавшы подумаютъ, що я який-небудь ледашо, що тилки звожу тебѣ зъ ума, тебе будуть лаяты, мене станутъ пуратысь и будуть насъ розлучаты. Потерпъ, моя рыбочки, хочъ чёрезъ Петриеку; я такъ наведу, що воны про мёне будуть знать и чуты що-небудь непогане; тодай прышлю людей, тодай имъ усе и розкажешъ. То брехня и грихъ, якъ зовсімъ потайти, а то мы тилки прёжде якого часу имъ ничего не скажемо. Чы такъ, мой паниночко? спытавъ, та й поциловавъ ѹї щыро, видъ сэрца.

«Може вонё и такъ, дўво подумавшы Маруся сказала. Я вже ничего незнано, а усе робытему, що мени скажешъ. Тилки вже, Васылечку, май козаченько! якъ соби хочъ, а я вже бўлшъ до тебе невыиду ни сюды, ни на вўльщи, ни на базаръ, никуды.

— А се-жъ-то чому? спытавъ Василь, злякавшись.

«Якъ соби хочъ, а тилки, по мої дўмци, се вже грихъ, колы чого неможно матери сказаты, та тее и робыты нышкомъ видъ нєи. Хочъ розсёрдись зовсімъ, нетилки такъ на-сусся, якъ теперъ, тилки вже я непрышду и недожыдаи мене, и нешукаи мене. Инише діло, якъ-бы я посватана булà, тогді-бъ иничо; а тобо небудь побачить, та про мёне ще и слава пиде? Нехочу, нехочу! Нехай Богъ боронить! Мени теперъ и Олены страшно; вона щось дывылась на насъ пылненъко, якъ вернұлася зъ города, и усе щось соби пидъ нисъ бормотала. Заразъ-же прыйшовши, пиду до нєи и усе ѹї розкажу и попрошупу, щобъ до часу никому неговорыла. Прощай же, май сокольку, май Васылечку! Несердясь-жъ-бо на мёне; адже ты кажешъ, що скоро прышлешь старостивъ? отъ мы не на-довго розлучаемось».

Скілки ни просывъ, якъ-то ни молывъ ѹї Василь, щобъ такъ выходила сюдѣ хоть черезъ дёнъ, або черезъ двѣ; такъ ни за що на світи незахотила и зъ тымъ пишлѧ до-дому, незвелівшы ёму ійтъ за собою. Винъ пишовъ, понурывши голову, горюю до-дому, а вона боромъ, та й здумала, щобъ не такъ-то передъ матирю у брехухахъ зостатись: пишлѧ противъ череды, знавши, що й Олена кожного вёчера тожъ выходитъ. Отъ и хотила ѹї усе про Василя розказаты и проситы, щобъ мовчала.

Олена невыйшла противъ череды и дивчата сказали, що сёгдня ранкомъ, пікы вона булà на місьци, прыйхалы старосты и женыхъ, ажъ зъ хуториевъ; та неподывѣлись ни на законъ и ни на що, бо чоловікъ кріпко хоропшый, и рушники ранкомъ подавалы, дали звичалы и, узявши ѹї зъ батькомъ и матирю, пойхалы, и тамъ на хуторахъ, ажъ верстовъ за двадцять, и весілья будуть справляты.

Агу! нашпій Маруси трошки лёгше стало, що небуде свидителя, якъ вона подружыла зъ Васылемъ.

Прайшовши до-дому, тажко ѹї булò видбрехуватись передъ матирю, що непрнесла ягидокъ; бо зъ рода небрехавшы ни въ чимъ, незнана, якъ и въкрутились и що сказаты? Сякъ-такъ, то чередою, то Олею, затерла, замъяла діло — и кинці у воду.

Пікы піралась та прыбирала и була зъ матирю, такъ ѹї и весело булò, а тымъ бўлшъ, що матеря стало лёгше и *

вже пиднялася зъ постёли; бáтько тóжъ весёлыи и ласкáвыи бувъ до нèи; отъ вонá нетилки нежурылася, та ще самá собi дýковала, що тákъ зъ Васылёмъ зробыла; и хóдячы, и пораючысь усё дўмала: «колы-бъ швýдче можно булò имъ розказаты про Васыля, то якъ-бъ грихъ зъ душí».

Якъ-же лягla на постиль, такъ и неподумала, щобъ спáты. Заразъ прыйшóвъ їй на дўмку Васыль, якъ-то винъ, мáбуть, жúрятця, що нескóро зъ нею побáчытця; та якъ и їй буты? якъ, небáчывшися зъ Васылемъ недíлю, або мðже, нехай Бóгъ борðнить! и двí, якъ и жыты на свити.... «Ищé такы учóра, дўма собi, ще я нетакъ ёго любыла, якъ сёгóдня, писля тогò часу, якъ винъ сказавъ, що менè лóбыть, та ще.... якъ поциловáвъ!» Та здумавши се, якъ засоромылася! и по-ночи чуе, що вýдъ у нèи якъ жárъ горыть! «Щóжъ от-се я наробыла? дўма собi: чы сежъ я, що и слухаты нехотила объ хлóпцяхъ? Скризь зéмлю-бъ пишлá видъ стыда и сорому! А щó, якъ ще Васыль надо мню смéтця?...» Тутъ їй ще душнишъ стàло; а дáли, якъ роздумала, що Васыль зовсímъ нетакýй, щобъ ёму смáться, и що винъ божýвся, що їй крýпко лóбыть, то и утихомýралася, и тíлки тогó соромылася, що.... циловáлася зъ нымъ и у борú дòвго зъ нымъ сидила. «Та сéжъ вже, такъ дўма, и вперше, и въ остáннъ. Се на мèне любóвъ напала, а матùся казáла, що любóвъ якъ сónъ: ни зайниси, ни заспышъ, и що рóбышъ незнáешъ, мовъ вви снi. Бороны, Мáты Бóжа, щобъ я гíршого чого незробыла! Та якъ небùду зъ нымъ бáчытися, то и жартоваты нí-зъ-кымъ буде. Дóбрежъ я зробыла и самá собi дýкую, що нозвелýла ёму до сèбе ходыты».

Такъ собi порáдывшися, устáла (бо вже и розсвилò), и заразъ прынялася поратися. Щóжъ? Тутъ корóву дòить, а самá озыраетця, чы нейдè Васыль. По-воду пишлá, оглядаетця Васыля; у хáти сáло товчё, а на дvéри поглядá, чы не Васыль ихъ видчынá. За стíль сíла обýдаты, а самá у викóнде усё зýркъ, та зýркъ, чы нейдè Васыль. И ждé ёго и неждé, и хóче, щобъ прыйшóвъ, и бойтця, щобъ непрыйшóвъ.

Писля обýдь, у хáти сýдячы, дўма: «колы-бъ неввíшóвъ! пидù на дvíryя»; на дvíry выйде: « колы-бъ неийшóвъ вúлыцею, та щобъ менè непобáчывъ; пидù лучче у хáту». И тákъ знай свítomъ нùдыть у дénъ, а нíчью мало чого й спыть,

усё їй té на дўмци, що колы-то вонá побáчыть Васыля, и колы-то небùде зъ нымъ розлучатысь.

И Васыль нелúччый бувъ їй. Нетилки робóту, покýнувъ хázяина, и городъ; знай блукá кругъ селá, де жыла Марúся. Хóдить, хóдить, у биръ пíде, надъ озéрамы, де зъ нèю сидивъ, сáде—немá Марúси, нейдé Марúся. По селу вúлыцямы хóдить, та незнá, дé їй хáта, незнá якъ и бáтька їй зовутъ и прозываютъ. Марúся та й Марúся, бýлшъ ёмуничóго не-трéба булò зна ты; и винъ їй непытавъ, за тýмъ, що николы булò: усё їй розкáзувавъ, якъ їй лóбыть, або слúхавъ, якъ вонá розкáзовала, що якъ вонá ёго лóбыть.

Отъ вже и пúщањя пройшлó; тыжденъ Петрíвки мынаетця; хóдить нашъ Васыль и незнá, що вже ёму и робыты. Ажъ ось, идé своёю дорóгою, бáчыть, чоловíкъ вíзъ мишкáми видъ витрякá, та вíсь ёму и уломылася. Чоловíкъ той хóче, щобъ пидвýязаты якъ-небудь, такъ шкáпа нестойть; и той чоловíкъ мúчытця зъ нèю, а дру́ге й té, що й вóза непидníме, бо вже собi старéнький бувъ.

Отъ Васыль, пàренъ-друзýка, побáчывши сее, пидíшóвъ до нёго, поздорóвкався и кáэ: «кé-лышенъ, дýдьку, я тобi поможú, а тó не зъ твоёю сýлою зпáвlytysь зъ мишkámy и зъ шкápoю». Чоловíкъ той подýковавъ и попросыvъ помогти. Васыль якъ прынявся, разомъ зпávlylъ вízъ и сякъ-тákъ, на трéхъ колéсахъ, можно булò дойхаты. Чоловíкъ ще бýлшъ дýковавъ Васылévi и просыvъ, колы по дорóзи, проводыты ёго до дворá, щобъ часомъ непорозвýязовалося: тогдi винъ впýять нездúжа спрáвты, а вже й вечерýlo.

Васыль пishóvъ за нымъ по-мáлу иничóго нерозпýтovavъ, бо ёму до всéго булò байдúже, тíлки знай объ Марúси й дўмавъ. Отъ ідé, та ідé за вóзомъ,—бáчыть, чоловíкъ у тимъ сели де Марúся жывé, та повернùvъ у вúлыцю; Васыль зráдовався: «отъ, дўма, тутъ пробúду, то може що-небудь прóчю про Марúсию, якъ-то вонá, моя гáлочка, пожывáе».

Ажъ отъ зýзжáе чоловíкъ на дvíry. Васыль зýркъ! бижыть ёго Марúся на зúстричъ до чоловíка и кryчыть: «Дé се вы, тату булы? Мы вже васъ....» та й замóвкла, якъ уздрила свого лебédyka, та зъ рáдошивъ уже незнá, що й робыты: вернùлась у хáту, та ажъ трýсytця и незнá, що й казаты.

Наумъ (се-то винъ и бувъ), познёсивши мишки у комору, разпрягши кобылу и упёравши усé зъ Васылёмъ, ввішлы у хату, посидалы, поговорылы. Васыль вже немовчавъ, то про се, то про тё розпытувавъ; про себе розказувавъ, якъ жывé, де слúжыть; звычайный бувъ противъ Насти, а на Марусю, що тутъ мыкалась то въ кімнату, то въ хату, то зъ хаты у сінъ, то зъ синéй впъять у хату, и недывивсь зовсімъ и бùцімъ-то й не вінъ. И вона собі дарма, неначе ёгò зъ рôду впérше бáчыть.

Посыдивши Васыль и наговорытись, ставъ збиратись до-дому. Наумъ и кáэ: «прыходь, Васылю, колы хочъ, до насъ завтра обидаты; неділенька святà, ішё наговремось». Васыль сказавъ, що прыйде, поклонивсь и пішовъ зъ хаты, а Наумъ и клыкнувъ: «А дё ты, Марусю? проведы Васыля видъ собаки за ворота».

Маруси на-руку ковінька: мерщій зъ хаты, и ще Васыль невийшовъ изъ синéй, вона вже и была нёго и зчепы-лъсь рученькамы. Вона ёму и кáэ:

«Васылечку! якъ-бы щé тебè непобачыла хочь дénь, тобъ и вмे́ра».

— Завтра, Масю, и я тоби розкажу, якъ я страдавъ безъ тёбе. Теперъ зділай мýлость прыслушайся, що старій про мёне казатемуть: чы будуть хвалыты, чы корыты? Та й розкажешь мени, щобъ я знáвъ, якъ напе дíло начыната.

«А ось-що я зроблю, Васылечку: колы мой старій будуть тебè хвалыты, то я повъяжу на голову червону скиндячку и кóсы покладу; колы же, недаї Боже, що ній, то повъяжу чорну стрічку безъ кіст. Ты тілки прыйдешъ, такъ на мёне и дывись, то й знатемешъ. Проща́й-же, мій лебедыку, до завтрёго».

Увесь вечіръ Маруся, хочь ложкы, мыскы перемывала, мысныкы змывала, пічъ мазала, мылася, та все такъ тыхенъко робила, що її нечуте булò вóвси; боялась-бо вона, щобъ черезъ свій шéлестъ непропустыти якого слова, що батько и маты казатемуть про Васыля: а ти знай ёгò хвалють. Настя те й дíло розкажуе, якъ винъ звычайный, якъ собіоу красивый; а Наумъ хвалить, якъ-то винъ розумный, неначе пысъмennyй; «я — кáэ — знаю ёгò весь рідъ; рідъ честный, дядькы заможненъки, хочь винъ собі сырота, та ба! и отцёвській синъ небуде такъ бравый козакъ; нічого казать».

Маруся непропустыла ни-жёдного словечка и ще зъ вéчера наготовыла червону скиндячку, щобъ завтра на голову положыты, и зъ весёлостю, изъ радости лягла спати, тілки тóго вже неможно вірно сказаты, чы спала вона ту ничъ хоть часынку?

У ранци вырядылась що накраще: поплела кóсы у самій міленьки дрибушкы и винкомъ на голову поклала, повъязала які булы лúчки скиндячкы, а зверхъ усіхъ положыла червону и квиточкамы заквиччалась. Чы шатнұлась тамъ, чы якъ, а вже и обидаты у нèи поспіло: боршыкъ зъ жывою рыбкою (бигала сама зъ вéчера до сусіда, рыбалкы, та й выпрохала), каша пшоняна до оліи, солона тараңя зъ пшеношными галушечкамы, та вареныкы зъ симъянюю макухою. Упрашившись, ще зъ батькомъ до цéркви зходыла.

Тілки що вернулись зъ цéркви, Маруся зyркъ у вікнò, ажъ Васыль ужé и ідé; заразъ вýбигла, бùцімъ бороныты ёгò видъ собакы, а билшъ за тымъ, щобъ подывивсь, що на ній червона скиндячка. Отъ вýбигла, та мерщій и кричить: «небійсь, небійсь!» а рукою поводить по лобови, ныначе кáэ: «небійсь, ось бáчъ, що червона скиндячка!»

Ну, якъ тамъ булò, пообидали гарненъко и наговорылись. Писля обидъ Наумъ лігъ до Насти съкаться, та й заснувъ, а дали и Настя схylылась, та й собі заснула. А молодій, знай собі голублатця, та мылуютця. Дали, якъ старій проснувшись, та й сидили то въ хати, то підъ коморою у холодку, ажъ поки зовсімъ у вéчери Васыль пішовъ до-дому.

Унáдыша-жъ напть Васыль до старого Наума що-божий дénь: то дíло булò до коваля, тó до бондаря, то тákъ до чоловика прыходыть за дíломъ, та усякій разъ и зайде до Наума; колы застáне, то зъ нýмъ, а колы незастáне, то зъ Настею посыдити, поговорить; и тákъ вони вже до нёго привыкли, що колы який дénь хочь трохи забаритця, то вже вони и скучают, и той и та кáжуть: «немá-жъ напшого Васыля! нейдé обидаты». Бо усякій разъ вони ёгò зоставляли у себе обидаты. А Маруся? Маруся себе нетямыла видъ рáдошивъ. Васыль прыйде, то вона вже найде мисечко, дё зъ нýмъ обо всимъ тыхенъко переговорить и намылуетця; а колы и безъ нёго, то тілки й чуе, що старій ёгò выхваляютъ.

Отъ дождалысь и Петра, розговились.
На самого полу-Петра, та́къ вже передъ вечеромъ, вбиты
Настя въ хату, ажъ задыхалась, та й кричыть:
«Науме! Науме! лыбонь старосты ійдуть».

— До кого?

«Та до нась, до нась; отъ вже у двори. Сидай швайдче
на лаву, а ты, Марусю, бижъ хутко у кимнату, та вбирайся».

Маруся, якъ тилки почула про старостивъ, то що булъ у
рукахъ, усё попускала, и нестямытца, що й робиты, тилки
дывытца на матиръ, а очыци якъ жартъ, та́къ и горять; а
сама булъ румъяна, а то почервонила якъ калына. Отъ маты
мерщій пхнугла ій у кимнату, и стала ій убираты у нову плакту
и усё що трёба, по-дивчачи.

За тымъ ось стукнуло пидъ дверью палыцею трічи.

Наумъ хутко доставъ нову свыту, новый поясъ, одягаєтца,
пидперизуетца, а самъ трусытца, неначе зъ переляку, и
каэ соби ныщечкомъ: «Господы мылосердны! дай моїй дочечци
доброго чоловика; не за мой грихы, а за ій добристъ по-
шлы ій щастя».

Отъ вже стукнулы и вдруге, тежъ трічи, палыцею.

Наумъ, одягшись зовсімъ, измівъ изъ скатери, що на
столі, и посунувши хлібъ, що завсегда лежить на столі, къ
покутю (а за тымъ Настя засвітила свічечку передъ богамы),
сивъ на лавку въ кинці стола и дожидаетца.

Ажъ ось стукнулы пидъ дверми и въ треті, тежъ трічи.

Тогді Наумъ перехрестився и каэ до ныхъ:

«Колы добри люде, та зъ добрымъ словомъ, то просьмо
до господы. Насте! ійдіжъ сидай и ты».

Отъ Настя, за тымъ упоравши Марусю, вийшла и перехрестившись трічи, сила быля Наума.

За Наумовимъ словомъ ввійшли въ хату двоє старостивъ,
люде хороши, мищане, у сініхъ жупанахъ, аглыцькои каламайки
поясами попидперизувани, зъ палычками, и у старшого
старосты хлібъ святый у рукахъ. За нымы вийшовъ Василь....
крый Матерь Божа! ни живый, ни мертвый: більш якъ стина.

Прышедшы у хату, старосты помолылись Богу святому,
и поклонылись хазяину и хазайци.

Заразъ Наумъ (хочъ и знаў ихъ дуже добрѣ, а тилки
для закону) пыта:

«Що вы за люды и видкыля, и за чымъ васъ Богъ
принісь?»

Старший староста и каэ: «Прежде усёго подозвольте вамъ
поклонытись, и добрымъ словомъ прыслужытись. Непозгнущайтесь
выслушать нась: и колы буде тее, то мы и онѣ; колыжъ
наше слово буде не въ ладъ, то мы и пайдемо назадъ.
А що мы люде чесни и безъ худои науки, то отъ-вамъ хлібъ
святый у руки».

Наумъ, узявшы хлібъ, поціловавъ, и положивши на стіль
край свога хліба, каэ:

«Хлібъ святый прыимаемо, а васъ послухаємо. Сидайте,
люде добри! до чого ще дайдетца, а вы свой нітъ нетур-
буйте, може й таکъ здалека ійшли. А зъ якого царства, зъ
якого государства?»

Старший староста и каэ: «Мы є люде нимечкіи, а ійдемо
зъ землі Турецькои. Мы соби ловці, удалыи молодці. Рázъ,
дома, у нашій землі, випала пороша. Я и кажу товарышу:
«чогд намъ дывытись на таку шквирю, ходимъ съкатъ усякого
звірю» — и писли. Йиздилы, слизилы, иничого неполучилы.
Назустріч намъ якъ разъ, йиде на вороному коню отцей князъ
(а Василь усташъ, та й кланяетца, бо се про него говорилы).
Отъ писля зустрічи, винъ каэ-говорить намъ такиі реchi:
«эй вы ловці, добри молодці! услужите мені службу, пока-
жите дружбу: ось якъ разъ попалась мені лысъця, або ку-
ніця, а трохъ чы не красна дивиця. Йисты-шты нежалало,
достаты ій жалало. Поможите, пімайте; чогд душа заходче,
усёго видъ мène бажайте. Десять городовъ вамъ дамъ и скір-
ду хліба». Отъ ловцямъ-молодцямъ тогд і трёба. Писли мы
по слідамъ, по усімъ городамъ. Пёршъ слідъ писловъ у Ни-
меччину, а дали у Туреччину; ходимо, шукаемо, а ій непій-
маемо. Усій царства-государства прійшли, а ій незнайшли;
отъ и кажемо князю: «нетілки звіря въ поль, що куніця;
попукаемо де інде, найдетца и красная дивиця». Такъ нашъ
князъ затягвсь, пры своїй думці зоставсь. «Скілки, каэ-говорить,
по свиту ни йизжавъ, у якіхъ царствахъ-государствахъ небувавъ,
а такди куніця, нібы красной дивиця, невыдаєвъ». Отъ мы

усё по-слиду ійшлы, та и въ се село—якъ зовётся, незнáемо—прыишлы. Тутъ впъять пала порóша, мы ловцí-молодцы давай ходить, давай слидыть; сёгдня рано усталы и заразъ на слідъ напалы. Пишовъ нашъ звирь, та до васъ у дверъ, и зъ двора до хаты; теперъ жалáемо ёго шиматы. Пéвно вже наша кунyця—у васъ у хати красна дивыця. Нашому слову кинéць, а вы зробите нашему дíлу винéць. Виддайте нашему князю кунyцю, вашу красную дивыцию! Чы виддастé, чы нехай пидростé?»

Пóкы староста се законне слово казáвъ, Маруся у кимнаты усё поклоны была, щобъ бáтько виддавъ її за Васыля, а винъ, сидючи на лавци, скрізь двери дивытца на неи, та тóжъ то зыхнё, то зъ нею переглянетца. Якъ-же усé староста розказавъ, и прыйшлося бáтькови отвітне слово казаты, вона такъ и прыпала до дверей и слуха.

Отъ Наумъ усё насúпывшись слухавъ; помóвчавъ, а дали и кáэ:

«Невмію я до прýкладу у сімъ дíли сказаты. Спасыби вамъ за вашу працю. Ідете вы зъ дальниои дорóги, то може-бъ вýшли по чárци?»

Маруся якъ се почúла, та въ гóлость; Настя ажъ обь полы рукамы вдáрыла, та и кryкнула:

«Охъ менi лыхо? А чому-жъ се тákъ?»

А Васыль такъ обь землю и кынувся, та ажъ прыпíвъ на вколошкахъ до Наумовыхъ нíгъ, та цилуе ихъ, та гирко плаче и просьбы:

«Будьте менi бáтенькомъ ридненъкымъ! негнущайтесь бáднимъ сыротою!... За що въ мёне душу виднимаете?... Неможу безъ вашои Маруси жыты! Буду вамъ за батрака вично служыты.... Буду усякую вашу вóлю зполняты.... Що хотить, те и робить зо мню! дайте сыротынотци ще на-свити прожыты!...»

Тутъ и Маруся, забувши, що її гóже и що нí, выбитла тóжъ соби и впала до нíгъ отцёвськихъ и просьбы, и плаче, то кынетца до матери, и руки ихъ цилуе, и прыговóрое:

«Тáточку! голубыку, соколыку, лебедыку! Матинко мой риднесенька! ўтинко мой, перепилочко, голубочеко! непогубляйте свого дытяты; дайте менi бáтненъкай ще на свити пожыты!»

нерозлучайтe мене зъ моймъ Васылечкомъ.... Недержйтe мене якъ дóчку, нехай я бúду вамъ замисцъ нанымычкы: усяку роботу, що скáжете, бùду робыты, и небхну. Недавайтe мени нíякои худобонькы: бùду сама на сёбе заробляты, бùду вásъ доглядаты и шановаты, ажъ пóкы жы́ва. Хочъ одынъ годочекъ дáйте менi зъ Васылечкомъ прожыты, щобъ и я знала, що то за радисть на свити!...»

Отъ-такъ и Маруся, и Васыль одынъ передъ одымъ усё просылы свойхъ старыхъ, та такъ жáлибно, що старосты обы два повставалы и знай поламы слёзы утыраютъ. Дали старший староста невýтерпивъ и кáэ:

«Охъ панòве-сватóве! неслайдъ мени, бùвшы у сёму важному чынú, лыспнѣ слово говорыть: моё дило такé: сказáвъ, що законъ велить, та и жды одвіту; що почуешъ, зъ тымъ назадъ ійди. Сказано, дать намъ по чárци, такъ вже тутъ нíчого доброго ждаты. Одначе, выдючи ихъ слёзы и убывство, якось-то моторошно и намъ несказаты чогó-небудь. А щó-пакъ, Олексеёвычу? нíде дýтысь: благословы дитóкъ; нехай Маруся насть повъяже».

Наумъ тилки покрутнуvъ головою, обтеръ слíзку рукавомъ, та и впъять понурывъ голову и мовчать.

Староста кáэ: «Може стара маты сее усé вередуе?»

— О бáтечки мой! заразъ кáэ стара Настя: чы ажъ-бы нехотила щастя своему дытяты? Адже вона мой утрóба. Та дёжъ намъ лутчого Васыля съкáты? Винъ дытятна розумна, покирна; усякъ-бы намъ позавыдовавъ. Такъ хыбá-жъ я не жонá своему мýжу, щобъ немáла ёго слухаты? У насть ійде по бóжому, та по старосвýцки; винъ менi законъ, а не я ёму. А чому винъ невиддае, я незнáю; винъ Васыля завсегда любывъ. Кажы-бо, Науме, що се ты рóбышъ?

Тутъ знòва прыступы и дýты плачучы, и стара Настя голосючи, и старосты кланяючись, та знай просьбы Наума.

Мовчáвъ винъ, мовчáвъ, тилки знай слёзы ковтà, дали устáвъ, здохнуvъ жáлибно, перехрестыvсь передъ Гóсподомъ мылосéрднымъ, та и кáэ:

«Одна въ мене на свити радисть, мой Марусенька! щобъжий дénь молюсь, щобъ вона булa щасlyva; такъ якъ-же, молившись обь одымъ, бùду сámъ робыты друте; молившись

объ ѹи щасти, самъ буду ѹи толыты? Прощайт, панове-свато-
ве! Колы хочете, то спрѣвды вышите по чарци, колы-же нѣ,
то нездывуйте; дайте и мені покой, бо.... Охъ, нехотилось булѣ
сёгд казаты, та вѣ мене розжалобылы!... бо мені дуже жал-
ко, что ришатся Васылѧ, та нигде дитысь. Прощайт, люде
дбре; идти соби, нездывуйте».

Туть впять усі приступы до нёго, что колы, кажуть,
любишъ Васылѧ, такъ чомъ невиддаешъ за нёго Маруси? Ма-
руся-же такъ и повисла єму на шыю и обмыва єго слизонь-
камы, а Васыль тожъ прыпавъ на-вклинки, та гирко плаче,
та знай просить.

«Алѣ? чому невиддаю?» сказавъ Наумъ здохнувшы: «бо
жаль свога рожденія. Не той часъ; пры такому важному днли,
якъ є сватанія, неможно усёго говорыты. Прыиды, Васылю,
завтра, та самъ, безъ людѣй; отъ-тутъ я теби усё розкажу.
Билшъ нічого и говорыты; прощайт! бѣтъ вамъ вашъ и хлібъ
святый».

Чы хотылы, чы нехотылы старосты, узявши хлібъ на-
задъ, пышы въ хаты въ Васылемъ; або такъ сказаты, что
повелы єго, бо винъ самъ нездужавъ и итъ.

Зостався Наумъ изъ своєю симьею, сивъ соби и сумуе.
Маруся ажъ звалася на пиль видъ слізъ, и Настя плачу-
чи сидила надъ нёю и дывовалася: ѩо се старому сталося,
что разомъ загудывъ Васылѧ? Объ вечери нихтѣ и недумавъ:
никому булѣ побратысь и нихтѣ нехоти въничого итъ.

Отъ сидивъ Наумъ, сидивъ; думавъ та думавъ; а дали
и обизвався:

«Годи плакаты, Марусю! устани, та слухай, чогд я пы-
татему».

Не той бувъ Наумъ бацко, ѩобъ єго мусыла Маруся не-
послухаты. Чы здужала, чы нездужала, а колы бацко каже
безъ жартивъ, та троха чы й не сердитый, то трѣба устани.
Устала и втерла слизоньки, и ждѣ, ѩо винъ ѹи скаже.

«Ты, бацу, Васылѧ знала Ѣще пёршъ, чымъ я єго прывивъ?»

— Знала, пан-отченку! и затрусылася, якъ осыковый
листочекъ и опустыла свой добрій вінъ на очи, ѩобъ небачивъ
бацко, якъ ѹи стало стыдно.

«Якъ-же се булѣ?» спытавъ винъ грізно.

Туть Маруся, хоть и запыналась, а розказала єму усѣ:
якъ побачыла єго у пёрше на весильи, якъ ѹи стало єго жал-
ко, якъ винъ цятався горишкамы, якъ вона єго соромилась
и усѣ, усѣ розказала: якъ и на базарь идучи зійшлися, якъ
зъ базарю верталыся, что говорылы и — нигде булѣ прѣвды ды-
ты! — якъ и циловалыся....

«Ну, ну! ѩо далишъ; а почынъ хорошый», када Наумъ,
а самъ и видно, ѩо якъ на ножахъ сидыть.

Отъ Маруся сплакнувшы, веселише стада булѣ розказу-
ваты, якъ змовылись зъ нымъ зійтися у биръ на озера и якъ
зійшлися, и якъ....

«Годи, годи!» закрычавъ несвоймъ голосомъ съ сердца
Наумъ. «То вже розказуй матери, ѩо невмѣла тебѣ берегты
и видъ худа видвѣдты», а самъ, схопывши шапку, хотивъ
булѣ втикаты на дверь, такъ Маруся такъ и вчепилася єму
за шыю и када:

— Ны, таточки, ны, мій сывзий голубчику! непогубыла
себѣ твой дочки и непогубить. Матиночко мой риднесенка!
лутче мені усяку муку прынѣты, на смerte пиду.... а непры-
несу тебѣ ніякого безчестя ни для якога пана, ни для якога
однорала; я памятую вати молыты, я знаю, ѩо я вата
дочки, такъ чы можно, ѩобъ я на свою погибель ишлѣ? а
бесъ-якъ у насть булѣ.... Туть вона й розказала, ѩобъ соби зъ
Васылемъ говорылы, и якъ у ныхъ тамъ булѣ, и якъ вона
запретыла Васылеви ходыты до сїбе и для чого. Розказала
й тѣ, якъ скучала и журялась безъ нёго; усѣ розказала до
послѣднаго часу, якъ ѩо булѣ.

Наумъ ще такы спытавъ: «Гляди-лышенъ, чы всё сёму
прѣвда и чы непотайла ты чогд?»

— Усю прѣвду вамъ сказала и ѩоничого непотайла,
такъ колы вельшть, тату, ѩобъ побожылася, то якъ хочеть, такъ
и побожусь.

«Грихъ велькій, када Наумъ, божыться, а Ѣще пуще, якъ
напрасно; я же тебѣ и безъ божбы вирю. Теперь слухай ме-
нѣ, Марусю: не разъ тебѣ казавъ, ѩо дѣвкою тебѣ зостава-
тися неможно, трѣба замижъ итъ. Прыказовавъ тебѣ, ѩо
тилки когд полюбышъ, заразъ мені скажи прямо: а я, поба-
чывши, ѩобъ вонд такѣ є, таکъ-бы дило и кинчавъ: колы мени

негоды́всь, то я бъ тебъ сказавъ: нетрёба, незнай ёгò; а колыжъ-бы годы́вся, тобъ ёму поперёдъ усёго сказавъ-бы, щобъ и ты незнала: прысылай, козаче, за рушныкáмы; за тымъ, щобъ пòкы до сватањня, такъ щобъ небулò у васть ніјкого женыхáнья, бо воно до добра недоводыть. Щастя и твоé, и наше зъ Настею, что Васыль такъ чесный и богобоязный; а дру́гый, и незчу́лася-бы, якъ-бы павъязавъ тебъ каминъ на шыю, что й повикъ-бы ёгò незнѧла, хыбà-бы зъ мосту, та у воду. Якъ-бы я знаў зъ самого пёршу объ Васылëви, то я-бы тебъ сказавъ, за чымъ невиддамъ за него; и ты-бы такъ не-прыстала до него и тоби лёгше булò-бы ёго забуваты. А теперъ якъ хочъ, такъ и терпъ, бо невиддамъ».

Тутъ Маруся, якъ рассказала передъ своимъ усю правду, то й стало їй на душу веселіше и на серди полегшало; почала зно́ва просыты батька, щобъ такъ виддавъ за Васыля, а что вона хочъ викъ у дивакахъ сидитеме, а ни-за-кого не-пайде, опричь ёго.

«Говоры! кæз Наумъ: а знаешь ты, голово, что батько лутче бачить твоё щастя, чымъ ты? Ты молодá, дурна! Пятай-же, дívko, спаты; завтра будешь стариша, чымъ сёгода, а видъ тобо и умниша». Перехресты́в їй та й пишовъ соби видъ нèи.

Ни світъ, ни зоря, а вже Васыль и въ Наума. То сякъ, то такъ пробулы до обидь. И вары́вши обидь, и подававши на стиль, Маруся залывалася слизонькáмы, видгáдовавши певно, что въ останнъ бачить свогъ Васылечка. Та правду сказаты, такъ и вси невесёли сидили, а за обидомъ до стравы нихто й непримáвсь.

Отъ якъ позбиралы зъ стола, Наумъ и кæз жинци и дочцї: «Идти собиabo у кимнату,abo пидъ комору на просторъ шыты, а намъ тутъ зъ Васылемъ немишайте».

Отъ, якъ повыходылы воны, Наумъ и кæз:

«Васылю! сядь-лышенъ быля мёне, та слухай неперебывающы, що я тебъ скажу. Не по моїй правди, бо у мёне опричь грихивъ, неманичого, а за отцёвски и матерински молитви, награды́въ мене Богъ мылосéрдnyj жинкою доброю, роботащою, покирною и несварливовою. Батькивщины мы зъ нёю нерозтратылы, а по троху, Богъ благословляе, усё добав-

вляємо. Велїка мылость Божа! утро й вечиръ дýкую за наше неоставленые, а що найбільша мылость Божая до насъ гришныхъ у тымъ, що награды́въ насъ дочкию; та ще якою? Се не чоловíкъ, се янголь святый....

— Охъ, пра́вда, дýдечку.... перебывъ ёму Васыль, а винъ ёгò заразъ зопынывъ и кæз:

«Цыть-бо, Васылю, мовчы та слухай, и неперебывай мене. Се ты, бачивши їй очи або щокы, и що вона во всімъ собою красиwenка, та й хвалышь їй; а я не про їй тило, я кажу про їй душу. Якако-то вона тихая, слухъяная; Бóга не-бесного зна, и любить, и бойтца прогнивать ёгò; насъ шануе и бережётца яко мoga, щобъ ни въ чимъ насъ непрогнивыйти. Жалосlyva не то что до чоловíка, та ажъ до манишинкои комашечки. Худа ніякого и по ду́ху незнà, и бойтца сама думки объ нимъ. Яка сама добра и незлобна, такъ и про усіхъ дума: усякому повирыть; и Бóгъ їй сохранувъ, що вона тебе, а не когò ледачого полюбила; зъ дру́гымъ-бы пропала на вікы віппні. Та й ти їй, сердешну, збывъ булò зъ панталыку; знаю усé. Охъ! грихъ такъ робыты!»

— Дядьку! обизвáвсь булò Васыль.

«Мовчы, племинныку; ты розкажешъ описля. Такую-то дытйну намъ Бóгъ мылосéрдnyj давъ; хочъ я и батько їй, а неможу противъ правды казаты. Щожъ мы называемося за родители, щобъ недумати объ щасти свогод дытаты? Яжъ кажу: колы-бы вже и сяка и така, ну, такъ-бы й бытъ. А за їй добристъ, за їй смиренноту, покирнистъ, трéба їй такого музыка, щобъ їй бувъ якъ отецъ; щобъ винъ їй кохавъ, жаловавъ, щобъ — недай Богъ! — колы и трапылось якое худо, чыдиломъ, чы думкою, такъ винъ-бы їй видвóдывъ, вчывъ-бы їй на усё добрѣ, недававъ-бы їй кому зря зобиждаты; а покирну та смиренну, якъ вона, кто захоче, той и зобидыть. Чымъ насъ Бóгъ благослови́въ у симъ світи, чы худобынкою, чы скотынкою, усё тутъ-бы зосталося зятеви, за тымъ, що я хочу зятя, колы Богъ благослови́ть, узять до сёбе у прыїмы. Такъ сё вже не чье, якъ моё дило, глядиты дуже пылно, щобъ винъ бувъ хазайнъ добрый, щобъ хόть-бы вже нерозтрати́въ и нерозтеря́въ, що видъ насъ прыїме, и щобъ и їй недови́въ ни до якои нужды; а колы Богъ благослови́ть диточкамы, такъ щобъ и ихъ до путя черезъ науку довесты,

и дё-шо и їмъ зоставыть. Тепèрь скажы меній, Васылю, не пра́вду я кажу?»

— Пра́вду, пан-отче, святу пра́вду вы говóрыте. Колыбъ вàпа мýлость, щобъ мене наградылы Марусею, я бъ усé те зполнывъ, що вы тепèрь розкáзуете.

«Немóжно, Васылю: небудешъ ты ѹй такымъ мúжомъ и хазяиномъ, якъ хóчешъ, бо сé не видъ тёбе. Колыжъ я знаю, що сёму немóжно буты и бáчу свою Марусю, що зовсíмъ рóзумъ погубыла полюбывши тебё.... вона тепèрь рада за тобою хочъ на край свыта; ищё-то Господь ѹй незовсíмъ покýнувъ, а то дùмаю.... Крый Маты Божа! (ажъ скryкнувъ Наùмъ и перехрестыvся). Отъ по сёму-то, прошú тебе лásкою, та ѹй прыкаzую, якъ отéць могò дытаты: покýнь ѹй, забудъ, не ходы до нась и незнай ѹй, хочъ бы вона тоби дё и повстрiчалась. Непогубляй ѹй и душй ѹй, та ѹй нась не пхай жывыхъ у яму, прошú тебе объ симъ... (сказáвъ и гирко заплакавъ) дай намъ спокойно вýку дожыты и недоведы нась видвичаты за нèи на тýмъ свыти!»

— Та чомъ же вы, Наùмъ Семёновычъ, дùмаете, що я небуду дòбрымъ ѹй мúжомъ и хорóшымъ хазяиномъ?

«Ты же меній розкáзувавъ про сèбе. Ты сыротá; у дядькivъ твойхъ по два, по трéи сыны, и ты зъ нымы у однї скázци. Скázка ваша девъятыдúшна, дядькови хлопци мали; а якъ прýйде набóрь, то пèвно тоби лобъ забрыютъ, бо ты сыротá, за тёбе никому заступыться; и дядькы скáжутъ: мы тебе пойлы, зодигáлы и до рóзуmu довелы, служы за нашу чéргу. А що тогдi бùде зъ Марусею? — Ни жинка, ни удова; звísно, якъ салдáтокъ шанууютъ: якъ сáму послidnю пáплюгу, и нихтò и невíрить, щобъ була салдáтка, та ѹй чесна. Та ѹй трохá чы й не тákъ! Дё ій за полкáми таскáться? А молодé, дурнé, попадётся ледачымъ людямъ, наведутъ на усё злее. Худобу розтаскáютъ, повиднимáютъ, хто ѹй заштытъ? Ди-точкы безъ дòглядынья, у бýдности, у ныщетý, безъ наўки, безъ усёго, помруть, абò, не дай Боже! бездýлныкамы станутъ. А вона за тýмъ изстáрется, нéмощи одолюютъ, бýдность, ка-личество.... тýлки що въ шпýталъ, до старcíвъ!» (скáзавъ се, та ѹй заплакавъ, якъ малà дытýна). «Неприведы, Господы, и вóрогу нашому такои судьбы!... Такъ отъ, Васылю, якъ бы я тебё ни любывъ,—а скажу по пра́вди: тákъ я тебё по-

любывъ, тákъ меній тебё жáлко, якъ рýдного сына! — а нехóчу загубыты своёи дочки, и такои, якъ наша Маруся. Тепèрь сáмъ-здорòвъ бáчышъ, по чому немóжу тебё зáтемъ прынýты».

Дóвго Васыль дùмавъ, похыльвши голову, а дали ажъ повеселивъ, та ѹй кáэ: «А якъ я наймú за сèбе наёмщика?»

«Наёмщика?» подùмавъ Наùмъ, а дали ѹй кáэ: «А зъ чо-го жъ ты наймешъ, колы тýлки получаешьъ видъ хазяина висимдесять рубльвъ у гóдъ, а бáтьковои копíйчины немá».

— Дядькы поможутъ.

«Непотурай на те, Васылю; поможутъ та не тобi, а со-бý. До чо-го дíдетця, тобi за тёбе лобъ забрыютъ, а наёмщики опислá пíде за дýдьковыхъ хлопцивъ. Рáдъ-бы и я тобi помогты, тákъ усё не té. Якъ знаемутъ, що въ тёбе жинка багáта, то такъ тягнúтемутъ, що тýлки держысь, и усё до кинця недоведутъ, усё зоставлятъ, щобъ булò за що вчепытъся. Колыбъ ты сáмъ, своёю копíйкою здùжавъ ная-ты, такъ-бы-тákъ! Васылю! Отъ-тобi образъ Царя Небесного и ёго Матери Пречистой, и Миколая Святого! прынесы бумáту, що наёмщики прынятъ за самóго тебё, и за твой грóши — отъ-тобi заразъ, обома рукáмы виддамъ Марусю».

Якъ ударыть Васыль, выслухавши усё, рукáмы объ гру-ды, якъ прыпадё на стíль, якъ заплáче, а дали сказáвши: «усёму кинéць» кынувся на шýю, обнявъ Наùма крýпко и кáэ: «Прощай, мiй....! Колыжъ тобi хочъ трóхи жáль бýдного Васыля, будь-лásкаvъ, будь жáлислывъ: поклýчъ сюды Ма-русю, нехáй я пры тобi попрошáюсь зъ нèю!»

«Дóбре, Васылю» кáэ Наùмъ: та глядýже: попрошáйся! Чы розумíешъ?

— Усё знаю и усё зроблю, якъ меній кáжете.

Отъ вýшла Маруся, а за нéю и Нáстя.

Васыль, узявши Марусю за руку, и кáэ: «Марусенько! Пра́вду, велькu пра́вду сказáвъ меній твíй бáтько. Тréба намъ розлучыться!»

— И на вýкы?» черезъ велькu сýлу спытала Маруся.

«Побáчымося.... и бùдешъ ты моёю, колы не на симъ свыти, тákъ на тýмъ! Прощай мой Ма.... и не договорывъ, якъ вона зомлила и покотылась ёму на руки. Винь ѹй пры-горнувъ до сérдца крýпко, поциловáвъ, виддавъ ѹй нечувствéн-

ну бáтькови на руки, поциловавъ руку ёму и Нáсти.... и пишовъ швýдко, неоглядаючись....

Небùдемо розкáзоваты, якъ крíпко и якъ дóвго Марùся за нымъ журылась. Лéдве-лéдве, сердèшна, зъ журбы не вмérла. Скíлки вже бáтько зъ матирью їй ни розважалы, усё ни-чого; а тымъ ище пúще, шо незнáла вонà, за чымъ и куды Васыль їй дивáвся; чы на́довго винъ скryvся; чы вéрнетця, и колы-ше-то бúде? Пыталася неразъ и бáтька,—щóжъ? не-знаю, та й незнáю. Бо й зпáвды винъ незнáвъ, зъ якою дúмкою и куды винъ скryvся.

Що-бóжый дéнь, переберё горишки, шо ще на весíльли, якъ побачылъсь у-пérше, та винъ їй давъ, переберé, перенцилúе, та впъять до сérдца и поло́жыть. Абò колы, гуляющы мъ днéмъ, шíде у бýръ на озéra, де зъ нымъ разъ гуляла; тамъ посыдыть, поплаче, и зъ тымъ и до-дóму вéрнетця. Мáты не дúже їй заставляла побратысь и робыты, такъ сама бráлась за всé: «менí, кáэ, не такъ на сérденъку тáжко, якъ я шо-нèбудь роблю». Зъ пôдругамы никóлы негráла и вже бóси до ныхъ и невыходыла.

Одробылъся у поли, стáлы видъ Семена зъ вéчера сидыты, Марùся прынялася прáсты; а зъ Покróвы у дò-свита встаé, прядé, шые, побраетця, и все журытця, и частéнько, якъ заберéтця куды-нèбудь самá-соби, то плаче—плаче, такъ ѹ Гóсподы! бо объ Васылéви ни чутки, ни висточки; якъ у вóду впавъ.

Отъ и Пыlyшivka; отъ и Гáнныно Зачáтые, зачалы па-рубкы засылаты старостивъ до дивчáтъ. Знай люде швáндя-ют по вúльцямъ зъ палычкáмы у рукáхъ. То глядá: идуть двóе поперевъязувани рушныкáмы, бодрятця, выхваляютця; отъ тамъ и тамъ таку-то за такого просвáталы. А юнпи свыня-юю стéжкою, по-пидъ-плотáмы, мóвчки соби идуть и пидъ плечéмъ, замисце хлíба святóго, несуть.... гарбóзъ! Эгé! нáгде дйтись; якъ заробылы, такъ и видвичáтъ.

Не одни старосты захóдлы и до старóго Дрóта свáтаты Марùся; такъ щóжъ? «Тáточку мíй риднесенькíй! я имъ, кáже, пиднесу по чárци!» Старый булò грýмне на нéи: «чы ты дурна, та божевильна! Чомъ ты нейдéшъ! Люде хорóши, чéного рóду, пárень бýкýй; чы тоби попóвycha, чы купçá трéба?»

«Васыль, а колы не Васыль, то й никóго!....» кáэ булò Марùся. Мáты їй у слёзы, а бáтько булò ажъ розсéрдытця, та й кryкne:

— Та дé тогò Васыля бóзьмемо? Теперь ты людëй цу-раeсся, а тамъ стануть и тебе люде цура́тысь и досыдysся до сидои косы.

«Дармá, тáточку! Безъ Васыля не страшна менí и до-мовына, не то сидяя косá.»

Здывигнё тýлки плéчамы Наúмъ, подúма: «нехá ще до тогò гóду» та й замовчáть. И ёму жáлко булò, шо про Васыля небулò нíякої чутки; бо винъ ёго дúже любыvъ и усё надіявъсь, шо винъ зъ собю шо-нèбудь до-путá зrобыть.

Отъ и мъясныци пройшлы и усюды пишлá слáва, шо Дротíвна Марùся и гóрда и пышна; за тутéшнихъ парубкíвъ нехóче, а ждé соби панычá изъ-за моря. Вонá про сюю слáву знала, смíялась и кáэ булò: «дармá! и пидожdú.» Парубкамъ же хочъ и крíпко досáдно булò, шо така красыva и багáта дíвка у лáдъ недаётця, та нíчого булò робыть: сýлою не-бóзьмешъ.

Пройшовъ и пíстъ, видговíлъсь и, слáва тоби Гóсподы! дождáлъсь Воскресéныя. Марùся, у велико́дну субóту, сама учынýла пásку, положыла туды яéчокъ, имбéро, бибкíвъ, шапráну, и спеклáся пásка и высóка, и жóвта, и ще у печи зарумъянылась. Полáгодыла усё що трéба, а на самый Велькý-день урáнци зъ батракáмы понеслá до цéркви на посвяще-ные пásку, баранцá печéнного, порося, ковбасу, крапанóкъ зъ десятокъ, сáло и грудку сóлы, и розиславшы на цвýнтари у ряду зъ другымы хустку, розложыла усё гарнéнько, якъ їй мáты навчýла, бо Нáстя писля недýты непишлá зъ дворá. Наúмъ же ставъ у цéркви Божíй и мóлитця.

Колы Наúмъ прыходыvt до цéркви молýтвясь, то вже спрáвды молýвся, а неловыvъ витрívъ, нерозглядáвъ и сюды и туды; а стóявъ, якъ и трéба, неначе передъ самымъ Гóсподомъ, Царéмъ Небеснымъ, и тýлки слúхавъ, шо чытають и спивáютъ. А сéгó-дня, у такой великий прáznykъ, винъ ще бýлшъ молýвся, и на сérди такъ ёму булò вéсело, якъ и усýкому богоboýzному, кого прыведé Богъ дождáтысь Велькýдня.

Отъ, якъ винъ стойть и молытца, служба Божая спиваётся, выйшовъ на середъ церкви читаты Апостола.... и хто-жъ? Василь!.... Наумъ дывытца, и самъ соби невирить, чы се винъ, чы не винъ? Розглайдивъ хорошено — ажъ зовсімъ винъ! «Та винъ же оси неписьменный! Якъ же винъ буде читаты? Може навмання, безъ книжки; може вытврдывъ на памъять? Побачимъ!»

Отъ Василь вже и «Павла-чтёные» сказавъ, та й почавъ.... та що за голосъ важный! Чистый, голосний пидбасокъ, та понятны!... Отъ Наумъ и дума: «бачивъ я спорожденного, що читавъ Псалтырь, такъ-же безъ книжки; а Василь таќ у книжку дывытца.... хыба чы не хваста? Може на памъять видъ дяка перенявъ, та буцимъ-то й письменный?.... Такъ одже за тыту булò зачепивъ, та й розибравъ по-треху.... отъ и дочитавъ безъ помылки; отъ и Аллулю по заладкамъ знайшовъ.... Ни! якъ бы неписьменный, то незумивъ бы Апостола, та що й на самий Великъ-день прочитаты!»

Прыслухаётся Наумъ, Василь спива. Якъ же почавъ Херувимську, таќ таку, що й самъ дякъ невмивъ у ладъ узяты, а Василь безъ запынки таќ усі голоса и покрывава, и переводы вывобыти, самъ и кинча, самъ впять и почина. Тогдя вже Наумъ зовсімъ положивъ, що Василь ставъ письменнимъ: та коли-жъ-винъ зправивъ и дё пробувавъ? Нехай, дума соби, описля знаему.

Якъ выйшовъ пан-отець з б-хресты паску свяченою почитавати и нарбъ рушывъ зъ церкви, Наумъ зопенивъ Василю, та заразъ и каэ: «Христосъ воскресе!» Отъ, похристосувавшись зъ нымъ, якъ добгъ велить, и каэ ёму Наумъ: чы ще ты насъ, Василю, незабувъ?

— Нехай мене Богъ забуде, колы....

«Добре-жъ, добрѣ, сыну! теперъ не до того. Прыходь до насъ розговитись; а хочъ и пообідаешъ, колы не підешъ до-дому?»

— Вы мені и домъ, вы й родители....

«Добре-жъ, добрѣ. Прыходь-же, незабудь; я ждатему».

Сказавши се, Наумъ поспишавъ до-дому и дорогою со-би дума: «недуже-жъ я добрѣ зробивъ, що нерозпитавши Василю, що винъ и що зъ нымъ, та й поклыкавъ ёго до сеbe.

Може винъ вже объ Маруси и недума, а може вже и жонатъ, а я тилки потурбую Марусю и занова розважу її тоску. Та хочъ бы и не те; таќ може ще винъ невидкушавъ видъ некрутцяни, таќ що тогдя робити! Та вже-жъ! побачу. Дасть Богъ розговитись, а тамъ буду поправляти, що напортивъ зъ радощивъ, що побачивъ нежданно Василю, та ще й письменного! Видкил я єму Богъ таку благодать пославъ? Правда, дытвна розумна! єму бъ тилки дякомъ буты».

Зъ такдою думкою прыйшовъ до-дому и некаже жинциничого, що кого винъ бачивъ. Прыйшла и Маруся и прынесла усё свячено, и байдуже! бо вона, якъ нестояла у церкви, а пры паскахъ, то й небачила Василю. Розстановила усё на столи, якъ трёба, и налагодила, та й дывуєтца зъ матирю, що батько несида розговлятись, а ходить соби по хати, та дума.

Ажъ ось двери—рыпъ! и Василь у хату. Маруся таќ и не зтамылась и крикнула несвоймъ голосомъ: «Охъ, мій Василечку!» та й стала якъ укіпана. Стара Настя тожъ зрадовалась, нынче Богъ-зна чому, и кинулась до Василю и похристосувалась. Отъ Наумъ бачить, що Василь зъ Марусею стоять и тилки поглядають, винъ на неї, а вона на нёго, не наче зроду вперше бачатца, отъ и каже имъ: «Чомъ же вы не христосуетесь?» А Василь и каэ: «Несмію, пан-отче!» — «Чомъ несміти? каэ Наумъ. Законъ повелива христосуватця зо всякимъ и хочъ бы зъ смертельнымъ урагомъ. Похристосуйтесь же по закону трьчи, та нехай васъ Богъ борднить видъ усякою поганою думкою! Тяжкий грихъ у такому святому дили думати лукаве!

Отъ и похристосувалась гарненка.

Маруся кинулась до нёго зъ розпросами: Десеты, Василечку, бувъ?....?

«Знай-бо урэмъя,» перебивъ її Наумъ: «одно що-небудь: або розговлятись, або говорити. Богъ давъ працы и паску свячено; дякуючи Бога мылосердного, трёба розришати безъ усякихъ хлопити и зъ веселою душою, а говорити будемо описля. Сидайте-лышенъ. Господы благословы!»

Стара Настя сила за столомъ на лави, а Маруся быля нёи зъ краю, щобъ ближче поратись, Василь сивъ на ослони, старий на покути, а батракъ въ конці стола. Отъ перехре-

стывшись Наумъ и прочитавши трьчи: *Христосъ воскресъ зъ мертвыхъ*, заразъ видрізъ паскы свяченой и положивъ передъ усякымъ по куску. Покуштовавши ѹй бѣрижно, щобъ крѣхотъ нерозсыпать пидъ стіль, усякъ перехрестивъ и сказавъ: «спасыби Богу мылосердному! Дай Боже и на той годъ диждаты!» Тутъ-вже прынялъся за печёне: пойлы баранця, поросятыны; а кисточкъ пидъ стіль некыдалы, а клалы на стіль, щобъ описля покыдать у пичъ. Дали йилы ковбасу, сала кусочкиами наризали и крашанокъ облушили и поризали на тарілочки. Отъ-сёе зкинчавши, Маруся усё прыбрала, и зъ стола тожъ бѣрижно змелъ, и усі крѣхты, и кисточки, и лушпинъя зъ яецъ повкыдала у пичъ, та тогдъ-вже стала подаваты страву.

Старый Наумъ вышывъ чарку горилки передъ обидомъ, а Василь нестравъ; бо, каде, ще непочынавъ ѹй пыты. Отъ и подалы борщъ, а дали яловычыну покрышили на деревяній тарілочки, посолылы тай йилы—вже, звісно що не по пански, бо выдёлокъ неводытца—пальцамы. Описля подалы юшку зъ хлякамы, печёне булд баранына, а тамъ молопна каша, та й годи, білить иничого.

Маруся чы йила що, чы нейила; ѹй лучче усякыхъ розговинъ—опрічъ пражныка святого—тэ, що Василь вернулся и жывъ и здоровъ. Захыльвшись за матиръ, щобъ батко не бачивъ, якъ ясочка дывилась на свога Василечка, а сама будто ложкою достає зъ мыскы, абыть-то нынаже и вона йисть. Куды ѹй вже йисты! У неї однo на думци, якъ и у Василя! Такъ той вже черезъ сылу йивъ, бо быля Наума сидивъ и неможно булд ёму злукавноваты, щобъ хорошенько подывытись на свою Марусю.

Пообідавши и подяковавши Богу, и баткови зъ матирю, якъ попрыбирала усё Маруся, отъ Наума и каже:

«А въ нась новыи дакъ сёгодня Апостола чытавъ».

Настя заразъ и шытаётца: «А хто такий и видкиля?»

— Озъде винъ, панъ Василь, сказавъ Наумъ, та й всміхнуўся.

«Хыбаджъ Василь пысмennyй, щобъ ёму Апостола чытаты?» спыталася Настя; а Маруся такъ ўха и насторощила, щобъ чуты усё, що будуть говорыты.

— Бувъ непысмennyй, а теперъ Богъ ёму розумъ пославъ; а якъ и що? Я и самъ незнauю. Розкажи менi, здiлай мылость, Василю, якъ-се тобi свiтъ видkryvся? Се менi на вdывовыжу: щe й году нема, якъ ты пiшовъ видъ настъ, а навчавъся пысмама, и спиваты вmешъ, якъ и самъ дакъ. Де ты побувавъ?

«Я, дядьку, небувъ дуже далеко», ставъ розказовать Василь. «Отъ якъ вы менi видkryly свiтъ и розтолковали менi, що й я буду пропацый и чужий викъ зайти, коли незнайду за сiбе наемщика, то я думавъ-думавъ, и трохи зъ ума незiйшовъ. Правду вы казали, що за гропи висимдесять рублiвъ, що я видъ хазяина бравъ? Тилки що на одежу. Щоджъ тутъ менi булд робити? Якъ-то Богъ пославъ на думку: пиды до купцiвъ; у нихъ хороптий заробитокъ. Прыйшовъ я до залiзняка: винъ мене трохи знавъ; розказавъ ёму все своє лыхо. Винъ, подумавши, прынявъ мене за п'ядесять рублiвъ на годъ зъ тымъ, що коли буду у своїмъ дiли справный, то винъ менi и бiлить прыбавити и усё буде прыбавляти, бачивши моє стараные. Я зрадовався, почувши, що билиш ничего нетрёба, щобъ гропи заробити, якъ тилки бути чеснимъ и своє дiло нелинуючись зправляти. Зъ товарами, хочъ усё й москали були, заразъ поладнавъ. Тилки бачу, що вони усi пысмени и хто билиш чого зна, билиш получi жалованья. Отъ якъ сiвъ, якъ сiвъ... и правду вамъ дадюшка, скажу, що ничъ и дёнь вчывсь и Богъ мени дарованые пославъ; и тё-таки правду сказать, що нашого брачыка куды ни шиткы, хочъ у науку, хочъ у якi ремесло, то зъ него путь буде; непропащи за него гропи. Отъ-то я видъ Спасишки та до Риздва вывчилась чытаты и церквне и гражданське, пысаты по-троху вмiю, цыхвиру знаю и на щетахъ, хочъ тысячъ десять пудивъ у роздробъ на хунты, непомыляючись положу; хуршкivъ рощитаю и хазяйского добра гляжу якъ бка, щобъ и копiйка нигде даромъ недивалась. Товарищи, знаете, охбтныки на крiласи спиваты замисьць пiвческои; отъ и мене, якъ побачыли, що голосъ є, то й прывчилы трохи. Поки себi непоставивъ на путь, неийшовъ до васъ, дадюшка; и якъ ни тяжко менi булд, небачивши Маруси, та памятуючи вaше слово, самъ себi моривъ и неходивъ сюды. И тожъ-таки, що хазяинъ, знавши мою чеснiсть, посылавъ мене не за величкими диламы по маленькихъ

ярмаркáхъ; а писля Хрещёныя посыла́в ужé и дáлшъ, и ѿ́тлки що передъ пра́зыкомъ отцे прыві́зъ ёму немалу сúму грóшey. Якъ-же винъ мене поти́шыть дòбрымъ слóвомъ и роз-вівъ мою тúгу, то я вже пéвно й прыйшо́въ до васъ на пра́зыкъ, а щобъ вы уви́рlyся, що я незледа́щивъ, отъ и стáвъ я на крýласи спива́ты и апóстола прочытавъ».

Наумъ, вы́слушавши ёго, нестéривъ, та ажъ подиловáвъ ёго у голову, и дúма: «що за премы́ла дытына! Недáромъ ёго люблю! Такýй непрападé». Дали и пыта:

«Скíлки-жъ ты жáлованьня получа́ешъ тепérь?»

— Жáлованьня не щótъ, кàэ Васыль: а-бы-бъ стáло на одéжу, а té важнішъ усёго, що хазáинъ, знávши мою нúжду, чого я боюся и черезъ щó вы невиддаетe за мèне Мару́си, сáмъ хлопоче объ мени: тепérь посыла́ мене зъ хúрою у Водéсу, а видтия пидù у Москвú, и на завóды, и тýлки вернúсь сюды икъ Пречыстíй, а винъ мени сыськае наёмщи́ка, кáже, хочъ пять-сóть рубли́въ потеряю; ув-осены, якъ скáжутъ набóръ, самъ и видда́сть, а гроши, кàэ, бùдешъ одслúжоватy.

«Нехáй тоби Бóгъ помогá!» сказавъ Наумъ; а дáли, по-дúмавши, и кáэ: «чогó-жъ бýлше дúматы? Присылай у вивтóрокъ, писля завтра, людéй, беры рушны́кы; и тоби веселíше буде у дорóзи, и Мару́ся туть свítомъ ненуды́теме. Тепérь нíчого боя́ться. Сé вже пéвно, що ты наёмщи́ка постáвышъ. Дасть Богъ, вéрнесся, ув-осены и весилья».

Не можно́й розказáты, якъ зра́дошили и Васыль, и Мару́ся! Заразъ кýнуlyся ажъ до нíтъ бáтьковыхъ, и цилу́ютъ ихъ, и рúкы ёму цилу́ютъ, и самi обнимутця, и знóвъ до нéго кýнутця, и дýкуютъ ёму, то до матери, то впъять до нéго, и нетáмлять себé, и що робыты незнáютъ.

Дóвgo дывы́вся на ныхъ Наумъ, та все нýшкомъ смéтця та дúма: «тó-то дыты!» Дали и кáэ:

«Гóди-жъ, гóди! Пустите-жъ мене; мы лáжemo зъ старою спáты, бо я усю нíчъ стоя́въ на Одíяни, ажъ пòкы Хры-стá дочытálыся; а вы, хóчете — дóма сýдите, або гулáты iйдите до колысóбъ; та тýлки самы некачáйтесь, бо грихъ для та-кðго пра́зыка зъ сèю пустóтою возы́тесь».

Якъ вже той дénь у Васыля та въ Мару́си булó, намъ нúжды ма́ло; бо звíсно, чы ходы́лы, чы сýдилы, а усё объ

однíмъ говоры́лы: якъ одынъ безъ бðного скучáвъ; колы, ѩó, и якъ дúмавъ; якъ, ни дúмано, ни гáдано, воны побáчылысь; якà ще ráдость бùде, якъ ужé посвáтаютця — оттакé усё говоры́лы, та голубы́лыся, та мыловáлыся.

Одже и вивтóрокъ настáвъ. Икъ вéчеру стáлы дожыдáты старостíвъ: прыбрáлы хáту, засвиты́лы свíчечку передъ бо-гáмы; стари наряды́лыся, якъ дóвгъ вельть, а що Мару́ся прыбрáлася, такъ вже нíчого й казáты. Отъ постóкалы и разъ, и у дру́ге, и у трéтъ, и ввíйшлы старосты, и подалы хлýбъ, и говоры́лы старосты закóнни ре́чи про куны́цю, якъ и попе-рèдъ сéго булó.

Заразъ Наумъ — а радéнькý же такýй! — и кáэ, бùцимъ-то зъ сérцемъ: «Та щó се за нáпасть такà? Жýнко! що бù-демо робыты? Дóчко! а ходы́-кэ сюды на порáду!»

Мару́ся, вы́шовши изъ кимнáты, засорóмылась — Гóсподы! почервонíла, що твíй мákъ; и непоклонýвшысь, заразъ стáла быля пéчи, та й колупá ѹй пáльцемъ.

Отъ Наумъ и кáэ: «бáчыте, ловцí-молодцí, що вы на-робыты? Менé зъ жýнкою смуты́лы, дочкú прысты́дылы, що скóро пíчъ зовсíмъ повáльть, мàбуль дúма тутъ билгъ не-жýты! Гай, гай! Такъ ось-то мы зróбымо: хлýбъ святýй прын-маемо, дòбrego слóва нецура́емося, а щобъ вы насъ непорóчылы, що мы передéржуемъ куны́ци, та красни дивы́ци, такъ мы васъ повтýжемо и тогдí усё дóбре вамъ скáжемо. Дóчко! прыйша́й наша чéрга до прýкладу казáты: гóди-лышень пíчъ колу-пáты, а чы немá чымъ сыхъ ловцíвъ-молодцíвъ повтýзаты».

Ище не часъ булó Мару́си послухáты; знай колупá.

Отъ вже маты ѹй кáэ: «Чы чу́ешъ, Мару́си, що бáтько кáже? Идýжъ, ійдý, та давáй, чымъ людéй повтýзаты. Або не-моженичого непрыдбала, та зъ сбóрумъ пíчъ колупа́ешь? Не-вмýла матери слúхаты, невчýлася прáсты, незаробыла рушны-кíвъ; такъ въяжы хочъ вáломъ, колы и тóй ще é».

Пишla Марúся у кимнáту, и вы́несла на деревъянíй та-рило́чи два рушны́ка дóвгихъ та мúдро вы́пштыхъ, хрестъ-на-хрестъ поклáденыхъ, и положila на хлýбови святому, а самá стáла передъ образомъ, та й вдáрыла три поклоны, дали отцó трéгчи поклонýлася у ноги и поциловáла у рúку, и нéнь-ци тáже; и узявши рушны́кы, пиднесла на тарýло́чи пérше

стáршому стáрости, а тамъ и дру́гому. Воны, устáвши, тóжь поклоны́лыся, узялы рушны́кы и кáжутъ: «спасы́би бáтькови и ма́тери, що своё дытъ рáно буды́лы, и дòброму дíлу вчы́лы. Спасы́би и дíвочци, що рáно устава́ла, тóнко прýла, и хоро́шеньки рушны́чкы прýдба́ла».

Повъяза́вши соби одынь одному рушны́кы, отъ стáроста й кáже: «Робить-же дíло зъ кинцемъ, розвíдайтесь зъ кня́земъ-молодцемъ: мы, прыведéнни, не с-такъ вынова́ти; въяжите прывóдца, щобъ невти́къ зъ хáты».

Отъ ма́ты й кáэ: «А нú доню! Ты-же мени каза́ла, що на té по пъятинкамъ заробля́ла, щобъ шовкову хúстку пры́дбыти, та ею пеню звяза́ты. Теперь на тебе́ пеня напа́ла, що неусихъ повъяза́ла».

Вýнесла Мару́ся замись хúстки шовковый платокъ, крас-ный та хорóшый, якъ сама. Наумъ ѹй и кáэ: «Сёму, дóчко, сама чиплай, за поба́сь хúстку затыка́й, та до сèбе прытягáй, та слúхай ёго, та шану́й; а тепérь ёго й поцилуй».

Отъ воны й поциловáлись, а Василь и вы́кнувъ Ма-ру́си на талирку цилóвого.

Писля сёго стáроста звеливъ посвáтаннымъ, щобъ клáня-лись пे́ршъ бáтькови у ноги трýчи; а якъ поклоны́лысь у трéтъ, та й лежа́ть, а бáтько имъ и кáэ: «Гляди-же, зятю! Жинку свою бый и у ранци и у вéчери, и встаючи и ля-гаючи, и за дíло и безъ дíла, а свары́сь зъ нею по усякъ часъ. Несправляй ѹй ни плáтья, ни одéжи; дома несы́ды, таска́йся по шынкамъ, та по чужымъ жинкамъ; то зъ жинкою у пárци, и зъ диточкамъ, якъ разъ пидете у стáрци. А ты, дóчко, мужыку незпуска́й и ни у чимъ єму неповажа́й; колы дурный бùде, та пойде у поле до хлíба, а ты іайды у шы-но́къ, пропывáй останьниш матóкъ; пýй, гулай, а винъ нехай голоду́; та и въ печи никóлы неклопочи; нехай паутыньямъ застéлетца пíчь; отъ вамъ и уся рíчъ. Вы немалéнъкы вже, самы рóзумъ ма́ете, и що я вамъ кажу, и якъ вамъ жыты, знаете».

А стáроста и кryкнувъ: «За таку наву́ку, цилуйте, дыты, бáтька въ ру́ку».

Поциловáвшы, покланя́лись ма́тери тежъ трýчи. Ма́ты неказа́ла имъ ничо́го; ѹй зако́нъ вельти, благословляючи диточокъ, тíлки плáкаты.

Дàли стáроста си́въ и кáэ трýчи: «Хрыстóсъ воскрéсъ!» А стáри єму у водвítъ тежъ трýчи: «Войстыну воскрéсъ!»

Старосты кáжутъ: «Панòве-свато́бе!» А сваты кáжутъ: «А мы рáды слúхаты!»

Старосты кáжутъ: «Що вы жалáлы, то мы здилáлы; а за си́ рéчи дáйте намъ горíлки грéчи». А стáри й кáжутъ: «Прóсымо мы́лости на хлíбъ, на сíль и на свáтаньня».

Писля сёго посвáтанныхъ и посады́лы, звычайно, на побу́тъ, на посадъ. Бáтько си́въ бы́ля зята, а ма́ты, звísно, побо́лась, сама и стрáву на стíль подава́ла, бо вже Мару́си негоды́лося зъ посаду устава́ты. Старосты сíлы на ослóни, бы́ля стола.

Покы ма́ты стрáву носы́ла, бáтько ставъ частовáты стáрости́въ. Першый стáроста покуштовáвъ, покрутывъ головою, поцмо́кавъ, та й кáэ:

«Штё се, свáтушка-пáнушка, за напы́тки? Скíлки мы по-свиту ни и́зжáлы, а такыхъ напы́тки и нечува́лы, и не-выда́лы, и некушто́вáлы».

— Сé мы такé для любéзныхъ свати́въ зъ-за мóря пры-дబáлы, кáэ Наумъ и прóсить: ось нутé-же, усо́ покùшайте. Звérху хорóша, а на спóди сáмый гárный смáкъ!

Вы́пывъ стáроста, змóрщи́вся, закректа́въ, та й кáэ: «Видъ сёго зъ ра́зу почервонéешь, якъ ма́къ. Глядите-лыши́нъ, свáтушка-пáнушка; чы ненапойлы вы наась такымъ, що, може, й на-стини полíзemo?»

— Та що се вы на насъ зъ пенео? каза́въ Наумъ: тутъ-такы, що мúдре само по соби, а то ще ось-що: іишla бáба видъ Ляхíвъ, та несла здорóвья симъ михíвъ, такъ мý у нèи купы́лы, симъ золотыхъ заплаты́лы, та въ напы́токъ пусты́лы.

А стáроста й кáэ: «Нú, що мúдре, то вже спрáды мúдре! А нú, товáрышу, попробуй и ты, та й скажы: чы пылы мы такé у Турéччыни, або хóчъ и въ Нимéччыни, та и въ Рас-сéи непы́валы сíеи».

Вы́пывъ и дру́гий стáроста, тéжъ прыцмо́куючи, и тежъ прымовля́въ, похваля́ючи.

Проговоры́вшы усí законныи réchi, стáлы частовáтысь по-просту, зъ своймы выгадкáмы, а дàли, тíлки що стáлы вечé-ряты, и обизвáлись дивчáта, що Мару́ся ще зáвидна просы́ла до сèбе на свáтаньня, и спи́вали, ухóдячи у хáту, сюю пíсеньку:

Та ты душенько, наша Марьечко!
 Обмитайте дворы́,
 Застилайте столы́,
 Кладите ложечки́,
 Срібни блöдечки́,
 Золоты́ мысочки́:
 Отъ идуть дружечки!

Отъ якъ переспивалы, та й поклоны́лись нызёнько, та
 й кáжутъ:

«Дáй Бóже вамъ вèчиръ добрый; помагай-би вамъ на
 усé дóбре!»

Старà Настя такá вже радисинька, що Богъ прывивъ її
 дождаты однýмъ однú дочечку просвататы за хорошого чоловíка, та ще її любъязнóго: землý пидъ собою нечýе, побрается
 хутко и дé та сýла узялася, ажъ бýга видъ стола до пéчи,
 и стрáву самá носить и порýдокъ даé. Кýнулась заразъ до
 дружечокъ и кáэ: «Спасыби! прóсымо на хлýбъ, на сýль и на
 свáтаньня». Та й усадыла ихъ по чýну, видъ Маруси скризь
 по лáви, та й кáэ: «Сидайте, дружечки, мой голубочки! та
 безъ соромá брусуйте, а ты, старосто, имъ батýй!» Такъ див-
 чатамъ вже не до йíжи: однò тé, що стыдно пры людяхъ
 йисты, щобъ несказалы люде: «отъ-то голóдна! мàбути, дóма
 нíчого йисты, такъ бýга по чужýмъ людямъ, та й пожыв-
 ляєтца: онъ, бáчъ, якъ запыхáетца»; а дру́ге й тé, що трéба
 своё дíло спрavляти; та небравшися за ложечки, и заспивалы:

Ой чому́, чому́
 У симъ нòвимъ дому́
 Такъ рано засвýчено?
 Марьечка встала,
 Кóсу чесала,
 Бáтенька поражала:
 «Порáдь менé,
 Мíй бáтеньку,
 Кого въ дружечки браты?»
 —Берý, доненъко,
 Соби рýвненъку,
 Щобъ небулò гнýвненъко.
 Садовý, доненъко,
 И вýшче и нýжче,
 А свою родынонъку бlyжче

Якъ-же побáчылы, що старà Настя, видъ такои жалиб-
 ной пýсни, покынувшы побратысь, стала тýжко плáкаты, такъ
 воны́ стàлы спиваты йныхъ.

Дé-жъ бувъ сéлезень,
 Дé-жъ булà утinka?
 Сéлезень на ставкý,
 Утinka на плавкý.
 А тепérъ-же воны́
 На однýмъ плавкý.
 Та йидать-же воны́
 Дрýбную рýску;
 Ой пьють-же воны́
 Холðную вóду.

Дé-жъ бувъ Васылько,
 Дé-жъ булà Марьечка?
 Васылько у бáтенька,
 Марьечка у свогó.
 А тепérъ-же воны́
 Ув-однý свítлоныци.
 Ой пьють-же воны́
 Зелёне вынó:
 Та йидать-же воны́
 Дрýбныи калачы,
 У мéдъ умокаучы,
 Máкомъ обсыпаучы.

* * *

Та въ недíленъку рано,
 Чогось тое та мóре грáло;
 Тамъ Марьечка та потопáла,
 Къ соби бáтенька бажáла.
 А бáтенько та на бережéчку,
 Е чóвнычокъ и весéлечко:
 «Потопáй, мое сéрдечко!»

Та въ недíленъку рано,
 Чогось тое та мóре грáло;
 Тамъ Марьечка та потопáла,
 Къ соби матинку бажáла.
 А матинка та на бережéчку,
 Е чóвнычокъ и весéлечко:
 «Потопáй, мое сéрдечко!»

Та въ неділенку рано,
Чогбсъ тое та море грало;
Тамъ Марьечка та потопала,
Къ собой Васылька бажала.
А Васылько та на бережечку,
Е човычокъ и веселечко:
«Непотопай, мое срдечко!»

Дали дивчата, баучуы, шо просвятани соби сидяты и опричь сёбе никого небачутъ иничого, шо былъ ныхъ робытца, нечують, захотилы ихъ зачешыты и повеселыты, та й заспивалы:

Та въ саду соловейко нещебетавъ,
Тымъ Васыль Маруси нециловавъ;
Якъ-же соловейко защебетавъ,
Васылько Марусю поциловавъ.

Туть усий зареготалысь на усю хату и Наумъ напавъ, щобъ-такы диты поциловалысь, а имъ те и на-руку ковинка!... Дали дивчата, буцимъ-то жартуючи, и заспивалы:

Та ты душечко, наша Марьечко!

Ламлите роженьку.
Стелить дороженьку,
Щобъ мъягко ступаты,
На двиръ танцеваты,
Зъ скрышкамы, зъ цымбаламы,
Зъ хоропымы боярамы.

Якъ-же вслухався у се Наумъ, та якъ розходывсь! Прыть-момъ: давай музыку, та й давай! Нигде дитысь: побигла моторница изъ усихъ, отъ-такы Домаха Третякивна, до скрышника, та й прыклыкала ёгъ. Батечки! пиднялася танцы, та скокы, такъ шо ну! Набигла повна хата людэй, якъ почулы, шо старый Дроть та просвятавъ свою дочки. То ще маля, шо у хати, а то и около виконъ булъ багацько, такъ и зазыраютъ; а былъ хаты дивчата зъ парубкамы носятца; дивчата дрибушки выбывають, парубоцство гопака гарцюе, батко зъ матирью, знай, людэй частують.... така гульня булъ, шо крый Боже! Трохъ чы не до-свита гулялы. Тилки Васыль та Маруся никого небачылы и дывовалыся, шо такъ швыдко народъ розишоўся. За голубленьнямъ та за мылованьнямъ незчулыся, якъ и ничь мынулася.

Недай Боже чоловикови печалы або якди напасты, то урёмъя идё-нейдё, мовъ ракъ повзё. А якъ-же у радосты, то и незчусся, якъ вонъ бижуть: якъ ластишка проплыве. Думашъ, одынъ дэн пройшовъ, ажъ, гляды, вже й тышня нема. Такъ булъ зъ Васылемъ и зъ Марусею: усё у купци, та въ купци, якъ голубъ зъ голубкою. И у городъ, и на мисто, и до колысокъ, и на вгородъ, усё у купци ходылы и молебень напомалы, шо Маруся обицялася, колы буде посвятана за Васыля.

Тики-прытикы, ажъ десь и Приводы! У сёе урёмъя хазинъ ёгъ высыла хуру, и Васылеви зъ нёю трёба выступаты.

«Охъ намъ лышечко!» скризъ слизъ кажуть обе. «Мы-жъ и ненаговорылись, мы й ненадывались одынъ на одного.... неначе сёгдня тилки зійшлися».

— Неплакъ, Васылечку, каже ёму Маруся. Ты у дорози и незчусся, якъ и Спасивка настыгне, тогді вёрнесся сюды и будемо у купци. Гляды тилки, щобъ ты бувъ здоровый; не скучай и неудавайся у туту безъ мёне; а я, оставшися безъ тебе, рано й вечиръ буду слизонькамы вмыватыся....

«Годи-жъ, годи, мой перепилочко! Неплакъ, мой лебидочеко!» кая ѹй Васыль, прыгортуючи до свога серденька: «Нехай я на чужий сторони одынъ буду горе знать, а ты, туть зоставшиесь, будь здоровъ и весела, та дожыдай мене. А щобъ намъ одраднить булъ, такъ прошу тебе: вечерня зирочка якъ зайде, то ты, спомынаючи мене, поглядай на неё; у ту пору я стану зореваты, гляну на тую зирочку и знамену, шо ты на неё дывися, то мене одраднить буде, неначе я дывлюся на твой очици, шо якъ зирочки ссяютъ. Неплакъ-же, неплакъ!...»

Отъ-такъ-то вонъ у останни часы размовляли и обе плакали безперестанно! А якъ-же прыйшло зовсімъ прощаться, такъ що тамъ булъ!... Колы вже и старый Наумъ такъ и хлыпа, якъ малы дытына, а маты, глядячи на слёзы, та на туту Марусину, ажъ злягла; такъ що про молодыхъ и казаты!.... На прошанни выпрохала Маруся у Васыля святаній платокъ, шо замисьць хустки ёму дала, за тымъ, щобъ часомъ дорогою незагубить, и шо вона на неё, мовъ на него, дывытметця. Поважывъ ѹй Васыль, видавъ, а вона положила у той платокъ горишкы, ше ти, шо зъ перва-на-перва Васыль давъ ѹй на весильли, завязала, та й положила до серденька,

та й кáэ: «Тутъ вонò лежатыме, ажъ пòкы ты вérнесся и самъ бóзмешъ».

Сякъ-такъ, Василь на сылу вырвався видъ старыхъ, а Маруся пишлá ёгò провожаты. То було на самiй Прóводы, и трéба булò черезъ клáдыще iйтъ, де на гробахъ у той дèнь усiи помынаютъ свойхъ рóдичивъ. Отъ Маруся узяла й мысочку, щобъ и свойхъ помъянуты. Положила кúрку варèну, тры въязкы бúблыкивъ, буханéць, два кнышá, та звéрху пьятачóвый медяникъ, та узяла материну калытку зъ гришмы, щобъ старцамъ податы; а Василь тожъ зъ нею нисъ у хустди ажъ тры десятка крапланокъ.

Прайшлы на гробы, ажъ пан-отéць вже й тамъ, и збирáетца праывты панахýду. Маруся постáвila до гúрту и свою мысочку и граматку бáтиосыци подала, щобъ помъянувъ їй рóдичивъ.

Маруся смутнà й невесёла усё молылася, та знай поклоны бýла; якъ-же заспивали дякы *ни печали, ни воздыханья*, такъ вонà такъ и захлýпала, та й кáэ:

«Якъ ты вérнесся, Васылечку, то може менé на симъ клáдыщи бùдешъ такъ помынáты».

Василь ажъ здритнúвъ писля такого слова и хотíвъ їй зопынты, щобъ вýкинула таку думку зъ головы, такъ и у самогó слёза такъ и бъё, а на сéрци туга така пала, шо ёму дúхъ такъ и захватуе; и сáмъ незна, видъ чого ёму такъ ё.

Отслужылы панахýду, подала Маруся мысочку пан-отцёви, а старцivъ бóжыхъ обдилыла крапланкамы и грипмы за царство небесне помéршихъ. Посидалы люде на гробахъ трапезоваты и помынáты рóдичивъ, а Маруси вже не до тóго: Василь лёдвe промóвывъ, шо вже порá ёму iйтъ до хазяйства.

Бáтечки! якъ заголосыть Маруся, та такъ и повысла ёму на шыю! Вýщёловала ёгò.... що то? и въ вичи, и у лобъ, и у щокы, и у шыю.... дали, неначе хто їй напрáвывъ, разомъ покынула ёгò, очыци зассялы, то була блидна, а тутечка почервонила, та такъ гóлосно, нýбы не вонá, сказала Васылëви незопынающысь:

«Васылю! на клáдыщи менé покыдаешьъ, на клáдыщи менé й знайдешьъ!... Помынай менé, неудавайся у тугу.... прощай на-викы вичнi!... Тамъ побачымось!»

Сее сказавшы, неозыраючись пишлá до-дому швидко, ступаючи такъ легесенько, неначе и землi недоторкаетца. А Василь? неначе гримъ быля ёгò вдáрывъ! стойти якъ укóпанный.... дали дùже тяжко здохнувъ, пиднявъ очи до Бóга, перехрестыясь, вдáрывъ поклонъ и прыпавшы на те мiспе, де стояла Маруся, циловавъ зёмлю замись їй, боячысь и самdi думки объ тýмъ, шо сказала ёму Маруся; а дали промóвывъ: «Гóсподы мылосéрдны! Нехáй я одынъ усiи бýды претéрплю, нехáй я вmrú, тýлки помылуй мою Марусю! Дáй намъ пожыты на симъ свити, а въ тимъ — якъ Твой вóля святà!» та й пишовъ тихою ступою до господы.

Чы давнò наша Маруся була веселенька якъ весиньня зиронька, говорлыва якъ горóбчыкъ, проворна и жартовлыва якъ лáстивочка, а тепérь точнисинько якъ у воду опúщенá. Говорыты, мало й говорыть; сяде шыты, то чы стибнúла голкою, чы нý, чы выведе нытку, чы нý, а зáразъ и задумаетца, и рученята посклада; пиде ув-огородъ полоты, стане надъ грядкою, та хочъ цилый дénь стоятетьничдgo незробившы, пòкы мáты їй непоклыче; прыстáвить обидаты, то або у нетоплену пичъ, або забúде чого положыты, або усé у нéи перекышить, шо й яйсты неможно; та до тóго довела, що — нíчого робыты! — узялась мáты впъять самá поратысь. Часто гримавъ на нéи бáтько и лáскою уговóровавъ, щобъ нежурýлася, щобъ у тугу неудавалася, шо туга зъйтъ їй здорóвъ, зачáхне, занедúжа, и якiй одвítъ дастъ Бóгу, шо ни найлúччу мылость бóжу, здорóвъ, невмíла зберегты и занапастыла óви.

Щó-жъ? тýлки їй и ричéй: «Тáточку, бáтечку и ты мáтинко риднесенька! Щóжъ мени робыты, колы неможу забуты свого горя! неможу недуматы объ моему Васылечкови! Свity мени немýлый и ни-щò нерозвеселяе. Сéрце моё розрываётца, дýвлячысь на васъ, шо вý объ мени убываestесь, та що бùду робыты! Я й самá свой тузi верáда; тýлки у мене ѹ думки: дé-то тепérь мiй Василь? Знаю, шо чáсть, шо дénь, винъ видъ мéне усё далшъ; отъ мене туга й душты! Неворóште мене, незаньмáйте мене, неначе вы й небáчитеничдgo; нерозважайте мене; мени неначе лéгше, якъ я журюся у вóлю и нихтó мени немишá!»

Порáдывшись межъ собою, стари дали ѹ вóлю; нехáй, кажутъ, якъ соби зна, такъ зъ собою и робыть. Надилывъ ѹ

Богъ розумомъ, вона ий богобоязлыва и богомолна, такъ ѹй Отѣць мылосердный неоставыть. Нехай поступа, якъ зна!

Ищѣ зъ тогъ днѧ, якъ проводыла Васылѧ, ненадивала Маруся ніякои скиндячки, ніякои стрички; якъ повязала голову чорнымъ шовковымъ платкомъ, такъ и пишлб, усё чорный платокъ, та и годи! То охоча булà по недилямъ, та по празныкамъ, до церкви ходыты, а то и у будень, колы почуе, шо дзвонять, то мершій и идѣ. Що божій днѧ, любыме місце, куды булò ходыть, се у биръ на озера, де зъ Васылемъ у перше ходыла; сяде тамъ пидъ сосонкою, розгорне платокъ, шо Васыль ѹй зоставывъ, дывытца на него, та свой горишкы пересыпá у руци, та и поплаче.... Тилки-жъ шо начнє вечериты, вона вже и сидыть на прыспи и выглядá вечирнои зиронъкы.... Бліснё вона.... тутъ Маруся заразъ и стање така рада, така рада, шо не то що! «Онде мій Васыль!» сама собой размовля: «Винъ дывытца на сюю зирочки и зна, шо и я дывлюсь!... Отъ такъ блестать и ёго очици, якъ булò бижу єму назустрічъ....» И вже тутъ ѹї хочъ клычъ - не клычъ, хочъ шо хочъ робы, а вже ни зъ місця непайде и очей видъ зирки незведе, ажъ пікы вона зовсімъ незайде; тогді тяжко здохнє и скаже: «Прощай-же, мій Васылечку! но-чуй зъ Богомъ, та вертайсь швидче до твоєи біднои Маруси!» Увійшовши-жъ у хату, перецилуе усякій горишокъ, и платокъ разівъ стó подилуе, та згорнувшы, прыложить до серця, та такъ и заночуе, а вже и некажы, щобъ спала дбре, якъ трéба!

Сакъ-такъ, то зъ журбою, то зъ тугою, промаячыла Маруся до Спасивки; а у Спасивку, икъ Пречистий, казавъ Васыль, буде неодмінно. Хочъ и незовсімъ Маруся повеселішала, та усё такы неначе стала по-трдху ожываты. Вона и дома піраетца, вона и зъ батькомъ у поли, чы громадыты, чы жаты; бо вже и Наумъ, дывлячись на неи, шо вона стала розважатись, и собой повеселишавъ и дума: «Слава Тоби, Господы! Ще тилки Спасивка наступа, а вже Маруся зовсімъ не та, якъ унөвъ народилася; тужъ-тужъ и Васыль буде; тогді вдаю лыхомъ єбъ землю, мершій справло весильля, та и нехай соби жывуть». Отъ колы куды ѹїдѣ на хазайство, то и дочку берє зъ собою, щобъ ѹї лучче розважаты. Колы-жъ вона часомъ зостанетца дома, то вібравшись ѹїдѣ у биръ за губами; та такы такъ сказаты, шо день за-день, та стала впять и

до роботы проворненъка, и у усякимъ дили моторнийша, и шо у Бога днѧ, то усё веселішъ, усё рошытуе: «отъ Пречиста недалеко, отъ-отъ Васыль вѣрнетца».

Раъзъ у Спасивку, на третій днѧ писля Спаса, виддавши вона обидаты и по-прыбиравши усё, пішла у биръ за губами и вже никуды билишъ, якъ на ти-жъ озера. Напала на рижики, та такъ же ихъ багацко булò, та таки мудри; и хочъ и побродила по воді, та назирала ихъ повнисинъке видро, ище и копыкъ. Отъ ще-бъ-то ихъ брала, такъ якъ же пішовъ дощъ, та престрареный, якъ зъ видра, та зъ холднимъ вітромъ; а вона булà у водній тяжинівій юпци, и свытыни небрала. Що-їй-туть на-свити робыты? Никуды и некажы, щобъ забигты та пересидиты; бо до села булò дачеченько, а дощъ такъ и полива! Нигде дитись, треба биты до-дому. Ішлá, а дё и підбигцемъ, та похи прыйшла до-дому, такъ однò тё, шо утомилася, а друге, змокла якъ хлюща, такъ зъ неи и тече; а змерзла-жъ-то такъ, шо зубъ зъзубомъ незведе, такъ и трусытца.

Зъ лыхомъ по-поламъ добигла до-дому. А дома-жъ-то, маты старенъка и усё собой немощна, нездужала піднітись и у печі затопыты. Лыхо, та и годи, нашій Маруси! Ніткы сухои на ній нема, а нигде обсушытысь; змерзла ныначе зимию, а нигде обигритьсь. Злизла на пічъ, та якъ не на топлену, такъ ще пуще змерзла. Укрылась и кожухомъ,ничого! Такъ лыхорадка ѹї и бъе!

Прайшовъ и Наумъ, упрашивши зъ батракамы. Нікому єму ни веcherяты даты, та и ничего. Першъ булò розсердивсь, а дали якъ розслушавъ, що єму Наастя стогнучы розказала, та и замовкъ; дали назирнувъ Марусю, та ажъ злякавсь: Господы Твой воля! Сама якъ вогонь гаряча, а ій трусытъ такъ, шо и сказаты неможно!

Технуло у животи въ налого Наума! Подумавъ, подумавъ, та и стаў Богу молитись. Сё вже у него така була натура: чы хочъ трохи біда, чы радисть є єму яка, заразъ до Бога; такъ и тутъ. Помоливсь, перехристывъ трягчи Марусю и лігъ себи. Прыслухаётца, троха Маруся не заснула? «Дай Господы щобъ заснула, и щобъ завтра здорова булà!» сказавши сее, лігъ и.... заснувъ.

*

Тылки що у саму глупу пивничъ, будыть ёго Настя яко мόга и кáэ:

«Подывысь, Науме, що зъ Марусею дíетця? стóгне часъ видъ часу дужче.... отъ усё дужче.... ажъ крычыть....»

Наумъ вже быля недужои: «Що тоби, Марусю?.... Чого ты стóгнешъ?.... що въ тебе болыть?....»

— Таточку.... бáтечку!.... Охъ, недайтэ пропасты.... кóлеть.... охъ тажко менй!.... робить що знаете.... ко.... кóлеть мене!....

«Дé сáме кóлеть, Машечко?»

— Отъ.... у бикъ.... охъ, охъ!.... У ливымъ бóци.... Поможить менй!.... нестéрплю....

Кынувшись Наумъ, выкрасавъ вогню, засвityвъ свítло— ажъ и Настя вже встала; де та й сыла узялась? До Маруси.... а вона усё дужче стóгне....

Що робыты? и самы незнаютъ. Сякъ-такъ, старый у-двóхъ затопылы пичъ, укрылы ѹ кожухамы.... такъ крычыть: душно! невлéжу на печи.... положить мене на лáви... охъ, душно менй!.... охъ, важко менй! Болыть-же бикъ.... охъ болыть!....»

Послалы мерщій на лáви; узялъся обе старый звóдиты Марусю.... вона нездужа ѹты, старый нездужаютъ ѹ весты.... тягнутца, сylkуютца, спотыкаютца.... Наумъ сéрдитца, крычыть на жинку, що ёму непомагá; Настя ворчыть на него, що винъ дочеку на неи схыля.... Маруся стóгне, плаче, а старый, дывляться на неи, соби плачутъ.

Черезъ превельку сýлу дотаскалы Марусю, положылы на лáви, вкрылы рядномъ, бо усё кáже, що ѹ душно; а самы стáлы рáдитысь, що зъ нею робыты? Настя—прóби бýгты до захуркы, щобъ вмыла або злизала; бо сé ѹ, мабуть, зъ очей; або нехай переполохъ высыпá, або трясью видшептуете; нехай що зна, те й робыть. Такъ же Наумъ не тíй; бо дуже нелюбивъ ни захурокъ, ни ворожокъ, що тилки дурныківъ обдурюютъ, та зъ ныхъ грóшикы лùплять, а самы неможуть ніякого добра никому зробыты, хыбá тилки биду, такъ-такъ! Отъ винъ заразъ доставъ Горданьской воды, та й звелівъ Настя, щобъ нею натéрла Маруси бикъ, де болыть, и давъ тыєи же воды трóшки напытесь, а самъ пидкуровавъ ѹ Херувымскимъ великоднымъ ладаномъ, помолывъ зъ На-

стею Бóгу.... ажъ ось и Маруся прытыхла и стáла-бъ-то засыпать. Старый вже хотылы зъ радосты гасыты и самы лягаты.... якъ тутъ впъять Маруся несвоймъ голосомъ закрычала: «охъ лышечко! колеть мене, колеть у бикъ, пече.... Охъ, тру́дно мени! Батиночку ридненъкый, матиночко моя, голубочко! Ратуйте!.... поможить мени!.... Смерть моя!.... недаё.... мени дыхаты!....»

Бачыть Наумъ, що зовсíмъ бida, трéба що-небудь и робыты, скопывъ шапку, побить до сусиды, разбудывъ, попрохáвъ ѹ, щобъ ійшla швыдче на помичъ до Насти; пòкы упрашивысь, пòкы допроводывъ ѹ до дворá, ажъ вже и свита. Не заходячи до-дому, пишовъ у городъ. Бувъ у него знакомый прыятель, цылорыкъ, та ѹ Марусынъ кумъ, вона въ него ажъ трёхъ диточокъ хрестыла, такъ до него пишовъ винъ радытысь, що трéба робыты; а колы можно, то щобъ и сáмъ прыйшовъ, та й подывысь на болящу.

Такъ-то старому швидко й дíйтъ! Ідё и, бачытца, усе на однімъ мисци; стáне поспишать—задыхаетца, ногы спотыкаютца, зовсíмъ хочь впáсты. Жалкуе Наумъ, що незбудывъ кого зъ батраки, що въ соломи на току спáлы, такъ щó-жъ бо? Хочь бы и швидче дíшовъ, такъ невмíвъ бы такъ усёго розказаты; а якъ бы цылорыкъ незахотивъ ѹты, то батракъ невмíвъ бы ёго и упрохаты, якъ самъ отéцъ.

Сонечко пиднялось, тогдá Наумъ дотопавъ до цылорыка. Пòкы ёго збудылы... бо винъ соби бùвъ вже багатенькый, а черезъ коровьячу виспу, стáвъ вже у паньскимъ кантáни ходыты, такъ трéба вже туды же, за панамы, дóвго рánкомъ спаты. Отъ, пòкы зогрілы ёму самоваръ, пòкы винъ напытесь тогдá чаю, прысмоктуочы лóльку, якъ напъ спрavnykъ, пòкы то выйшовъ, потягаються, до Наума, ажъ вже булò гетьгеть! Та вже за тé спасыби, що якъ розпытавъ, чымъ Маруся недужа, такъ разомъ и зибраўсь. Скопывъ швидче щось-таке за пазуху, та узяvъ склáнку зъ чымъ-то, та й кáэ: «Наумъ Семёновычъ! Худо дíло; трéба поспишать якъ можно. Непоскупъся наняты збирку, Мени ничего и проходытысь, та трéба поспишать». Наумъ заразъ шатнúвсь, наняvъ збиржаныка и побиглы що е духу зъ цылорыкомъ до-дому.

Якъ оглядывъ цылорыкъ Марусю, та ажъ зацмокавъ! Стáвъ ѹ розпытовать, дé сáме и якъ у неи болыть? Такъ

вонá за кашлем и слова нескаже. Цылóрыкъ ажъ головою покрутывъ, та й кáэ соби тыхéнько: «овва! хùдо дíло!» А Наúмъ се почувъ, та й руки опустывъ....

Кынувся цылóрыкъ и яко мoga поспишá; та й кынувъ ѹй руду зъ руки, дали розвязавъ пляшку, ажъ тámъ усё пьявки, та й попрьшускавъ ихъ до бóку. Покы сé, пòкы тé дíялось, Наúмъ такъ, шо ни живый, ни мérтвый; то пíде, то стáне, то сáде, та усё зыхаочи руки лама; а пùще тé ёгò змутýло, шо цылóрыкъ бувъ невесéльй. А Настя, байдна Настя и байдужé соби! Вонá тамъ около Марúси и помагá, и дéржать, и шо трéба рóбыть, и тákъ зправляетца, шо нынáче и небулá недúжа. Тákъ-то велýке горé и бida якъ постыгне, то вже мénьше и забúдешь, и неповажаешъ ёгò.

Упáвывшись, цылóрыкъ вы́шовъ у сýны видыхнúты. Наúмъ прыстáвъ до него зъ рóзыкткамы. «Хùдо дíло!» скáзavъ цылóрыкъ. Наúмъ такъ и кынувся ёму у ноги и ажъ плаче, и говорить: «Прыятelu мíй, Кондрате Ивáновыгть! рóбы шо знаешъ, тíлки нешогубы мого дытаты! неположы менé жывóго у яму!.... Вíкъ бùду бáтькомъ рíднымъ звáты! беры шо хóчъ, беры усю худóбу.... тíлки выличы Марúсю!....»

Цылóрыкъ ажъ заплакавъ и кáэ: «Друже мíй, Наúме Семéновычъ! Хыбá жъ менí не жáль своëи кумы? Шó-бъ-то я рóбывъ, щобъ выличыты хрещéну матиръ свойхъ дитóкъ? Та якъ немá Бóжoi вóли, такъ нашъ бráччыкъ, хóч зъ десятию головамы,ничóго незróбыть!»

— Такъ моей Марúси нежывотиты? ажъ скryкнувъ Наúмъ.

«Одýнъ Бóгъ зна!» скáзavъ цылóрыкъ, та й пishovъ впýять до недúжко.

Подывывшись на нéи и подéржалши за жýлу довгéнько, кáэ: «Молýсь, Семéновычу, Бóгу! колы зásне, то нí-объчимъ и журытись; здаётца шо скóро зásне». Отъ и видсту-шылыша видъ нéи тыхéсенько, щобъ ѹй немишаты спáты....

Такъ куды-жъ-то!... Тíлки що нíбы стала дримáты, якъ пиднýметца кашель, та прездоровéный; такъ и пидступá пидъ груды и дыхаты ѹй, сердéшníй, не дáе; а туть у бíкъ зновъ стало шпýтаты.

Дóвго тогò розkáзоваты, якъ вонá тры днí такъ stráждала! Шó такы цылóрыкъ личýвъ, а тó винъ и нýмца пры-

вóзвывъ; и тóй и масть до бóку прыкладáвъ, и чо́го то вже нерóбивъ.... та кáэ соби тыхéнько: «овва! хùдо дíло!»

Наúмъ дава॒в имъ вóлю, шо хотилы, рóбылы; а сáмъ, запéршись, усё Бóгу молýвсь; впадé навкóлишки, руки лама; якъ вдáрить поклонъ, та зъ пивчá лежыть и усё мóлытца: «Гóсподы мылосéрдный! Неосыротý нась! Невиднимáй видъ нась нашои радосты! Риши менé усíй худóбы; озымы менé старóго, немощного, озымы менé до сéбе; а нехáй вонá пожывé на свítii....» дали й закинчá: «Да бùдетъ вóля Твой Святая зо мнóю гришнымъ! Ты усё знаешъ, Ты лúчче зробыть, чымъ мы, гришны, дúмаемо!» Пиддайде до нýмца, прóсить, руки ёму цилúе.... вынись скryиньку зъ грóшамы, а мàбуть було у нíй сотъ тры рубльвъ, и прóсить: «Беры, кáэ, скилки хóчъ, усíй озымы, усю худóбу озымы, усёго ришу́сь, у старци пидú, тíлки выличы моё дытá; вонá въ мène однисинька.... Безъ нéи на-шо менí жýты? Небúде менí нíякди радосты.... хтó менé догляне.... хтó....» та такъ и заголосыть.

Дарма що нýмецъ, та й винъ заплакавъ, и хóчъ-бы тоби копéечку узявъ. У останнýй разъ якъ бùвъ, и впýять чо́го то нерóбивъ, а дали скáзavъ: «Ничóго немóжно зробыть!» Зъ тýмъ и пойхавъ.

Молýвсь Наúмъ, молýвсь.... и щó-то вже плáкавъ! Такъ и пидплýвé слéзамы. Дали вы́шовъ изъ кимнаты, подывывшись на Марúсю, бáчыть, шо вонá якъ тáя свíчечка дого́рое, перехрестысь и на-думци кáэ соби: «Гóсподы! Твой вóля святая! Прости нась, гришныхъ, и навчы, що намъ рóбыты и якъ тебе слúхаты?» Та зъ сýмъ слóвомъ и пишовъ.

Идé и за слéзамы свита небáчыть. Позвáвъ пан-отця; тóй ажъ здывовáвсь, шо така здорова дívка, у тры днí, якъ занедúжала, а вже й на бóжíй дорóзи.

Пòкы пан-отéцъ прýшовъ зъ свáтостю, Наúмъ вернúвсь и криплячысь, щобъ неплáкаты, черезъ велýку сýлу кáэ Марúси:

«Дóню! запрычастымо тебе! Чы недáсть Богъ шvýдчъ здорóвья?»

— Я сéгò хотила прохáты.... та боялась васъ потурбовáтвы.... И вжé здорóвья!... Хыбá спасéнья душí.... колы-бъ тíлки шvýдчъ....» лèдвye промóвyla сée Марúся.

Кынулась Настя хату прыбраты и сины упобраты, а Наумъ засвітівъ свичечку и ладаномъ покурывъ; ажъ десь и батюшка прыйшовъ.

Поки Маруся сповидалася, Наумъ изъ Настею, и что ще бувъ у ныхъ изъ сусидивъ, выйшли у сины. Отъ Настя и каэ мужыкovi:

«Нашо ты ѹй такъ сполохавъ? Вона теперъ подума, що вже зовсімъ вмира, колы привели пан-отця?»

— Що-жъ, стара, будемо робити? здохнувшы тяжко, сказавъ Наумъ. А яково-жъ-бы намъ було, якъ-бы вона вмерла безъ покайння?

«Та що-бо ты, старый, говоришь? Де ѹй ще вмирати? Ще тилки сёгдня четвёртый день, якъ гараждъ и занедужала....»

— Алé, четвёртый! У Бóга усе готово, Его святà воленъка! Повелить, то я ще швидше ѹй вмру, дарма, що вона вже на ладанъ дыше. Сказавъ Наумъ та ѹй видішовъ, гирко заплакавши, и ка же соби тихенъко: «И колы-бо-то Господь пославъ мені свою милость! Воля Твой, Господь!»

Задумалася и Настя, та ѹй дума: «Чы правду-жъ-то Наумъ каэ? Якъ-такы, ни горивши ни боливши, та ѹй вмирати? Хочъ-бы тижнивъ два пролежала, а то....»

Туть пан-отець клыкнувъ, щобъ усій ішлі у хату, буде ѹй прычащати. Наумъ тилки самъ живий та тёплый, ще зду жавъ пидвесты ѹй до святога прычаствia.... Маруся прыняла Тайны Христовы, якъ янголь божий; потімъ лягla, перехрестылась, пидвелà очыци у гору и веселенъко проговорила: «Колы мені... та же радисть тутъ... писля святога прычаствia... що-жъ-то буде у царстви небеснимъ? Прымы и мене, Господы, у царство Твоє святé!» Пан-отець, посыдивши и поговоривши дё-чого въ пысьма, пишовъ до-дому.

Трошкы погодя, чують, що кашель въ Маруси нібы переставъ, и вже вона хочъ и нестогне, и буцимъ-то спыть, та же у горли стало дуже хрипіти, а у грудяхъ ажъ клекотить....

Отъ Настя и каэ до старого: «Та ей-Бóгу, вона невмрѣ; бачь, ѹй полéхшало».

— Мовчы, та молысь Бóгу! сказавъ ѹй Наумъ, а самъ ажъ трусятца. Теперъ, каэ, янголы святые литають надъ нёю Страшний часъ тогді настае, якъ праведная душа кончытца Намъ гришнымъ трёбя тилки молыться Бóгу!

«Господы мылостыый! Ты сámъ бойся, та ѹй мене лякаешъ». Такъ казала Настя, небачачы своєи биды, а Наумъ знає добрае усе и знає, що до-чого, и писля чого ѹй ідё, та ѹй каэ: «Колы-бо-то Бóгъ мылосердnyй сотворывъ таке чудо!» Дали засвітівъ страшну свичку, поставывъ передъ образами, а сámъ пишовъ у кимнату.... и що-то вже моливсь Бóгу! Куды-то необищаць ійти на богомольля? Скилки худобы роздаты на церкви, старцямъ....

Якъ ось Маруся такы дуженько промовыла: «Таточку!... матинко!... а пидійтъ до мене....»

Отъ вони ѹй пидішлі. Наумъ бачить, що Маруся зовсімъ зминалась на лыси: стала соби румяненька, якъ зоренька передъ сходъ сонця; очыци якъ ясочки грают; веселенъка, и видъ неї ненаже ссяе. Винъ знає, до чого се прыходить, здригнувшись увесь, закришивъ серце, а слёзы знай глытат, та думкою тилки та же помоливсь: «Часъ прыйшовъ.... Господы, неоставь мене!....»

Маруся имъ и каэ: «Батеньку, матинко, мой риднёсенъки! Прости мене гришную!.... Попрошаймося на симъ свити.... поки Бóгъ зведе насъ до купы у своємъ царстви». Туть стала имъ руки циловати; а вони та же и розливаютца, плачуть и ѹй цилують. Отъ вона имъ и каэ впъять, та та же веселенъко и усе усміхаються:

«Спасиби вамъ, мой риднёсенъки, що вы мене любили... и кохали мене!.... Прости мене, може колы васъ непослухала... або сердила... Мени Бóгъ грихи простишъ... простишъ и вы!.. Невыбайтесь дуже за мню, бо се грихъ... та помянуть мою гришную душу.... нежалуйте худобы; усе земля и пыль.... Годи-жъ, годи, неплачте.... Бачите, якъ я весела.... тамъ мене буде прехороще!.... Колы-жъ-не будь трёба и вмерты... Мы недовго будемо ризно; тамъ гдъ — якъ часыночка... Бачите, я нежалкую за вами... бо скоро побачымось... Васы... Васы! Васылека могъ якъ побачите, скажить, щобъ невбыхъ! Васылека могъ якъ побачымось.... Я ёгда дуже, дуже любила!... Гришки мои положить мене у руку, якъ помру; а платокъ... верните ёму!.... А дё вы?... Я щось васъ небачу.... Таточку! Читай мене!... голосно молитви!... а ты, матиночко!... хрести мене!... По-благо-словить-же!... мене!...»

Наўмъ ставъ чытаты молытвы, а Маруся сылковалася, та нездужала за нымъ и слова сказаты; а вінъ, шо скаже слово, та й зальётца слёзамы, переплаче, та вп'ять чытат. Настя чы перехрестыла двичи, та й знемогла и тутъ-же впала. Сосида подала Маруси у руки свічку, и вже на сылу руку розправила, бо вже стала застызаты.... Отъ вже и гласу ўй нестало чуты.... Наўмъ нахыльвсь, та надъ ухомъ ўй голосно чытат: «Вірую во едынага Бóга», та Богоўдышю.... а се воня—зыркъ очыма, та й сказала голосно: «Чы вы чуете?... Шо се такé?» Наўмъ впавъ на вкóлишкы и кáэ: «Молітеся усі! Янголы прылетылы по ўй душу!» Дали Маруся щé спытала: «Чы вы бачыте?» Та й замовкла.... здохнула важко.... тилки й промовила: «Мáты Бóжа!... прыймы!...» и успокойлася на вікы!...

Наўмъ зкочывъ, сплеснувъ рукамы, пиднявъ очи въ гору и стоявъ такъ довгенько. Дали павъ передъ образамы на вкóлишкы и молівсь: «Неоставь мене, Гóсподы, Отéць мылосéрдны, у сюю горкую годыну! Цілый вікъ ты мене мыловавъ; а на старости, якъ мені трéба булò у землю лягаты, пославъ Ты мені такé горенъко!... Укришь мене, Гóсподы! щобъ я незогришывъ передъ Тобю!»

Кынувся до Маруси; прышавъ до неи, выщиловавъ ўй руки, щóкы, шыю, лобъ, и усё прыговóрое: «Прощай, моя донечко, утиха, радистъ мой! Завъяла ты, якъ садовыі цвіточокъ; засохла, якъ былынка! Шо я безъ тебе теперъ зостався? Сырота! Пùще малди дытыны. Объ дытыни жалкують, дытыну прыглядяты, а мене хто теперъ прыгляне?... Теперъ ты у новімъ світи, межъ янголамы святыхъ; знаешъ, якъ мені тажко, якъ мені гíрко безъ тèбе: молісь, щобъ и мене Богъ до тèбе узяў!... Закрываю твой оченъкы до страшнаго суду! Непобачу у ныхъ своёі радости билшъ! Складаю твой рученъкы, шо мене годувалы, опатрувалы, обнималы!...»

Вінъ-бы й дўго коло неи вбываўся, таcъ тутъ сосида пидішla та й кáэ: «Пусты, дядьку! вже ты ўи непиднимешъ; а бось прыйшли дívчата убираты Марусю; ты ўйды, та давай порядокъ, бо бачъ, Настя безчувственна тежъ лежыть».

Наўмъ ставъ надъ Настею, вп'ять гíрко заплакавъ, та й кáэ: «Уставай, мáты! дружечкы прыйшли; нехай убирають до вінця нашу молоду!... а я пиду лагодыты весільля!...»

Прышёдцы винъ до пан-отця, незмігъ и слова сказаты, а тілки шо плаче, таcъ ѹй Гóсподы! Піпъ зараазъ догадавсь, та й кáэ: «Царство небесне ѿй! Праведная душа була: упокой ѿй Гóсподы со святымы!» А помолывшися и ставъ розважаты Наўма, покы позиходылыся дякы; дали пишлы у цéркву; піпъ ставъ служыты панаходу, а по души звелівъ дзвоныты на Непорочни, якъ по старому и по почотному чоловикови; та й пославъ сукно и ставныкъ, и звелівъ ѿты чытаты Псалтыри.

Увишёдши Наўмъ у цéркву, таcъ и павъ передъ образамы, та й молівсь, щобъ такы за впокой душі свога дытаты, а то такы знай узываў: «Гóсподы мылосéрдны! Даи мені розумъ, щобъ я, пры такій тажці биди, непротнівъ-бы Тебе нетилки словомъ, та ниже думкою!»

Якъ-же заспивалы *вічную память*, таcъ и самъ почувся, ѹй ёму якось-то стало лéхше на душі и, хочъ и жаль ёму дочки, що-то вже и казаты, крішко жаль! та зараазъ и подумъ: «воля Бóжа! Вона теперычка у царстві; а за таке гóре, ѹй мы теперъ терпымо, Богъ и нась сподобить зъ нею буты!»

Бодро дійшовъ до-дому. Вже Марусю нарядылы и положылы на лави, быля вікна. Ставъ Наўмъ надъ нею, помолівсь, зложывъ руки на-хрестъ, та й ставъ прыговóровать: «Донечко моя мылая! Марусенько моя незабутная! Шо-жъ ты неглянешь карéнькымы своймы оченятами на свога бáтенька рíдного? Шо-жъ некýнесся рученъкымы обнáты егò?... Шо непроговорыш до неё ни словечка?... Ты-жъ мене таcъ всегда зостричала.... а теперъ.... закрыла свой оченъкы, покы вздрýшъ Гóспода на страшному суди; зложила рученъкы, покы зъ сымъ хрестомъ, шо теперъ держышъ, выйдешъ зъ домовыны назустрічъ Ему; скрипала устá, покы зъ янголамы нестанешъ хвалыты Егò!... На когó-жъ ты нась покýнула?... Узяла наши радоши зъ собою; хто нась буде веселыты такою добрістью, якъ ты? Хто нась, сырить, на старости буде жаловаты?... Хто зопынить наши горючіі слёзы?... Хто обитре намъ смажнныи устá?... Хто у болизты промочыть *намъ* запёкшій языкъ?... Неповесела ты нась, живучы зъ *своймъ* Васылемъ! Непорадовала нась своймъ весільлячкомъ!... Берёшъ своё дивовáння

у сырӯ зёмлю!... За те подрўженъкы убралы твою русую кобсу, якъ до винца: скіндячечки положени.... квіточкамы заквиччани.... и зъ правого боку то-же квітка; нехай люде бачутъ, що ты була дівою на землі, дівою ійдешъ и на той світъ».

Який зибраўся народа — а вже такы повнисинка була хата и въ вікно багато дывилося — такъ усі на-взрыдь плачутъ!... Та й якъ можно було утерпіти, дивлячись на чоловіка, що зовсімъ у старосты, сидіго якъ лунь, немощного — стойти надъ своїмъ дытятю, що однімъ-одна й була ёму на-світи, и туту переживъ, и туту, на самимъ цвіту, хова, а самъ зостається на світи зъ старистю, зъ недугами, зъ горемъ, одынъ соби зъ старою до якого часу! Яка вже ихъ жыть буде?... Та що й казаты!... Та ще-же яка й дытына! Колы-бъ уже яка-нё-будь, такъ-соби, такъ-бы и сюды й туды; а то-же дівка, не то що на усі село, та врядъ, чы де й близъко така була: богобоязльва, богомілна, до усякого діла невсьшуща, слухъяна, покірна, звычайна, тыха, розумна, и що вже красива, такъ вже нічого й говорыти! И що-то: хто й знавъ їй, хто й незнавъ, то усякъ любивъ и поважавъ, и якъ почули, що вона вмерла, то всі-же-то, и старі, и молоді, та малі дытыни, усі за нею жалковали и збитглися дивитись на неї и по ній журитись.

Объ старій Насті вже нічого й говорыти: нездужала не то що порядку давати, та й зъ місця невставала; усі сиділа була покійници, и вже неплакала, бо и слёзъ нестало, а тілки тяжко здыхала и ни пив-слова нездужала голосячи прыговорювати.

Послухавши Псалтыря, що дякъ усі чытаў, Наумъ сівъ буля своєи старої, та й каэ: «Що, стара! Упраўвались мы зъ тобою? Збирались весильля грать, ажъ ось похорони! Охъ-охъ-охъ! Хвалы, Насте, Бóга!»

— Сé намъ за грихи наши, Науме, Богъ наказаные пославъ! сказала ёму Настя.

«За грихи!» сказавъ подумавши Наумъ. «Чы є така кара, щобъ нею удовліти за наши грихи?.... Що-день, що-чась мы тяжко согришаємъ передъ Господомъ нашымъ; такъ чого-же мы достойни?... Якъ-бы Отéць нашъ небесный робивъ зъ на-мы не по мылосердию, а по правди Свої святій, такъ мы-бъ

и давнo недостойни и на світъ дивитись. Міры нема Ёго добристы!»

— За чымъ-же винъ уязвъ у насъ однu нашу радисть? Що мы теперъ будемо?

«За чымъ? Дурна, дурна! За чымъ уязвъ? Що-бъ дытъна добрая, за добристь и Ему мылая, поживши у сёму злому світи, та бачачы другихъ, непишля у слідъ за тымъ, що не по Ёго воли роблять; що-бъ не стала й вона така, котрихъ Винъ нелюбить. А за лыхе и зле дытѧ Богъ карае отця и матиръ, такъ-бы мы булы-бъ и за неї у одвіти; а теперъ, колы дытѧ наше було добрее, то черезъ неї и намъ що-небудь Богъ зъ грихівъ простыть».

— На кого-же мы теперъ зостаемось? и хто насъ у старосты та у немощахъ догляне? пытала ще-такы Настя.

«И я тё-же думавъ зъ першого часу», каэ Наумъ, «а дали, по моїй молитви, Богъ такий мені розумъ давъ: небуло у насъ дытяты, самы по соби жилы, будемъ и безъ неї. Ты скажешъ: тогді булы молоді та здорби; а теперъ старі, не здужаемо робити на сібе. Насте, Насте! И у молодыи літа, не самы по соби мы и жилы, и робили, и пропыталыся; Богъ намъ помогавъ; Винъ-же намъ и теперъ недасть пропасти. Пожывемо ще, потерпимо ще за грихи наши на сімъ світи; по Ёго волонци прыйде и наша година. Ты мені закрýешъ очи, а тебе.... тогді круглу сироту, у биді, ще й лучче не покиине Той, що й маленьку комашечку догляда, та й збереть насъ до купи, и наша Маруся насъ тамечка зостріне. Колы-же-небудь прыйде сей часъ; не стó лить будемо тутъ бідствовать.... та хотъ-бы и стó лить, хотъ-бы и білшъ, и хотъ-бы ще гіршу биду намъ Богъ послáвъ — колы є ще яка гірша сіе — такъ чы може-же-то и зровнятись противъ тогого, що намъ буде у Господа мылосердного, и де теперъ наша Маруся? Годи-же, го-ди, неплакъ, та давай порядокъ. Жывій живе гада, такъ и мы; трéба усі полагодыти, якъ звычайно и якъ тілки можемо що зробити и за душу и за слáву нашои Маруси».

Стало надъ-вечиръ. Пидъ коморою знакомый Наумови маліръ малює труну — та що за славна була! Дубові дôшки, та товсті, та сухі якъ залізо, та й зроблена чисто, якъ столярна; бо й тесли, що її робили, жалкуючи объ Маруси и люблячи Наума, видъ щирого серця її робили. А якъ ще

маляръ вычерпывъ ѹ та на крыши змалёвавъ хрестъ святый, та кругомъ попысавъ слова усякымы краскамы, у головахъ намалёвавъ янгола божого, а у ногахъ запысавъ патреть изъ смерты, эзъ кисткамы, та такъ жыво, шо якъ настояща смерть; такъ така домовына, шо хочъ-бы и усякому доброму чоловикови таку Божъ прывивъ. У хати и у кимнати жинкы порались, то дижу наставлялы, то муку сиялы, то локшыну крышилы, то птыцю патралы; а нарбдъ, то быля мертвоя, то быля видчыненого викна, шо надъ нею, дывылься; а обе стари изъ журбы такъ вже зтяглыся, шо ажъ зляглы.... якъ разомъ — крыкъ! Хтось дуже застогнавъ, ажъ закрычавъ.... нарбдъ за викномъ тоже крыкнувъ: «Василь, Василь» — и розступылъ. Наумъ, почувши сие, зкочылъ, зяркъ у викна.... лежыть бидныи Василь быля викна, мовъ мертвый зовсімъ!...

Ути поры, якъ дзвонилы по душі Маруси, ийхавъ мымо церкви сердека Василь и поспишавъ яко муга до хазяина зъ радостю, бо усе зробивъ, якъ тилки лучче можно булъ и визъ єму вельки барыші. Якъ ииде, и чуе, шо дзвониуть; здригнувъ крикко, неначе єму хто снigu за спынну насыпавъ, а у жывоти такъ и похолонуло и на душу така журба паля, шо й самъ незнà, шо винъ таке ставъ. Перехрестылъ и сказавъ: «дай Боже царство небесне, вичный покой помёршому!» а самъ по конямъ погнавъ, щобъ швыдче одчоть виддаты хазяину, та ѹ до Маруси, и щобъ вже зъ нею нерозлучатыся, ажъ до весильля.

Такъ отъ-якѣ весильля знайшовъ Василь! А якъ побачывъ свою Марусю, замисць, щобъ на посади сидыть, лежыть на лави пидь церковнымъ сукномъ, хочъ и убрана и заквиччана, та не до винца зъ нымъ, а у яму видъ нею ѹйтъ! Якъ се побачивъ, закрычавъ жалибно, застогнавъ, поблідъ якъ смерть, та тутъ-же и впавъ, мовъ нежывый!...

На сылу, та на превеліку сылу єго видволодалы. Вже й водою обливалы и трусылы.... ажъ ось зирнувъ, повивъ кругомъ очима, та ѹ сказавъ тыхесенъко: «Марусю!... де мой Маруся?....»

— И вже, сину, Маруся ни твой, ни наша, Божа! ставъ єму Наумъ казаты. Покинула нась!» Василь сидыть, якъ окамъянілый, и небаче, и нечую ничего. Отъ Наума подумавъ, бачить, шо трёба єго розжалобиты, щобъ тилки винъ заплакавъ,

то єму и лехшъ буде; отъ и ставъ до него говорыты.... Та вже-жъ якъ-то жалибно говорывъ, шо ѹ подуматы такъ невозможно, якъ-то винъ єму усе розказавъ: якъ єго Маруся любыла, якъ за нымъ убывалася, якъ занедужала, и вмираучы, що єму наказовала.... Василь сее слухавши, якъ заплаче.... зарыда! якъ кынетца до неи.... прышавъ, циловавъ ѹ руки.... и невымовытьничого, тилки: «Марусю.... мой Марусенько!» То покынеть ѹ, плаче та вбываецца, та впять до неи.... а нарбдъ таки увесь, та що-то: и мали диты такъ и голбсють, дывлячысь на него и старыхъ, шо обплакаютъ и єго, неначе мертвого.

Отъ-такъ булъ усе до вечера. Нарбдъ помаленьку розишовсь, и вже нічью Наумъ, знемітшись зовсімъ, трошки задримавъ. Прокинувсь, дывытца, шо Василь и недума видійтъ видъ вмрши; стойть быля неи на вколошкахъ, та знай руки ѹ цилуе, та щось и прыговорюе зъ горючими слезами. Отъ Наума єму и каэ:

«Спочынъ, сину, хочъ трохи! Завтра тоби тяжкий день буде; зберыся зъ силою. Бачышъ, и я, вже мені білшъ ѹї жалко, та ѹ я таки трохи задримавъ, щобъ хочъ мало голові лехшъ булъ».

— Вамъ ѹї білшъ жаль? каэ Василь, та якъ се можно и подуматы? Я ѹї любивъ у сто разъ білшъ, чымъ вы!

«Вже сего неможно розибрать: ти кажешъ, шо ти білшъ, а я знаю, шо я ѹї отець, старъ чоловикъ, и вже въ мене дочки небуде; а ти соби, якъ захочешъ, дівку и завтра знайдешъ....»

— Тату, тату! жалибно сказавъ Василь: и вамъ негріхъ такъ говорыты.... и у яку пору и у якимъ мисци?.... Дали подывиць на него зъ грозою изъ пидлібья, та ѹ ставъ, неначе не у своєму умі, самъ соби розговорювати: «ихъ правда.... скоро посватаються.... та и оженюся.... зайдется на весильля.... та незовіть попа.... а може.... дарма!...»

Слухавши таки єго реchi, Наумъ дуже злякавсь, бо думавъ, чы нема у него помыслу, щобъ — нехай Божъ боронить — самому соби смерть заподіять; ставъ єго розважати и розказовати, який се смертелный грихъ, щобъ противъ божои воли смерты съкаты, и що такая душа непрошена видъ Божа у вики вічні; дали ставъ єго навчати, щобъ моливсь Богу и

щобъ положысь на мълостъ Ёгъ... и багато дѣ-чого ёму доброго говорывъ, бо бувъ дуже розумный, хочъ и пысьма не вчывся, а у беседи частисинъко и пить незнавъ, що противъ него говорыты, а дакъ, такъ и незхвачувався зъ нымъ.

Василь на усі ёгъ речи стоявъ мовчкы, часомъ усмихнётца, то насузытица, то забормоче: «молитца? молитесь вѣ». А самъ видно свое думавъ. Наумъ-же, говорывшы ёму дово, подумавъ: «що ёму теперъ товковаты? Винъ и себѣ нетямыть. Нехай на слободи прыймусь за него и розтолкую ёму, щобъ часомъ ёгъ душа непропала».

Якъ обвиднило трохи на двори, заразъ зибралыся нужни люде у дверъ до Наума: розложылы середу двора вогонь; жинкы сталы побратысь, попрыставлялы казанкы та горшкы, и варють борщ, локшину, квасокъ, печёне крьшутъ пшаткамы; а тамъ кутю у мыскы накладаютъ, та сытю розводютъ, горилку по пляшкамъ розливаютъ, щобъ частоваты, ложкы перемываютъ, мыскы лагодятъ, дошки кладуть и усё готовуютъ, якъ трёба, щобъ и людямъ пообидаты и старцівъ божыхъ нагодоваты.

Ставъ денъ, задзвонылы у старшай дзвинъ повагомъ, звучайно, якъ на збиръ. Господы! якъ повалить нароль—такъ выдымо-невидимо! Шо свой селяне, а то и зъ города понаходило и понайижало; та булы-такы й паны, щобъ подывались, якъ по старовини, що вже теперъ вывѣдитца зъ моды, будуть дивку ховаты.

Отъ, якъ видибраў усихъ, та й ставъ имъ кланяться и просыты: «Люде добри, сусиды любезны! Панове-старыкы, жиночки пань-матки, и вы, парубчество чесне, и ты, дивча молоденка! незотнущайтесь послухаты мене старого, батька нещасного!» (а самъ такъ и рыда). «Непрививъ мене Божъ—воля Ёго святая!—замижъ дочки виддаты и зъ вамы, прятелямы, хліба-солы роздилыты и повеселытысь, а сподобивъ мене, гришного, виддаты Ёму одну однисинку дочечку, чисту и непорочну, якъ голуба білого. Збираюсь теперъ поховаты ѹй дивованаиня, якъ законъ велить и якъ ѹй слава заслужила. Потрудитеся пити за нею у почоти, проводите ѹй дивованаиня на вишнюю жизнъ, не у нову хату и не до мылого мужа, а у сырю землю и у тёмну домовину! Потищите своимъ послухъяномъ и мене старыка, батька скорбящаго,

що свою утробу....» Та хотивъ поклоныться, та ажъ впавъ до земли и гирко-гирко заплакавъ, а увесь нароль за нымъ.

Дали, усташы и виддохнувшы, каэ: «А дѣ стара маты? Нехай роздає подаркы сватамъ, та побиздъ знаряжа». Отъ поклыкалы Настю, а замисьць ѹй поставылы другу жинку, щобъ голосыла надь покийною, та прыговбровала, до якого часу трёба.

Не сама вышла Настя, а вывелы ѹй до почоту, бо вже зовсімъ нездужала. За нею вынеслы хлопци скрыню зъ подарками и видчынылы. Отъ Настя заразъ поклыкала до себе дивчатъ, та й каэ: «Непорадовалася мой душа, щобъ побачыты, якъ мой мыла Марусенька, по вулоньци ходячи, та збирала бъ васъ у дружечкы на радисть свою; а прывивъ мене Господь самій, у старости, гиркими слизонькамы обзываючесь, просыты, щобъ вы проводылы ѹй дивованаинячко до темнои ямы. Недовелося мені чуты вашихъ весильныхъ писениекъ до моїи Маруси, а мисль-того побачу вали слизоньки, що зо мню проливаюте, якъ заспивають ѹй вишнюю память. Непогнівайтесь, що замись весильныхъ медянычківъ, або коровайныхъ шышечокъ, даё вамъ маты, нещасная, горкая, даё воскюви свичечкы. Засвитите ихъ, проводите мою Марусеньку и видайте: якъ горять вали свичечкы, такъ горить моє серденько видъ журбы велькои, ховаючи однімъ одну дочечку, утиху мою.... а сама зостаюся пры старости, якъ бывночка у поли, и слизонькамы умываючесь». Туть имъ и роздавала гривенни свичечкы и усё зелёного воську.

Дали достала той рушныкъ, шырокій та довгій, та щото-вже гарно вышитый бувъ! и що мався пидислатись прывинці пидъ ноги молодымъ, та й повязала на хрестъ святый, велький, що по-переду носять.

А тамъ попревязовалы дружка и пидружого разъ—рушныкамы довгими-довгими, зъ плеча ажъ до доливки, та усё повышивовани заполоччу орлами та квіточкамы; а дали и по другому на хрестъ, білого полотна, довги, такъ що аршинивъ по чотири, и усё пообшивани заснівкамы. Такымъ-жъ рушныкамы попревязовалы и свалокъ, та ще имъ и по квітпи прыкололы до очіпківъ. Старость тежъ попревязовалы по одному рушныку, по одному, та хоропому. Світілоки зробили мечь, якъ-таки відитца на весильли: навязалы ласкавцівъ, чорнобрівцівъ, васильківъ и позолочені.

нои шумы́хуо калыны, и свичечку я́рого вóску засвityлы; и мéчъ обвязалы и свиты́лочку перевязалы рушны́ками тожь гárными, и усё выпытыванымы. Боя́рамъ понашываалы на шапкы шовкóви квиткы и прави рúкы поперевязовалы платкáмы, усё бумажнымы, краснымы, якъ одынъ, и такы́мы, що по тры кóпы жóденъ. Ту хúстку, тожь бумажну, що малося молодымъ рúкы пидъ винцемъ звъязаты, тú подала на срибный хрéсть, що пить у рукáхъ несё, а такы́ окróме кажно-му попóви и дákону на свичечку подалы платкы бумажни, сыни, и усякому дякú далы по хúсточци. Кýлымъ велýкый та хоро́шый положылы на крышу у труны, а кóпъ вáжный, зъ розводамы, и по серéдыни велýкый орéль, такъ тóй по-слалы на ма́ры пидъ трунú; и щобъ усё té пишлò на цéрковь бóжу за дúшу помérшои.

Дали Нáстя стàла роздаваты изъ скryни усё добро, яке булó: що дивóче, чы плахточку, чы запáсочку, чы сорóчечку, чы хúсточку, чы що-нé-будь, роздавала вбóгымъ дивчáтамъ, та сыротамъ, що ни бáтька ни матери, и що имъ нíгде узяты; а жинóче, то сершáнки, то очíпочки билéнъки, то платкы на голову, що булó наготóлено ѹй дóчечци, такымъ же жиночкамъ та удóвамъ, усё вбóгымъ; такъ що, якá-то велýка скryня була повнисинъка, а тútъ тоби хочь бы що зостался; усё пороздавала, и скryню виддала на цéрковь Бóжу; и подушкы, и рýдна, усё позбувала за Цárство Небесне Марúси и за дúшу свою и Наúмову; а дали и кáэ перехре-стывши: «Слáва тоби, Гóсподы, що булó що роздаты за дúшу моëи мылои Марúсеньки и обдильты добрыхъ людéй. Нáшо мени тèе прыдане ѹй, колы я и ѹй рипылась....!» а переплáкавши и кáэ: «Дé-жъ напь ще молодый?»

Отъ ёго и прывелы до нéи. Обняла вона ёго крýпко: цилúе, плаче и прыговóре: «Зáтечку мíй мылый!.... сыночку мíй кохáный!.... якъ поброхъ у вðци, такъ тý менi зостав-ся. Одже твой хúсточка свáтаная! Марúся безъ тèбе усé ѹй быля сéрдца носыла, а вмираючи заповíдала прычепыты ѹй тоби, якъ будутъ ѹй ховаты.... Незабувай моëи Марúси и якъ вона тебе вýрно до смéрты любила!.... Незабувай нашой зъ бáтькомъ старости!.... Непокýнь нась.... прыглánь нась у нéмошахъ!.... Никому-жъ намъ буде и очéй закрыты и помъя-нуты нась!....

Васéль, блídный-блídный якъ таля настóща смéрть, во-лóсься ёму роскудóчене, очи, мовъ у мéртвого, дывлятся и не-бáчутьничóго; рúкы нынàче сúдорогы покóрчылы, а самъ якъ лысть трúсытця; и незчúвся, якъ тóю хúстку ёму почепылы за поясъ; насылу промóывывъ до Нáстя: «Мáтинко риднéнъ-ка!....» Та бýлшъничóго незмíгъ и сказаты. Отъ прычепы-ши хúстку, Нáстя перехрестыла ёго, та и кáэ:

«Бóгъ тебè, мíй сыночку, сыротыночко, удовéцъ безъ винця, благословыть и Мáтиль Егò Бóжа на усё дóбрее, ти-лики непокýдай нась...!» Сказáвшы сёе, пишлò голосыты надъ дочкóю.

Отъ якъ зовсíмъ упра́вылись, попы почалы прáвыты що трéба, покро́пыты домовы́ну святóю водóю, бóяре положылы Марúси у трунú, а дружечки попра́выты на нíй кóсы та цвítочки, и на голову положылы ще винóчокъ (бо ще не була винчана), що самы звъязалы, то зъ жóвтыхъ гвóздыкивъ, та зъ ромéну, та зъ рáзныхъ цвítкивъ.

Сердéшный Наúмъ лéдвé ногы переставля, а щé-такы хотíвъ закónъ спóлныты: пидíшовъ до труны, перехрестывъ Марúси, и кáэ: «Поздоровляю тебè, Марúсенько, на новосíль-ли.... Бóгъ послáвъ тоби сéй домъ; почывай у нíмъ; нехáй ни одынъ злыи чоловíкъ неповорóшти твойхъ кисточкъ ни рукáмы, ни языкомъ; щобъ такъ тыхо, якъ тéперь лежыши, пролéжала до страшного сúду и зъ радостю устáла зъ сымъ святýмъ хрéстомъ».

Писля сёго бóяре и понéслы зъ хáты трунú, а Наúмъ такы ще у слíдъ, хочь гíрко плаче, а щé-такы посылковáв-ся сказаты: «Прощай Марúси зъ могó дому! недóвго ты въ мène гостыла, та зъ тобóю усегда радисть була.... Ты невéр-несся во вýкы, и я радосты немáтemu тóжъ во вýкы!»

Отъ и понéслы: попередъ усёго хрéсть святýй зъ ко-рогвáмы, дàли крыша зъ ма́ръ сукнóмъ мéртвымъ покрыта, неслы четыри хлóпчыка якъ янголы, и въ ныхъ хусточки. За тымъ крыша зъ труны кýлымомъ покрыта, а несуть ѹй чо-тыри бóярина; за нýмы попы зъ свичкамы и дákонъ зъ ка-дýломъ, а тамъ дякы, та такъ прехóроште та жáлино спи-ваютъ, що хóчъ - нехóчъ, такъ заплáчешъ. Отъ тутъ пишлò дружечки по парци, уси у свýтахъ и ти-лико самы чорни лéн-ты покладени на головáхъ, безъ усякого наряду, и у кóжной *

у рукáхъ зелéна свíчечка пала. За дружечkáмы юшla самá собой свítылочка зъ мечémъ; за нéю свашкы, дали дружкó и пиддружкýй, а за нýмы вже неслы трунú на мáрахъ бóяре; а Васыль, якъ молодýй, юшловъ зъ прáвого бóку; на превелýку сýлу юдé и нынáче и не винъ: ни-до-чóго ёму дíла немá, шо ёму скáжутъ, те и рóбе и туды юдé, и очéй незведé зъ своëи Маруси.... А вонá, моя сердéшна, лежыть, моя голубóчка, тымъ серпáнкомъ, шо мáвся юй на весильни покрыва́ты, покрыта усá, тилки выдь незакрытый; и здаётся, шо вонá, лéжучы, зъ высока усюды поглядá; та щé, якъ вонá хóрошë вмирала, то такъ и усмíшечка у нéи на выdú зостáлася, и вонá нýбы усмíхáется и потиша́ется, шо и такъ хóрошë ховаются.

Васыль бы-то мòже бъ и незíшовъ бы зъ мисця, бо въ нёго и памъяты небулó, такъ ёгò велé два старосты у рушныкахъ пидь рóкы.

За домовыною юшлы, або велé сусíды и прыятели На-умá и Настю, шо такъ и розлываются, якъ тая рíчка. А дзвóны? такъ Гóсподы! непреста́оть и усё дзвóнять. А народу, народу! и за домовыною, и побыля домовыны, и по вùлыци на переди, и по воротамъ, и по плотамъ.... шо то и сказать немóжно, скíлки ихъ тамъ булó.

Пòкы донеслы до цéркви, то ажъ дванàдцать рази́въ зостановля́лiseя чytаты Овáнтелыя и усýкий разъ пидстыла́лы бумажный платóкъ. Якýй пíпъ прочыта, тому́ и платóкъ.

Видслужы́вшi у цéркви слúжбу Бóжу и похороны, якъ слíдуе, понеслы тымъ же чыномъ и на клáдышице. Якъ стáлы опускаться трунú у яму, то видъ Нáсти подалы двадцать аршáнивъ нерозрзанныхъ рушныкíвъ, та на ныхъ и впustылы домовыну.... и щó-то! Увесь народъ такъ и голóсить! а Наумъ кынувшись на вкóлишки, пиднявъ рóкы до горы, та й молытца: «Гóсподы праведный! Твоёю вóлею осыротивъ я, старецъ немопный! Тýло моёи дóчечки виддаю матери нашой, земли; а дúшу прыйми у Цárство Своё... и неоставь мене гришного!»

Дали ставь чytаты Отче-нáшъ, ажъ пòкы зовсíмъ опустылы трунú и попы молытвою запечаталы яму. Туть На-умъ устáвъ, узявъ земли у жмénю.... трусытца, сердéшный, та плаче, плаче! Кынувшись землю и кáэ: «дáй намъ, Гóсподы, у

воднíмъ цárстви бùты зъ нéю!... прощáй, Марусю, ув-остань-нíй разъ! Нехáй надъ тобою земля перомъ!» Тожъ и Настя такъ зробыла. Якъ же прыйшлось Васылéви кыдаты, схватывъ земли у жмénю, якъ зарыда.... затрусытца, пальцы ёму звелó и руки немóже розпра́выты, шобъ сыпнуты зéмлю у яму.... трáсся-трáсся,—такъ и впáвъ нечувствéнный....

Тутъ увесь народъ, кóжный хочь по жmíнцы, кыдалы зéмлю у яму, шобъ бùты зъ нéю ув-однíмъ цárстви, а дали бóяре засыпалы лопатами и зовсíмъ докинчáлы и вéрхъ вы-велы, и у головáхъ поставылы хрéстъ высóкий та товстый и зелéною краскою обмáлованый....

Отъ и усá Маруси пámъять!....

Прышёдши до-дóму, и попы, и увесь народъ, и трудá-щи, сталы лáгодытыся обидаты; Настя перша кынулась: «дé-жъ нашъ Васыль? нехáй, мáй голубчыкъ, мáй женéхъ-удо-вéць, нехáй сидá на посадъ сámъ собí». Васыля немá! Сюдý-туды, дé Васыль?.... Немá нигдé....

Съкалы, съкалы.... немá! Та вже одынъ старый розскá-зовавъ, шо ще на клáдышици пиднявъ ёгò, и трусывъ, и водóю брызкавъ, и на превелýку сýлу винъ очуняvъ, и вид-дыхнúвшi трóхы, сказавъ, шо пíде проходыться. Чоловíкъ пустывъ ёгò и пишовъ до гúрту, а дé-вже-винъ дíвся, винъ невглядивъ.

Кынулись бóяре, шо помоторнýшай, съкасть ёгò; шука-лы и на клáдышици, и по бóру, и дé-то-вже ёгò не шукалы.... немá та и немá!—нýчого робить, безъ нёго пообидалы.

Писля обидъ, якъ усá, дýкуючи Наумъ и Настю и по-мынаючи Марусю, порозиходылiseя и якъ ужé дома усё прыбирайлы, послáвъ Наумъ у городъ до Васылéвого хазáина, чы не тámъ винъ? — Небулó, немá! Пославъ до рóдичивъ — нечúлы и небáчылы!

Справлáлы Наумъ и Настя впáять и третыны и девя-тины, и полусорочыны, и сорочыны, якъ трéба по хрысты-янськи.... И щó то за обиды бùлы? На усё селó. Багáто и старцáмы мýлостыны подавалы. Васыль-жъ небулó, та й не-булó! И слúхъ объ нимъ запáвъ! Найдíлш журывъ за нымъ Наумъ, боячýсь, шобъ винъ сámъ собí пезаподíявъ смéрты. Сумúючи объ симъ, частéнько плáкавъ, а рано и вéчиръ мо-

лѣвъ за нѣго Богу, щобъ ёгò сохраныvъ и на розумъ на-
вивъ, и прывивъ бы ёго до нѣго, щобъ булó кому ихъ
доглядитъ.

Вже й гоdь мынувъ писля Маруси. Старій видпомыналы
її, якъ трéба, и попамъ заплаты за сороковусты, що на-
малы ажъ у трёхъ церквахъ а у четвёртимъ манастирі, и
дякамъ за псалтырь, що шисть неділь, поکы Марусына ду-
шà литала кругъ її гроба, чытали надъ нымъ. Стара Настя
журитца, ныначе сёгдня поховала дочку, а Наумъ усё тил-
ки її розважа и каэ: «Щожъ робыть? молись Богу! пере-
тèрпимо тутъ, бude добре тамъ! Ёгò святà воля! Отъ Васыля
мені жалчишъ, що—не-дай-Боже!—чи не пропавъ винъ и зъ
тиломъ и зъ душою!» А самъ усімъ хазайствомъ розпоря-
жавъ, и усё дбавъ, а що змігъ, то й самъ робивъ нелин-
ючысь. А що тилки зберé хочь трохи чого, такъ и роздає
биднимъ та неимущымъ. Усіхъ обдилá,

Стане булó Настя казаты: «Та чого ты такъ клопочешъ?
Нá-шо намъ се? Чы вонд є, чы нема, усе рóвно. Нашъ
викъ—день!»

— Та хочь бы й часъ, каэ Наумъ; не соби я роблю,
не для сеbe дбаю. Усе у рукахъ Бога мылосéрдного, усе Ёгò,
а я тилки роботныкъ Ёгò. Передаю черезъ старцivъ божыхъ
у Ёгò святі руки. Грихъ лежучы хлібъ йисты; поکы зду-
жаю, довжонъ и робиты, и биднимъ подаваты. Повелить
йті до Маруси, пиду хвалячы Бога, а кому се зостанетца,
той и спасыби скаже, и видпомына нась, колы зхоче, а не-
зхоче—якъ хóче; я свое діло роблю, поکы е сýла».

Мынувъ вже и другий годъ. На третому прыйшовъ до
ныхъ чоловикъ зъ города, а винъ тога лита ходивъ у Кыивъ,
та й каэ: «клáнявся вамъ вашъ Василь!»

Наумъ такъ и зкрыкнувъ видъ радости! «Дé ты ёгò ба-
чывъ?» та й гукнувъ на Настю (бо вже соби на старосты
стало глухенка), щобъ ійшла ближче слухати про Василя.
Зрадовалася и Настя, бо ѹ вона дуже жалковаала, що небулó
объ нему ніякои чутки; підсіла до тога чоловика и просы-
ла, щобъ розказавъ, дё винъ ёгò бачивъ и якъ єму поводытца.

Отъ чоловикъ и каэ: «Бачивъ ёгò у Кыиви и вже винъ
не Василь, а.... отець Венедыхтъ....»

«Якъ се такъ?» закрычали обое старій.

— А такъ, каэ чоловикъ, що винъ тамъ пишовъ у чéнци.

«У чéнци?» сказали впять обое, та й стала Богу мо-
литься и дяковати, що довивъ ёгò до спасённого путя.

— Винъ—у Печéрському манастирёви и вже дякономъ,
и пры мени—такъ-то розказавъ той чоловикъ—«служивъ
службу Божу. А якъ розпитавъ мене, що я зъ сихъ містъ
и васъ знаю, такъ заклýкавъ до сеbe и казавъ: «Клáняйся
имъ, я ихъ», каэ, «якъ отця и матиръ почтую, и що-днá,
якъ служу, то и ихъ и вмérшу дочку ихъ на Божій служби
помынаю, и скилки дасть Богъ віку прожить, що-днá буду
ихъ помынати. Черезъ ихъ молитви Богъ мене спасть и ви-
рівавъ зъ руки дявола: якъ вмérла Маруся, то я, гришний,
была нèи заклявся самому соби смéрть заподіять и якъ по-
ховали Марусю, я тихенко видъ ныхъ, щобъ мене не зпи-
наны, пишовъ свить за очима, узявши тилки у жмéню зем-
лі зъ Марусиного гроба, щобъ хочь зъ однou землею, що її
покривá, укупи лежати. Якъ я ійшовъ и куди ійшовъ че-
резъ цилисинський день и ніч, и впять день,—яничого не-
тамлю. Схаменувъ вже надъ річкою: стою на кручі, а які-
сь два ченця мене охрещують и святю водою обкроплюють,
та говорють мені премудрі речі. Довго тогд булó, поки я
у розумъ», каэ Василь, «прыишовъ, а за тымъ ти чéнци пры-
везли мене у Кыивъ, у Печéрський манастиръ. Отъ мене
туть приняли и довго розважали, а дали, якъ прыйшло видъ
общества мое уволненіе, то й поstryгли у чéнци, а за го-
лосъ и дякономъ настановы. Клáняйся жъ», каэ, «моімъ
родитељамъ; отъ имъ и прокскара святá и нехай до мèне пры-
бутъ, коли ще проживу на свити, бо тилки мої и дум-
ки, тилки й помышленыя, щобъ швидче буты у куши зъ
Марусею».

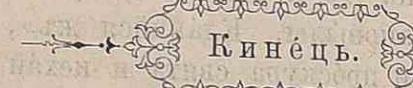
Узявъ Наумъ прокскару, поціловавъ, та й задумавсь, а
дали й каэ до Василя, ныначе винъ тутечка передъ нымъ
стоить: «Адже ты вже теперь отець Венедыхтъ.... ты слу-
жышъ службу Божу.... чого-жъ ты спотыкаєшся? Эй, молись,
що-гро молись! пам'ятуй, що у Отче-наші чытаешъ: да бу-
детъ воля Твоя, избави нась одъ лукавого!....»

На тимъ же місці и у той же часъ обищаєсь Наумъ
изъ старою у Кыивъ ійхати. Богъ ихъ туди й прийдись. Пи-

шлы по манастырьмъ; заразъ у Печерському спыталься про дякона зъ такыхъ и такихъ мистъ, про отця Венедыхта. Отъ имъ чернѣць и кѣ: «И вже, помъяните ёгд за впокой! Винъ и прыйшовъ немошный, та такы себѣ непоберигавъ; неслухавъ никоого, съкавъ усѧкой болисты и заморывъ себѣ зовсімъ. Дали чахъ-чахъ, та бѣ, недиль зб-дви, якъ и померъ. Та щѣ-такы видъ суеты незбавывъсь: вмираючи, просывъ, яко мoga, щобъ єму у труну положыли лжись землі, що у нёго у платку була завъязана, а платокъ шовковый, красный, хороший платокъ, просывъ положыты єму пидь головы. То якъ законъ запреща монахови таки прыткы, то ёгд и не послухалы».

Тажко здохнувъ Наумъ, дали досъкався ёгд гроба и прыщедши зъ Настею, нанялъ тутъ по нимъ панахыду и у граматку свою записалы.

Довго, довго стоявъ Наумъ надъ гробомъ ёгд!... Дали здыхнувъ, перехрестивъ и кѣ: «Дай, Господы милосердный, щобъ ты тамъ знайшовъ свою Марусю!....»

Кинéць.

МЕРТВЕЦЬКІЙ ВЕЛЬК-ДЕНЬ.

ПОВІСТЬ

Грыцька Основьяненка.

Посвящается

Казаку Владимиру Луганскому.—

= В. И. Адамо

ХАРЬКОВЪ.

ТИПОГРАФІЯ КАПЛАНА И БІРЮКОВА, РЫВНЯ, № 30.

1887.

МЕРТВЕЦЬКИЙ ВЕЛЫК-ДЕНЬ.*)

Бувъ собі чоловікъ та жінка. Чоловіка звали Нечышромъ, а жінку Приською; вона була хордого роdu и однімъ одна дочка у батька, дуже багатого: була ѹ скотинка, и усяка худоба, а сына небулó, тілки дочка. Такъ батько ѹї, подумавши, та узявъ сыроту, сего Нечышора, замисць дытыни, та ѹ выгодовавъ ѱго, и доглядивъ, и до розуму доводивъ. А Нечышоривъ батько та бувъ собі велика ледашычка: зпився и звився ни-на-що, та колись пидъ тыномъ п'яный и одубивъ; жінка, однò тё, що немаланичбог, а друге, невміла робити, писала по-пидъ віконню; а хлопъя за Христа-рады узявъ, я-же кажу, Присьчынъ батько. Такъ що-жъ-бо! Недурно кажуть: недалéко видкотытця яблучко видъ яблуньки: у Нечышора була усі батькова натура. Злодіяка такий, що ни зъ чимъ нерозмынётца: и цыгана обдурить, и старця обикраде; а пыти? такъ непереп'є ѱго и Данілка, бтъ що у тога пана, що була насть живе, та що за ѱго ридваномъ зъ-заду труситця у цвяхованому кантани, та у мережеванимъ брылі, якъ той вареный звреченимъ: той здрово пье, а Нечыширъ іште гирш ѱго. Іще-же-таки пікни парубковавъ, то ѹ сюди ѹ туди: булò пье нічъ, гуліе, зъ парубками бурлакуе, а у день—якъ скло передъ хазяйномъ: и робить що треба, и послуха у всякимъ дили, и поважа старого. Коли-же булò ѱго на волні, або на вечерніцяхъ, потасують добре... бо таке задёрне собі булó, що до усякого такъ у вічи и лізе, якъ тая оса, хочь бы тоби десяцький, або ѹ соцький, та таки и самому отаману недуже поважавъ, такъ и зчепитця; ну, то ѹ звісно, що ѱму на-

*.) Въ изданиі 1834 г. помѣтка цензора: Октября 4, 1833 г.

гирше и доставалось. Та щё на лыхо соби бувъ такій невелычкій, щедушній, та й сылы небілшъ булò, якъ у спіллю поповои кобылы, шо булò нездужае у Пыльшивку попівськихъ халтурокъ по селу возыты. Такъ зъ кымъ ни зчепытця, то усякъ ёгò попибъе, та й правъ. А йногди противъ лавы бдынъ пиде, такъ тутъ вже достанетця ёму на горихы: шыку ёму порозбывають, волосья пообрывають, одежу — а одежа багатого хазяина, такъ добра була — порозрывають, та такыхъ ёму тусанивъ надаютъ, та такъ ёму бельбахы повидбывають, шо на сылу у-до-свита рачкы до-дому долізе.

Такъ що-жъ бо! Передъ хазяиномъ видбрешетця: то нічью роя ловывъ, такъ бджолы ёму шыку покусалы; то відьма прыходила нічью хазяйськихъ коровъ дойти, а вінь почавъ видбониты, а вона перекинулась собакою, та кинулась на него и одежу ёму порвала и усёгò подряпала. То булò старый и вирыть, и гоить ёгò, та щё видъ переляку, щобъ ненапаивъ преполохъ, и горилочкою ёгò пидпюе. Отъ напому Нечышору и на руку ковінька! Лежыть на печі, та оха, та горилочку потягнуе, мовъ и добрый, а усі коло него панькаютця. Отъ таکъ точнисинъко, якъ бувá, шо ніжна соби жінка та забажа новоди запаскы, та нападётця на мужыка: «купы та й купы; хочь пропады, та купы, а то вмру». Та й ляже на пічъ и почне не-знатъ-що провадыты, буцімъ-то ув-отни. Вінь, сердешный, тутъ изъ знахуркамъ, изъ ворожжамъ коло неи заходытця, а ти, звісно, гропыкы беруть, а ёму кажутъ: «Купы ѹй чого бажа, а то вмреть». Отъ до неи: «чого тоби бажаетця? кажы.» Тутъ вона й почне выгадовать: и медянычківъ, и рижківъ, и моченыхъ кислышокъ; а дали, якъ ужѣ бачыть, шо мужыкъ потратывъ чы-малу сўму гропей, та вже тогді и закрычыть проби: «купы нову запаску!» Чухае, небога, потыльцю и хочь-то гропи трёба-бъ несты у волисть, виддаваты за подушне и за общественне, та вже нигде дыться! Купуе запаску, щобъ справды ще не вмерла; тогді похоронь такю сўмою и невидбудешъ.

Отъ-такъ-то вередовавъ и напть Нечыширъ. И що-то, шо ніхтò й незнавъ, шо вінь таке ледащо и такі зовсімъ безділныкъ, а незнавшы, та й отдалы за нёгò Пріську. А якъ писля сёго незабаромъ умеръ у неи батько, а тамъ и маты, то й остався напть Нечыширъ самъ соби господаремъ.

Недовго-жъ нагосподаревавъ. У три годы ришывсь зовсімъ. Шо булà скотынка, позбувають, а гропыкы попрошывавъ; земельку позакладувавъ, а гропыкы попрошывавъ; а що булò опричъ тóго, те видъ недогляду попрападаю само. Пъе та краде, та ловытця; бъётця та позываєтця; а звісно, шо тилки підешъ зъ жалобамы та зъ позывкамы, то вже й треба «прыйтите поклонимся». Бо скáзано: безъ пиджогы и дроба негорять. А якъ десяцькому дай, сόцькому дай, шыкарю дай, отаману дай, а все такы до волости видопрутъ (не имъ же однімъ хлібъ йисты); а якъ, не дай Боже! та у ту пору набижишь засидатель, та, борони Боже лыхо часу, зъ пысъмоводытелемъ: такъ тогді вже й зовсімъ пропасть! Пыпуть-шыпуть, беруть-беруть, та тилки тогді пустятъ, якъ вже нічого й взяты; а тó, колы зосталысь які вышкваркы, такъ ішё у судъ запровадютъ, — ну! тámъ уже и амінь! Такъ чы на довго-жъ-то Нечышорови, пры ёгò дурній голові, стáло усёи тестевои худобы? Фить-фить! пипла по добримъ людямъ, та по шыночкиамъ, а вінь звивсь ни-на-шо.

Сердешна Пріська выкупала ёгò не десять разівъ и изъшидъ калавуру, и изъ колоды, а разъ прыишлося и зъ острога выкупаты. Вже якій бы ны бувъ, а все вінь ѹй мужъ, нігде булò дыться. А чэрэзъ таке лыхо попереводыла и въ сёбе, шо булò у скрыни изъ хоропои одежи, и намысто, и дукаты, и хресты, и усякую худобу.

Журылась вона, журылась, дали треба за розумъ узятысь, щобъ зъ плечей усёгò непрошывавъ ѹй пьянъця. Нічого некажучы, стала ёгò у хати запираты, а сама піде або бакшу полоты, або конопли браты, щобъ булò чымъ пропытатысь. Шо-жъ? вэрнетця до-дому, хата пустисинъка! Проклятый Нечыширъ вылизъ у вікно, та й шукай ёгò. Треба ѹй шатнутысь по шынкамъ: дё поясь заставленный, дё шапка заложена; выкупа, сердешна, на останнни гропи! Дали, знайде ёгò де-небудъ у шынку підъ лавою, або підъ плотомъ; розбудыть, розтовкай, ташыть до-дому, и выговорюе, и лае, а сама, чэрэзъ таку лыху годину, тилки що плаче.

Дали, бачывши, шо ёгò й лайка неберё, и вінь зной своё товчё — пыты та й пыты! — нічого робыть, дума: хочь грихá на душу озыму, а вже недамъ ёму воли. Прывівшы ёгò разъ зъ волнои, увелà у хату, зашепнула двери, та й кáэ:

«А що, Нечыпоре? а до-чого отцे ты мене довивъ? Лайки неслухаешъ, горя мого неповажаешъ, пъёшъ у свою голову; по-пропытавъ усю баткыншу, а черезъ тебе и я свою материншу потратыла, то платячи за тебе, то выкупачи тебе зъ шынківъ; а теперъ довивъ, що я межъ людьми була таки якъ трéба, а теперъ тилки за старчамы ійти; була я хорошого, чесного рода, а якъ утопила свою голову за тебе, прырожденного пъянищу, та по тоби и я стала послідниша усіхъ на селі. Хыба хочешъ такъ пропасты, якъ и батько твой? Такъ пропадай-же себи якъ знаешъ, а я знаю, що похи я жыви, такъ недамъ тоби воли шлаться, та пъянствовать. Доки менi и терпity? Черезъ законъ переступлю, а по свбому зроблю». Та позасучовавши рукава у сорочки, каэ: «хочъ грихъ, хочъ два жинци мужа быты, а нехай Божъ простыть!» та зъ сымъ словомъ—чёркъ ёго у пыку, а дали у друге, у третъ, у десяте, та за волосья, та тусанами—бо баба себи здорова була, а винъ такий, що ни-на-що и дывитись бул; та ще перешивъ, та къ нездужавъ и скіпки пидняты, не то щобъ оборонытися видъ жинки. А вона ёго бъе, а вона ёго тасуе, та знай прыговю: «Непый, непьянствуи, непропивай худобы; сиди дома, заробай чымъ-небудь, та годуй и себѣ, и бидиу жинку, ось такъ тоби.... ось такъ тоби, бусурмени, катольцькому, гаспъдському мужыкови!....» Была, была, та ажъ утомилась и сила на лавку, и каэ: «А бодай тебе сей та той, що ты мене и до гриха довивъ и втомивъ мене ни-на-що. Устань, кажу тоби! (бо вже сердечный Нечыпиръ ажъ незмігъ и стояти, та присівъ доли). Устань, та кланяйся жоні, щобъ я тебе простыла, що ты такъ мене втомивъ».

Нітде Нечыпорови дитись! Кланяется сердечка, просить жинки, щобъ вона ёго простыла за те, що втомилась бывши ёго, и обіщаєсь вже непыти и нестикати зъ дому, хыба вона ёго куди пішли.

Видпочивши Приська, помыловала мужика и каэ: «Не журись, сякай-такай сышу! За бытого двохъ небытыхъ дашю, та ще я неберуть. А коли небудешъ слухати, то отъ тоби кажу, що ще буду быты, та описля и пан-отцёви висповидаюсь, що противъ закону пишл».

Эгэ! та наша Приська направыла мужику! Вже нето, щобъ винъ непивъ: непроливавъ козакъ, якъ де лучалася

чарка; та тилки у куншанни, чы на весильни, чы на хрестынахъ; та вже нете, щобъ ёму шлаться по шынкамъ, та за чарку горилки чортякамъ душу виддаваты: сидить дома и зъ двора ни-чыгыркъ! Узявъ—нічого робити!—лататы старий кожухы; стала я копійчына перепадаты. Приська усё збирá, та радуетца, та я дума: зъ ледачого, мабуть, буде щонебудь и путь.

Отъ-такъ прійшли Риздянськи мъясники, прійшли я масники. Що-то вже кортило нашему Нечыпорови, щобъ якъ бы-то драли даты, та погуляти на останніхъ дняхъ; такъ зовсімъ неможно: Приська такъ репъяхомъ за нёго и держитя и неможно ёму безъ-прося вийти зъ хаты; а свыта, и чоботы, и шапка—у нєи у скрини.

На саме пущання, що на пістъ, вона ёму и каэ: «Пиды-льщенъ, Нечыпире, до служби; на симъ тижни будешъ говити. Та гляди жъ менi: щобъ ты заразъ зъ церкви и будувъ тутъ. Коли прайдешъ заразъ, то дамъ тоби обидати, бо въ нась є я вареноць: я прыдбала и маслычка, и сметанки; а коли добра буду, то я чарку горилки дамъ, та я заговімо, якъ добръ вельить. Коли-жъ заразъ невернення, та підешъ куди пыти, то отъ побожуясь тоби, що такими товченыками тебе нагодую, що будешъ мене довго тямыти!» Далà ёму и свиту, и шапку, и проводила, усё однo товкующы.

Пишовъ напть Нечыпиръ, та тилки-жъ мы ёго я бачили! Налагодила Приська и обидати, а ёго нема. Пообідавши, пішла до сусиды съкаться, дали вернулась до-дому, а ёго нема. Пополудновала сама, а ёго нема. Вийшла на вдвірья, кажного, хто йде, пытається: чы небачивъ мужика? Нихто небачивъ. Уже я вечиръ, а ёго нема! На слуху вже, гулькъ!—лізе до-дому у пізній вечиръ ни живий, ни мертвий, и слова непромовить: языкъ одубивъ, и самъ себе не тямыти, и дѣ винъ, и що винъ є таке на свити. Сопе та мовчить, и очей, що заплакали ёму горилкою, нерозведе. «Побыла мене лыха година та нещасливъ» гукнула на нёго Приська, «отъ изъ симъ дурнемъ, пьянщю, волощогою! Де ты тамъ у гаспъда таскаєшъ? Іще на вдывовижу, якъ-то добривъ и знайшовъ свою хату. Бачь, якъ наризовся, що я слово непромовить! Божъ давъ людямъ пущання, щобъ заглавиши любенько зъ жинкамы та зъ диточкамы; а я за сли-

зонъкáмы свíта неба чыла, сýдячы самá собí у хáти, якъ у темнýци. Одже дáлсbi тобí кажú, що впýть прыймúсь за тèбе, та тákъ тебè повчú, що й до вíку неóзьмесся за чárку. Такъ щó-жъ-бо: хочь ёму кажý, хочь некажý, винъ ни-чого и нетýмýть!»

И пра́вда-жъ-бо булà. Сыдить Нечьшпиръ, та тилки зды-
хá, бо горилка зъ нёго дұхъ пре; мусыть щось-то и сказаты,
такъ и рóта нероззявитъ и языка неповёрне, нынàче винъ
ёмù повстяныý; тилки, якъ той сыгчъ, лùпа бровамы, бо вже
очéй өвси невыдно: позападалы и злитылъся.

Лáяла ёгò жíнка, лáяла, якъ тамъ кáжутъ, на вси зáставкы, дáли такы сякъ не тákъ, жáлко ёгò стáло, бо усé винъ такы бувъ ѹй мóжъ, а тутъ же и пúщањня: якъ такы незаговíвшы? «Чы нехóчешь вечéряты?» пытà Прíська. «Чы ты тáмышъ, який сёгóдня дéнь? Чы тákъ, якъ собáка, и лáжешь?» А Нечýпиръ мáвъ щось сказаты, та й нездúжавъ, и тýлки дúжче засíпъ. А Прíська усé ёму такы зъ вechéreю; постановыла, та й кáэ: «На-жъ, óтъ-тоби мákотерть зъ варéныкамы; йижъ, та лягáй спáты, та уставáй до вúтрени, ѩобъ ты менiй говíвъ на симъ тýжни. Нá, пъяныце, óтъ - тоби й свítло: повечéрай, погасы, та й лягáй; вже нерáно». Сëе кáжучы, постановыла ёму мákотерть зъ варéныкамы и каганéць; а самá, лягáочы спáты, ѩé такы ёму прыкаzуе: «Гля-дýжъ, якъ повечéряшъ, то бñде у водяñчыку водá, пополо-щы гарнèнько рóть, ѩобъ незостáлося у рóти сыру, ѩобъ часомъ зáвтра, нехотячы, не оскорóмывся». А дàли, разíвъ зъ пъять тýлко здыхнúвшы, повернулась и заснúла.

Хочъ Нечыширъ и кришко пьяный бувъ, а такы, якъ запахлы ёму варёныкы, то й очунівъ трохы, та за ложку, та у макотерть, и ставъ ихъ глытаты. Що ёму тамъ жинка ни наказовала, винъ соби и байдуже: йисть соби, небога, та сопе на усю хату. Вже й жинка заснула, а винъ знай мота варёныкы.... дали ставъ куняты, а самъ знай пхá у горло.... дали уложивъ руку у макотерть.... похыльвсь.... тутъ и катанець погасъ.... захрипъ нашъ неборакъ на усю хату!

Скілки винъ тамъ спавъ, хто ёгò зна; ажъ ось, поворхнўвшиесь, чуе, дзвонять до-церкви. Що тутъ робыты? Винъ бы и непишовъ, такъ жинка загадала ёму говиты и щобъ неотмѣнно ішловъ до вутрени. «Непослухати їй, дума соби,

такъ бытеме за се, та бытеме ѹ за тe, що я учора пъяный
бувъ; а якъ пиду, то може за учорашню гульню, якъ стану
просытись, то и змылосердитца. Пиду!....»

Отъ, схопысь швиденько, помадки знайшовъ (самъ опися розкáзовавъ) шапку, та ѹ вѣйшовъ мерщій зъ хаты, а про те, що жінка накáзовала, щобъ рóть вѣшполоскавъ, єму и не вѣ тямкі булò, та трохá такы, чы ѹ чувъ винъ се учобра.

Нічъ була тёмна, а церкви не-с-такъ далёко. Дывытия Нечьширъ, а у церкви свытытия и на дзвиници дзвонють у склыканчыкъ що на коромысли, звычайно якъ у пистъ. Винъ и ставъ поспишаты до церкви.

Увійшовъ у цвиінтаръ, ажъ дитвóры, дитвóры.... вýдымо-
невýдимо! Маносинъки, та усё у бýлыхъ сорочечкахъ, та бý-
гають кругъ цéркви, та прôсются у дvéри, та щебéчуть, якъ
тїй цыганчата, та лящáть, кryгчать, порощáть: «Пусты, мà-
мо; пусты, мàмо, и менé на прáзныкъ! Зачýмъ менè поро-
дýла, нехрещéну зхоронýла, шидъ порогомъ положýла, та ѹ
до сéбе непрынъмаешь!»

«Тю! на ванту голову! показалось диты» сказавъ Нечайкиръ, та нерозглядаючи — швидше до дверей. Постукавъ, ёму и видчынылы, винъ и ввійшовъ.... Повнисинъка церква лодей! Винъ, нерозглядаючиничого, помоливъся, поклонивъся, якъ добре вельить, на усій сторони, положивъ шапку у кутокъ, де завсегда клавъ, та й ставъ бывя крылоса и прыслухаетца, що дякъ чыта. Понуривши голову, стойти и слуха, та й дума: «що за недобра маты сталася этъ нашымъ дякомъ, паномъ Степаномъ? у него бувъ цапиний голосокъ, а се вже звівся, мовъ собака мурнуче та ще й гугнявіе.» Зирнувшись на него зъ боку.... носа нема, тилки сама ямка. Ставъ пылнишь прыдывлятись.... «Господы, Твоя воля! Та се не панъ Степанъ.... Се ще панъ Олексій, що ще вмеръ тогдї, якъ я ще пидпарубочымъ бувъ, та я жъ и на похоронахъ ёго бувъ и труну нисъ».

На вдъвовыжку ёму, шо людеи у церкви багацько, а
нихтò недогадаєтца, шо чытà мертвéць: та ѹ самому попóви,
мабуте, нужды мало, бо чүте, винъ у вивтары щось соби мур-
ныче зъ паламаремъ.

Отъ Нечыширъ, тому, что былъ ёго стойть, хотиъ про се
казаты, ажъ зыркъ! що за недобра маты! то стойть былъ нёго

Охрімъ Супо́ня, що ще торікъ вмеръ.... Озырну́всь на дру́гого—Юхімъ Кандзю́бенка; зъ нымъ у ку́пи парубковалы и винъ писля побоївъ на вечерни́цяхъ пры нёму и вмérъ, та й сúдъ выйижавъ, и нимель ёгò потрошывъ. Оглянетца туды—и тámъ мертвèць; озырнётца сюды—и тутъ мертвèць; куды ни гляне, усё мертвеци, усё мертвеци, таки, що й недавно повмиралы, и таки, що ще винъ тилки ихъ зазнáвъ; булы и таки, що й неможно ихъ и пизнати, хто винъ такий и ё, бо небулò ни носа, ни очей, ни ухивъ, ни губивъ: тилки сами ямки у голови.

Тó трóхи булò Нечыширъ проспáвъ свiй хмíль, а тепéрь, якъ разглядівъ, у якiй винъ кунпаны опышывся, такъ и увёсь хмíль пропáвъ и стало ёгò трусыты, мовъ на лыхорадку, а цыганський шiтъ такъ и проньма.... А то-жъ и нестрáшно, скажете, щобъ жывому чоловiкови, та попастысь межъ мертвiвъ? Чогò тутъ доброго ждати? зовсiмъ выдóща смéрть!

Погляда напiш Нечыширъ сюды, туды; дякъ собi чыта, а паразвiяне, якъ звичайно, тымъ часомъ куняют.... Отъ Нечyшири и здумавъ утекти видъ ныхъ; та й стаў видступати крадькома, та усё до дверей бlyжче, усё бlyжче; ужে катъ берё и шапку, а-бы-бы голову цiлу до-дому донесты, бо, якъ тамъ кáжуть, не до поросатъ, колы свынo смалютъ; и тилки що видступивъ геть-геть, ажъ пан-отéць гулькъ изъ витваря.... А хтó-жъ-то й пан-отéць? Отéць Mykyta, що гòдивъ зъ десяточъ, або трохъ ще й небiлшъ, якъ вже вмérъ!

Отъ вýшовши винъ и каэ: «А нуте, панове-мыряне, годи дримати: отъ дякъ уже дочытуетца Христá, скоро вýпушу». Прочхáльсь мертцi. Хтó протыра, у кого ё, вóчи, а хто тилки кистлявымъ пальцемъ проштыкуе у носи ямки, замисць кабакы, та й чхнé. Нечыширъ думá: тепéрь неможно и втекти, щобъ хáлепы видъ ныхъ небулò. Недòвго достояты; побачу, що воны тутъ робите муть».

Ажъ бесь панъ Олексiй покýнувъ чытати, та якъ загугнýть зъ свойми школярами, та усé-таки зъ мертвециамы, та неначе зъ бóчки якъ затулы: «Христос воскресе!» а отéць Mykyta, щобъ ихъ запынити, собi туды-жъ пидтагуе, та й пишовъ по цéркви кадыломъ кадыты; а народъ якъ ставъ видъ нёго видступати, такъ-такъ и чуте, якъ кистки хрустять.

Слуха Нечыширъ сю ихъ церемонью, та й думá: «отъ-такъ ты на пùщання погуляй, якъ напи мертвeци, що зъ перепою забулы, якiй сёгдня й дénь. Я добра пьяный бувъ, а воны мабуть ще и гирить меne. Я таки тáмлю, що тепéрь пíсть тилки ще починаетца, а имъ здаётца, що тепéрь велык-день. Отъ непtяни учора булы? Замисць говiнnya, велык-день справляют! Справди, що зъ глúзу позывались, лéжучи со-бi безъ усякоi роботы.

Спива дякъ, ажъ за бóкы беручись, а отéць Mykyta пидiйшовъ до нёго, та й каэ: «Не всé-lyшень выспivуй; по-кыдай дробынù на той свитъ ченцамъ на манастырi, бо вже бывахъ» якъ разъ поспiло, та й закинчавъ. А отéць Mykyta вýшовъ, та й каэ-говóрить: «Слухайте, панове-мыряне! тепéрь христоскуйтесь, та бережнёнько, щобъ кистка обь кистку остань-нихъ непорозбывали. Та й нерозходитесь: бо тепéрь намъ не якъ торикъ, що на щé-серце поляталы по домовинамъ и нíчymъ булò розговитись. Отъ зъ тогó свита чоловiкъ до настъ на празныкъ прыйшовъ и варéныкъ прынисъ, такъ винъ раз-дильть на усю братню. Аминь!»

Нечыширъ се слухавши, бáчить, що вже неперéлькы, и до нёго чéрга дойшлá, осмíльvись, та сiпъ попа за рýзы, та й каэ: «А щó, панёче-чеснёче! не во гнiвъ вamъ буде, що я вamъ скажу: чы вы, мабуте, учора для пùщання.... тéе-то.... чы непidгуляли трóхи, та мòже незовсiмъ проспáлись? Або чы лéжучи собi по домовинамъ, якъ бувà у прóси на пе-може, позабували и днi? Якiй тепéрь велык-день? щé тилки чистый понедiлокъ, що й ложки гулять....»

— Эгé! Вамъ пíсть, вamъ чистый понедiлокъ, каэ ёму отéць Mykyta, а напiш велык-день; бо за вamы до цéркви не-дотóвписся, такъ мы у такé урэмъя справляемо велык-день, якъ вы на тымъ свити лежите смертёно пiяни, що вась нiякiмы дзвóнами до цéркви и нezbúdыш. Тý-жъ намъ, гля-дý, що прынисъ варéныка, то усiмъ роздилý, щобъ намъ не на тощакá лягати по ямамъ».

«А дé-жъ я вamъ ихъ озму?» сказавъ Нечыширъ. «Не-знать чогò вы забажали, неначе вередтыва жiнка: дай тогó, чогò немá. У якого сýна е хочъ пив-варéныка?»

— А ѿнъ у тёбе межъ зубамы стерчыть якъ разъ пивварёныка, сказавъ отецъ Мыкыта, та кисткою, що зосталася ёму замисць палця, якъ штыркнё ёму у ротъ, ажъ зубы забрязчалы и трохы зъ десятокъ ихъ не розсыпалось. Глядай-жъ, недивай ниде, доки потрёбую.» Сказавъ, та й видвернувсь порядокъ даваты, бо уся громада, якъ тая хвыля, насунула зъ попомъ циловатись.

Повернúвъ Нечыпиръ языкомъ у роти.... ажъ такъ и ё! намацавъ пив-варёныка, що застряло у кутънихъ зубахъ. «Що тутъ мені на-свити робыты?» дўма соой. «Се бидá! Отъ-то я бувъ кришко пъянýй, та йивъ варёныкы, та надъ нымы й за-снувъ, непроковтнùвши останьнёго. А морока, та й годи! Сé мені такого лыха наробыла, не хто, якъ мой Приська! На якого трясъця вонà мені ихъ давала? А бодай вастъ зъ жин-камы! На якого гаспыда воны выгадалы варёныкы? Хто ихъ выдумавъ липыты? Якый нечыстый звелівъ ихъ по пущань-нямъ йисты? Якый бесурмёнъ выгадавъ ихъ пъяному даваты! Охъ, се усе наши жиночкы! Видъ ныхъ намъ усё лыхо! Че-резъ свою и я теперъ пропадаю.... якъ-такы пив-варёныкомъ усихъ обдилыты? Та лучче усёго, утечу. Теперъ имъ не до мёне. Пролізу промежъ ныхъ, то нихто мене и некынетца, хочъ-бы й самъ отецъ Мыкыта, що тилки й зна цилуетца зъ своймы парахвіянамы».

Отъ-такъ соби подумавши, и ставъ соби назадъ протов-
пловаться. Такъ що-же, сердека! Куды ни питкнётца, такъ
усёды народъ такъ лавою и вальть до попа, что ни пропхá-
тыся ёму межъ ныими, ни просунуться ни-жёдною мирою не-
мόжно. Винь-бы й посылковавсь, такъ бойтца, что якъ якого
дуже пхнё, такъ щобъ бува кистки непорозыпалысь, и щобъ
ёму впъять такди пени небулò, якъ у шынку, якъ-то разъ
напывшись дуже, та зчепывся зъ шынкарёмъ, та потовкъ ёму
уси пляшкы й уси чаркы, а описля й прыплатывсь, троха
чи не на сорокъ алтынъ; а якъ—дума соби—розвыплю якого
мертца, такъ може и карбованцемъ невидбùдешъ. Сикався-
сикався, щобъ просунуться, дали бачить, что не перёльвики,
ставъ соби, опустивъ руки, понуривъ голову, та й дума: «Ну,
катъ васъ беры! що бude, то й бude! Буду дывыться на вашу
кумёдью». Отъ и дывытца, що тилки вони роблютъ: той лизе
и втыграетца, а вже и губивъ нема, тилки сами зубы стерчать;

а у йншого и зубівъ нема, сама пасть, що йнша голова ёму у ротъ улізе; та всё-жъ-то до попа, та всё замись тога, щобъ цмокнутысь, якъ поцилуєсся, а тутъ тілки кистка обь кистку: стукъ-стукъ! А якъ пішли молодыци та дивчата, такъ напѣ Нечышпиръ добре посміяўсѧ: йнша їїде и дума, що на ней и досе очіпокъ парчевый, а вінъ вже не то що польнявъ, и зовсімъ розсыпався, що й нытокъ вже недуже густо зостало-ся; а ще-таки выхыляєтца, та озыраєтца, и щобъ дывылъся на ней ліоде, що яка-то вона хороша у парчевому очіпкови, знай поводить головою, що ажъ ришить на кисткахъ, неначе хвіртка на поржавилыхъ завісахъ. А ось дівка дума, що вона й теперъ ще хороша, и чорнява, и повновыда, и румъяна, якъ була на сімъ світи; тілки вже въ ней носа нема, одноги губы непытай, очи позападалы, бровы повылазылы, замись гладесенькихъ та повнеськихъ щокъ, сталы жовти, сухий, позмбрщувани, якъ тая губка, що у грекивъ въ бакалейній лавці межъ хвігтамы та родзинкамы продаєтца; на голові волосья повылазило и замись кісъ шматочки видъ скіндячокъ позоставалысь; отъ-така підіде до попа, та щобъ поциловатысь зъ нымъ, протягне губу, та й засоромытца, — бачъ-бы-то стыдно дівци циловатысь — та и втретця кистълявою рукю, бо вже ни одежи, ни сорочкы незосталось, усе повидліжуvala; то гляди, попхнуть її зъ заду, щобъ мерцій кинчала, то вона вп'ять до попа.... та мерцій: стукъ! кистка обь кистку! та й засоромытца іще гірше, и ти ямки, де колись були вочки, закрье рукю, та похильвиши голову — бачъ, ѹ стыдно, що поциловалась — и бижуть назадъ; та якъ ще пробираєтца побыля того піарубка, зъ котормъ вона на сімъ світи женыхалася, а вінъ ѹї, щобъ згадала старовину, затую плахтыну — смікъ! то вона ще й дужче засоромытца и ховаетца промежъ людей.... А Нечышпиръ на сеє усе дививсь, та покывавъ головою, та й дума: «горбатого и могила незправить. Які були на сімъ світи, таки є й тамъ. Дивчача на турі усюды одинаковисинка: промежъ людей, таки и соромытца, нехай-же на самоті, такъ ну!...»

Дáли ставъ и объ соби винъ думаты та гадаты: «Що
меній, кáэ, на-свити робыты? Прыйтлось у лыха грата зъ сымъ
гáспыдьскимъ — кромё хліба святога — варéныкомъ! Проковт-
нувъ-бы ёго, та й конéць дилу; такъ грихъ, шистъ зайшовъ.
Выкынуты? такъ отèць Мыкыта казаў, щобъ я ёго нидé не-

дивáвъ, а непослухаты ёгò, то щé опричъ биды, заставить себè у рéшети возыты, та ий покуту накыне, что ий напть живый отèць Павло невидытá....» Ажъ десь дывытица—прыятель ёгò, Радько Похыленко, стойть окроме усихъ у куточки, та драма. Нечыширъ соби ий думá: «Пидайду-лышенъ до нёго та порозытаюсь, чы немόжно якъ-нёбудь видъ ныхъ и навтикача; бо винъ ще тилки гдивъ зъ пъять якъ вмérъ, то щé може недуже зъ нымъ зъякшáвся, и може за жывымъ швыдче руку потягне». Отъ и пидайшовъ, та и каз:

«Здорóвъ, Радько! чы ще мене незабúвъ?»

— Здорóвъ, Нечышоре, кàэ Радько: якъ тебе и забúты? Я и тепéрь чàсто згадую, якъ-то мы зъ тобою на тимъ свити гулялы.

«А якъ собой пожывáешъ?»

— Та зо всячыною. Якъ тамъ кáжуть: часомъ зъ квáсомъ, порою зъ водóю. Добре вы, жыви лóде, робете, що недуже сикаетесь на нашъ свитъ.

«А що? хыбà у вásъ не тákъ, якъ у наásъ?» спытавъ Нечыширъ.

— Нí, братику! казавъ Радько. Тутъ вже увиравалась нытка. Вонò-бъ-то для кóго и добрe: лежы скилки хóчъ, паньшыны незагáдуютъ, за подушне нетягнуть, отамана катъ-ма, жинка негрызé головы и мòрквы нескромáдить, роботы нíякои, ни объ ийжи, ни объ одéжи невбываися.... усé, усé-такы добрe, та ба! Нí зъ кымъ бесéды водыты, нí зъ кымъ слова промовыты. Гробакы, та жáбы, та усяка погань; отъ билшъ и немá никóго.

«Адже вы чàсто навíдуетесь и на нашъ свитъ?»

— Та тó вже, братику, зъ нудыгá. Лежыши соби, та ий зломынаешь: якъ у кóго була жинка, то ий думашъ, якъ-то вона, сердèшна, собой пожывáе? Отъ и вýныреншъ на вашъ свитъ; ажъ гулькъ! у твой хáти, та вже ийшы хазяинъ, и все нетакъ, якъ пры тоби булò: и господárство нетуды ийдè; и объ тоби вже нíякои пámъяты немá, тилки що у граматци запысаный; и диточки твой, якъ сыриточки: и гóлеңки, и бóси, и голóдни, и зовсímъ обýждени видъ вýтчыма та видъ новыхъ дитей. Отъ и óзыме сérце, заразъ сónнii жинци и надаешь тусанивъ: нехáй вóзытица зъ знахуркамы, та зъ во-

рожкамы; а ты свое узáвъ, та ий праvъ. Отъ-такъ и парубóц-ство кынетца пидглядаты за своймы дивчáтамы, що божылыся, що пòкы жыва бùду, любытemu тебè, а ты вмréшъ, и я за тобою, щобъ и лежаты у кùпци. Ты, якъ дùренъ, вмérъ, та ждешъ ѹй, ждешъ зъ московскíй мисаць—немá!... Гулькъ на вáшт свитъ! А вона вже ий зáмижъ пишлà, и у колысци колыше дытыну, або дивуочы, зъ друтымы перекыдаётца та регóчетца, а часомъ и тебé недòбрымъ слóвомъ спомына.... Нíчого робыть. Почуhaessя, та ий засядешъ пидъ плóтомъ, пòкы ѹйтъме зъ вечерныць, та тутъ ий пустыши яку-нёбудь мару, щобъ зъ ляку трáсъца зхопыло.... Колы-жъ ийшы бувъ гуляка, що безъ чárкы ёгò и за жывить брало, отъ и здúма: «пиду хочъ подывлюсь, якъ дòбри лóде на тимъ свити пъютъ...» Прайде, такъ щó-жъ? Усé не té, що пры єму булò: замись шынкаря сидыть циловáлныкъ, не у цéркви ёгò згадуючи; замись осьмúхы, вже ийдè квáрта, та ий горилка розвéдена бильшъ чымъ на половыну, и цина нелóдська. Отъ изъ сérца, що єму робыты? Католыцкого бузувíра, циловáлныка, учыстыть по лысыни, або патлы обирве, що винъ и незнá, видкíль єму и бидá стáлася; каторжного пидтóвкачку головою у дíжку, до горы ногáмы поставыть; анцыхристову посудыну усю перебъé, нарóдъ изъ кабакà розженé и таку слáву наведе, що ий самыи невсыпùшыи пъяныца тры днá непосмíе ногою у кабакъ ступыты.

«От-сé ты, Радько, добре нагадаvъ про горилку», казавъ єму Нечыширъ. «Чы нехдчъ по чárци, рады вàшого прázника? Ходимъ до мéне; у мéне е добра горилка, ажъ изъ вóлнои, крадькома видъ обýйзчыкivъ прониcъ объ масныци». Сé-жъ Нечыширъ кáжучы, брехáвъ; якый сынъ у нёго и крапля була у господи? однò té, що нí за що булò сёгò добра и купыты, а дру-ге, що ий Приська нетакíвська була, щобъ держаты горилку дóма, бо Нечыширъ добráвь-бы до нèи, дé-бъ вона ни була захóвана, а се Радька винъ пидмовляvъ, абы-бъ тилки зъ цéркви вýйти, а тàмъ-бы винъ и вdrávъ куды здрá, нехáй-бы ёгò Радько описля позывáвъ за брехнó. Такъ щó-жъ-бо! и тутъ сердèшному Нечышорови невдáха! Радько єму, крýпко здыхнúвшы, кáэ:

«Нí, братику, нí! сёгò вже и пезгáдуй. Рáда-бъ мáма за пáна, такъ пáнь неберё. Пишбóвь-бы за тóю чárкою, не тó що до тéбе, та хóчъ-бы и за дёсять верстóвъ, такъ щó-жъ!

куды я ўї пытэму? Бачь, жывота катъ-ма! У горло виллó, а вонà й выбижыть, и мени смаку недасть, тилки добро занапашу; нехай зостаётца добраимъ людямъ.»

— Такъ кё-лышенъ, понюхаймо кабакы; ось выйдимъ-лышенъ зъ цéрквы», казавъ Нечыпиръ, усé-такы пиднимаючысь на хытрости.

«И сёго добрая невжываю. Видічують тутъ добрае за сюю поваду.»

— «Якъ такъ?» пытавъ Нечыпиръ.

— А отъ якъ, казавъ Радъко: отъ бачь, яздрово нюхавъ кабаку на тымъ свити, такъ ось мени повнисинъкій нісь гробаківъ, та такъ, братику, лыскочуть и въ дэнъ и въ ночі, шо не то шо, по усій домовыни місьця незнайдеть. Свербить у носи, та й свербить, а нечхнёшъ.

«Бачь, якъ у вась поводытца», казавъ дывуючысь Нечыпиръ. «Такъ хыба е кара у вась за грихи?»

— Дё-то вже нема! кæэ Радъко. За кабаку нісь видвича; отъ я-жъ-такы любівъ тягнуты горилочку, такъ усі кышкы разомъ и процалы, такъ шо хоть видерко ульй, то незостанетца ни крапли. Хто охочый бувъ бытись, тому заразъ кулакы повидпадають и руки скандзюбыть у тры погыбелы. А жинкамъ, братику, жинкамъ, такъ що-то достаётца? Овва! Якâ була цокотуха та щебетуха, такъ тилки шо питкнётца на нашъ свити, та й думабъ-то по старовыні, шобъ и тутъ пашковаты, та прынъметца за зводы та за переводы, а тутъ ій заразъ у ротъ и сила жаба, та й квака, та такъ учёштыца за языкъ та за пиднебенъня, шо ніякю сылою ўй и не видирвешъ. А котора, нетилки молодыця, та й дівчына, колы була моргуха, та очыцьмы поводыла чы на парубківъ, чы хочь и на нашого братчыка, та жодному ныщечкомъ прызнавалася, шо тилки ёгò одного любыть, а зо усякымъ женыхалася; а колы жинка, та видъ мужыка другымъ сорочки мыла.... та стёжкы у комиръ давала, та й друге що-небудь.... такъ такымъ вже заразъ очи й пропалы; а замісць ихъ, у ямкахъ гробакы ажъ кышать, бровы повылазять, та й друге-прочее, такъ шо соромъ и у люде показатысь. Е тутъ усімъ халепа! Або котра жинка протыкъ закону пиде, та стане мужыкѣ вчыты...»

«Такъ що такій?» мерцій перехопівъ Нечыпиръ.

— Та що? кæэ Радъко: звісно: котузи по заслуги; языку, щобъ на мужыкѣ негрымала, достаётца своё: жаба у него випъётца, а руки позкорчуе та позводыть, такъ шо й ковалъ молотомъ непорозправляе.

«Знаешъ-же що, Прокоповычъ?» стаў прохаты Нечыпиръ Радъка: «будь ласкавъ, згадай, шо колысь и я тоби на нашому свити бувъ у прыгоды: ходімъ, зділай мілость, на часынку до мене до-дому, та отце усё, якâ у вась наука е усякымъ жинкамъ, розкажы моїй Прісьци, чы несхаменулась бы вонà хочь трохы, та чы неперестала-бъ вонà мню орудовать, та мени воли недаваты, та мене вчыты. Тилки на часынку ходімъ, я тоби вельке спасыби скажу и дуже буду дяковаты».

— Ни, Нечыпore: кусала така, кæэ ёму Радъко: сё-бъ-то ты мене мусыши пидъ манастырь пидвесты. Я вже бачу твою думку та гадку. Ты тилки хочекшь мене одуряты, абы-бъ я тебе выжививъ изъ цéрквы, а тамъ ты и згынешъ зъ очей, та й шукай вітра у полі. Ни, братику, нешиду и тебе непущу; бо я я радисинъкій твогò варéныка хочь покуштоваты. Отъ скілки гошивъ, якъ я вже вмérъ, а сякай-такай сынь, шо ёгò и въ вічи бачывъ. Пожалуй, на проводы наносятъ сюды на гробы чы-мало чогò: чы куті, чы буханцівъ, чы крашанокъ, чы пырогівъ; такъничого зъ тогò нашому братчыкови и недостаётца за вашими попамы та дякамы. Тогді и нашъ отець Мыкита, выглядяющы на тэ, шо діетца на кладвищи, тилки по-смоктуе та поплямкуе, та ажъ объ полы бъётца рукамы: що-бъ-то робывъ? По бороді тече, а у ротъ непопадé. А нашъ братъ такъ и мовчы. Такъ бачъ, якъ мени тебе пустыты, колы я видъ тебе маю разговітись варéныкомъ? Ни, козаче! вікынь изъ головы, щобъ видися втекты. Мовчы та дышъ; а тò щобъ й тебе на локыну непокрышылы.

«Ну, щё-жъ я тебе хочу пытаты», подумавши кæэ Нечыпиръ: «показай мени, будь ласкавъ, дё тутъ е мій тёстъ або тёща; я ще въ ныхъ хочу прохатысь, чы незаступысьбы воны за мене хочь трохы, щобъ я тутъ непропавъ видъ васъ, такъ шо й сердечна жинка незнатае, де я и дінусь».

— Тёстъ або тёща? сказавъ Радъко: помынай ихъ, якъ звалы. Воны, бачъ, вышплы зъ нашои парадхві, хочь и тутечка лежать. Воны, знаешъ, усё вередовалы на тымъ свити:

усё старцамъ подавалы, та бйдныхъ зодягалаы, та зъ неймущымъ посліднимъ кускомъ хліба роздилялъсь, такъ ихъ усі старці и обляглы, та ихъ що-день, що-нічъ усё й забавляють: то Лáзаря, то Сковородыны псальмы имъ спивають, а воны, лежачы, потишаютца и видъ нась зовсімъ видщуралъся, а про вáшъ свить нехочутъ и запоминаютъ. Старому такы, тілки що очи сюды показаў, далы спершу доброму прочуханку, що втопивъ свою дочкиу, видлавши її за таке ледашо, якъ ты, не во гнівъ тобі сёе слово (зъ пісни слово невыкдаєтца), та описля и помылавалы; такъ ты ихъ непобачышъ зъ на́мы. Тожъ и батько твій не сёго прыходу, а жыдівського, бо п'яный шидъ тыномъ дуба давъ, такъ ёго зъ нашои ревызыи зключылы.

Почухався Нечыпиръ писля такои розмовы кріпко, та й каэ соби ныщечкомъ: «а щобъ вы вýздыхалы зъ вáлгою вýгадкою йисты варéныкы!» та понурывши голову ставъ думаты, якъ-бы-то видъ ныхъ видкрутытысь. Отъ думавъ-думавъ, та й надумавъ; та зъ радошивъ ажъ усы соби разглядывъ, та й каэ соби: «Добре-жъ, йистемете трясьця, а не варéныкъ».

Отъ, якъ перециловалъсь усі, та й неросходютца, ждуть розговинъ. Отèць Мыкыта звелівъ дякovi тасыты свичкы, а книжкы и усе позкладаты, якъ булб, а самъ узять Нечыпора за руку, та й повівъ зъ цéркви и каэ: «А нуте, панове-мыряне! ходить за на́мы, будемо розговлятысь». Отъ, якъ повыходылы усі, и позамыкалы и цéркву, и цвынтарь и зішпль на кладыще, отèць Мыкыта й каэ: «А ну, чоловиче зъ тога світа! выньмай свій гостынець, та гляди, щобъ ты подилыў ёгд на часты, щобъ кожному, скілки тутъ нась є, щобъ усікому достало: мені, попови, звісно, у чéтверо противъ простого, дякovi у двоє, паламареви у півторы протывъ простого; а за тымъ и старому, и малому, усімъ поровну; и щобъ ни одному ни білшъ, ни мénшъ; колы-жъ гараждъ неподільшъ, що кому нестáне, або кому білшъ, а іншому мénшъ буде, то тутъ тобі и амінь! Такы тутъ тебе и розірвemo на манисишки кусочки. Отъ-що!»

«Та що се за напасть така?» гукнувъ вже на ныхъ Нечыпиръ, якъ разглядівъ, що тутъ, до чого прыйдетца, можна й драла даты. «Якъ такы можно такымъ манесенъкимъ кусочкомъ варéныка, та усо вáшу громаду обдилыты? Сé-

бачу тілки вáши вýгадки, пењя москівська, щобъ мене за напасты! Ходимъ - лышень до ратуши, та збудимо пýсаря, та хочъ и вінъ зо мною учóра цùпко п'яный бувъ, та вже мабуть и проспавъ, такъ вінъ намъ на щетахъ розшытъ, що неможно такымъ кусочкомъ усіхъ вась обдилыты».

— Алé! намъ нí-чого до пýсаря, зашыпila уся громада. Вінъ уже намъ не суть начálныкъ; мы тутъ старши!

«Колы-жъ вý тутъ старши, такъ цúръ же вамъ!» крикнувъ на ныхъ Нечыпиръ; та якъ позасучуе рукава, якъ зтульть кулакы, якъ кынетца у ку́чу, щобъ пробитись межъ нымы, та удраты до-дому.... такъ що-жъ! Бачытца й бье, ще й дуже бье: когд по пыщи бëха, когд у груды тасуе, и ногамы товчё.... такъ, сердека, тілки соби кулакы позбывавъ и трохъ нигъ своихъ объ їхъ ногы непорозломлювавъ, а ихъничого и недошкульвъ, бо звісно кистка! що кистьци зробиши? Такыничогисинъко! тілки пùще ихъ розсéрдывъ.... бо якъ кынулись усі на него, якъ заревуть: «Такъ утикатъ? Ось мы тоби дамо! Дилы-жъ, сякай-такай сыну! а не тоб, ось мы тутъ тебë розірвemo на шматочки».

Прийшлось Нечыпорови зовсімъ пропадаты! Вже невыдумае, що ёму и діяты, та зъ переляку ставъ просытись: «Пустите, батечки-голубчики, пустите! Ой недавйтъ же мене вा�стмы холодными кисткамы.... О, та й змérз же я, але таکъ и трушусь. Будьте ласкави: вýнеситъ мені шапку, забувъ у цéркви; уха таکъ помéрзлы, що не тó що!»

— Якà тоби шапка? видозвалъсь до него впъять мертві. «Роби своє діло; бачъ, вже нерáно!»

«Те-те-те-тé! тепérь догадавсь!» шепнувъ соби Нечыпиръ, та й глянувъ на зори, ажъ візъ уже докочуетца геть-геть; розглادивши усы, та й каже имъ: «Бачу тепérь, людъ, добра, що зъ вáмы нíчого робити; я булò хотівъ пожартовать, ажъ бачу, вы сёго нелюбите. Колы дилыты, таکъ дилыты. А кажіть: хто надъ вáмы тутъ є отáманъ, чы якай старший?»

— Немà никого старшого, мы тутъ усі рівни; мынульось панство! загулъ мертві.

«Такъ хто жъ зна, скілки є тутъ вась щотомъ?» пытавъ Нечыпиръ.

— Дилы безъ щоту. Тогді побачемо, якъ кому нестáне.

«Цуръ дурня, та масла грудка!» гукнувъ вже на ныхъ Нечыпиръ, усё поглядаючи на зори: «якъ васъ кать розбере: іншыи, може, по два доли хвататеметь на мою голову. Безъ щоту нехочу: личитъ, тогді й дильтиму». Та видвернувся видъ ныхъ, уязвсь у боки, якъ комисаръ, та й ходить межъ нымы и невважа, якъ и той, громады.

— Та доки сёгд буде? загулъ впять мертці: «небуде тоби щоту, личы самъ».

«Лыха матери вамъ!» кадэ Нечыпиръ: «Личы; колы-жъ я ликивъ незнаню. Двадцатеро-десятеро наличу, а дали й тпрру! Ну, такъ поклычте-жъ зъ ратуши пысаря, такъ той власъ переличыть». Та усмихнувшись и кадэ ныщечкомъ: «нагайкою, якъ у степу косаривъ».

— Э! та ты бо ще й торгуесся? запытила громада: «дилы мерщій, а то мы тебѣ подилемо!»

«А щобъ вы въздыхалы!» розсердывшись наляявъ ихъ Нечыпиръ: «якъ же власъ тутъ у громади усихъ мені подилыты? Сидайте-лышенъ усі по купамъ: старі до старыхъ, молоді до молодыхъ; диды особе, и бабы особе; тожъ и парубки, и дивчаты....

— А парубкамъ зъ дивчатамы сидаты? пытавъ одынъ парубокъ, выскакывши зубы.

«Ось я вамъ дамъ до дивчатъ! Алё й тутъ у власъ жыханья на думци. Геть!» прыкрыкнувъ на парубоство грызно: «Сидай окро ме, и дивчата окро ме».

— О, бодай тебѣ разсудило! запытили усі дивчаты.

Ажъ тилки забряжчалы кисткы, якъ почалы мертці усаживаться; та усё купа побыля купы. Старі диды й бабы ще такы звычайнішъ булы, ти на-ризно посидалы; а що молодыци, дивчаты, та такы й чоловікы, які ще недуже старі булы, а що набилшъ парубоство, такъ вже такъ помежъ собю помишалысь, що й розибрать ихъ неможно було. Та пиднялы промежъ себѣ іграшки, та сміхотніо, ради що до купкы зибралысь, та выгадуванья, ныначе колысь имъ було на вечерніцяхъ; та такъ, що скілки старі, та й самъ отець-Мыкыта, ихъ ни зупинялы, такъничого и незробыть; а нашъ Нечыпиръ имъ и неборонить: «Нехай, нехай!» дума соби, та ще й радъ, що воны гудуть, якъ тій бджолы.

Тилки що ті усаживались, ажъ та дитвора, що бигала кругъ церкви, сюды-жъ прысыпала и сікаютца до Нечыпира, и знай своё товчутъ: «Насъ маты породыла, нехрещеныхъ зхороныла, пидъ порогомъ положыла.... давай и намъ, дядьку, вареноика; а якъ недасы, залыскочемо у смерть....»

«А зась, цыганчата!» крикнувъ на ныхъ Нечыпиръ, та ажъ тупнувъ ногбо. «Чиць видсиля! вы не сёгд прыходу. Пожалуй, е власъ багацько такихъ, що й по пидъ плотамы покыданы, и у глечыкахъ потоплены; та якъ мені усихъ обдилыты, такъ сё въ мёне, нетилки вареноика, та й волосья нестане....»

— Зовсімъ! обдилай мерщій! заклекотила мертцівська громада, посидавши и утихомирывшись.

«Добре, колы зовсімъ!» видозвавсь до ныхъ и Нечыпиръ, ще такы поглядывши на зори: «вы зовсімъ, отъ и я скоро зовсімъ». Отъ и ставъ по-пидъ ногамы на снигу съката, та и знайшовъ скіпичку; выковыравъ нею тогд пив-вареноика, показуе имъ и кадэ: «Нате-жъ, люде добри! та знайте мою добристъ. Глядите-жъ, якже неспишаць, що-бъ котрый ще неподавивъсѧ; то ще мені бида буде: прыйде судъ зъ лікаремъ власъ свидетельствоваты, та ще скажуть, що я власъ отруивъ, та прыкунуть пеню, що й копою невидбужешъ. Нате-жъ!» Та й ставъ рошыпуваты вареноикъ и кадэ: «отцё одному, отцё другому, отцё третому....» Кукурику! заспивавъ пивень.... Шарастъ! розсыпалысь наши мертвей и кисткы забряжчалы, неначе хто мишокъ пъятаківъ высыпавъ!!!!....

Дывитца Нечыпиръ: нема ни отця Мыкыты, ни пана дяка, ни старыхъ, ни молодыхъ, ни дивчатъ, ни парубківъ.... зосталысь самі гробы на кладвищи, якъ и учора булы.

«Цуръ палітча!» закрычавъ Нечыпиръ, сёе баучуы. Сё-жъ винъ знарошне ихъ до третихъ пивнивъ и мањи винъ, бо чувъ видъ старыхъ людэй, що тилки самі чорткы видъ пёршого пивня зчезають; а що видьмы, та мертвей, упрыгі, вовкулакы и усяка нечысть шляютца до друтыхъ, а інши и до третихъ пивнивъ. Отъ винъ тилки ихъ и дожыдаў.

«Фить, фить!» подывившись по усімъ усюдамъ, чы не зоставсь котрый на сімъ світи, Нечыпиръ посвиставъ, та й кадэ: «А що? найились вареноиковъ? нездывуйте. Мусылы мене запастыть, теперь на ще-серце спочывайте; та вже більшъ

мене незаманыте.... що-же мені теперъ робыты? Питы до-дому, жінка неповірить, що ій буду розказовати, та ще й попибъе, думаочы, що може я де по шынкамъ ходывъ. До церкви, пікі жыві попы задзвоняты, ще нешвидко; ляжу тутъ спати, та й спатему; задзвоняты, я тутъ и е». Отъ соби прылігъ на горбыку, якъ-разъ была хвіртки, куды народа у цвінтарь ійде, згорнувшись, та й захрішь соби гарненъко.

Спавъ-спавъ, ажъ-ось чуе, що ёго сіпають и таскають то сюды, то туды. Отъ ёму и здаєтца, що сё ёго мертци рвуть на шматки, та зъ просоння давай яко мога кричать: «кукурику» та «кукурику!» щобъ мертци зчезли видъ нёго, та порозыпались, думаочы, що то півенъ кричать. Дали чуе, що кругъ нёго люде возютца та регочутца, и хочъ ёго й дёргають, та нервуть на шматки, а ще й говорють: «Нечышпоре!... Устань... устань!» отъ винъ очима—лупъ! ажъ—зиркъ! передъ нымъ піпъ..... та вже не отець Мыкыта, а отець Павло, жывій піпъ, и дякъ, панъ Степанъ, и усі люде, скілки ихъ тутъ нібачать, усё жывій люде, и сусиды, и прыятели ёго; а тутъ и пысарь зъ ратуши, зъ котримъ винъ учора добрае заговлявъ.

Уставъ нашъ сердека и бчи продыра, и чухаетца, и незна, що ёму казаты, що ёго и піпъ и уся громада лаютъ, и пьяншею узывають и що цилу нічъ шлявся, та такъ, де прыпало, тамъ и валяется.

«Але, пьянця!» дали надумавшись каэ имъ Нечыширь: «тутъ не пьянця, а бсы мені якіе прыведеные булò. Ось слухайте-лышенъ, и вы, панётче, и вы, люде добри». Отъ и почавъ имъ усё розказовати: якъ бувъ учора пьяній, якъ до дому прыйшовъ, якъ заснувъ и якъ пішовъ до вутрени, и що тутъ зъ нымъ булò, и якъ мертци хотилы ёго розирвати за вареноикъ, и якъ півенъ заспивавъ, и якъ вони пропалы, и якъ винъ тутъ заснувъ....

«Та неслухайте ёго, пьянці!» загомонівъ на нёго пан-отець, баачачы, що увесь народа около нёго обступиў и порозивлявши роты слухаютъ ёго; та ище каэ: «неслухайте, се винъ перепывсь, та зъ-пьяну хымеры погнавъ».

— Та які тутъ, панётче-честнече, хымеры; ѹменно такъ булò, якъ я кажу. Ось видимките-лышенъ церкви, то й знайдете тамъ мою шапку. Вона тамъ; мертвей недалы мені ѹї и узяты; я-же кажу, що вона тамъ. Я нелазивъ-пакъ у вик-

но, щобъ ѹї знароши тамъ положыты. Та й лучче раздывітесь по церкви, чы нема якіи шкоды....»

Отъ и видимкнұлы церкву, вішлі; ажъ справды, де казавъ Нечыширь, що положивъ шапку, тамъ вона и е; а по церкви усё булò справно и неможно булò прымитыти, щобъ мертвей у ночі тутъ булы.

Що-то дывовалыся усі люде про те, що розказувавъ Нечыширь! А найбільш отъ-ся шапка, хочъ кому, такъ на вдовыіжу булà: якъ-пакъ такъ вон-а-бъ зайшла у церкву, якъ бы не вінь ѹї занісь? а якъ-бы вінь ѹї занісь, якъ-бы церква невидчынена булà? а хто-же ѹї у ночі видчынівъ и хто дзвонівъ? Отъ и стало-буль, що сё мертвей такъ поралысь. Такъ и старі люде говорють, що булò колысь, у якимсь-то селі, якомусь-то чоловікови таке-же прыведеные, що думавъ на вутреню прыйти, ажъ прыйшовъ.... мертвей служать соби по-своему, та у пість спраляютъ велыкденъ. Та вон-а-же такъ и е: у настъ пість, а въ ныхъ велыкденъ. Та одже и Нечышпорови казалы, що, кажуть, колы-же имъ ёго и спраляты, якъ не тогді, якъ церква и дзвоны гуляютъ, а люде писля запущання смертлено пьяні. «Такъ, такъ и е, такъ и е!» за-кинчала ув-одынъ голось уся громада.

Отъ якъ такъ промежъ собою люде толковалыся, а вже не хто, якъ старі бабы, та такы й молодыци, ажъ-ось и оби-звавъсъ одынъ чоловікъ и каэ: «Та Нечыширь учора увесденычкы пьяній ходывъ безъ шапки; и я ёго пытавъ, дё винъ пропытавъ шапку, такъ каэ, ищё якъ бувъ ранкомъ у служби, такъ у церкви забувъ, спишачы зъ прыятелемъ до пана дяка на розгришеные».

— Та и я баачывъ, казавъ ще одынъ чоловікъ, якъ вінь ѹї учора у служби клавъ и якъ пішовъ безъ шапки, и сміявъсъ зъ нёго. Сё ёму пьяному прыснілася така нисенітныця....

«А, сё ёму прыснілося.... Се винъ зъ-пьяну хымеры погнавъ!....» загулá впять громада, що якъ який чоловікъ скаже слово, то вона нерозумячуочы, що, и для чого, зарасть и кричать «такъ-такы, такъ, такъ!» и у всякимъ дили такъ.

«Эгэ! мабуть, що хымеры! мабуть, що прыснілося! Ни, сёму такы прауда». Такъ казала мені стара Кудайка, розказуючи сюю побистъ, та й божылася, що «сёму», каэ, «именно прауда булà. А мені, каэ, розказувала про се покійна кова-

лыха Оксана, а вона чула видъ Явдохы, дядыны староди Поташыхы, що була описля за Денисомъ Буцемъ. Такъ тутъ, кэз, нигде дыйсь: прауда, та и прауда, що бул прышоў Нечыпиръ на Мертвецький велык-день».

Отъ такъ-то! отъ до чого ся горилочка доводыть, що ёму таке прыведёные бул, що крытъ Боже и усякого хрыстыянина. Цуръ-же ѹй, тий горилци. Пыты ѹй можно, та ненапыватысь; чарку, друту у кунпаныи, а не такъ вже, якъ Нечыпиръ, що и худобу попрошывавъ, и звився ни-на-що, та ще и душі трохъ бул незанапастывъ. Эй, бережитеся, хлопци! неудавайтесь у тее пьянство!

Кинéць.

ДОБРЕ РОБЫ, ДОБРЕ И БУДЕ.

ПОВІСТЬ

Грыцька Основ'яненка.

Посвящается

Тимофею Романовичу Подольскому.

ХАРЬКОВЪ.
Типографія Каплана и Бирюкова, Рыбная, № 30.

1887.

ДОБРЕ РОБЫ, ДОБРЕ И БУДЕ.*)

Нихтò незабúде голòдного гóду, що Богъ послáвъ намъ за грихы наши. И якъ забуты биду таку, що й диды наши нетерпилы, та недай Боже и унукамъ, та и усёму рóду, и чуты про таку лыху годыну! А розсúдимо ще й такъ: за грихы наши постыгла нась кара Божа? Эгé! Такъ и тутъ-же бáчымо, що нашъ Отéць, Царь Небесный, не до кинця прогнивлѧетца на нась, а усе ждe, щобъ мы зхаменулися, покáлься и вернùлися до закону Ёго святого и робылы Ёго вóлю. Яку? Може дуже важку? може труднu? Може повелива самотужки горы зъ мисъца на мисъце перетягаты? Може велить жмёнямы море вylываты? Незнáю! Тилки и е Ёго повеліные: люби Ёго, якъ Создателя свога, що видъ Него усé маешъ: и свитъ, и хлібъ, и худобу, и симъю, и усé, усé, и що добристы и мылосéрдью Ёго и мýры нема; та люби усякого человека, якъ щирого свога брата и сына Божого, бо Винъ, Господь нашъ, повеливъ Себé у молитви зваты Отцемъ, якъ що-дня чytаете: «Отче нашъ, иже еси на небесы». Такъ мы вже усí Ему таки любъязнї, якъ диты бáтькови; а затымъ-то трéба, щобъ и мы любылы одынъ-одного, якъ брата, у нужди помагалы, одынъ видъ одного биду видвóдилы и колы до чого прыходытца, одынъ за одного страждалы и биду терпилы. Отъ тогдi-то мы Бóгу угодымо и цárство видъ Него полу́чымо. Такъ чы не для тóго-лышень, биды Винъ намъ посыла, щобъ на дíли вчýлься добро робыты? Пожалуй: на словахъ мы усí бóйки, усé робымо гарáздъ; «я сякýй,» каже ииный, «я такýй, я мылостýвый, я старцямъ подаю, я бидныхъ обдilяю....» Прыйди-жъ до него у нужди, проси голод-

* На первомъ изданіи помѣтка цензора: Москва, Октября 4, 1833 г.

ный сухаря, неимущий свытыни—ей! и сухаря недасть и за руку выведе зъ хаты, колы ще и у потыльцу нестукне. Отъ тымъ-то бида вчить пизнаваты людэй и видъ доброго добро переньматы. Черезъ биду знаемо, якій хто ё, и по ёго дилови такъ ёго и шануемо. Чы бачывъ что зъ роду, щобъ на добрій яблони та родылы *репъяхы?* Такъ и тутъ: щобъ колы чоловікъ що добра робыть, такъ щобъ обѣ нимъ недобра слава ішпля? Спёршу-бъ-то й такъ: першъ запытотять, мовъ гадюкы, дали загудутъ, мовъ злыги шерпени, а тамъ загакаютъ, мовъ собакы, и кынутца, щобъ зовсімъ чоловіка зъїйтися.... такъ-же Господь мылосердныи недоведе до того, недоведе, обороныть и передъ усімы явить такоого, що небояться пересудивъ, недивився ни на кого, робивъ добро для свога брата, бо любивъ и слухавъ закону Отця нашого Небесного! Тогда такому и станетца: добра робы, добра и буде! и хочь и не на сімъ свити—бо що тутъ є вищнѣ?—такъ вже певно тамъ, тамъ у Царстви Святимъ, де буде такъ гараждъ, такъ хороше, що й святій невмілы розказаты, а тілки написалы намъ: що ни очко небачило, ни ухо нечulo, и здумати такъ неможно, якъ хороше и гарно буде тымъ, що любили Бога мылосердного, сподіяли. Ёгдъ святій законъ, поблячи кужного чоловіка, и помогали біднимъ у нужді.

А послухаймо, якъ у лыху годину справлявся Тыхонъ Брусь и що винъ робивъ, и що заробивъ тутъ. Може дуже тяжко та важко ёму булò, що може іншій и не зстерпить? Або що-небудь робивъ таке трудне, що другий и незуміє? Послухаймо.

Порозставали сниги, зійшла побидь, позбигала скризь воду, а ще земля зовсімъ-же-то и невидима зраза. Люде, хто знавъ, мовчать та прымичають; інши кажуть: «байдуже! земля видъ сонця разомъ видима зразе, тогдъ підуть дощі и усе гараждъ буде»; а Тыхонъ Брусь послуха, що люде кажуть, кивнє головою, та видійде и скаже: «незнайо, якъ буде; а буде такъ, якъ Господь мылосердныи пошле».

Тыхонъ Брусь бувъ старъ чоловікъ, розумний на усі тесело, де живъ, та розумъ мавъ про себе, недуже зъ нимъ вихвачовався. Треба пылно булò ёго просыти, щобъ давъ яку пораду; колы-же що булò скаже, то вже вонд такъ и є, и такъ и буде. Колы бачить, що у іншого батька сыни, чы під-

нялýся на ноги, чы ні, а мершій женыться; поженившися, чы огляділýся, чы ні, а вже мершій видъ батька зъ дворя, на своє господарство, то Брусь и каже: «Небуде, диты, зъ такихъ хазянівъ добра; переведуться ни на се, ни на те; однимъ воломъ небагато вробышь; и цилыну хыба брють парою? ну, ну! Такъ и у господарства: чымъ білшъ руکъ, то и швидче діло поспіше; а одними руками небагато вробышь». То гляди, такъ якъ-разъ и є: бувъ у ісвого хазяина свій плугъ, а тò вже у супруги ідє, а дали, дали, вже й пішний; була своя хата, а тò вже пішовъ у соєди и звівся ни-на-шо.

Колы булò Тыхонъ дівичтя, що зъ якій симій жінка—якъ на вдівирі, та на вдівирі, знай зъ жиночками та зъ проходящими щебече, а дочки, покидали неполоти огороды и немаєзани хаты, та бігають то на вулицю, то на вечерници, то винь маєні рукю, та й скаже: «позаростають-же и вони недобраю славою, пообсыпається и усе ихъ господарство, якъ и шпаруни около хаты». Гляди, такъ якъ-разъ и є: и худоба, и добра слава—усе пішло за вітромъ.

Колы булò побачить, що чоловікъ безъ посудини ідє у шинокъ (бо се вже звісно, що не дома, зъ кунпанею та зъ добрыми людьми, а у шинку самъ собі пітеме), то Тыхонъ и скаже: «Туды ледачому и дорога! Ось побачите, що от-се самъ ходить, а дали и усю худобу переносить». То такъ и буде: розіп'єтца, попропиваєтца, по-підъ плотами валиться, а жінка зъ диточками пишлі по-підъ віконнью мыркати.

Отъ такій-то бувъ Тыхонъ Брусь. И теперички винъ усе сумує, усе сидить та дума; то піде оглядати свій хлібець на току и у комори по закрамахъ та по дижкахъ. Обглядитъ у себе, піде и по вулиці, розгляда на токи, де є заможненки люде, та ідучи до-дому, усе щось по пальцямъ лічить.

Ажъ бось: зараннѣ стало сонечко прыпікати, неначе о правій середі, а ще тілки середохрестя. Яка була мэрзла земля, заразъ уся порозставала, та усé-жъ-то—у ранци туманцемъ, у день сонечкомъ, а у вечери морозцемъ—повытіговало зъ нені усю сырість, усю влагу; отъ, висохла заразъ земля, що ажъ пиль ідє.

Вербӯ побралы, святкы видгулалы.... а дошыку нихтөй крапелынкы небачывь. Не що робыты! не зклавшы-жъ руки сидиты?... Жинкы покопалы вогороды, пообсивалысь люде ярыною.... а дощу нема.

Тилки и чуты промежь людёй, якъ зайдутца або до ратуши, або до шынку беседовать: «Недаё намъ Богъ дощу! Противылы Господа мылосёрдного!... Се лыхо намъ буде!...» Що у Бога служба, то пан-отець и звелить усимв на вкóлишки прышты, чытад молытвы, а сামъ ажъ плаче..... Де булы колодязи, и на ставку, усюды воду посвятылы.... Вже и права середа, а дощу нема, та и нема!

Оповистивъ батюшка, щобъ отъ у недилю, та щобъ усий, скилки е у сели людёй, щобъ и старе и мале, щобъ усий зибралыся до церкви. «Видправивши», каже, «Божу службу, пидемо, скилки насть е, у поле; старого и немощного ведить, малу дытыну несить, а щобъ усий ишлы; пидемо скризь пополю, будемо воду святыты, будемо ланы окропляты, будемо молытвыся, щобъ насть помыловавъ Отець напть мылосёрдный, Господь праведный!»

Такъ и зробылы. Що-жъ-то зибралося нарому, такъ Господы Твой воля! Вже спрэвды, что никоого по хатамъ незосталося. Дитвора, кото́ре бижыть, кото́ро на рукахъ несуть; престарыхъ и болящихъ пид-руки ведуть..... усий, усий пишлы зб-хресты у поле. А у поли-жъ що?... Господы мылостыый! Ажъ сүмно.... Рильли, куды ни глянь, усюды чорніютъ. Озыме у восеня черезъ засуху незходило, колы-жъ якъ и зишлó, такъ що на ныви можно переличыты, такъ и те покарявило и пидъ ногамы хрустить. Выдно, вже дуже выдно булд, що колы непомылуе Господь мылосёрдный, то небуде зъ нёго путьтъ. А яровыны и непытай!....

Видсвятылы воду, помолебствовалы.... и що-то: увесь народъ прышавъ на-вкóлишки.... Батюшка за слизмы и молытву черезъ вельку сылу може чытаты.... Хто прыпаде до земли, та ажъ хлыпа.... а мали дыты, звисно, ти щеничого незнаютъ, дывлячысь на старыхъ, давай себы плакаты ажъ у голосъ....

Пооброплювавши скризь пополю, вернулись до-дому, ажъ ось сталь хмарки збиратыся.... усё билшъ, густишъ.... дали и чорни хмары появылыся, такъ зовсимв якъ на дошъ и на грымъ.... Народъ зрадовався, усякъ кáже: «Отъ, Богъ

мылосёрдный змыгуетца надъ на́мы, пòшлеть дошыкъ, то и непропадемо». Отъ хмары усё находуть, усё находуть.... ажъ тутъ знобъ пиднявся бурей видъ сходъ сонца, самый сухий витеръ, що николы не наве дошу и який и зберётца, то винъ ёгъ рожене. Сёй-то витеръ віявъ и въ осеня, віе и зъ самои весны, и теперъ якъ дмухнувъ, такъ дё и хмары поди-вались, и впять въяснилося и сонечко стало жарыты передъ Ушестямъ, якъ посередъ лита, объ Прокипы.

Тыхонъ-же ще за-здалегидь те и дило, що зъ своймы сынамы молотить хлебъ, який бувъ у нёго на току, а винъ бувъ себи кріпко заможненький. Дали якъ далшъ, далшъ выдымо, що зовсимв бида, винъ, якъ зибралася громада радытесь, що мають робыты, якъ недай Богъ, що и овси хліба небуде, такъ винъ тутъ и обизавась: «А що, пане голова и вы, панде громада! Незнаю, якъ вы, а я-бъ-то себи таќъ думавъ: отъ-той хлебъ, що зъ гамазивъ добри люде розибралы, чы нетреба-бъ ёгъ поповниты?»

— От-се таќъ! загула громада: колы чоловикови бида, таќъ тутъ зъ нёго останьню шкúру деры! Хочъ и е у кого хлебця, таќъ и останьний виддаваты? Отъ-таќъ ты выгадай! Чымъ виддаваты хлебъ у гамазию, таќъ винъ и себи прыгодытца.

«Послухайте-лишень, люде добри!» казавъ Брусь: «я не довжонъ у гамазиюничого, и за себе и за свойхъ хлопцивъ видсыпаю за-здалегидь; а, прымёромъ кáжучы, якъ-бы зъ мёне слідовало добрачи четверть брошна, то вже звисно, що тюю четвертью я недовго пропытаюся, а якъ ії знесу и усякъ знесе, що довжонъ, таќъ отъ и зберётца ёгъ чымало и добрымъ людямъ ёгъ на довго потягне, абы-бъ по порядку обдиятъ....»

— Та неможно сёму статыся, сталь що на-дужчъ гомониты таки, що билшъ опротчыхъ вінни булы у гамазию брошна: виддамъ свое, та пиду до зборщикивъ кланятысь, та изъ-за свого добра прохаты; та ще чы дадуть, чы ні, хто ёгъ зна? и усё прёче клекотила громада и заговорылы усий,ничого и нерозберешъ.

Чуючи сёе, старий Брусь махнувъ рукою, видійшовъ себи видъ ныхъ, сивъ на прысы быя волоснога правленыя, похылывъ голову и усё щось по писку палычкою копырса.

Радылись люде, радылись довгено́ко усё объ однімъ: що имъ у таکій биди робыты? Радуются и ума незберуть. Безъ хліба жыты неможно, а хліба нема; жывымъ у яму лягаты нехочетца, а непрыдумаютъничого, що робыты, щобъ пропытатысь. Дали—ничого робыты!—впять до Тыхона: «Ну-бо, дядьку!» кажутъ ёму: «скажы-бо, що намъ робыты? Чымъ биду видвесты?»

— Що я знаю? каже винъ: молитесь Богу! колы нашъ Отѣць небесный незмылосердитца надъ на́мы, то що мы можемо зробыты? Безъ Егѡ святоти боли и маненъка комашка ни народаются, ни вмрѣ, а ще пуще чоловикъ, що, якъ чытають у церкви Боже слово: «и вбось твой непаде безъ Егѡ величия». Такъ що тутъ и робыты бїлшъ, якъ тилки молытысь.

«И молытыся, и молымося, якъ самъ здоровъ, Степановычу, знаешь; такъ Господь на насть прогнивався и непосыла намъ мылости Свои».

— Тымъ-то й горе, що й самъ мылосердныи Господь, що мылосердно Егѡ и миры нема, та й той незмыловався надъ на́мы, або дитицьмы слизмы. Аджѣ-жъ чулы, якъ пан-отѣць батюшка намъ розказовавъ, якъ у старовину Господь прогнивався на людѣй у однімъ городи, що видступылъся видъ Создателя, Царя свога, та почалы пьянствоваты, безділнъчаты, красты, промежъ сѣбе убийство и усякъ сквернин дила робыты, и объявишъ имъ, що на усихъ васъ, каже, пошли вогонь зъ неба и попало усихъ; колы-жъ обритетца межъ вами хочъ одна праведная душа, такъ черезъ тако го тилки усихъ васъ помылую. Якъ-же незнайшося промежъ ныхъ ни одного праведного, то воны усі и погиблы на-вікы вишні. Такъ и въ насть теперички: нема въ насть ни однои праведнои душі, чью-бъ молитву Богъ послухавъ и насть помыловавъ. За грихи наши насть Господь и наказуе. Чы добре-жъ мы передъ Нымъ жывемо? Чы ходимо-жъ у празныкы до церкви? Швидче куды до беседы, або и у шынокъ, а не у домъ божий. Колы-жъ и прыйдемо, то чы молымося-жъ мы, якъ трѣба христыянамъ? Рукю махаемъ, а думкою скрізь літаемъ. Чы помогаемо кому у нуждї? Швидче послідно сорочку зъ чоловика, та хочъ-бы и зъ прыятеля, здеремо, а свога и клаптика невпустымо. Аджѣ-жъ за грихи наши пославъ булъ Богъ халеру, такъ тогдї трошки и зхаменулись. Якъ-же мы-

нулася бидя, такъ и некажуть, що то булà бидя видъ Бога за грихи наши и що винъ насть помыловавъ тилки по мылосердью Своему, а незнать що выгадаютъ: буцимъ-то туркы колодязи потруйлы, буцимъ-то нимци ликаривъ пидкупылы, щобъ увесь народа выморылы. За грихи и теперъ тэрпимо; плачмо-жъ та й кажимо: умылосердясь, Господы, и помылуй насть гришныхъ!

«Такъ от-сё такъ, руки позкладавши, та ямы покопавши, такъ и дожыдаты голодной смерти?» казала громада.

— Ну, пандве громада! каже Тыхонъ: по мої думци нетакъ. Чуете, що у церкви чытають: «непожалкуйничого для свого брата»; а братъ нашъ усякъ чоловикъ, хочъ зъ нашого села, хочъ зъ другого, хочъ зъ города, хочъ нимець, хочъ турокъ,—усе чоловикъ, усе Боже созданые. А що найпрыятнішъ Богу, колы за кого нетилки що худобы ришыпша, та й душу положышъ. Отъ теперъ прыйшла така година, чымъ можемо умылосердты Господа, Отдя нашого, за наши грихи и видвесты биду видъ сеbe и видъ усихъ. Отъ-що зробимъ: скилки у кого є хліба, знесимъ увесь до зерна и до пыльночки у купу; приставимо старыківъ, щобъ воны ёгѡ сохранялы и кожнои недили, або мисяця, щобъ давалы на кожну симъ, по чимъ тамъ прыйдетца на душу, тилки щобъ пропытатысь, а не залышнъ. Якъ я дывлюся, такъ въ насть дѣвъ-кого, слава Тоби, Господы! скилки хліба буде, що зибрашви до купы, та зъ порядкомъ, можно буде пропытатыся до новобого. Кому треба на насіння, щобъ у восені посіяты, попросимо, щобъ зъ гамазіи видпустылы, та й то тилки биднішымъ, а багатенький и на стороні соби добуде. А вы, пане голова! поперешите, у кого скилки хліба бзыметца, а якъ уродить Богъ новобого, тогдї рощытаете, по скилки прыйдетца зъ душі, то зберемо у гуртъ, и видамо жодному. Послухайте мене, зробимо такъ: отъ я попередъ усихъ виддаю усе, що є у закрамахъ и що тилки знайдетца въ мене; усе знесу, тилки пособить, кому видаты.

«Потураты ёму», заклекотилы який заможни: «щобъ-то своє виддаты на-вішо и про-віцо, а дали й ходы за своймъ добромъ. Сказано: виддай рукамы, та невыходышъ и ногамы.... Нетреба сёго.... самы себѣ пропытаемо....»

— Алё! пропытаемо! впять такы каже Тыхонъ. Дякуйте Богу мылосердному, у кого є чымъ пропытатыся; та у таку

годын зглѧнтеся и на неймѹщыхъ: видкылъ воны ծъзмуть? чымъ пропытаютъ манюсиньыхъ диточокъ, та старыхъ и немошныхъ родытеливъ?.... Эй, люде добра! незабувайте, що вы є православни хрыстыяне! Думайте, якъ лучче. Будьте мылосердни, щобъ и Господь бувъ до насъ мылосердный.

«Небуде сёгд.... Теперь усякому до сёбе....» загула громада и стала розходыться. А Тыхонъ зоставъ тамъ-таки на прысьши, похыльвъ голову, тяжко здыха и усё палычко колупа землю.

Отъ трошки зъ гдомъ, вернулись до Бруса дѣ-хто и посидалы край ёго. Отъ одынъ зъ ныхъ и каже: «А що, Степановычу! якъ мы розпыталысь промежъ сёбе, такъ ѿть-що зробимъ: отъ насъ тутечка симъ хаяинивъ; зложимося скілки у кого є гропей, щобъ можно булò купыты чётвертивъ—на малу миру—сотъ зо-тры зъ залышкомъ. Давай намъ порадокъ: купымо и позыщаемо, а якъ нужда людямъ прыйде, отъ мы й станемо продаваты, глядячи на цынку, якъ по-сторонамъ буде, та накынено злыжку по копи, чы й по рублю, то ей! разберуть до-чыста. Бо лыхо усякому прыпаде,—непожалкуе рубля, щобъ тилки нейиздты далеко. А мы, якъ выручимо свою исту, та й мотнемось, купымо у Рассеи подешевшъ, та впять зъ барышемъ будемо продаваты. От-такечки копійчику добру заробымо».

Тыхонъ ажъ зкочывъ зъ мисця и ставъ хрестыться; каже: «Господы мылостивый! недоведы мене до смертлного гріха, щобъ я кроль хрыстыянську ставъ пыты, мовъ воду! Благодарю Бога мылосердного! я не жайдъ и не татарынъ, щобъ мене видъ людскои биды корысть маты. Ни, люде добра! колы хочете законъ божий сполняты, добро братътамъ своймъ робыты, недумаймо объ анахтемськимъ барышеви. У симъ дили Господь подастъ заробитокъ у Царстви Своему; такъ и нетреба думаты, що якъ-бы намъ лучче, а тилки тё, що якъ-бы тому помогты, кому нужда».

— Якъ такъ робыты, то гропи потратымо, а нетилки прыбылы небуде, та й исту утерямо. Якъ соби, Степановычу Тыхоне, хочъ, а мы свое дило будемо робыты, якъ знаемо», сказали си лоде и розійшлись.

Довгено ще сидивъ нашъ Тыхонъ быля ратуши и ѿсь усё думавъ; дали уставъ, тяжко, видъ серца здыхнувъ и пишовъ соби тихю ступю до-дому.

«А ну, стара!» такъ казавъ винъ, прыйшовши до жинки. «Яку тоби и дочкиамъ трёба одежу, саму нанужнишу, тё соби видбери и доглядайте якъ ока, щобъ на-годъ и бильшъ стало, бо небуду вамъ ничего нового зправляты, ажъ поки насы Господь непомылуе; а залышнъ усё подай».

— А тоби на-що? пытала жинка.

«Ал! я то вже знаю, на-що. Видбирај-же швидчъ, та й ке сюды».

— Шо-жъ тамъ видбираты? се-бъ-то и плахты, и юпки, и намиста и мой очишки?

«А то-жъ! усё, до чого теперь дила нема, усё подай мені».

— Та що от-сё ты выгадавъ? А у чимъ-же я, або дивчата, на празыникъ выйдемо у лоде?

«Мынчались наши празыни и гуланыя! Теперь думаймо, якъ пропытатысь, та й людямъ помичь даты.... Та гди дөвго базикаты: колы нехочъ выньматы, такъ ке клочъ видъ скрыни...»

Ще Тыхонъ и недоговоривъ, а вже Стэха, ёгд жинка, и рвонула клочъ видъ пояса и кинула ёму пид-ногы, а сама й выбигла до дочекъ, щобъ имъ пожалиться; бо вже знала на-туру свога старого, що колы що надумавъ, то хочъ споръ, хоч лайся, а вже винъ видъ свого невидстуя. И вже небуде багато говорыты та намагатысь, а мовчки зробе, якъ хотивъ.

Пиднявъ Тыхонъ, некажучи ни слова, клочъ, видомкнувъ скрыню и, усё-таки мовчки, ставъ розбираты. Шо имъ видклада, що особе видбира; а якъ докинчавъ зовсімъ, пиднявъ свое, та ійдучи у кимнату, каже жинци и дочкиамъ: «Позкладайте-жъ любенъко, що вамъ зосталося».

А Стэха зъ дочеками, зибравшись у сини, назвыдъ плачутъ и мовъ—крый Боже—по мертвому голосьть; а Тыхонъ ихъ и невважа. Якъ-же пишовъ винъ у кимнату, вони кинулись глядиты, що винъ имъ зоставивъ.

«Охъ, мой годинонко лыхая та нещасливая! Зъ чимъ же я теперь на-свити зосталася? Позабиравъ и очишки и серпанки..... Чимъ-же я прыкрыю свою головоночку..... Нема и баёвою юпки.... нема....» Такъ прыговорюала Стэха, а дали й заголосыла.

Старша дочка, Наталка, туды-жъ за нею и голосьть и прыговорюе: «Нема могъ намистечка.... Нема й платочка бу-мажного... и синихъ, новисиньыхъ панчишківъ... и сёрги-жъ-то узявъ!....»

Середұлша, Хвеська, тіеи-жъ: «Запасочка-жъ мой колис-часта.... стричечки мои блакытныи.... хусточки вышывани.... черевычки червоненки....»

Мотря, что на-менса, и ще-бъ и мале дивча, та и та туды-жъ за нымы голосьть, что ий нову плахтыну батько уязвъ.....

Ще негараждъ и позкладалы, что зосталося, а вже матери и нема; вже и побигла до сусидт, и до кумицъ, и до атаманыхъ, и до пысаркы, и до паламаркы..... и усимъ, усимъ жалетця, что мужикъ позабираўт у неи и у дочокъ усё, и що винъ буде робыты, вона незнá, а що воны теперычкы зосталыся путье старца, что усю-жъ-то одежу позабираўт, и хресты, и намиста, и рушныкы и усякыи подаркы, что понапрыдбала булò за дочкамы даваты, усё, усё позабираўт и що ий теперь на-свити робыты, сама незнà.... Булò тамъ усёгò; булы тамъ добри помыны нашому Тыхонови.

А винъ мовчкы своё зна. Позкладавъ жиноче и дивоче усё до купы, зибраўт и хлопъячи, яки луччи, и поясы, и шапкы, и юпкы, та и пойхавъ по селамъ, де чувъ и де знавъ багатенькихъ людцивъ, та кому хресты, кому плахту, кому шапку, кому ще прочее, усю-жъ-то позакладавъ, хочъ и не с-такъ за вельку цину, та усё-такъ роздобувъ тыхъ грошеньять чымало.

Невспивъ вернутысь до-дому, вже и бижитъ за нымъ десяцъкий, щобъ ийшдвъ у ратушу до головы. Тилки что побачывъ ёго голова, такъ и напустывъ: «Яеть ты, сякый-такый сину, переводышъ худобу, та збиравеся на-слободу?» Сё-то усё такъ жиночки ёму у вуха налящаля. О! до сёгò торгу воны пышки.

«Та несердитесь бо, пане голова! и нетурбуйтесь такъ», ставъ Брусь ёму казаты тыхенъко, та звычайненько: «нетакъ се булò. Се моё дило: чы продавъ що, чы позакладавъ, не мишайтесь. Я тутъ увесь передъ вами. Колы на-слободу ийтъ, то сámъ непиду, я вже старъ чоловикъ; а ийдуши, прыишлосбы браты и жинку, и диточекъ; а сёгò безъ начальства, та безъ ихъ воли неможно; а бачите, воны бвси нехотятъ. Сё, бачу, воны вамъ и обжаловалыся, та бачите самы, что сёму неможно статься. Такъ колы нема на мёне ніякoi пени, то и пускайте мене, бо мени николы».

— На що-жъ ты худобу продаёшь? пытавъ голова.

«Та ний-бо; непродаавъ щеничого, а тилки позастановлявъ дё-що; трёба булò грошеняять....»

Мыркавъ, мыркавъ коло нёго голова въ пысаремъ, та бачуть, что ний въ чимъ до нёго прысикатысь, такъ и видпустылы.

Невпокой-же напому Брусови и дома: тилки що увиде винъ у хату, то Стёха и пидніме сварку та лайку: «Зачымъ повидбираўт худобу и ий и дитську, зачымъ позастановлявъ, де гроши подивавъ?....» то Тыхонъ мовчить, мовчить, и колы у хати нема ніякого дила, то и пишовъ соби.

Сяде, сердека, де-небудь соби на вульщи, куды шляхъ ийдё, и колы побачить чумака, або таќъ пройизжалиющихъ, то заразъ у розпрось: и розпытуе, зъ якыхъ мисцивъ и якъ тамъ поводытця? Якови хлеба, яка цина на нёго и чогò сподиватыся далшъ?

Ажъ слёзы ёго бзьмуть; бо видкиля-бъ хто ни ийхавъ, такъ усё однó, усё бидá! Небулò дошү зъ сами весны, усё у поли повыгорювало; народъ сумуе и незнá, что робыты; тилки и чуте, что ё хлебъ у Курскай та увъ Орловской губерни, та и то цина на нёго усюды пиднимаетця.

Мынұлыся и Троицки святкы — непосыла Господь мыло-сердный дошү, хочъ и мольтица народъ. Прогнивалы Царя Небесного! Ний-на-шо вже надиятысь! попрападало усё и наполи и по-городамъ. Бидá людямъ, бидá и скотыни! небуде бвси ни хлеба, ни на-зиму огородыны, небуде и паши скотыни!

Заразъ у Петровку, якъ заговилы, на сами Розыгры, тилки що повиньмалы хлебъ въ печи, Тыхонъ и позабираўт ёго увесь до сёбе. Стёха дыбытця, що зъ тогд буде, а сама такъ и лютуе. Полагодылы обидаты; Тыхонъ доставъ хлебъ, покраявъ на шматки и на бэмени порозважовавъ, щобъ кожному досталося на пай по два хвунта. «Нате, дитки, от-сё кожному тутъ и на-обидъ, и на-полудень, и на-вечерю. Ховай самъ своё, бо бильш недамъ». Сказавъ та и соби и жинци стилки-жъ видважывъ, а останыне заховавъ до сёбе.

Стёха заразъ за своё, у голосъ: «Зъ рбду, каже, сёгò небулò, щобъ хлебъ важыты на душу... неначе колодыкамъ, такъ и на-мъ по твой дурний голови прыгипло....»

— Зъ рóду-жъ-бо и биды такои небулó, кàже ѹй Тыхонъ, та усё такъ зъ-тихá, дўмаючи, що чы незопынить винъ ѹй хочь трóхы. «Онъ и стариши менé лóде е, а й самы не-бачылы и видъ батькийвъ нечùлы такои биды. Йижъ, стара! та дякую Бóга и за té. Господь мылосéрдный знà, що дáлшъ бùде!..

«А, щобъ нихтò недижда́въ, щобъ я вàженый хлибъ йила! по-пидъ виконьнямъ пиду, а нехочу твогò хлиба, що ты да-ешъ и трùсысся».

— Нí-бо, Стèхо, непráвда; я нетрущуся, а хóчу, щобъ якъ сёгдня удóволь ё хлибця, такъ щобъ Господь благословы́въ и повсякъ дénь по стíлки-жъ, пòкы бидá прíиде. Поба-чышъ самá описля, що нíчого билшъ робыты. Непарамо́нся, йижъ, та хвалы Бóга....

«Щобъ ты и рídъ твíй недижда́въ, щобъ я йила! Не-хóчу, нехочу и нейистему....» Та зъ сымъ слóвомъ пасть зъ хáты (а такы калытку незабúла ухопыты) та до жинóкъ, та першъ усímъ розказала, якýй-то Тыхонъ ставъ скupýй, що вже и хлибъ вáгомъ дае; а дали туды-жъ зъ жиночкамы давай зкладатыся на гори́лочку; бачъ, трéба гуляты; прázныкъ. Якýй-же-то прázныкъ? Рóзыгры. Отъ тákъ-то бабы повыгáдо-валы! Бачъ, то усё булы прázныкы, то святкы, а якъ вже трéба за дíло прыньяматься, такъ óтъ въ ныхъ и Рóзыгры.... Чогó-то воны невыгадаютъ, абы-бъ гуляты, та гори́лочку смоктаты!....

Якъ-же Стèха побйтла зъ хáты, а Тыхонъ и кáже: «Заховáйте-жъ, диткы, матерынську дóлю, бо прыи́де необидавши, захóче йисты, а я вже билшъ недáмъ». Такъ и ё. Прыйшла у вéчери: хочь и пыла тамъ скíлки гори́лкы, а такы йисты нихтò неда́въ. Нíгде дíться: прынялась и за вàженый хлибъ.

Тыхонъ недúже ѹй потуравъ. У рáнци впъять повидва-жовавъ кóжному и кáже жинци: «Хочъ йижъ, хочь на вéчеръ зховáй». Некореныла-жъ вонà ёгò нитрохы! Куды! на вси за-ставкы. Булó й ёму, булó и усёму рóдови; булó дали й тому, хто й бéзминъ выгáдавъ и хто ёгò продаé.... а такы, нíгде дíться, свiй паёкъ видбирала спрáвно.

Эгé! хочь-же и сама бáчыла, що дóбре выгáдавъ ѹй му-жыкъ: бо хлибъ булó въ ныхъ печутъ трýчи на тýжденъ, а вже за Тыхоновымъ порáдкомъ вже тíлки двíчи и бóрошна меншъ іддé; бо Тыхонъ такъ усё розчита́въ, щобъ якъ рàзъ

на ихъ симью становы́лося и нигдé щобъ ни пылýночки не-дивалося; а усé-такы булá ёму добра молытва, якъ зъ комóры вáгомъ берё мукú, якъ выпеченыи хлибъ ёму виддаe и якъ видъ нёго хвунтамы на дénь получà. А Тыхонъ чуе усé, та й байдужé: дўма объ своимъ.

Хто позычáвъ у нёго грóши, до усихъ кынувся; въ кóго Ѹзъме грýшмы, саму вже исту, а рóсту и непытá и неберé, хочь кто и даé: «нехáй», кàже, «колы-небудь виддасы; тепé-рычкы усякому нуждá». Колы-жъ хто незпоможетца грýшмы, то винъ берё усячыною, по согла́сю: Ѹзъме и одéжу, и вíзъ, и ярмó, нецураетца и важны́щи, абы-бъ що-небудь узяты, бо въ нёго щось булó на думци. Берé, колы до чого чоловíкови прыхóдятца, що нездúжа вызимоваты, берé, кажù, и скотыну, и колы за нéи якà цинá, що дóвгу мéншъ, то ще хазяину и доплатыть. Та тáкечки и зибра́всь: то свойхъ булó вóлькивъ десять парокъ, а тепéрь вже въ нёго двáдцатро пárь; е й возы и уся спрáва. Ёго два сыны, а тó узявъ пъять хлó-цивъ сырить, такыхъ, що до якди порý, а вже имъ прый-шлóся по-пидъ виконю шлятися, а винъ ихъ узявъ и на свою одéжу и на хárчъ, и кáже: «якъ пидростуть, надилю ихъ усячыною и хазяинáмы зроблю, колы-то ще жывъ бùду!»

Люде, дýвлячися на Тыхонове пораньня, смíотца зъ нёго у вíчи. «Щó се ты дўмаешъ?» кáжутъ ёму: «туть дай Бóже самому зъ симью пропытатыся, а винъ ще и дармойдивъ набира; пáппи зовсíмъ на-зimu небúде, а винъ видусиля ско-тыну збиra. О щобъ ёгò зъ ёгò мýдрошамы!» Та ажъ слёзы втыраютъ смíочися, а винъ и байдужé: «Що-жъ, кàже, колы мени здаётца, що такъ трéба робыты!»

Прышлы и жныва. Недоведы Гóсподы до такои жáтвы до кинця вíку усякого православного хрыстыянина, та й са-мыхъ туркivъ, хранцúзивъ, нýмцивъ и такы усякого чоловíка!... То не жныва булы, а гóре и бидá!... Нихтò й недúмавъ сер-пíвъ лагодыты. Выйдутъ на пывку, мужыкъ тою косою махá, — ажъ гéть прíиде.... а жинка за нымъ геть-гéть пид-махá, та на сýлу той сніпъ звýяже, та такый, що й малà дытына до дому донесè; ще-жъ и перевéсла зъ бурьянú. Такъ якъ выкосиуть нýвку, повъяжутъ снопы, поскладаютъ у кóпы... та й нýву полывають и кóпы змóчуютъ гиркýмы слизьмы; бо булó посíяно, прымéромъ кáжучы, шiсть мишечкivъ, а колы

вымолотытца насиныя, то ѹ гарайдъ; бо снопы таки, шо за витромъ полетять, сама солома. Багато ѹ такога булò, шо ѹ косю незачепыши: рвалы люде выбираючи по стеблыни; таќь тутъ вже жды добра!....

Отъ тогдї вже Брѹсъ прынявсь за своё. Полагодывшы, що трёба булò, пишовъ зъ сыпамы и зъ батракамы до церкви, нанявъ молебень, помольвсь Богу и попрохавъ пан-отця до сéбе. Що Богъ давъ пообидалы, позапрягàлы возы, бáтиушка одсвятывъ воду, покропывъ Тыхона, сынивъ, батракивъ и возы, та и рушылы зъ Божою помошью.

Хочъ Тыхонъ и неказа́въ нико́му, куды и за чы́мъ винъ ийде, хочъ ёму дё-хто зно́въ смія́лсь и докла́далы — одынъ скаже: «зибрáвсь нашъ Бру́съ на Донъ за рýбою, замись весны, та посередъ лýта; рищытця и воли́въ и усёго, самъ зъ батижкомъ вéрнетця, бо у сáму голóдну стбóруну пойхавъ»; другы́й скаже: «Тыхонъ бáче, що бида, та покы́нувъ жинку зъ дóчкамы, а сámъ пишовъ на́-слободу»; іншый щé що прыло́жыть, тákъ що зовсíмъ чоловíка осмія́лы; — одна́че булы и таки́, що догадáлыся, щó-то Тыхонъ надумавъ, и куды и за чы́мъ пойхавъ. «Бáчъ, кажуть, що винъ выгáдавъ. От-сé тákъ: тепérь зарóбыть копíку. А кéте, прынъмемося и мы за те-же».

Отъ ти-то ло́де, що шидбыва́лы Ты́хона хлібомъ торго-
ваты, такъ воны́-то се такъ ра́дывалысь. Отъ и зложы́глыся су-
мою, зибра́лыся, пойихалы. Та колы́-бъ-же-то съка́лы, де хлібъ
дешевый, а то у першими мисьци, де трáпывалось, абы швы́д-
че, тамъ и набра́лы, нерозбира́очы цин́ы, та ажъ по пять-
надцать удра́лы и понавозылы до-дому, а тутъ вже и бида
насты́гла! Вже въ кого що булó, пойилы, а ново́го дасть Бигъ!
Нигде дíтысь, трёба куповаты. Отъ воны и установылы цину,
ажъ симнáдцать.... ба́чите, захоти́лы заразъ барышь учы́стыты
и разомъ розбагатиты.....

Такъ тутъ имъ якъ разъ Тыхонъ зъ хурою и насунувъ. Винъ ходыівъ не на Донъ и не у Чорноморью и никуды на слободу, а пишовъ у Рассѣю, прямисинъко у Курскому губернью, де вже винъ добрае чувъ, що Богъ благословиівъ хлібомъ и на все добрымъ урожаємъ и що, хочъ и тамъ цинка пидни маєтца, та ще таки можно вміочы захватыты дешевшъ противъ людэй. Отъ тамъ-то Тыхонъ кыдаўсь сюды-туды, йиздить,

ропшытуе, и напа́всь на доброго чолови́чка, що ёму вступы́въ хліба по дванадцять на усю суму́; а у нёго булò грошеня́ть такы чымáло: тýсячи такъ що мàбуть трý; та ще зъ такымъ уговóромъ, що, «колы потрéбуется тоби щé скйлки хліба, то я, каже, противъ цинí озьму двома нýжче.»

От-сё-жъ-то Тыхонъ, що — на свой наклавъ, а що — на няньвъ до сёбе хурщикивъ, та й приставывъ до-дому. Що — въ сёбе, а що — въ людёй понаньмавъ коморы (тогди усёды бувъ простиrtle), позсыпавъ и борошно, и зёрномъ, що прывізть, та й ставъ прыслушатысь, що и якъ у ныхъ у селі поводытця?

Почувшы, що ти люде, що першъ ёго понавозылы хліба, установылы цину по симнадцять, винъ зибрàвъ дрùгыхъ, та й каже: «Недобре се дíло! ще тìлки почалы люде страджаты, та тутъ зъ ныхъ и тягты? Ни, непрыходытца. Колы ще за-здалегідь та вытятнешъ у чоловіка останьнъ, то ѩб ёму прыйдетца робыты икъ весні, якъ хлібъ ще дорóгшыі буде, а достатку ни въ кóго нестáне? Та й велікый-же грихъ у чоловіка пры нужді посліднъ тягнùты. Поженемòся за барышемъ, а скілки крывій братнёи напъемося! бо усякъ зъ нась, бачачы, якъ жінка, діткы будуть прыставаты, та хліба прохàты, такъ тутъ нетілки усю худобу, а ѹменно кроў свою, душу виддасы, щобъ тілко воны неголодовали. Трèба думаты, якъ лúчче. Въ мène хлібца свогó є тамъ що-небудь; берите, люде дòбri!....»

— А якъ въ тёбе, дядьку, цинá бùде? пыта́лъсь въ нёго.

«Якъ цинá? Якъ се мόжно, щобъ я хлібъ, що мени Господь безъ усёго послàвъ, та стáвъ бы я свому брату пропдаваты? Нí, небудé сёгò. Берítъ на пропытáные изъ могó томашнёго, а купóваный бùдемо сіяты, якъ прыйде порá».

Почувши сёе, поде такъ и шаraphнулы до старого Бруса. «Якъ намъ, дядьку, будешь даваты хліба?

— А отъ якъ: держы свій оклунокъ.... отъ насыпавъ....
отъ и іайды соби; тутъ тоби на місяць, въ тёбе чотыри ду-
ши; гляды-жъ щобъ стало. Прыходь черезъ місяць, впъять
стілки насыплю; а колы нестаяне, то и непрыходь; до міся-
ця недамъ.

«А грóши?....

— Грóши несы до-дóму. Чы продаé хто Бóжий свítъ? такъ и тútъ. Бóгъ послáвъ хлíбъ святýй усímъ людямъ, а не менí одному; зá-шо я бúду зъ тèбе грóши бráты?

Иншый скáже: «Одже, дядьку, ты мени на пять дúшъ давъ, а въ мèне вонò ще малé, четвérтый годóкъ....»

— Говоры, голово, що четвérтый годóкъ! Хýба-жъ во-но нехóче йáсты? Такé зýсть бýлшъ велько. Ты знаешь бидù и бáчыши наше лыхо, такъ ты и йисы по-трóху и перетéрплюешъ рóблячи; а вонó що зна? Зхóпýлося у ранци: «дáй, мáмо хлíба». Чы побýгало тамъ трóхы, знóвъ «дáй, мáмо, хлíба;» та усé хлíба та хлíба, рóть ёго невгавáе; ны-наче якъ та — просты Бóже грихá! — сарана. Пцé-жъ булò у дòбрый гóдъ, запхнёш ёму рóть або огиркóмъ, або гру́шамы, або картóхлямы; тепéрь-же тогòничого немá, а вонó тогò не-зна и немóже ввáжыты, та знай прóсить. Якъ такы на ёго дóлю недáты?.... Берítъ, берítъ!

Багáто булò рóботы нашому Тýхонови! Нарóдъ якъ плавъ плывé; ёго сыны и батракы знай видвáжуютъ, а винъ тýлки роздаé.... та неусímъ же безъ розбóру и даé: ѹншого зá-руку сíпъ! та й кáже: «Трывáй бо, сынку! Алé й ты за хлíбомъ? Ты ще парень молодый и жýнка тéжъ, диточóкъ дáсть-Бигъ; ідите заробляйте, а видъ неимúщого невиднимáйте». А ѹн-шому говорыть: «У тéбе, кóме, и у самóго хлíба — дýкуй Бóгу! такъ за чымъ ты у бýдного дóлю хóчешъ виднáты? Ты й самъ здúжаешь ёму чáсточку подáты». Эгé! та й видучыvъ, кому нетréба, щобъ прыхbдылы до нёго, а роздавávъ тýлки бýднымъ, та въ кóго пры недостáткахъ велька симъя, та бáтько й маты старý, а дитки малéсеньки, та ще колы é хто у симъи недúжый. А що малéхъ дитей прывчývъ, такъ и зъ усёгò селá! Тýлки що дáсть Бигъ ранокъ, то усý до нёго, ажъ лопотáть!

«Дíду! дай хлíбця....» то винъ ихъ зá-руку, та у хáту; а тámъ вже хлибъ напéченый и на шматки покраяный....

А хтó-жъ-то ёго понапика? Чы не Брусыха Стéха? Не-знаю! Такíвська! И самá непрыньмáется и дóчкамъ невелýть; а що вже мужыка свого, такъ вельчá скýлки мóга! Винъ въ нèи и дурный, и божевíлный, и розорытель, и що черезъ нёго вонá зъ дítъмы у старци пíде, що винъ усю худóбу по-роздаé, попроидá.... и усé ёму вышýтувала. А винъ и бай-

дúже! якъ бáчывъ, що жýнка и самá не слуха и дóчкамъ невелýть, такъ винъ знайшóвъ бýдныхъ, роботáщихъ жи-ночóкъ, та й наяvъ ихъ хлíбъ пекты, що въ Бóга дénь, на роздачу дитвóри и старцáмъ, що вже пишли по-пидъ ви-конью зо всихъ сéль.

Що-жъ рóбылы ти люде, що понакупóувалы хлíба, та мáлы ёгò зъ барышéмъ продавáты? Эгé! чúхаютъ соби потý-лыцю, та плямкаютъ, та ныщечкомъ лаютъ усé такы тогó-жъ Тýхона, що имъ таку пýнхву давъ! Позачынáлы свой комóры, познимáлы терезы и порозихóдlyсь. «Нехáй, кáжуть, Брусь справляеться; недóвго буде бryшката; скóро увéесь ри-шýть; тогди кýнутца и куповáты, та нýгде бýлше, якъ у насъ. Тогда пéвно по двáдцать бúдемо бráты, бо вже скрýзъ така цина. Отъ и бóзьмемо свíй бaryшъ». Побáчымо.

Прайшà порá сíяты, а въ людéй немá ни зéрна. Тýхонъ видчынýвъ свой комóры и кáже: «Берítъ, люде дòбры, скýлки кому на посíвъ трéба. Нежáлуйте зéрна, кýдайте ёгò у зéмлю; бо черезъ зýму насъ Богъ пропытáе, а якъ непо-сíемо, то Господь за лíность нашу накáжетъ насъ ще гýрше. Сé-бъ-то мы зовсíмъ перестáнемо вýроваты, що Господь нашъ е премылосéрдnyй, колы побоимось сíяты зéрно, хочъ намъ и нýжне. Винъ наказáвъ насъ, якъ Цárь Небесnyй, за грихы наши, та й помылуе, якъ Отéць дитей своихъ. Пóшлетъ намъ урожáй такýй, якого и давнó небáчылы, за té, що мы ны-наче у Егò рóкы святýи покýдаемо зéрно».

«А якъ цина бúдe?» пытаютъ люде.

— А цина такá, що я не на грóши, а у виддáчу. Уро-дить вамъ Богъ, виддастé, скýлки хто бóзьме.

«Та якъ се можно? У такýй гóдъ, та безъ грóшей?....»

— Слáва Тоби Гóсподы! я не жýдъ и не цýганъ; я знаю закónъ хрыстыянскýй. Чогó-бъ я достóинъ бувъ, якъ-бы дé, нехáй Бóгъ борóнить, на пожéжу та я вывíзъ бы-вóду, та тútъ бы ѹй вýдрамы продавáвъ? Такъ и сé. Якъ мóжно пробóты безъ хлíба чоловíкови? Якъ же у такýй нуждý та ёго бýднымъ продавáты, та ще й дóрого? Бóгъ тогò побъе въ сýмъ свítи и на дítяхъ, и на худóби, а на тýмъ що бúде! Берítъ же хлíбъ святýй, та кýдайте мерщíй у матерь нашу зéмлю, щобъ по Бóжому величью вонá насъ на тóй гóдъ прогодовáла.

*

Се-жъ такъ Тыхонъ пораётся, а тамъ ворогы на нёго, такъ чог-бъ-то невыдумалы, чог-бъ то неробылы, щобъ ёгò втопыты, зовсімъ зъйтися! Кріпко-жъ-бо имъ досадно булò, шо воны потратылысь, накупылы хліба дорогою циню, щобъ пры лідській нужді, та хочь-бы удвоё ёгò продаты, а тутъ сей, такій-сякій старый дідко, недаё ни пылышы про-даты: тамъ роздававъ, нехай вже свій, усімъ даромъ; а тò-вже и купованый, шо вже знаемо, шо іменно по дорогой ци-ній куповавъ, и той роздає безъ грóшней, нібы у позычку... «Те, те, те, те! Трываите лышень!» кáже зъ ныхъ одынь: я ёгò пидцькую. Небуде брышкаты. Зведу ёгò на тé, шо й са-мъ по-пидь віконью пиде и сухареви рáдъ буде....»

А тутъ звéрху жінка напада, такъ шо бідному Тыхони и прóсвітку нема: «Сякýй-такýй, лысый дидугá! Умъ видстáривъ. Пробирáвъ диточокъ и мене на старосты, та всé-жъ попроцвиңдрювавъ на той хлібъ.... Тутъ бы у такýй голодный гóдъ и заробыты копійчишу, а винъ людямъ ёгò дурно роздаe... Тю-тю, дурний! Чы бáчывъ хто такого дурня? Чóр-зна кому роздаe и у ранци и у вéчери, а мы, усá ёгò симъя, та голодуемо, та іммо видваженый пáй, мовъ рештан-ты.... Отъ тákъ ты одурí на старосты....» То Тыхонъ булò слуха, слуха, дали схóпить себè за-голову та: «А вжéжъ менi сяя мóрква!» скáже, та мерщій зъ хáты, до терезівъ, де ёгò хлóпци роздають людямъ хлібъ. Тамъ ёмъ тілки и вéсело, бо самъ бáчить, зъ якdi нужды Бóгъ ёмъ давъ людéй выкупаты.

Пóкы сее діялося, дійшла черезъ начálныкivъ така чут-ка до самісінського Царя, шо у такій и у такій губернши велýкій неврожáй, шо хліба бvси нема и шо зовсімъ го-лодъ.... Гóсподы мылостивый, якъ-то-туть пишлó! Заразъ на-йхавъ спрavnykъ зъ панамы и поперепысовалы, скілки въ кðgo у симъ дúшъ, скілки ё у кðжного хазяина хліба и розщýталы, на скілки ёгò стáне, та й далы на усяку симъю бамагу, щобъ якъ у кðго нестане свогò хліба, та-же вóлно ёмъ браты зъ гамазіи по стíлки и по стíлки на місяць. У кðгожъ небулò вженичо-го, тымъ прыкаzano заразъ даваты. Настановылы до гамазіивъ начálныхъ, та усё зъ панивъ, та пысмénныхъ, щобъ и щотъ знатъ и тóвкъ давъ. Такъ бо по гамазіямъ недùже-то побно булò хліба, бо у добрю годыну

хтó ёгò и думавъ зносыты? Хочъ булò и головá прыказуе и де-сяцьки загадуютъ, та-же никтó-жъ-то й неподумавъ. «А за чымъ зносять? кáжутъ булò: «щобъ погнýвъ по закрамахъ? Нынàче бida iайдé, абó-шо. Сла-ва тоби Гóсподы! голодова-ты небудемо». Тó-то и é! пóкы чоловикъ у добрі та у щасти, та-же винъ дума, шо вже ёмъ и усé та-же буде, и нежуритца ни объ чымъ и неготуе соби ничего; якъ же постыгне бida, та-же тогді и объ-полы бъетца и волосья скубе, та вже не-поможешъ, хочъ усю голову обирвы. Такъ и тутъ булò: щобъ робылы, якъ бы поповнены гамазію, та ба! Тогді згадалы-шо й Тыхонъ раявъ, щобъ позириаты увесь хлібъ, шо вы-ненъ бувъ, та-же непослухалы бо.

Пóкы-жъ булы начálныкы у селі, то лóде промéжъ сé-бе порáялышь та изсовітовалы, та такы нýгде пра-вды дíты, и самъ головá до тýї рáды прыста-въ, щобъ про Тыхона никтó ни чычýркъ, шо винъ пропытуе людэй, а тó, кáжутъ, якъ дочу-ютца, то небудуть зъ гамазіи никому видпуска-ты. А се-жъ за тýмъ та-же зконпоновалы, щобъ про Тыхона непрій-ша добра слáва и що-бъ ёмъ часомъ видъ начálства небу-лó якди дýкы. А Тыхонъ и байдуже! винъ ще й раднишай, шо про нёго мовчалы и якъ пыта-ло ёго начálство, чы ба-га-то въ нёго хліба? та-же винъ сказáвъ: «благодарю Бóга мы-лосéрдного, пропытаемся до ново-го; мени нетрёба ниякои дачи». Про купованый-же хлібъ якъ спыталы ёгò на-шо винъ и для чого, и по якій цині винъ мае ёгò продаваты? та-же Тыхонъ такýй одвіть давъ: «Побачу ще, що дáлшъ буде, тогді й скажу». Якъ же ёгò ворогівъ, тыхъ що понакуплë-валы попéреду хліба, та за Тыхономъ недовóдьлося имъ про-ддаваты, зпыталы, та-же ти сказалы: «Кому нужда буде, томъ продаватемо по двадцять и по пять». Справыкъ махнувъ рукою, та й зпыса-въ ихъ, скілки ёгò въ ныхъ булó, и тé запыса-въ, шо воны, маочы свій хлібъ, просылы зъ гамазіи, бо тó бачъ воны несвоймъ спыталы, а купованымъ.

Якъ же рошыталы, шо тогді хліба, шо по гамазіямъ, не-стане на-довго, та й зпысалы объ тимъ до Царя, та-же за-разъ та-же Царь изъ собственныхъ свойхъ, изъ своєи цáрсь-кої казны прыслáвъ грóшней, щобъ яко мoga швýдчъ накупа-лы хліба, щобъ булó чымъ и пропытаться и, шо ще пùще, посіаты для тогді гóду. Отъ-то грóшней прыслано! Намъ и тý-сячу рублівъ и то сумá страшна, шо намъ кому-то кому-то

достаётся у якъ-то го́ды и зъ якымы трудамы прыдбаты, а то прыслано такыхъ ты́сячи ты́сячичъ, якъ напъ пан-оте́ць, та такы и пы́сарь, ка́жуть, що то зовётца мыллы́йонь, що на́шому бра́ччику нето щобъ зъумиты ёгò переличыты, та й ду́мкою доду́матыся, скилки у тимъ мыллы́йони в рубли́въ, нія́къ неможно. Та такыхъ-то мыллы́йонивъ прыслано у кож-ну губернью не одынъ и не двá... А скилки-жъ губерний такыхъ, що Богъ прогни́вався на народа, та пославъ на ныхъ го́лодъ? А у кожній губерніи народу є тежъ мыллы́йонь, а де й двá. Такъ якби трёба головы, щобъ розшытаты, на скилки мыллы́йонивъ прыслано гропей? Се-жъ тилки розшытаты нихто неможе, хыбà напъ казначе́й, що у казнù подушне прыньяма, та на щетахъ якъ бзы́ме, та зёрнята мовъ горихы, пересыпà и ни въ одній копіїци непомы́литьца, та́къ разомъ и вы́шыта; а даты-жъ стилки гропей, хто може, якъ не царь напъ, государъ премы́лосёрдныи.... и усé-то за ты́мъ и траты та́ка, щобъ бидный народа нестраждавъ безъ хлиба.... Отъ истынно оте́ць икъ своймъ дитя́мъ! И хыбà-жъ тилки у него и е, що мы? Эгэ! Слава Тоби Господы! є нашого народа чымало, а тожъ ще и рассе́йсьского, и ниме́цкого, и та́тарського, и колмы́цкого... и якого-то народа нема! И усý-жъ-то идуть пидъ напу державу, бо дуже хроше усимъ жы́ты! И усé-жъ-то напъ мыллы́йони царь объ усихъ убываєтца и жалку́е, якъ оте́ць диточокъ своихъ. Хыбà-жъ хто въ нась чувъ такé, що розкáзовавъ Демко Плеска́чъ, якъ верну́вся зъ слúжбы: дё-то вже винъ неходи́въ у похóдахъ, у якыхъ земляхъ непобувавъ, такъ, каже, бувъ и въ агльщи-кыхъ нимцивъ, а го́родъ такый якъ напъ Петербу́рхъ и самъ царь ихъ тамъ жывé. Такъ, каже, идёшъ по ву́льци, вали́етца чоловикъ.... Чогó-то винъ? — Зъ го́лоду вмира! А усý-жъ-то ходють и ды́влятца и всимъ нужды мала. Отъ такé-то нача́лство! И ды́влятца, и ба́чутца, и своёму цареви недо-клада́ютъ, и царь зъ ныхъ невзы́ськуе. Ну, ну! якъ-бы въ нась такъ? Колы напъ царь дозна́, що одного бра́ччика хто зоби́дти и недаду́ть ёму помочи, то десятёхъ нача́лниковъ зми́нить; а якъ-бы одна душа видъ недосмотру вмे́рла? Не-знаю, щобъ тутъ булó! Подёржы-жъ ёгò, Господы, и зъ ца-рыщею, и на напъ викъ, и дите́й, и унуковъ на́шыхъ, щобъ и ти хвалы́лы Бóга за такого царя и встаючи и лягаючи, молы́лы за него Бóга, якъ мы рóбымо!

Нача́лство, прынявши казнù, заразъ мотну́лося прослу-хаты, дё хочъ мала дешёвый хлибъ, и порозсыла́ло, щобъ яко мoga ёгò накупыты и швыдчъ по сёламъ поставля́ты. Пóкы жъ ёгò понавозылы и наддалы, Ты́хонъ знай побра́етца зъ своймъ, знай роздаé.... ажъ ось прыйшо́въ до него чолови́чокъ зъ добрымъ словомъ: «Що, дядьку Степа́новычу! роз-даёшъ ты хлибъ, а чымъ ёгò вéреншъ?»

— Хто добрый буде, видда́сть, якъ зпоможетца; а нí, такъ и нí. Що за нужда! Такъ казавъ Ты́хонъ, насыпаючи удові оклунокъ мукю.

«Такъ и́ншый позабувá, скилки бзы́ме. Колы-бы ты зпý-совавъ, кому скилки даёшъ».

— Я сámъ непы́съмённый, а на́нъты? Нá-що вонð? Нехóчу.

«Та я́ тоби безъ на́нъма бу́ду пысаты; я трошки цых-виру знаю. Хочъ незатымъ, щобъ описля зъ ныхъ зби́раты, а та́къ, щобъ и для сёбе знать, скилки розійтатца хлиба. Подозволь-лыше́нь, дядьку; я заразъ усё зпышу».

— Та и зпýсуй, колы тоби николы.

Отъ той чолови́къ и зпýсуете крёдою на стині у комо́ри.... Зпыта Бру́са: «Хведьку дава́въ?» — «Дава́въ». То винъ и пы́ше скилки хоче хресты́ківъ, сё-бъ-то четвертей, та пальчи́къ замись ми́рокъ. «Прудогляду дава́въ?» «Ни.» А чолови́къ такы пы́ше.... Та такъ у дéнь и у двá зпysávъ по Ты́хоновыхъ комо́рахъ усї сти́ны, а дали и зчёзъ, и не-йдё пысаты. А Ты́хонъ ще й радъ, що вже винъ нейдё и немишá ёму порядковаты.

Отъ-тутъ ворогы ёгò и пидлізлы пидъ спрavnychogo пыс-моводы́теля. Хы́три зъ биса! знаютъ зъ якого кинця дило по-чаты. Той вы́слушавъ ихъ и зчы́стывъ зъ ныхъ, що ёму трéба булò, та и ставъ спрavnykovi натурковаты, що, каже, у та-кимъ-то селі є вели́кий мопе́нныкъ, Ты́хонъ Бру́сь; той попе-реводывъ усю худобу, и своё, и жиночу, на гропи, та наку-пывъ хлиба, та прода́е дуже непомирною циню; а якъ люде у нужди, то усё збува́ютъ, та хлибъ купу́ютъ; а Ты́хонъ въ ныхъ позабиравъ и скоты́нку, и возы, и що-то! изъ мазны-цею нерозмынувъ, пообгóлювавъ увесь мыръ; якъ-же вже нí-чого браты, такъ на́-борь роздаё, та тилки кому дастъ чéтверть, а запыше три; кому ми́рку, а запыше два ми́рки; и дума,

шо якъ от-сё прїде бида, стануть люде обжыватыся, то Тыхонъ дұма усихъ обибраты, щобъ тілки самому розбагатиты, а усихъ у старци пустыты. «Такъ, казавъ пысъмоводытель, трѣба неотмѣнно слѣдствые учтыныты; отъ-бы я, ваше благородые, пойхавъ-бы туды, та усё-бъ розисъкавъ за одынъ дѣнь и тогді-бъ тілки, щобъ вы повелілы зъ такымъ мошеннокомъ робыты....»

Эгэ! Та не на таівського ты, браччыку, наскочывъ! Якъ-бы той спрѣвныкъ, що торикъ зминылы, той-бы усёму повирыть и бидного-бъ Тыхона обидралы-бъ, якъ тую молоденъку лыпку, а ще пуще, недалы-бъ ёму докинчаты свога діла; а сей-же спрѣвныкъ усё выслушавъ, та и каже: «Се такѣе діло, що трѣба мени самому розбóръ здѣлать». И прыбигъ у село.

Нехытро-жъ и спрѣвныкъ узяўся! Першъ повыштававъ тыхъ, що враждалы на Тыхона, и тогд чоловичка, що запысовавъ Тыхонови заборъ хліба, що прыкынувшись, буцимъ-то и добрый, а сё винъ видъ ныхъ и пидпущеный бувъ. Чого-то вже воны на Бруса ненаговорылы? Хочъ голову ёму заразъ знимай. Дали мотнусь сюды-туды, розпытуе, такъ усй—и щбто!—и мали диты, и ти про Тыхона, якъ про ридного батька кажутъ, якъ винъ усімъ хлібъ и борошномъ, кому трѣба, а кому насыннямъ на сїбѹ дає и усё безъ гропей, дарма, що въ нёго купованый хлібъ, а у виддачу, якъ Богъ зародить новоого; що винъ и незапысовавъ николы, якъ дававъ, що и малымъ дитямъ що-днѧ роздае печёного хліба, та якъ теперычки усюды бида, такъ и чужій, и е ажъ издалека, якъ плавъ плывутъ, и усё до нёго, и винъ усімъ роздае и усихъ пропытуе.

Отъ тогд вже спрѣвныкъ прямисинко пишовъ до Тыхона. Увийшовши у хату, помоливъся Богу и заразъ зпытавъ хазяина. Тыхонъ, немавши за собою ніякои выны, небоячысь выйшовъ до нёго, поклонивсь.... ажъ спрѣвныкъ до нёго, узяў ёго за-голову, поциловавъ и каже: «Поштённый старычокъ! черезъ таіхъ людѣй и нась Богъ мылуе!» а дали—отъ ей-Богу, що правда—поклонивсь ёму нызесенъко и каже: «Благодарю тебе, старыкъ, що ты у такую нещасливую годыну дилаешь таікъ, якъ Богу прыятно, и биднымъ людямъ у нуждї помагаешь». Дали сивъ и Бруса посадиавъ быля сёбе и ставъ спысоваты: скілки у Тыхона булъ свойхъ гропей, скілки по-

зъчывъ и кому що позакладавъ, скілки хліба купывъ, скілки роздавъ и скілки ёго зосталося (а вже сама маисть зоставалася); якъ ще дұма стараться, щобъ пропытаваты, який буде неймущий, бо вже усімъ казённый хлібъ роздавалы; якъ дұма розданый на сїбѹ хлібъ зибраты..... усé, усé позысовавъ; такъ на останнъ Тыхонъ каже: «А якъ зибраты? колы виддадутъ, озыму; а ні, такъ ні. Се такѣ».

— Якъ-же можно? каже спрѣвныкъ: ты усіи свой гропи на хлібъ потративъ и зостанеся у бидности?

«Одынъ Богъ багатъ! ваше благородые. Трѣба тутъ заботяты, щобъ тамъ видъ Нёго мылость получыты. Добре робы, добре и буде».

— А жинка и диты твой? Адже ты и ихъ усёгò ришывъ?

«Небулó въ ныхъ напередъ ничо; робылы, трудылъся и Богъ намъ давъ. Впять трѣба робыты, трудытися, и нась Богъ неоставить, колы и комарыка и манюсинъку комапечку догляда.....»

Спрѣвныкъ пысавъ щось дўго, дали и каже: «Старыкъ! Богъ тебѣ неоставить и на симъ свити: пойслеть тоби мылость свою черезъ нашего Государя. Робы, какъ робыть, и небойся никоого, и я тоби скажу: добрѣ робы, добрѣ и буде. Проща!

Отъ, видъ Тыхона спрѣвныкъ прямо до тыхъ людѣй, що малы утошти Бруса. Порозпытовавъ ихъ, дѣ и почимъ хлібъ куповалы и за чымъ непродао? Воны такъ и розказалы, що черезъ скілко та такого Бруса, неможно имъ булъ ни зёрана продаты, а теперычки ждуть весны, якъ цина ще вышче буде....

«А што-бъ вы недождалы християнську кровъ пить!» сказавъ спрѣвныкъ, та до ихъ коморъ, и позапечатовавъ, и проказавъ голови, щобъ калавуръ бувъ, щобъ нихто нерозпечатавъ до якого часу, и пойхавъ соби далшъ.

Батечку мій! Якъ пиднялъся на Тыхона си ёго ворогы! «Вінь», кажутъ, «оббрехавъ нась спрѣвныкови, вінь ёму щонебудь пиднись, щобъ нашымъ хлібомъ орудовать....» та тамъ такого говорылы на нёго, що и крый Боже! Такъ що-жъ-бо зробылы? Ничогисинъко. Якъ вітеръ у полі віявъ, такъ и ихъ брехні! Нихто имъ невирывъ и неслухавъ.

Ажъ ось незабаромъ набигъ впять у село спрѣвныкъ, та не до волости, а прямисинко до старого Тыхона, а за нымъ

у коляси генераль, зъ золотымы кытыцьмы на плечахъ, на грудяхъ золота звезды, а на шыи усё хресты, та ажъ ссяе. Старый Тыхонъ, якъ побачывъ такихъ гостей, та ажъ затрусывся, не злякавшись, а дивуючись, що такий великий пань до него прыйхавъ и за чымъ-бы-то?

Отъ, увишедши у хату, спрѣвныкъ заразъ и сказавъ, що се генераль прыйхавъ видъ самога Царя; що Царь, такы пославши усюды гропши на хлебъ и повеливши усимъ порядкомъ роздаваты, ще такы пославъ и генераливъ, и кожному давъ по великой суми, щобъ такъ, якого вздряять бидного, старого, немощнаго, калику, щобъ по рукамъ на ихъ биднистъ роздавалы, щобъ швидче, кому нужда, помичъ податы. Такъ от-сё генераль сей зайхавъ у нашъ уїздъ и прочувши про Тыхона, хоче ёму скилки тысячевъ виддаты, щобъ винъ, якъ почавъ бидныхъ обдилаты, такъ щобъ тымъ-же порядкомъ и царськи гропши на мылостицу роздававъ, або хлебъ купуючи, хлебомъ обдилавъ.

Тыхонъ ще тилки почувъ, що се генераль, прысланий видъ самисинъкого Царя, та такъ и впавъ передъ нымъ въ ноги, а генераль ажъ крыкнувъ на него, та звеливъ устаты та слухаты. Отъ Тыхонъ усё й стоявъ передъ нымъ, похлынивши голову, звычайно, якъ передъ великымъ паномъ. Дали-жъ, якъ розказавъ усё спрѣвныкъ, генераль ще зноба казавъ, щобъ Тыхонъ видъ спрѣвныка прынамавъ по скилки ёму треба буде гропшей и щобъ робиць, якъ лучче зна, абы-бъ биднымъ помогаты, и щобъ вони знали, що сяя помичъ видъ Царя и Царыци ійдё, такъ щобъ вони за ныхъ молысяся Божу.

Тыхонъ и вдрѹгѣ впавъ будо до ёго нитъ, якъ выслушавъ усё, и каже: «Чы я-жъ достоинъ такди честы, щобъ царську казнү....»

А генераль и перебивъ ёму и вдаривъ ёго рукю по плечамъ и ставъ казаты, що винъ чувъ, що Тыхонъ чоловикъ розсудливый и знае, кому яеть у нуждї помагаты. Повеливавъ, щобъ узявъ у спрѣвныка скилки-тамъ сумы, та й прошукувавъ якыхъ биднішыхъ, та заразъ-бы имъ и помичъ подававъ. Дали пытавсь у него, якъ винъ дума лучче: чы хлебомъ роздаваты, чы гропшамы по рукамъ роздаваты, и скилки ёму треба на першый случай сумы видличиты.

Отъ Тыхонъ, нерябющи ничоего, та же прямо и ставъ казаты: «Подозволте мени, ваше.... благо.... родые.... сытельство....

звынить, мы мужыкы прости, невміемо, якъ такого пана и величать, нетилки зъ нымы говорыты, та же нехай буде по нашему, не во тнівъ вамъ: добродю!» та й уклонывсь передъ нымъ.

Генераль, звисно, невторопавъ, що ёму Тыхонъ по нашему казавъ, та зпытавъ спрѣвныка. Якъ-же той ёму разтолковавъ, «що», каже, «добродю означа», що добро діе, або робить добро, та же генераль ажъ засміявся, та й говорыть: «Харашо, харашо, мужычокъ! Взывай меня добродю, это палучче сытельства».

Тыхонъ впять уклонывсь и ставъ своє казаты: «Моя думка, добродю, така, що усяки просять помочи: иной видъ нужди, а иной, щобъ бездильнічать. Коли-жъ хто просить видъ нужди, той радиши буде хлібови святому, бо за гропши, ще ёму треба ійти, щобъ куповаты, а винъ може вже третій день, якъ хлебъ бацьвъ. Коли-жъ який мошеннікъ, та же той хлібови и нерадь буде: ёму давай гропшай, щобъ пьянствовать, або що друге таек-же лыхее робиты. Такъ лучче усёго будемо даваты хлебомъ; а черезъ тё усі, хто биду тёрпить, усі до насъ зберутся, а ти, що плутують, почувши, що въ нась гропшай нероздають, шарахнуть видъ нась геть».

— Правда, правда твой, сказавъ генераль: дѣлай, какъ саамъ знаешъ. А сколько-жъ тоби сумы одпустить? Я даль спрѣвныку, пять тысячъ. Хочъ усі бері, я тоби вірю.

«Покорно благодаремо, добродю!» сказавъ уклонившись Тыхонъ: «якъ ока повыненъ берегти царську и кошіку, не то що; та тилки отъ-ще: теперь по царській мылости увесь народъ зъ гамазивъ хлебъ берё и голодного нема никого, а кото-ри — шиплі на заробітки по усімъ усідамъ, и черезъ таку велику мылость царську — подержъ ёго Господы на свити! — усякъ черезъ зіму пропытаєтса; та же черезъ зіму доволно буде и одній тысячи; удоволимо, коли хто явитца голодный; а отъ вже весною, та похи до нового хліба, тутъ ще білши нужда постыгне: пойдати усі, попродають усі, заробітокъ вже не той, стануть вертатися до-дому, по дорози недуже де випросяте, та же отъ тутъ-то бидя така прыйде, що и крій Боже! та же отъ тутъ ти хоти тысячи у великій прыгоди стануть....»

— Правда, правда твой, старичокъ, правда. Такъ и дѣлай, сказавъ генераль, та й повеливавъ спрѣвныку, щобъ улай,

тыхъ людѣй, що накушылы у восенѣ, та мѣлкыя дорогою циню продаваты, такъ увѣсь той хлібъ узяты и виддаты Тыхонови на роздачу бѣднымъ за царське здоровъѧ, а имъ зплатыть зъ казны гроши, по чимъ воны ёгò покушылы, и росту що положыты за сіи місяци, та имъ прыказаты, щобъ у друте не квапылысь черезъ лѣдську биду барыші браты, а зъ людѣй шкуро драты. Дали генераль, видѣй изжавши, усмихнувшись какже Тыхонови: «Прощаї, добродію!»

Ты́хонъ зостáвшысь, сámъ себè незнàвъ, чы сé ёмù на яvú, чы такъ у ви-сní, що винъ такои чéсты диждàвся, що ёмù генерáль видъ самисинького Царя суму повиgя казéнну и чымáленьку-такы, и ще зъ нымъ и жартóе и добрóдiemъ ёгò у шùтку узыvá; отъ якъ задумався объ симъ, а тутъ спрáвныкъ и поклýкавъ ёгò до дíла. Пишлы до тыхъ людéй, що ворогы Ты́хоновы; спрáвныкъ роцтытáвъ ихъ и заплатыvъ имъ усé до чистá, а якъ-же прыбáвывъ и рóсту, за скилки мисяцивъ прыхóдилось, такъ воны и зráдовалыся, бо вже и самы зхаменùлыся, що недóбре булò выдумалы. Отъ спрáвныкъ ихъ зъ Ты́хономъ помырбávъ и стала прыятeli; и хлíбъ Ты́хонъ видъ ныхъ прыняvъ и ставъ по свóему порядковáты.

Що-жъ такы сеё хлібъ, та кùпленый за цàрськи грóши, а тó Тыхонъ позбуваў и волы, и возы, и усé, якъ ув-осені прыйшлó, що вже нíчымъ булò годовáты, усè позбуваў, усёгò ришаўся, та на хлібъ поперевóдывъ, та шоптóвáт народъ.

Ажъ ось—спасыби мылосёрдному Бóгу!—перебулы сякъ-
такъ голодну зыму, диждалыся весны.... Зимою булы вельки
сниты, такъ де-янде закыдало, що аршынивъ у тры булò, а
усюды на рывному и небулó меншъ аршына. Якъ вкрывъ
снить зёмлю, тогди вдарылы морозы, та й цушки-жъ булы!
Вже доставалося лысьмъ та плишывымъ! Не однò дванадцять
ихъ наличовалы, щобъ морозъ лопнувъ, такъ ничого и непо-
дастца. Тылки такы що повернуло сонце на вéсну, якъ разъ
писля Сорокъ Святыхъ, заразъ и стало розставаты. А люде
своё и загуль: «отъ великанна пóвидь бùде! Отъ залье усихъ!
пропалы грэбли; невдёржыть ни óдна, якъ насуне водá». А Ты-
хонъ покрутнё головою, та й каже: «побачымо, чы тákъ-то
вонò бùде!

Повіє тёплый вітерéць, прыгrie сонечко..... «отъ-отъ на
ничъ вода въ ставку прыбúде!» кажуть люде, дожыдаюця,—

немá воды! Увесь снігъ узяўся водою, а вода нигдè неби-
жыть и усé, шо дénь, воды меншъ и снігу меншъ. Черезъ
недилю и снігу нема, и воды нема, и у побли некално, а су-
хисинъко усяды. «Дé-се вода подивалася?» дывуютца люде:
«мàбуть, у землю уся вийшла?» «Не щó», каже имъ Брусь:
«молітесь тýлки Бóгу; видъ Нёго одногó уся мыльсть».

Якъ-же прыпечё сонечко, якъ и торикъ! якъ хватыла
суша! Люде у журобу: «Небуде и сей годъ хліба!» ажъ пла-
чуть дѣ-яки: «нічого білшъ робыты, покопаємо ямы, та й
полягаємо за-здалегідь; нічого білшъ робыты!» Дошку нема,
сонечко прыпика, по дорози ажъ шыль видъ засухы.... а хлі-
бецъ росте, знай росте, и трава у поли, якъ тамъ кажуть,
ажъ шумыть, лизучы зъ землі.... Люде дывуюцца и баачачы,
що хлібы дэн видъ дня усе лучче, усе крапче, вже нежу-
рятця, та знай эъ ярынбо поспишашають. Вже й тү Богъ по-
годывъ: якъ щитка!

Ты́хонъ и сámъ, дывуючысь на таку́ вéсну, кáже людямъ:
«Никóлы нетrёба гнивýты мылосéрдного Гóспода перéсудамы:
за чымъ от-té, за чымъ от-cé? Чому́ те нетáкъ, а сé несякъ?
Чи мы мòжемо зна ты, щó и колы трèба? Чы мòжемо розу-
миты, щó и для чого рòбытця? Чы человíково дíло розсуж-
даты про сылы Бóжи? Винъ старый хазяинъ, Винъ одынь усé
зна, щó, колы и скíлки чого послаты. Нáмъ тýлки трèба мо-
лýться Ёму, щобъ нась мыловавъ, щобъ посылавъ благодáть
Свою не по грихáмъ нашымъ, а по Своему мылосéрдью; та-
дáковаты по усякъ часъ и за té, что живемо, и что свítъ
божий бáчымо, что пропытуемося, что Богъ dáвъ комú — жин-
ку, диточóсь, комú — щырыхъ прыятеливъ....» Тáкъ усé твер-
дывъ Ты́хонъ, а сámъ робывъ своé.

Ще у конці зими виддавъ ёму спрѣвникъ усю сўмѹцарську и понапысовавъ по усімъ містамъ, де Бóгъ благословївъ хлібомъ: щобъ Тыхону усяку помічъ давалы и чого ёму трéба бùде, щобъ достачалы, якъ такому, що за пылнимъ казенныемъ дíломъ посланый, и тіи бамагы виддавъ Тыхону и пославъ ёго.

Шатнúвсь-мотнúвсь нашъ Брусь такъ що ну! И моло-
дый такъ несправытця, а ёму и старосты нема, бо Богъ ёго
шидкриплявъ, що за добрѣ діло узявся. Де хліба прыторгүе,
дѣ шидвóды нањме, та усё недорого и дешевить противъ усихъ

що тогді зо усіхъ голодныхъ місьць понабигалы закупаты; та хочъ воны булы й паны и охвощёры, та усе недалося имъ такъ зпраўытыся, якъ простому мужыкоби Тыхону Брусу, зъ сидою бородою та зъ превелькіною лысыною.

Збіглъсь разъ на містку и такі паны, якъ ихъ тогді звалы, комысары, и Тыхонъ, и постановылъся, бо черезъ містокъ хура ішлъ, такъ що возівъ двадцять зъ одного боку, та зъ другого, на зустричъ, мабуте булъ зъ дванадцать. Се-жъ вже звісно, що нали, хочъ скілки шляхомъ буде ійтъ, то йничого; тілки-жъ ввійдуть у тиснѣ місьце, чы на грэбли де, чы на містку, чы у провулку, то заразъ передній и гукні: «А трывайте, хлопци! А кё, Харько, кабакы; твой міцна». Або трэба вогню вкресаты на лольку, або постолы підвязаць, або що-небудь, а вже неотмінно тутъ стањутъ та й патякаютъ, а тамъ, що пройизжающи стоять та дожыдають, поки воны зъ тиснога місьця выйдуть, такъ тэ имъ и дарма, хыба який догадливый эжче видъ коней, та почнѣ имъ по спыні та черезъ спыну рушныкы плітъти даваты, такъ тогді заменутця, та замахають батижкамы и выйдуть на простиръ..., та тутъ вже почнутъ кореніты и батька, и матиръ, и увесь рідъ тога, що ихъ бывъ, а себѣ-бъ білшъ трэба ляты, що нероздумавшы и нерозглядившы постановылъся и застановылы людямъ дорогу.

Такъ таکъ-то й тутъ булъ. Идё хура, а на зустричъ друга. Цобе та цобе, а самъ знай маха батижкомъ и недышитця, що ё у переди, та й доцобкалься до містка. Одынъ каже: «Верны цобе и я озъму цобе, то й розъйдемося». А зустричный каже: «Якъ-же мы розъйдемося, колы місточокъ узенъкій; вертай ты назадъ». «Але!» пёршы впять каже: «якъ я повернү, колы, баць, круто-бёрежно; хыба на шычъ подерусь?» — «Такъ и ё: що-жъ тутъ на-свити робыты? Фить, фить!» а той соби: «Фить, фить!» Та таکъ соби и фить-фить-каютъ, а дали за рижкы, та похвалюють одынъ одного кабаку; а дали розпитуютъ, хто зъ чымъ, и видкия, и куды ідё, и дё зорёвалы, и дё вода крапча; патя та патя, та и розпатякалься неначе цілый вікъ имъ у купи на сімъ місци жыты; а що дзвоныкъ ляшыть, и вже недалеко, и що Тыхонівъ погонычъ гукаў на ныхъ, гукаў, а то вже ставъ и ляты, такъ воны тога и нечують. Та вже підбігъ комысаръ,

та зъ своімъ козакомъ першъ поперехръшталы сёгда тога нагайкамы, а дали поклікалы усіхъ хурщикивъ, повидкыдалы возы, та й поперейизжалы, а хуры й покинулы, нехай соби якъ знають, такъ и зправляютца.

Отъ пры сімъ-то перевози комысаръ и розпитовавъ Тыхона, що винъ за чоловікъ и куды йде. Якъ-же ёму Тыхонъ розказаў усё, и дё, и у кога, и по чымъ хлібъ купыў, такъ комысаръ ажъ здывовався, що й вінъ у тога-жъ у самога купця хлібъ купыў, що й Тыхонъ, такъ двома рублямы дороже.

«Видъ чого се вондо такъ ё?» пытавсь комысаръ.

— А видъ тога, пане! казавъ Тыхонъ: вы паны, и усе хочете по-паньски робыты. Непрогнівайтесь за сёе слово. Вый, якъ торгуєтесь, то, мовъ прыказуете, щобъ усі знали, що вы суть паны; а мы просьмо та просьмо, та мольмо; и за тымъ рублёмъ, або за копою, та мы й дэнъ лыпній жывемо, и лыпнію чарку п'емо, и усе робемо, якъ-бы підлестытыся та хочъ що-небудь выторговать, бо намъ царськои сúмы жалко. Хочъ и мы знаємо, що у Царя грóшей багато, та таکъ соби зъ простиры розсуджáемо, що и багато ё, де ёму и диваць; такъ я тутъ выторгую якого рубля, а винъ у другимъ місци піде до-дила; отъ я и вслужывъ, и царській казні усё-таки лéгшъ. Я-жъ, почімъ купыў, такъ и що веду и у книгу прыказую такъ записаты, а непрьштую ни однou копійки; бо гріхъ смертелный казнú красты и по книгамъ брёшучы записовати.... Прошайте, пане комысарю! може вамъ николы?... Паняй, хлопче! кахікнувъ соби Тыхонъ, та й пойхавъ далішъ. И комысаръ-же пойхавъ, та усе щось ворчавъ, та зплёувавъ, ажъ поки геть-геть зайхавъ.

Дома-жъ-то, ненадасть Тыхонъ ніякъ хліба. Народу, народу! одынъ за однимъ якъ плавъ плывутъ. Усі рушылы зъ заробітківъ до-дому; проштуючыся-жъ таکъ зтятліся, що вже нетілки, що дома зосталося, та й на плéчахъ одéжа туж-тужъ дёржытця; продаты и застановыты дэси нічого; такъ усі до Тыхона.... тамъ своею рукю беруть и борошномъ, и печёнымъ. А якъ пріїшлa слава усюде, що у такімъ-то селі ё царська сúма и що зъ ней роздають усімъ хлібъ, та зо всіхъ місьць народа таکъ и хлінувъ.

Вже туж-тужъ хліба стаё, вже таکъ, що по закрамахъ міркою и дно черкаетця, та вже Тыхонъ и нетужыть, хочъ

и царську сўму усю ришывъ и у само́го нетилко колы-бъ якà копійчына, та й одёжа старéнька, тилки та, що на нимъ та на жинци и на дитяхъ. И нигде вженичого и узяты: така бидность, така бидность, що крый Маты Божа!.... а Тыхонъ ничымъ и невважа и неслуха, якъ ёгò Стёха и костыть и кренить; ёму усе дарма, бо баць, якъ Господь мылосёрдныи, Отéць нашъ небесныи, пославъ благодать у новому хлібови. Та й хлібъ-же Богъ уродывъ! Старі лоде, що літъ по симъ-десять жывутъ на-свити, незатамлять такого. Якъ-же прыспивъ, якъ кынулося усé, хто тилки здужа: и чоловики, и жиноцтво, и хлопъячество, та й дитвора туды-жть; хто жнё, хто перевесла крутыть, хто звъязуе, а хто носить снопы, та таки, що здоровому чоловикови білшъ двохъ неможно и пидняты; а одного и погонець недонесе. Якъ-же по токамъ вдарылы уциши.... такъ що копа, то й чётверть!.... Отъ вже хвалы Господа мылосёрдного!

А якъ-же прыпивъ мылосёрдныи Создатель нашъ разговитись новымъ хлібомъ!.... Отъ вже радисть булà! Таки именно, якъ на Вельк-день — хто жывый діжде! — разговляясь паскою свяченою, такъ усякъ прынъмавъ новый хлібъ у першый разъ и вже першого куска незбийвъ ёгò сухого.... обилье ёгò слизмы, дакуе видъ щирого серця Господа мылосёрдного, та тогді и зъйтись....

Що-жъ самы пойилы, а що сталы неимущыхъ та проходящихъ обдилаты. Въ іншого-же півна тóрба, а тутъ ще ёму тýкаютъ хлібъ: «озъмы», кажуть, «пожалуста озъмы, здйлай мýлость, будь лáскавъ, озъмы». Такъ-то усякый, якъ пизна нýжу, такъ по-неволи добрымъ стане....

Що-жъ зъ нашымъ Тыхономъ? Може лоде у щасті ёгò зовсімъ и забулы? Ну, ну; незнáю, щобъ такого старателя забулы! Чы булà у селі така душа, хочь старé, хочь малé, щобъ ёму недаковала? И якъ-же можно? Усякъ баць, що винъ ришывся и грóшей, и скотыни, и усієн худобы, обиравъ и жинку, и дитеё, самъ звився ни-на-що, и усе за тымъ, щобъ пропытати плодей, не то вже, що бидныхъ, неимущихъ, та таки и усіхъ; бо голодъ усімъ рівный бувъ. А що найпуще, що винъ дуже мудро зробивъ, роздавши людямъ зерна на сїбú. Щобъ тепер робылы? и якъ-бы пиднятыся впъять зъ биды? Черезъ нёго-жъ и царський генераль зоставивъ тутъ

царську казнú и нёго пропыталыся у сame злее урёмъя! Такъ якъ-бы-то вже ёгò забулы? Одже-жъ-то, якъ тилки хлібъ поспивъ, такъ заразъ видъ усякого двора вýйшло по женцю и ув-одынъ дёнъ увесь лань Тыхонивъ и жалы, и повязалы, и у кóпы поклалы. А якъ пеклы новый хлібъ, такъ жоденъ хазяинъ прынісь або прыславъ ёму по новому хлібови.

Се булó на самого Прокіп'я. Якъ тилки настáвъ дénъ божий, такъ и повалівъ народъ до Тыхона.... Чоловікъ увіде, помолитца, хлібъ святый положить, та Тыхонови и прыпадé до нигъ и скризъ слёзы говоритьъ: «Прыимы, дядьку, хлібецъ святый, що черезъ тёбе Богъ пославъ мені зъ симъёмою, що ты ихъ пропытавъ у таку нещасливу годину». Тамъ дытына вбиждти, та те-жъ хлібецъ несё, та лепече: «От-сé, дидусю, мама тоби прыслала вже нашого, за тё, що ты, спасыби тобі, насъ черезъ усю зіму прогодувавъ. Я якъ и великий буду, то усé тобі буду даковати и тобі хлібецъ носыты, що черезъ тёбе моя бабуся невмерла и я зъ голоду непропаў». Тамъ увідè дивчá, та усё зъ хлібомъ, та зъ дакою, що ихъ, сырить, безъ батька и безъ матери, винъ прокормлювавъ и недавъ имъ у нужді загинуты. Тамъ сéй, тамъ той, и усё дакують, усё хлібъ несуть ёму, якъ попередъ сего видъ нёго хлібъ бралы. Прынъмавъ винъ, прынъмавъ тіи хліби, зкладавъ ихъ усё на стіль, — а самъ знай тилки слёзы втыра, — поки наклавъ ихъ повнисинъкий стіль; стáвъ надъ тымъ хлібомъ, зложивъ на-хрестъ руки, пиднявъ очи до Бога, та якъ заплаче, якъ кынетца навколошки, и стáвъ тыхесенько молитися.... а дали уставъ, стáвъ даковати людямъ, що прynesли кóженъ ёму вже свогò нового хліба, а дали и кáже: «Нýза-що мени даковати за пропытаные вाशе. Господь насъ усіхъ по мылосёрдью Своему неоставивъ и пославъ намъ такого мылосёрдного Царя, що й мýры нема. Безъ ёгò любови, хлопить и старання объ насъ, щобъ зъ насъ булò? Пропалы-бъ мы усі. Гамазеи, ти що по ёгò повелінью намъ давно трéба булò поповнити, а мы объ тимъ и недумали, та увесь хлібъ пойидали, чы могли-бъ насъ удоволити, хочь-бы и зовсімъ побни булы? Нý, не на-довго-бъ стало и того хліба. Такъ винъ намъ прыславъ свою казнú, повелівъ по усімъ-усюдамъ куповати хлібъ и насъ пропытати; повелівъ, щобъ, хто хоче, розихнувшись у луччи миста на заробітки, и за бытёты неповелівъ насъ грóшей браты и про пôдушне незвелівъ дуже турбозъ насъ

вáты; такъ отъ-хто насъ видъ биды видвишъ! А я що? що я митъ сámъ зробыты? Ничогисинъко. Та и описля, я зполняшъ тилки вóлю цáрьку и начáлныкivъ: когд-бъ зъ васъ ни прыстановылы, усякъ-бы тé-жъ зробиши. Такъ не менй трéба дáковаты; вжé вы менй и такъ багáто помочи далы, убирайочы хлíбецъ. Тепéрь подáкуймо перить усёго Бóгу мылосéрдному, Отцю на небесы, а дали Царéви нашому, щéдрому отцю на земли, та и бùдемо робыты, шо памъ повеливають: Господь велить любыты и помагаты одынъ одному, и Царь тé-жъ повеливà. А намъ ще трéба знáты, шо безъ грóшей неможноничого зробыты, якъ и самы пры сiй лыхiй годыни бáчылы; такъ и Царéви нашому безъ казны неможно ни вíйська содéржаты, и нíякого порядку дáты. А казны багáто потрачено у сей гóдъ, ни на кóго-жъ бiльше, якъ на насъ, по усíмъ губéрниямъ, де гóлодъ бувъ; такъ и намъ тепéрь трéба яко мoga кынутысь та заробляты, та пóдушне знóситы, та недóимку, на кому é, уплачиваты; тогдi и Царь настъ пожáлуе и Господь помылуе, и бáчачы, шо мы дóбрьи и покíрныи дíты, непóшлетъ намъ билшъ нíякои такои биды и Царя нашого продéржыть на симъ свíти, для нашого-жъ щáстя, на мнóгии лýта!»

Тúтъ увèсь нарóдъ — а булó ихъ такъ чымáло самыхъ старыкivъ — такъ и загулъ: «Подéржъ ёгò, Господы, для нашого и дíцького щáстя на мнóгии лýта!....»

Ажъ тúтъ де узявшъ дзвóнky... и прыбíгъ спрáвныкъ та прýмо до Тýхона у хáту, та и крыкнувшъ заразъ: «Ступáйте увèсь нарóдъ до вóлости; губернáторъ прыйхавъ, збирáйтесь усí; есть дíло. Тýхонъ! пайдёмъ са мнóй, изъ жýнкою и зъ дítymъ».

Отъ нарóдъ и рúшывъ увèсь до вóлости, а по-дворамъ десяцъки бýгаютъ та збираютъ, щобъ и старé, и малé, усí щобъ iйшли туды, бо дíло è. Зибралася громáда, а тутъ и спрáвныкъ прыйшовъ и за нымъ Тýхонъ, и Стéха, и дíты ихъ. Стéха-бъ-то iйплá, та на-двое дùмала, за чымъ їй зъ дítymъ ведуть до губернáтора? «Або-жъ менé вышпарять, зачымъ я усé лаялася зъ Тýхономъ; або билшъ тогó, шо ёго попибýютъ, зачымъ обибраў у мène усю одéжу.... и колы-бъ такъ дóбре, та дóбре....»

Тилки що стáлы до вóлости дохóдты, тутъ вышловъ до громáды самъ губернáторъ и пытаєтца, де Тýхонъ Брусь?

Отъ спрáвныкъ и пидвишъ ёгò. Губернáторъ узявшъ ёгò за-руку и постановиши край сéбе и кáже: «Стань зде, поштённой старычóкъ!» та и давъ спрáвныку бамáгу и звелiшъ голосно чытаты.... Господы мылостыый! щó-жъ-то тамъ написано булò!....

До самисинъко Царя дiйшла чутка, що у сей голóдный гóдъ Тýхонъ робиши, якъ старáвся, якъ людéй пропытавъ и якъ за цáрьку казнú куповавъ спрavno хлíбъ и на порядкахъ ёгò усíмъ роздававъ; а шо найбíлшъ, що сámъ усíеи своëи худóбы ришывся и усé положивъ на пропытанные людéй у своëму селi; такъ за усé сëе Царь прыслáвъ ёму медáлю срýбну, велькку, а на нíй сáме такы настоющe цáрьке лице, и повеливають тую медáлю надíты на Тýхона на лéнти шýрой та червóнай, якъ звычайно бувà кавалériя. Та ще зверхъ тóго повеливають изъ своëи цáрькои казны повыкуповувать усю худóбу, шо позакладавъ Тýхонъ и свою, и жинóчу, и дítську, и попóвныты ёму усí грóши, скýлки винъ потративъ на пропытанные людськé.

Якъ се прочыталы, такъ нарóдъ и вжахнúвся видъ радошивъ, а Тýхонъ стойть уклонивши голову и нетáмыть себë, чы винъ въ раю, чы дé? Чы мáлои-жъ чéсты винъ дожýвся?

Заразъ губернáторъ доставъ зъ ящика тую цáрьку медáлю и повисивъ на лéнти на шýро Тýхонови, а тóй такъ и прыпáвъ навéлишки, та плаче-жъ-то тákъ зъ радошивъ, якъ малá дытына. А тутъ и Стéха зъ дóчкамы тe-жъ прыпáла до нíть губернáтора, та цилóютъ ихъ, тилки вже незвýсно, чы вонà рáда булà медáли, шо мужыку їй надíлы, чы тому, шо вернùлъся їй очíпки, и плахты, и намýсто, и усé....

Отъ губернáторъ, надíвшы медáлю, пиднявшъ Тýхона и поциловавъ ёгò у голову и сказавъ: «Поздравляю тебя, поштённой старычóкъ, зъ цáрькою мылостытью». Дали звелiшъ спрáвныкови усé добрó Тýхоново, шо тутъ булó вже прывéзено и зъ-пидъ закладу выкуплено, и грóши, скýлки повеливалося, видáты усé Тýхонови, а обществу прыказаты, щобъ усí Тýхона и шановáлы, и почýтовалы. А жýнци прыказовавъ, щобъ неспóрыла и нелáялася зъ мýжомъ, а слúхала-бъ ёгò у всíмъ и дítéй вчýла слúхаты бáтька, бо винъ шо ни здúма, то усé на добрó. Дали — впýять до Тýхона, и кáже: «Выдýши, старыкъ! Ты необщýбся. Дóбре робиши, вотъ и тоби

добрó!» Дали поклонысь нарбови, сидающы у свою колысу, та ѹ сказаў: «Прощайте, люде добра! молітесь за Царя!» та ѹ пойхавъ скро соби.

А нарбдъ-же-то увёсь, позкыдàвши шапкы и пиднявши руки до Бога, такъ ув-одынъ голосъ и загулъ:

«Подержы ёгò, Господы, у щасти и у здоровъи на симъ свити и пры нась, и пры нашыхъ дитяхъ и унукахъ, что винъ нась у самую злую годину непокынувъ и пропытавъ нась, якъ отець дитеи, и того наградывъ, хто вбываўся за нась. Пошли, Господы мылостивый! и Цареви напому, и Царыци усé, чого вони видъ Тебе жалаютъ и що Ты запаешъ, за ихъ добристь, имъ послаты!

От-такъ-то мы молымся по усякъ день и дитеи учымо, за те добро, що Винъ намъ посыла по усякъ день!

КОНОТОПСКА ВИДЬМА.

ПОВИСТЬ

Грыцька Основьяненка.

Посвящается

Михаилу Акимовичу Бедрату.

ХАРЬКОВЪ.
Типография Каплана и Бирюкова, Рыбная, № 30.

1887.

Панъ сотникъ Улा�совычъ бувъ чесного и важного роду. Такы хто скилки ни зазна, то сотенною старшиною усё булы Забрёхи; а диды и праиды Мыкытовы усё булы у славному сотенному мистечкови Конотопи сотникамы; такъ видъ отця до сына такъ сотенство и переходило. Отъ якъ и старый Уласть Забрёха, такы сотникъ Конотопський, якъ померъ... и що-то жалковало за нымъ козацтво! та такъ и усі лоде, и старе, и мале, усі плакали. А якъ ховалы, такъ труну ёго неслы черезъ усё село на рукахъ, мовъ дитського батька, та буля п'еркви й поховалы, и добре на усіхъ обидахъ помъянули. Якъ же видпилы сорочини и громада зибралася на пораду, когд начиняты сотникомъ; то усі ув-одинъ голосъ такъ и гукнули: «А кому же быть? Улा�совычу, Забрёшченку; яко го намъ луччого съката?» Отъ такъ-то и настановили ёго сотникомъ и ставъ винъ изъ Забрёшченка вже и самъ Забрёха.

Отъ винъ, похованшы батька, сюды-туды оглядивсь, ажъ вже ёму годивъ двадцять пять; нигде дитись, треба женыться, треба дівки съката... Батько-бо ёго, старый Уласть, бувъ соби скуненкы и колы було Мыкита, якъ бзьме ёго за серце, стане батька прохаты, щобъ ёго оженить, то старый насунуть бровы, зирнє на него сторчъ, та й скаже: «Нехай-льщенъ выяснишся, бачъ нахмарило. Який теперъ сякай-такай синъ женытия? Бачъ, хлібъ дорогий, по пять алтынъ мишокъ, та й тисно намъ буде, якъ тоби жинку бзьмемо: тілки и є що хата зъ кимнатою, та черезъ сины пройвна хата, та й годи; дё мени васъ мистыты зъ дитворою, що вже знаю, що такъ и обсыпле. Нехай-льщенъ описля подумаемо». То було Мыкита почухаетя, та зъ тымъ облизнемъ и піде. Теперь-же, якъ старый вміръ, ёму своя воля. Заразъ уязвши пройвну хату перегородивъ, отъ ёму є й світлиця, є й просторъ. Дали ставъ дівки съката и сивъ думати. Вже на яку-то винъ недумавъ? Пёршъ-бы-то такъ, що й дё! Заразъ на Чернігівську протопопівну закинувъ, та й самъ злякавъ видъ неровни: одноги одежи на два віза невберешъ, а намиста, кажуть, миркамы батько видсыпле; та таки и ні-чого: тамъ и богословы йилы печени гарбузы, такъ напому браччику нічого туды квапитись. Отъ винъ и зпустивсь ніжче; перебираў-перебираў, думавъ-думавъ..... дали якъ сплеснє у долоньки, якъ загомонить самъ соби у

хати: «отсё такъ! отсё мой! Хлопче! сидлай мерщій коня!» Чы зибралася, чы ні, мерщій нашъ Улा�совычъ сивъ на коня... и якъ затупотивъ, такъ тілки що бкомъ ёго заздряшъ.

Куды-жъ-то винъ такъ потягъ прудко? — Эгэ! колись-то, десь-то на ярмарку бачивъ винъ хорунжийну Олену, отъ що на Сухій Балци хутіръ, прозиваєтца Безвірхий. Винъ дивлячись тогді дуже дивовався, що дівчинка й молоденка, а купує борошна багачко; а якъ ставъ розпитовати людій, такъ ёму й розказалы, що у неї нема ни батька, ни матери, а тілки самий братъ; що вона хазяйка невсыпуша, сама и около коровъ, сама и у-поли пры косаряхъ и пры женцяхъ, а зимою у винниці сама догляда, и се борошно зкупе на винницю. Братъ її хорунженко, хоть парень и молодий, та нехоче женыться, а дума у ченци, бо якъ бувъ недужъ, такъ обищає: «коли, каже, відужаю, то пиду у ченци, виддавши сестру заміжъ». Отъ и відужавъ, и дожда доброго чоловіка, щобъ ёму и господарство, и сестру видати, и вже ни до-чого ёму дила нема, усё тілки книжки читати, а Олена за ніго усюди по господарству поворочується.

Отъ-туды-то потягъ нашъ панъ сотникъ Забрёха. Невзявъ же ёго чортъ на вгадки! Чує кішка де сало лежить: одноте, що дівка здорова, молода, огядна, чорнобрива, повновида, а худоби-худоби — такъ батечки! Свій хутіръ, лихікъ, винничка, млинокъ, витрячокъ, а скотини та овечокъ, такъ нічого й казати! И усё то її достається. За тымъ-то такъ нашъ Улा�совычъ и поспіша, що й коневи недасть здыхнуты и самъ, необідавши, трідцять семисотнихъ верстъ, іще зъ гономъ, неспочиваючи перейхавъ и якъ добити до тогдя Безвірхого хутіра и уставъ зъ коня буля хорунженою хаты, такъ такъ и хитається, мовъ п'янний, а якъ кажу, що винъ и необідавъ нигде.

Поздоровкавши зъ паномъ хорунженкомъ и посидавши у хати, отъ наши и розговорились промежъ сеbe и призначились, що ще й батьки ихъ промежъ сеbe дружилы, то й имъ треба нециуратись однинъ другого. Дали хорунженою пытавъ пана сотника, що куди ёго Богъ несе и за чимъ? Заразъ нашъ Улा�совычъ и ставъ брехаты, бо старий люде кажуть: тілки ще задумашъ святатись, то й станешъ заразъ брехаты, и що безъ брехні нижденъ чоловікъ несвятається. Одже-жъ-

то сóтныкъ и кáже, що бúцимъ-то ёму трéба бráгу для во-
лівъ на́нထы (а ще дé та й зімá? ішè тýлки Пет-
ривка ійдè), такъ вінь почúвъ, що у пàна хорунжéнка у вýн-
ици бáрда добра и дòбре скотыны доглядають, прыйхавъ
нанထы и зторжyтысь.

«Незнáю я сéго дíла и ни въ вíщо немишáюсь; про тè
сестра зна», сказавъ ёму на одвítъ пàнъ хорунжéнко.

«А де-жъ Єсыповна Олéна? Мóже-бъ бувà її поклýкали,
то мы зъ нéю и зкинчáемо дíло», казавъ Забréха.

— Алé! сестра у поли; пойхалы тамъ трóшки просъця
посіяты, такъ вонá догляда, бо вже безъ нéи ніхтóничого
нетáмуть зробыты. А вы, Улáсовычъ, нескучáйте; вонá на́дъ-
вечиръ и бúде. Пòкы вонá вéрнется — дíвко! а вточы льши
слывъянки! — то мы по кúхлычку, по дру́гому вýплемо. Та
вже вы у насъ, пàнъ сóтныку, и заночу́ете, бо вже нерáно»,
сказавъ хорунжéнко.

«Пáнська вóля!» одвítъ давъ Мыкýта — и радéсень-
кий собi.

Отъ якъ вýцидили вонý самотùжки глéкъ слывъянки,
а дали и тернýвки покуштовàлы чы-трóхи, прыйгти и на-
ша Олéна зъ поли. Бáчыть, що чужýй чоловíкъ, заразъ мот-
нúлась, звелíла изъ ставка потягты карасíвъ и загадала ве-
чéрю варыты; сюдý-туды шатнúлась и увèсь порáдокъ далà,
що й на зáвтре робыты и комý, куды и за чымъ йихаты, а
дали одяглásь такы любéнько, якъ звычайно пáнноцци, та ще
й хорунжíвни: до старéнької плáхты та почепыла люстры-
нòву запáску, одяглá тожъ шовкòву юпку, та на шýю ду-
катъ на бáрхатци, та червóни черевíчки уаяла, а на гóло-
ву хорòшу стрíчку поклала, та й вýшла и поклонýлась пà-
ну Улáсовычу нызéнько.

Нашъ Забréха, якъ побáчывъ таку пáнночку, що не тýл-
ки що зъ рóду небáчывъ такòи, та вонá ёму и неснылась
така, та ажъ задрыжавъ и нетáмуть вже, що ёму и казаты,
та вже хорунжéнко нагадавъ, та й кáже: «Од-же, пàнъ сóт-
ныку, вамъ и хазýйка; рàдьтесь изъ нéю, вонá усéму головá».

Такъ щó-жъ-бо нашъ Улáсовычъ? Ни пары зъ усть. Да-
ли прынявся, мнявкавъ-мнявкавъ, та й начнè про волы, а
кинчà про голубы, дùма объ бáрди, а скàже объ тернýвци,

та якъ замóвкъ, та й замóвкъ, та знай слýнку ковтà, дýв-
лячись на таку крálю.

Олéна собi дíвка булà. Хочъ панъ сóтныкъ и сю-
ды и туды загынáвъ, а вона ёгò заразъ розвùхала, що винъ
такè é и за чымъ прыйхавъ, та же й кáэ ёму и говорыть:
«Дóбре жъ, паныченьку; допывáйте жъ на здорòвья тернýвоч-
ку, та повечéряете, та ляжете спáты, а зáвтра — дàсть Богъ
свítъ, дàсть и совítъ, то й порáдымось, що трéба робыты».

Забréха, почúвши сèе, та ажъ сáмъ не стáмывся видъ-
радоющивъ; дùма: «отъ дíло и зовсíмъ, зáвтра тýлки рушныкы
брàты»; та за кúхлыкъ, та давай знóвъ смоктáты зъ пàномъ
хорунжéнкомъ, що у чéнци збирается, а такы сéго дíла не-
кýдается и ще й дúже полюблá.

Олéна такы частéнько до панычíвъ увиходыла, тákъ,
бúцимъ за якýмъ дíломъ, а тýлки щобъ билшъ розглядиты
Мыкýту Улáсовыча, що вонò é; то якъ увíде, та поведé
очýцямы, що якъ тернý-ягидкы, на пàна сóтныка, та въ нёго
язíкъ стàне мовъ повстяный и неповérne ёгò, а сáмъ ажъ
палá. Полàгодывши вechéрю, вонá вже билшъ и невхóдyla;
самi панычí повечéрялы и докинчáвши глéкъ зъ тернýвкою,
пàнъ хорунжéнко хотíвъ вже ійтъ спáты, ажъ бось напь За-
брéха поплýмкавъ, вýкасплявъ, поцмóкавъ, потèрь усы, та й
стàвъ ту рацéю казаты, що ёму дýкъ зконпонувавъ вже дав-
нénко для такого случаю; отъ и кáже:

«Ось послúхайте, панычу Єсыповычу, що я вамъ скажу:
несоразмíрно суть чоловíчству едýнопребывање и въ домóу,
и у господáрстви. Всíкое дыхáные шануєтся у двóйствi; едý-
но чоловíкови на потréбу — пойты жону и имиты чáда. И азъ
ныжáйшъ возымíхъ сýю мысль и неукротýмое желáнье.
Плáмень мъя раждýзаéть и неотýду, дондже несовокуплóся
съ либообразною, превелéбнійшою Кат....» Та й замóвкъ. Сé-
то-ёму дýкъ такè зпýсавъ, якъ вíнъ булò дùмавъ залыцятся
до протопóшивни зъ Чернýтова, и Забréха дочытавъ до самого
кинця тákъ, якъ булò тогдi на пáмъять вýтверdyvъ, та якъ
згадавъ, що хорунжíвна не Катерíна, а Олéна, и не преве-
лéбна, а тákъ — пáнночка, отъ тогd-to й замóвкъ, та ни туды
ни сюдý. Хорунжéнко зовсíмъ булò дrimávъ, а на сю ráцю
прыслухáвсь-прыслухáвсь, та й кáже:

«Щó-бо вы, пане сотнику, от-сё говорыте? Щóсь я ни-
чого невторобаю. Чы не пислі тернівки от-сё вы такій стàлы?

Здыхнувъ Уласовычъ, та й кáже: «Бодай ёгò шысала мо-
рока! Сé мени такé написавъ нашъ воскресенській дякъ....»

«Та щó вонò такé є?» зпитаў Ёсыповычъ. «Чы се
вирша, чы щó?»

— Алé! я й сáмъ незнáю, щó вонò и для чо́го, кáже
Забрёха.

«Такъ на-шо-жъ вы менi противъ-ночи такé говорыте?
Менé вже зъ-за плечéй берè».

— Та я бъ и неговорывъ, та́къ лыхо прыпало!

«Та якè тамъ лыхо? Кажítъ швыдче, спáты хóчу».

— Алé! комù спáты, а комù й нí! сказавъ Уласовычъ,
та здыхнувшы вáжко, поклоныvсь хорунжéнку нызéсенько, та
й кáже: «виддáйте за мéне Олéну, сестрыцю вашу!»

«Ё!» сказавъ хорунжéнко, задумавсь, ставъ чухаты по-
тýльщю, и плéчи, и спыну: а дàли кáже: «Побáчу, що се-
стра скáже, нехáй до завтréго, лягáйте-lyшень спáты», та й
пишовъ видъ нёго.

Лíть напь Забрёха спáты, такъ ёму и неспýтця; жде
свýта, недíжде, щобъ швыдче ёму почуты, що скáже Олéна...
Нý! сякъ-такъ дождалъсь свýта, повставалы паныч и пози-
хóдилъсь. Заразъ панъ Уласовычъ и шытá: «А щó-жъ вы ме-
ни, панычу, скáжете? Чы наша рýчъ до дýла, то я бъ по-
бíть мерщíй, та зъ старостамы и явýвсь сюды закónъ зполн-
ныты. Кажítъ-бо?»

Сопыть нашъ хорунжéнко и ничего ёму несказавъ, тýл-
ки гукнувъ у кимнату: «А ну, сèстро! дай намъ поснýдаты,
щó ты-тамъ прыдбала?»

Вíшила зъ кимнаты на-нýмчка, поклонылась, та й по-
становыла на столі передъ пàномъ Уласовычемъ на сковоро-
дї.... печёный гарбóузъ!.... Якъ розглядывъ нашъ Забрёха таکу
пýнхву, якъ скóчить изъ-за стола, якъ вýбíжыть зъ хáты!
ажъ тутъ батракъ вже й дёржыть ёгò коня, и вже осидла-
ного; винъ мерщíй на коня, та навтикача по-быля хáть; тýл-
ки й чóе, що лóде зъ нёго регóчутця; ёму ще й бýлшъ стýд-
но, ще й бýлшъ коня поганá, та якъ вýбигъ зъ хúтора, роз-
глядывъ: щó за недобра маты? щось тылишаєця на пýти у

коня! Колы-жъ дýвытця — верёвка; потягнувъ тóю верёвку —
ажъ и тутъ гарбóузъ сырый прычёплений!.... Кýнувъ ёгò ажъ
гέть, а самъ за нагáйку, знай коня паня, знай паня.... Одно
тé, що сáромъ, а тутъ и такðи дýвки жáлко, та ще-жъ ни
йíвиши, ни пýвиши! Отъ вже нашъ Уласовычъ и до-дóму зъ
гарбузомъ тákъ бижыть, якъ бигъ до дýвки, дўмаючи руш-
ныкы браты. И самому лыхо и кíнь мóреный, таکъ на сýлу-
на-сýлу допхáвсь до-дóму ажъ о-шивночи и — якъ розкáзу-
вавъ — мерщíй лíть спáты.

II.

Смутный и невесёлый сидивъ у свитлыци на лáвци Ко-
нотопський панъ сотнику, Мыкыта Уласовычъ Забрёха, а объ
чимъ винъ сумовáвъ, мы вже знаемо..... Эгé! та незовсíмъ:
хýба чы недасть намъ тóвку от-сéй, що лíзе у свитлыци до
пана сотнику? А хтó-жъ-то лíзе? Щó-жъ се винъ тákъ тамъ
мордуетця? То питкнётця у двери, та й назáдъ на-ши. От-тá
хворостына, що несё у рукáхъ, та ёгò зпýна: колы дёржыть
її по-передъ сéбе, то тýлки ще нíсь у двери ткнё, а вже
хворостына и обипéрлась объ уголь; колы-жъ її волоче за со-
бóю, то зовсíмъ увýде у свитлыци, а вона за нýмъ воло-
чытця, и чипля ёгò, якъ та сварлыва жýнка за пýяньшено
мужыкомъ; у по-перекъ-же и некажы її всùнуты у свитлы-
ци, бо крýпко дóвга булá. Лíзе-то не хтó, якъ Прóкипъ Ры-
гровычъ Пистрякъ, сотéнnyй Конотопський пýсарь и щýрый
прыятель пана сотнику Конотопського, Мыкыты Уласовыча За-
брёхи, бо винъ безъ нёго ни чárкы горилки, ни лóжки борщу
до рðта непиднесé; а вже на порáди, якъ Пистрякъ Рыгро-
вычъ сказавъ, та́къ вонò тákъ и є, тákъ и бúде, и вже и до-
сто бáбъ неходы, та́къ ніхтò неперемóже. Щó-жъ-то винъ
за хворостыну пре у свитлыци до пана сотнику? Алé! лúчче
усёго послúхаймо, ють и объ чимъ воны соби бùдуть розмо-
влáты, то тогдá усё знáтемо. Та ще-жъ и té знáйте, що
панъ Пистрякъ суть пýсарь: дванадцять гóды вчýвся у дякá
у школи: у гóды вчýствъ граматку, два гóды вчýвся часло-
вецъ, пивчвáрта гóда сидíвъ надъ псалтырёмъ, и зъ молы-
твáми зовсíмъ вýччывъ, та пивнýя гóда вчýвся пýсаты, а
цилісінýкій гóды вчýвся на щетахъ; а промежъ тýмъ, хóдячы
на крýласъ, понявъ гла́зы, и ермолайні догматыкы, и Ско-

вородыны херувымськи, туды-жъ за дякомъ и пиддячымъ окселентуе, и Павла чтеные, колы небагацко закладокъ, утнѣ на усю церкву голосно; а вже на ричахъ, такъ бойкий, що якъ розговоритца-розговоритца, та усё непропросту, усё зъ пысания, такъ и нашъ отець Костянтины, даромъ що до синтаксису ходивъ, слуха ёго, слуха, та здигнѣ плечима, та й видіде видъ нёго, кажучы: «Хто тебе, чоловиче, зна, що ты тамъ говоришь!» Отъ-такий-то бувъ у насъ у Конотопи пысарь, от-сей Прокипъ Рыгоровычъ Пистрякъ; такъ якъ стане винъ зъ паномъ сотникомъ Забрехою розмовляты, такъ вы тилки слухайте, а вже чы второпаете що, незнай, бо винъ у насъ чоловикъ зъ ученою головою, говоре такъ, що изъ десятьма простирами головами нерозжуешъ.

Одже-то якъ панъ сотникъ бачить, що панъ пысарь невлиze у ёго свитлыци за тою довгою хворостыною, та й пытат: «Та що-то вы, пане пысарю, якого чорта до мене у свитлыци прете?»

— Та се, добродію, лепортъ объ сотенимъ народосчысленыи, въ нальгности предстоящихъ по мановеню вашому, та бодай винъ сокрушивъ въ прахъ и пепель! — невмистимъ есть въ чертогъ вашъ. Подобаеть, або стину протяты, або стело пиднаты, бо невлизу до вашои вельможности! сказавъ Пистрякъ, та й почавъ знова возвитись съ тою хворостыною.

«Що-жъ-то за лепортъ такий довгий? Хворостына-жъ ёму, мабуть, замисць хвоста, чы що?»

— Хворостына сїя, хоча есть и хворостына, но она не суть уже хворостына, понеже ўбо суть на нїй вмистылыше душъ козацькихъ прехваброи сотни Конотопськои, за ненаходженемъ пысательного существа и трепетаннемъ десныци и кунно шуйци». Отъ-такъ видсыпавъ нашъ Пистрякъ.

«Та кажите мені поб-просту, пане пысарю! О, вже мені те пысмо остыло та опоганило, щоничого и невторопаю, що вы кажете-говорите. Тутъ и безъ васъ нудьга узяла, и печинки до серця, такъ и чуо, якъ пидступають», сказавъ панъ сотникъ, та й зхильивъ на-руку, та трохъ такы, чы й непустивъ слизочокъ пары-другои.

— Гóре мені, пане сотнику! казавъ Пистрякъ: мымощедшую седьмичю глумляхся зъ молодицями по шиночкамъ

здешнои палестыны и, вечеру сущу мынувшаго днє, быхъ не-подважень, аки клада, и нимъ, аки риба морская. И се внезапная висть потряс мою унутреннюю утрббу, а паче и паче, егда прочтю и уразумихъ повеліные мылостивого начальства збиратися у походъ ажъ до Чернитова. Сые, пане сотнику, пышуть, щадя душа наша, да не когда страхъ и трепетъ обуяетъ намы и мы скорбни падемъ на ложа наша и уснемъ въ смерть; и тогд рады скрытность умыслиша, аки-бы у Чернитовъ, а хто-висть? Чы недалшъ ишё. О горе, горе! и паки реку: горе!

«О горе, горе, Рыгоровычъ!»

— О горе, горе, Уласовычъ!

Отъ-такъ-то горевали панъ сотникъ зъ паномъ пысаремъ, що прыслано имъ предпysаные ійти у Чернитовъ зо всю сотнею и зибраться зо всимъ прыбромъ и узяты провъенту сотнику для сїбе и коней на-два недиля. Отъ якъ горюють панъ сотникъ у свитлыци, а панъ пысарь за порогомъ, дали сей и вѣгадавъ — бо вже на-вгадки завзятый бувъ — та й каже: «соблаговолите, пане сотнику, даты мені повеліные, о скрупшителномъ преломленыи сїи трикратно опоганившои хворостыны, я-же нынѣ суть у ранзи лепорта, бо самы созерцаете ясными, хоча и невмытими, вашыми очесами, що неумистимъ есмъ зъ нею у чертогъ вашъ.

Почухавъ голову панъ Уласовычъ, довго думавъ, дали й каже: «Се-бъ-то, по нашему, переломыты хворостыну; такъ ты-бо кажешъ, що се вже не хворостына, а лепортъ объ на-шій сотни, такъ щобъ часомъ небулъ натруски видъ старшихъ; бо и самъ-эдоровъ знаешъ, що панъ полковий пысарь щось до насъ добирається и такъ и пидглядя, щобъ мокрымъ рядомъ на насъ напасты».

— Неубоимся, неустрашимся супостата зо усю ёго враждебною силою. Сегд рады довлеть намъ противъ нёго буты мудримъ и сie послidne-rechennoe предпysаные неупустытенно зполнити, и тогд-для повелы, велможный пане, да сокрушу сию пальцу. Такъ, покрuchувавши усы и бчи у стеле утопи-ривши, казавъ панъ Пистрякъ, а дали бачить, що панъ Мыкита ёму ни пары зъ усть, бо й досе ще невторопавъ, що той ёму каже, та й зкрыкнувъ: «Такъ ламати?»

«Та ламай, пане пысарю!»

Хрúсь! Пань пýсаръ и переломыvъ хворостыну. «Преломýшася», кáже, «и се нýни мóжу вмистытися въ чертогъ твíй». Та сëе кáжучы и улíзъ у свитлыцю, и клáняется пану сótныку, и подаé ёму зъ двохъ рúкъ по цурпáлку, и кáже: «Подозвóлте, прыньмите!»

— Та щó ты менí от-сè, пане пýсарю, тýкаешъ у вíчи? чы ихъ вýштрикать хóчешь, чы щó? пытаётся ёго панъ сótныкъ, прытúлюючись до стини; а боячысь дúма: чы непогнáвъ Рыгòровычъ впъять хýмérь, якъ булó писля перепóю на Вelykóдныхъ святкахъ. «Щó вонò такé ё? кажы менí по-просту, безъ пýсмá!»

«Сые суть, пане сótныку, замісь спýска нашои сótни», кáже пýсаръ, «егó-же невозможхъ зпýсаты за дрыжáнемъ деснýци моей, видъ глумлénья пýянственного зъ выш-изъяснèнными молодыцьми и тогò ráды узяхъ хворостыну и на нíй назнаменáхъ кóегождо козакá и се суть вýрное чыслó: у кóжному десятци по десять козакíвъ, а усихъ таковыхъ десяткivъ суть тákожде десять; слідователно уся сótня, якъ скло. Соблаговолите, пане сótныку, щéть ѹй учынить по сíй хворостыни, и льщемъ къ лыцю самóю естествéнную сótнию, зибравшиюся быля палестыны Кузьмыхи, крывои шынкарьки, очесáмы обозрity».

— Эгé, пане пýсарю! кáже ёму панъ Улásовычъ: я-бъ, пожалуй, соблаговолíвъ, такъ лíкivъ билшъ трýдцяты незнáю. Личы сámъ и робы якъ знаешь, ты на тè пýсаръ; а я усé описля пидпышу, бо я на тè сótныкъ, щобъ неличыты, а тильки пидпýсоваты.

Отъ и стáвъ панъ Пистрякъ личыты: лíчить-лíчить, а у пýтai сótни одного козакá недолíчитьца. «Що за прýчта?» ажъ зкрыкнувъ: «сощытahъ и булы усй и се едýнъ необритается. Изýду и пакы учыню перепысь, хто зъ оглашéнныхъ, недáвъ менí и предъ очи вáши стáты, бижà и скryся. Не хтó, якъ, упователно, Илько Нáлюпня».

Отъ и пишовъ на дверь до козакíвъ личыты, а панъ сótныкъ заразъ кýнувся до карватки зъ дуливкою, та невидыхаючи, журбы-рады, та ѹй высмоктавъ ѹй дó-чыста. Ажъ ось и панъ Рыгòровычъ зъ своимы цурпáлкамы лíзе у двери, и веселéнький, и швидче, щобъ втишыты пана сótника, и

кáже: «Нежурíтесь, добрóдію! Усё козáцтво наше у кўпи, ни-жóденъ непопшáндявъ никúды; ось де воны ё». И прынявъ личыты, — впýть у пýтимъ десятку немá, та ѹй немá козакá!

Якъ затупотýть Рыгòровычъ ногáмы, якъ ухвáте себé зачубъ, якъ почавъ коренýты и бáтька и матиrъ, и увёсь рóдъ тогò пресúчого сына козакá, якый ховáется, пòкы винъ лепорть унесе у хáту до пана сótника. Якъ на дvóри лíче, такъ усý до едýнного, а у хáти лíче, то одýнъ, та усё у пýтому десятку, такъ и зчéзне, ненáче ёго зlyдень зlyже! Вернúвсь панъ Пистрякъ до сótни, переличывъ козакíвъ, — усý; вернúвсь до пана сótника, лíчить по хворостыни, що кóжного позарубловавъ, — катъ-мá одногó, хтось утикъ. Впýть вérнется до сótни, щобъ тому, хто ховáется, голову побыты, такъ бо усý якъ разъ, а у свитлыци по зáрубкамъ немá одногó. Та разíвъ десять такé ёму булó прыведéные. Вже ажъ засáпавъ сердéшний, бýгаючи зъ хáты, то въ хáту, то до сótни, то видъ сótни, що вже ѹй панъ Улásовычъ убрáвсь и зовсíмъ вýрядывсь, и вже шáпку узяvъ, щобъ ійтъ до сótни, такъ у пана пýсаря одýнъ козакъ усё утика и хтó такýй—незвíсно, бо усý на збори и одýнъ-одного дéржыть за поясъ, щобъ неутíкъ ніхтó, пòкы ихъ по хворостыни перелýчуютъ.

«Та гóди тоби, Рыгòровычу, шáстаться. Ходíмъ та у двохъ зо мною перелýчмо. Колы тámъ усý, а на хворостыни немá одногó, такъ кáть ёго беры! нехáй тóй и пропадá, абы жывí усý булы». Такъ сказáвъ панъ сótныкъ, та ѹй прыглядáется пýлно на пýсаря, чы до дíла-то винъ сказáвъ и що, чы негрýмne винъ на нёго за нисенйтныцю, якъ вонò ѹй чáсто бувá.

Дóвгó слóхавъ се Прóкипъ Рыгòровычъ и пальцемъ по-вóдывъ, а дàли якъ цмокнe, якъ пidskóche, якъ кryкнe: «Отъ сáя рýчъ до дíла! Утробою сожалю, що такове мештáные изýде изъ главы моей и уклоныся у дéбри пустынныя. Та вáмъ, пане сótныку, довлеть и полковымъ суддéю бùты за такове неограныченное и мúдрое ришéные, егó-же и áзъ невозмíхъ. Ходímo-же, бáтьку! Нéни возвеселься утроба мой отъ цилости сótни и зкончавши дíло, урémъя и подкриплéные вчынýты».

Отъ и пishly. Агú! и нашъ панъ сótныкъ повеселишавъ тòрхы, що якось-то нидúмано-нигáдано, та прыдùмавъ до-ла-

дú, та ще й таќъ, що й самъ Прёкиль Рыгбровичъ Пистрякъ, Конотопський сотённий пысаръ, та й той ёгò за выгадку зъ рòду впérше похваляє. А Рыгбровичъ ійде за сотникомъ, та своё гада та дума: «Се на бидú вже ійде, колы панъ сотникъ та бùде розумніштий мéне. Нá-що-жъ ёму и пысаръ, колы сámъ бùде и выдúмувати, и пидпysувати? От-сé тìлки невýдно, що сámъ бùде й пысáты, та мòже й на щетахъ выкыдати. Та недáмся бо!.... Я ёму хукá усучу».

Пидїшлі до сàмого шинку Кузьмышного, ажъ тутъ и сотня стойть, и посыдаючи шапкы, поклонылсь пану сотнику.

«Здорóвы булы, диты! Чы всí вы тутъ?» зпытаў ихъ панъ сотникъ и, узявши у бóкы, обглядáвъ ихъ окомъ, не наче облічовавъ, або розглядовавъ кожного у пыку; а вíнь—я-жъ кажу—бильшъ трьдцятъ лику незнáвъ, а козака ниодні-синього у тварь незнáвъ и нетáмывъ, хто зъ ныхъ Демко, хто Процько.

— Здорóвъ, бàтьку! торóхнула ёму громáда. Усí мы тутечка-зdeсь до единого.

«А переличы, пысарю; чы незховáвсь якýй», повеливаў панъ сотникъ, надúвшись, якъ той сýчъ.

Отъ пысарю Рыгбровичу впýять бидà. Усí козакы и, якъ зтульшъ хворостыну до кúпы, такъ и по зáрубкамъ усí.

— Та якýй-же тамъ чóртъ мандровавъ, якъ я увиходивъ до пана сотника? крикнувъ Пистрякъ зъ сérця, та ажъ ногóю тùпнувъ.

«Та трывáй-lyшень, Рыгбровичъ!» сказавъ ёму, усмихаючись, панъ Улáсовичъ. «Адже и козакы усí, и зъ хворостыны ни-жóдынъ невтикавъ. Сé ты якъ переломылъ хворостыну, такъ вонà якъ рàзъ на козакови хрùнула. Отъ ты, дéржачы їй на два половыни, тýмъ одногò и недолíчувавсь».

А козацтво, сее слухаючи, якъ пиднýме régить: «такъ-такъ, вельможный бàтьку, тákъ!» знай кричать и кáжуть: «отъ-такый бáчу нашъ пысаръ! О! бодáй ёгò.»

— А бодáй вы показылъсь изъ козакамы, изъ хворостыною, изъ лíкамы, изъ начáлствомъ, кричáвъ на усю вúльцию Рыгбровичъ, а сámъ якъ нелóпне зъ сérця. Ухопивъ тóю хворостыну, поламавъ, потрощивъ їй на шматочки, та й кинувъ козакамъ у вíчи, прыговóрюючи: «Цúръ вамъ, пекъ

вамъ, осына вамъ; нехáй вамъ стонàдцять лыхорáдокъ и пивторá стíлки-жъ чырячóкъ и болячóкъ, колы знайшóвсь вже розумніший мéне. Нá-що я вàмъ?». Та й почáвъ впýять зъ пысъмá: «Изýйду у пустыню и уселюся у горáхъ Арапàтськихъ, у послíднихъ мóря. Цúръ вамъ!»

Отъ панъ сотникъ ёгò и зпынýвъ, и узявши зá руку и кáже: «Гóди-жъ, Рыгбровичу, несéрдься. У ряды-годы дове-лóся мени зъ тèбе покепковаты, а ты вже и сéрдися. А тáмъшъ, якъ мени пидсùнувъ лепóртъ, а яничого-пакъ не-вмíочу пысáты, та на нёму стóрчъ и пидпysávъ. А панъ пол-кóвныкъ и видпysávъ, що, кáже, Конотопський сотникъ, пане Мýкýто, ты еси дурень! Та я за тè на тèбе и несéрдьвся, хочъ ты и дóвго менi объ тýмъ дóкладки докладáвъ, и въ вíчи насмíхáвся. Гóди-жъ, гóди! Ходíмо обíдаты.....

— Нехáй вамъ сéй та той изъ вàпшымъ обíдомъ, окрòме хлíба святóго. Бодáй той подавывsъ, хто таку мудráцю мени втявъ!.... Замотавъ рукáмы напъ Пистрякъ, усé сéрдячысь: та й потáгъ неоглядаючи до-дóму, та й бормóче сámъ собi: «подáвши, якъ я тобi галúшку пиднесù.... Пидведú тебè пиль манастырь..... Бùде у Конотопи сотникъ, та не Забré-ха..... кланяtemутся и Пистрякú».

«А нáмъ-же якà порáда бùде?» загулъ козакъ, дýвля-чысь, що усé ихъ начáлство чы переказылось, чы кáть ихъ зна: пысаръ, мовъ писля дурману, повíявсь собi до-дóму, а панъ сотникъ понùривъ голову, та тé-жъ потáгъ до своéи хáты. Отъ вертаючи пана сотника и пытаются, що имъ робýты и для чого ихъ зибралы?»

— А лýсий дýдко васъ знá! крикнувъ на ныхъ Мýкýта Улáсовичъ, лаючи и въ бàтька и въ матиръ: цúръ вамъ, видчepítесь відъ мèне. Вíйтесь собi куды хóчете, хочъ на шýбеныцю. Якýй я порáдокъ дамъ, колы пысаръ зказýвся. У нёго лепóртъ (се панъ Улáсовичъ усяку бумáгу узывавъ лепóртомъ, неvmíочи вýмовыты, чы тамъ предпysáные, чы щó бувáло); нехáй, кáже, чы непроспýтца, бо вíнь чáсто хýмéры гóнить, такъ тогдi и розтолкúemosъ, а тепéрь—níколы. Та й пипóвъ тыхòю ступóю до-дóму.

На те дýвлячысь и козацтво рúшыло: хто у шинку, хто у солому, писля такdi мýштры, зпочываüти; а юнши мотнùльсь на вгорóды дивчатъ полóхаты.....

III.

Смутний і невеселій сидів собі на лавці, та вже не въ світліци, а у великій хаті, Конотопський пань сотникъ Мыкита Уласовычъ Забрѣха, вернувшись писля огляду козацької сотні. До тога лыха, що єму учора Єсыповна Олена, панна хорунжива, пиднесла, мовъ тѣртои пидъ нись кабаки, печеної гарбузця; що винъ писля учорашнго дня ще ни пивъ, ни ййтъ, а тутъ ще невыспався; що трéба єму збиратися зъ своєю сотнею у похóдъ ажъ у самисинькій Черніговъ; та я-жъ кажу, писля такої биды, ще й новé лыхо зиклалося єму, що розсéрдивъ свого сотенного пана пысаря, Прокона Ригоровыча Пистряка, а розсéрдившись, вже винъ небуде піакої порады давати, якъ начальство прышли объ чимъ лепортъ, чы якъ тамъ ёгò; тогді що чынити? Отъ зъ такю-то бидю, якъ єму и небуты смутному и невеселому? Эгé! Сидить собі, сердека, у великій хаті на лаві, кинці стола, голову понуривъ ажъ трохи чы не до колінъ! Сидить вже винъ вже не часъ и не двá... ажъ ось изъ кимнаты и обизвалась до нёго наїмичка. «Чогó-бо вы, панъченъку, сумуєте и сидите мовчкы? Чы не пора вже лагодити обидати?»

— Нехочу! сказавъ Уласовычъ, та й здыхнувъ тяжко та важко на всю хату, и пидпèръ голову рукюю.

Отъ наїмичка, погодивши, и вийшла зъ кимнаты та дивлячись на нёго веселенько, якъ тая ясочка, и каже: «Або може вы вже пообідалы, таc же може, або съкатись хочете.... абó-що?....»

— Нехочу! одинъ одвіть дає Уласовычъ и недивиться на нєї.

Посупившись вернулась наїмичка у кимнату, та й сила у кутокъ ворчачи: «От-то вже, мабуть, бувъ у попа, та мабуть тамъ и обідавъ; бо вже ти попивни, хочь до кого, таc пидбъютца». И усё, сидючи собі, знай кореныла попивенъ.

А Мыкита Уласовычъ знай собі сидить и дума про свое. Ажъ ось.... риpъ!.... хотись увийшовъ у хату.... Пань сотникъ зиркъ!.... ажъ-то вийшовъ не хто, якъ напіть Ригоровычъ. Мабуте видсéрдився? Ні, винъ невидсéрдився, а прийшовъ зъ хытращами до пана Мыкиты; ось слухайте, що тутъ буде.... Отъ увийшовши, та мовчкы и ставъ біля дверей.

Незрадовався-жъ и панъ Уласовычъ, якъ вздрівъ щирого свого прыятеля, а пуще тымъ, що думавъ собі: «отъ теперички вже винъ несéрдитца и дастъ мені пораду у моїй биді». Такъ Ригоровычъ-бо нетуды гне: якъ ставъ біля дверей, та и ставъ, и мовчить собі и ни пары зъ устъ непустить.

«Що скажешъ, Ригоровычу?» пытавъ пысаря пань сотникъ; а той єму одвіть дає, незходячы зъ місця:

— А що повелитé, пане сотнику?

«Та ну соби у болото зъ своїмъ сотнечествомъ! Хыба незнáешь моїи натуры? Передъ козакамы, таc я сотникъ, а ты пысарь; а колы мы у двохъ у хати, таc мы себи браты. Сидай-же, бùдемо обидати». Такъ казавъ Уласовычъ.

— Дякую! я вже обідавъ. Та й кывнувъ головою Ригоровычъ, сее кажучы.

«Отъ-то вже и брёше!» каже сотникъ: «такъ сидай таc, я обидатему, а ты пый дулівку; що за мудра, торішня, ще тилки на симъ тýжни почали, таc тамъ така, що и пъешть и хóчетця».

— Изпихъ тресугубу чашу бидствій, сказавъ здыхнувшы пысар: и вже немогу вмистыти боле суетливой дулівки, да не когда обрящетца во устахъ мойхъ яко полынь.

«Та що-бо вы, пане пысарю», ставъ до нёго сотникъ любязнò говорыты: «якого чорта и досе на мèне адомъ дышете? За вищо и про вищо? и самъ старый цыганъ нерозбере».

— Нелипо есть, пане сотнику, совокуплѧты фараонищкое всевоинство зъ наїми правовирнмы. Тутъ и безъ цыгана можно возгребie соторыты. Егда поднесоша мені трисугубо-трекляту пынхву, юбо что есмъ писля сего? Акы конь и мескъ! Тфу! паче и обаче!

«Та якá-жъ тамъ, пане пысарю, пынхва? Отъ тилки що ты невторопавъ тieli проклятои хворостыни....»

— Да потýбнетъ она съ шумомъ въ пещi огнепалящей! А вамъ булò, пане сотнику, дивлячись на мої глумленые, мовчаные учынити и не пры громади, акы левъ рыкающе, вознепещевати на мъя, но особъ мене появше, повидати булò менiй истину, да невозмiотця надо мною наши козаки и рекутъ ныни: «пысарь нашъ суть дурень; невмiвъ розибрать, що хворостына суть удобосокрушаemая». Адже я вамъ добрe,

ще у світліци повідавъ: п'янъ быхъ и неизтрезвыхся єщѣ во дное урѣмъ; и аще руци мой дрожаша, аки древесно лыстевые, то якова бысть глава зо всимы помышлены? Бысть яко треволненное море. Тогд-для подобало булò вамъ, пане сотнику, вспять зря, покрыты прегрішеноя братиа вашого, съричъ: устамы ко уху повидати ёму, а не во все козацькое услышаные.

«Одже твой правда, Рыгровычу; теперъ я и самъ бачу, що воно таکъ є», казавъ напъ Уласовычу. А се булò завсегда таکъ: що що Пистрякъ ни здумъ, що ни скаже, то вже панъ сотнику мерщій и ка же: таکъ, таکъ вонъ є. Отъ якъ и теперъ пидтакнувъ и дывлячись ёму у вичи, побачивъ, що се Рыгровычу — якъ по губамъ вареныхомъ зъ масломъ; отъ и ставъ смилишъ зъ нымъ розговорювати и зашучовать, и ка же: «Сидай-же, прыятелю; якого-бо ты чорта тамъ буля порога майчишъ, якъ той цуцикъ на верёвци? іайди-жъ, іайди; сидай буля мене; я буду обидати, а ты тятни дуливку. Пазько! А внесы-лышень пòвну носатку дуливки!»

Выйшла Пазька зъ кімнаты, и переходячи чрезъ велїку хату, вже веселенъко глянула на свога паныча. А Прокипъ Рыгровычъ думавъ-думавъ, дали ставъ по хати ходыти и спивъ себи пидь-нисъ псальму: «Склонитеся вики со человики»; а дали якъ брызне шапку объ-землю, якъ здыхнє, та й пидішовъ до пана Уласовыча, и закручуочи усы, ставъ ёму казати: «Ей, истинно, нелгү! И да пожреТЬ мене общая матерь наша земля на сонмыщи, аще збрешу хочу пив-слова. НедовлеТЬ ни едьному начальнику угобзеноя творыты свої десній руци, съричъ пысарь; понеже и поельку: усякъ чоловикъ имать главу, глава имать розумъ, розумъ имать волю, а ся рекомая воля повеливаети и десныцею, и шуйцею и усякимъ членомъ. Но сие суть прыкладъ и съцевбе розуминые: чоловикъ — Конотопська сотня; глава — панъ сотнику; розумъ во главу — азъ мызреный пысарь: азъ имю волю, съричъ дарованые написати бумагу, таکъ що неглы и самъ полковый пысарь утнє подобную. Аще лы ўбо чоловикъ неповинуетца лави, уне ѹй есть.... таکожде и глава розуму; во дное урѣмъ имать быти смятенные и содроганые; таکо и зді: аще сотня неимать повинутыся пану сотнику, а сей вопреки имать творыты мене хуждшему и, що паче усёго, непрікryвати ёго

незнаный, но єщѣ и глумыться? Оле! по що я й на свити пребываю!» Та наговоривши такого, сивъ на лавку и рукюю пидперся, та й журытца. А Мыкыти Уласовычу ёго и жалко стало, и ка же ёму:

«Коли прауду, братику, сказати, то я невторопавъничогисинъко, що от-сє ты мене розказовавъ; бо се, бачъ, зъ письма, а ты знаешъ, що я ёго певтнъ и що воно мене заръ завадить, якъ хто зъ нымъ до мене пидвернетца. Здилай-же дружбу, несёрдясь на мене, та зъ сердя неговори мене зъ письма, а кажи прости. Тутъ и таکъ, не тоби ка же, лыхо та ще зъ лыхомъ, а тутъ ще у походъ ійти.... Ось давай про се толковатись, що намъ по тому лепорту робити....»

— Чор-зна-бо, що вы говорите, загомонивъ пысарь на пана сотника: чы подобаеть-же отъ начальства до подчиненности пысати лепортъ? Повеліные. Несметное множество разивъ казахъ вамъ, и се усé всуе.

«Та усé-жъ-то лепортъ, не що бильтъ. Я радъ, що й лепортъ вітвердивъ, а другого, що ты ка же, та й невымлю. Та катъ ихъ беръ зъ лепортами, а отъ давай товковатись, якъ у походъ збиратись. Адже сотня уся, то й добре; ну, дали кажи, що робити?»

— Гмъ! гмъ! ставъ кашляти Рыгровычъ, якъ згадавъ, якъ винъ личивъ сотни. Отъ и ставъ пидъ нёго пидкопуватись, щобъ пана сотника втопити, а самому.... Ну, та не будемо попередъ розказовати, а слухатемо, якъ тамъ булò; будже винъ и ка же: «Що повелить, панъ сотнику, маю невпustyтелно сполняты».

«Та здилай мыльость, Рыгровычу, годи мене сёгд докладати!» казавъ панъ сотнику, та й сидя за стілъ, бо Пазька внесла обидати и пòвну носатку дуливки. «Сидай, ка же, зо мнюю; а коли нехочь обидати, таکъ тятни дуливку, та обильяихъ мене недокучай».

Отъ сотнику мовчаки обидае, а пысарь сидивъ-сидивъ; мовчавъ-мовчавъ; дали за ложку, та у ту-жъ мыску.... та й почавъ, якъ винъ ка же, сокрушати першъ борщъ гарячий зъ усякою мілкою рибкою, тамъ пшоняну кашу до оли, дали захоложуваний борщъ зъ лынамы, а тамъ юшку зъ мыньяками та зъ пшеничными галушечками, та печени караси, та бильтъ иничого. Хочъ напъ Рыгровычу и обидавъ дома не

мèншъ тогó, що тепérь йíвъ и въ пàна сотника, такъ ёму сеничого: винъ у дяка у школи вчýвся, такъ за гóлосъ, що булò якъ на обýдахъ пиднýме, такъ якъ той дзвóныкъ, на усю вúльци чутé, що ажъ у вúхахъ ляющы, такъ ёгò панъ дякъ булò по обýдамъ и вóдить; то зъ нýмы прывчýвсь и нашъ Рыгóровычъ и ёму нестрáшно булò, хочъ шистъ обýдивъ обýдаты; такъ тýмъ-то изъ Улáсовычомъ, якъ побáчывъ дòбру стрáву, та ще зъ свíжою рыбóю, такъ и прынýвсь молотыты, ненàче щеничого зъ рàнку и нейивъ.

Якъ йíвъ, йíвъ дòбре, що ажъ за вúхамы лящàло, дали зхопыvъ носатку, та неналываочы у карвáтку, тákъ зъ ней усю дуливку и вýцидивъ. Дали, уставшы зъ-за стола, подяковавъ Бòгу и хазáину, сивъ на лáви, вýкашлявъ, ўси разгладивъ и кáже:

«Дòбрыя рàды трáпезы и преотмíнныя дуливки, предаю вíшному забвéнию прыскóрбые моё. Да непомъянéтца къ тому треклятая хворостына, преломлённемъ своимъ похýтывшая булò едыного козака. Цуръ їй! Да пребùдеть вонà тресугùбо-анáхтема проклята и да згорыть въ пеци халдéйской, а ще лúчче, якъ въ глынни òгненнíй. Давай-ще дíло говорыты и дíло творыты. Да бùдеть вамъ, пàне добròю, вíдомо, що намъ невозможno у похóдъ выступыты!» О! и почáвъ карлочки гнùты.

— Ё! ажъ зкрыкнувъ панъ Улáсовычъ зъ рàдошивъ и пидбítъ до нёго, щобъ выпытovатy, и кáже: «Якъ-же се мòжно? А лепóртъ?...»

«Алé! вý такы усё своé!» кáже Рыгóровычъ: «вáмъ хочь киль на голови tешы, то въ вásъ усё лепóртъ. Ну, дарма! Хòчъ-бы воны якъ нирозпýсовалы, а намъ немóжно ійтъ; намъ не суть удóбно, намъ николы!»

— А чому-жъ намъ николы? Здíлай любóвъ, розжўй менi сее слóво: чому намъ николы?

«Гмъ, гмъ!» вýкашляvши и подумавши, казàвъ Рыгóровычъ: «яковàя намъ сопryкосновéнность до Чернítова и до самòи полковой старшины, аще мыръ весь погыбáеть?»

— Якъ-се-то? злякáвшы, пытавъ панъ Мыкýта; видъ чого мыръ погыбá? Щò-жъ се такé? Я, Конотопський сотникъ, та й незнáю, що мыръ погыбá? Та кажы-бо, будъ лàскавъ,

видъ чого винъ потыбá и чы немóжемо ёгò якъ-нèбудь оборо-нýты або пидpértы?

«Погыбáеть!» здыхнúvши кáже Пистрякъ: «всíмъ зrý-щымъ и дывúющымся, нихтó-же о помоци нерадыть. Зрите, пàне сотнику Улáсовычу, и ужасáйтесь! Три седмýци и поль дóждь неспадé, и земля неодождýся, и нéбо заключýся; вся претворýшася въ прахъ и пépelъ, вся провябéнья изсхóша и едыная пýль нóситца у нашíй вселéннíй и — о горе мнí грýш-ныку! — пýль сýя водворяется въ непорóчнимъ доселъ нóси моёмъ и дíйствует чыхáныемъ, подобно акы-бы отъ нюхновéнныя нестерпýмия и треокáйнныя — тфó! — кабáкы, отъ нейже чысть быхъ и непорóченъ отъ утрòбы матере моей до зdi. О горе!»

— Такъ видъ чого тутъ мыру погыбáты, казàвъ панъ Забрёха: колы ты, пàне пýсарю, чхáешъ?....

«Алé! чхáешъ!» покрутывши головою, казàвъ Рыгóровычъ. «Чхнéть и нетíлки я, та хочь-бы й сáмъ полковый пýсарь, та щò-то й казáты: чхнé и нашъ найясníйшíй и найвельможнýшíй панъ гетьманъ, якъ онáя зломérзкая кабáка возгнiz-дýтца у нóси ёгò ясневельможности; а їй, окаяннои, подобье суть сыцевая пýль вýтромъ возметáемая. И аще несотворýмъ внезáпного одождéнja, усé изсхнèт и погыбнетъ! зéлье и злакъ извýднетъ и небудеть хлíбennаго произрастíння; тогди и мы нетóчно возвycháемъ, но и ýмремъ отъ глáда и жáжды вne-зáпною смéртю. Розумно вamъ рекù: подобаетъ одождýты бид-ствующую зéмлю нашу!»

— Одже я тíлки черезъ десяте-пъяте уторóпавъ, що ты, пàне пýсарю, мени говорыши. Адже ты кáжешъ, що дощú въ настъ немá? Такъ щó бùдемо робыты. Чы мы мòжемо сýлы небесни знаты и мòжемо зробыты, щобъ дощи ѹїшлі?

«Мóжемо!» закryчáвъ на усю хáту нашъ Пистрякъ, а дали якъ стúкne кулакомъ по столу и ще дúжче кryкнувъ: «И пáкы рекù, мóжемо».

— А кажы, кажы, пàне пýсарю, якъ? Я и Конотопський сотникъ, а щось и досе сего незнáю», пытавъ панъ Забрёха.

«Вñymáйте, пàне сотнику! Та бùдьте лáсковы, Мыкýто Улáсовычъ, уторóпайте, що я вamъ казátemu, щобъ менi по десять разíвъ нетовкы вamъ одногó. Е на свíти нечестíвыи бабы, чàятелно отъ плéмене Ханаáнського, по толковáнью, ка-

налского, иже вдашася Веельзеву и ёго бисовському мудрованью, и имуть упражденные у видомстви, иже ночнымъ урёменемъ, намъ возлежащимъ и сплящимъ, сій нечестивы изходють изъ домовъ своихъ и воздивше на ся білу сорочку, розпускають власи свой яко вельбложі; и прышедше до сосидськихъ и дрѹгихъ жителей пребывањий, увходють у країны, прости рещи, хлівъ, и имають тамо краївъ, и доять и ихъ, и кроткихъ овечать, и быстроногихъ кобыльщ, и сукъ злаго собачого изчадья и, чо реку? воздояют дряплivыхъ кишокъ, вредонесныхъ мышей, разтлинивыхъ жабъ.... и усикое дыханые ползущее и скакущее, имущее млекомистымъ устроенія, доять имъ токмо нечестивымъ извіснимъ художествомъ; и собравше усі сій млека, дьяволськимъ обаяннемъ претворяют оное у чары и абые производять усé по своєму намирено, яко-то: выкрадаютъ ссущихъ младенцівъ зъ утробъ матернихъ и влагаютъ ув-дныя або жабу, або мышу, або еще и щеня; поселаютъ вражду и раздоръ промижъ супружнёго пребывањия; возбуждаютъ любовное преклоненіе у юноши къ діви, и отъ дныя къ оному, и прòче зло неудоборекомое; а паче усёго, затворяютъ хлабы небесныи и возпрещаютъ дождеви орошати землю, да погубнетъ родъ чоловичеський. Чы понятно вамъ теперички, добрдю, видкиль сія напасть постыже нашу палестину, яко неймамы ни крапли дощу, даже и до днесь? Нуте-бо, непозихайте, та кажіть: чы уразумилы глаголаные моє?»

— А якъ-же? Хочъ и по....зи....хай, а усé урозумивъ. Ты от-сё мені розказувавъ, що въ нась чы дощу нема, чы-що?

«Такъ, такъ. Но чрезъ кого сье бысть?»

— Чы чөрезъ.... жабъ, чы.... чөрезъ кого..... я щось нерозслухавъ.

«Ta якіхъ тамъ жабъ? Черезъ видомъ, черезъ видомъ, реку вамъ.»

— Та цуръ имъ, незпомынай ихъ мені, пане писарю! Хочъ ще до вечера и далёко, а якъ налякаешъ мене, то я усю нічъ буду жахатись и неспатему; усё видомъ буду бояться.

«Ta намъ неподобаеть ихъ устрашатися, а довліть изкореняты до третего роdu». — Якъ-же ты ихъ, Ригровичу, зкоренышъ? Ты за ней, а вона перекинетца клубкомъ, кынетца тоби підъ ноги, зиб'є

тебе, та й зчёне. Хыба-жъ небувá сёгò? Чы мало старі лоде такоого розказують, таќъ що, наслухавшись, цілу нічъ дрижаки спати недадуть.

«Нетдчю старі лоде, но и азъ можу вамъ повідати про такове глумленые. Едіножды, вечеру сущу, парубіство яша мъя и поведоша на вечерници, идиже ядохомъ, гуляхомъ доволно, а пыхомъ безъ міры, еліко можаху; и ешё мени у твёрдосты сущу, ійдохъ у свое мистопребывање и, недоходящу мы хыжыны старої Цымбалыхы, внезапу подъ нози мой веरжеся ні-что; глава мой закружкіся и азъ шатахся и мотахся симо и овамо и, немогущу мы удержатися, падохъ аки клада и успхъ, и спахъ тамо недвіжымъ аки мертвъ, дондеже возсыя утро. Сыё-же бысть не інбо, яко навождёные преокаянної відьми. Подобаеть убо ихъ добрае прывітожыти, да излишить дождь изъ своихъ сокровеностей и да оросяТЬ землю».

— Якъ-же намъ, пане Ригровичу, за ныхъ узатись, щобъ вони вернұлы дощі и щобъ намъ ненаробылы описля якои каپосты?

«Неустрашимся и неубоймся!» сказавъ панъ Пистрякъ. «Блаженныя и вічныя славы достойныя памъяты, приснопомынàемый родитель вашъ и отецъ, Уласъ Панасовичъ, величный панъ сотникъ прехваброи Конотопської сотни, егò-же мудрому управлению усі вселенная дывовася,—и да почтеть надъ нымъ земля перомъ,—той зъ съмы бабамы Египетськимъ, прости рещи, видмамы, управлівся благочестивомудренно. Довліть и вамъ, добрдю, по прыміру оному невпустытелно сотвореные учиныты».

— А що-жъ покійний пан-отецъ зъ нымъ робивъ? Кажи-lyshenъ, може и я тё-жъ звумію зробити?

«Частопомынàемый отецъ вашъ возхышаше и у риччи топляше. Аще камъ суть відьма, та непогрязнеть на дно ричнде, аще и камень жерновный на віши ея прычеплють; аще же непрычасна есть злу сему, абые погрязнеть у воді. Повелить, пане сотнику, чы топыть ихъ?»

— Та топыть ихъ! Нà-то ледащо жаловать? ришивъ Уласовичъ.

«Благо есть», кам же писарь: «утру сущу, повело усі устроити, яко-же обычай при такому кáзуси буваеть и усё будеть благолішно; а у Черніговъ вже непайдемо?»

— Та ні, пане писарю, непід демо. Тілки.... якъ-бы видрутътись видъ ныхъ?

«Та видкрутымось, пане сотнику; и сего рады абые-немедлинно пошлемо гинця, шішки, кривого Илька Хверлущенка, да шкандаєть до вишного начальства зъ лепортомъ, що намъ неможно у походъ ійти, зане-же мы обаче погружаемо видемъ у бездну нашого ставка, иже тщатця погубити увесь міръ, скривше дождь у сокровеностяхъ своихъ».

— Добре, добре, пане писарю; от-сё мы дуже мудро придумали. Ідить-же, та пышить лепортъ, а я щось, розговірючы зъ вами, кріпко спати захотивъ. Мавъ булò розказати и про свою биду, такъ нездужаю, такъ и куняю.... Такъ казавъ пань сотникъ, кріпко позихаючи.

Отъ Прокіпъ Рыбровичъ пишовъ порадокъ давати, якъ завтра видемъ топыти, а Микута Уласовичъ лігъ започивати, та напередъ трохъ чи й не съкавсь.

На-руку ковинка нашему пану Пистряку. Зробивъ зъ паномъ сотникомъ, що єму треба булò и чого єму давнò хотілось. Пошівъ у дурни, підвівъ, щобъ неслухавъ предписання начальства, неїшовъ у Черніговъ, може видъ Татаръ або видъ Ляхівъ видбыватись; а поки кривий Хверлущенко зъ однòю ногою дошкандає и начальство прочыта лепортъ, що пань Конотопський сотникъ, замісьць діла, прянявсь видемъ топыти, подума, що винъ, то бувъ нерозумний, а то вже й зовсімъ одуривъ... «Певно ёго змінить, а сотникомъ настановлять... вжé-жъ никого більшъ якъ менé». Такъ дума соби Рыбровичъ; та кахкнувшы, якъ пань дякъ збираючись читати полунощницю, дума: «И ураговимъ бабамъ и молодицямъ, хтò мені якù каство робивъ, або.... тее-то.... несоторыша послушання.... знаю таки вськыхъ.... усімъ видядчу, позаполіскую ихъ добра! Спасиби, що мій дурень гне шыю и лізе у биду, якъ віль у ярмо. Теперъ, Прокопе, тілки пані!» Дали здихнувъ, та самъ соби ажъ голосно сказавъ: «Зилò для нашого браччика, хитрого та розумного писаря, любезное діло есть, егда начальствующий такий дурень, якъ нашъ приснопоминаемый пань Забрёха! Неоскудіє и десниця, и шуця, и восполняється кишеня и скриня. Невменши боже таки вськыхъ!»

IV.

Смутно и невесело булò разъ у ранци у славному сотенному мистечкови Конотопи. Хочъ до зходь сонця, поки ще й місяць негараздъ зховавсь, и піднявсь булò по усімъ вульциямъ гоминъ, бігання, крікъ, галасъ; та й зтихло, и увесь народъ зчезъ, такъ що ни по хатамъ, ни по вульциямъ нема никогисинъко, мовъ у шинку на велик-день передъ вутренею. Тілки и чуте, що корови скілки є духу ревуть, за тымъ, що хазяйки неідуть ихъ дойти и недумають выганяты ихъ до череды; телята по хливцямъ, чуючи, що ихъ матки ревуть, меють и подають голось, нібы просьчиться, щобъ и ихъ швидче выпускали; овечки мекекають; кози соби тежъ за ними, та тупотять, та бігають по загороди, шукають, куды-бъ-то вискочыти и за собою овечать повесті; кони ржути на усі село, ажъ луна по зорі йде; по хливцямъ гуси кеклеють, качки кахкають, квочки кудкудають—бо усякое дыханые безъ чоловічої помочі стражда; а чуючи такий гвалтъ, собаки, то брехали, а то вже сталы вити; мали дытенята, такий, що ще нездужаютъ ходити, лазять кругъ своєї запертої хати, та учепившись ручнятами за приспу, силкуючись підниметя на ноженята, та знайде на приспу скіпичку, та узявиши у ротъ и смокче замись кістки, та якъ стає у рукахъ її поворочувати, невдєржитя, та.... плює вп'ять на доливку, та й заплаче; а тутъ цуценя ходачи близько, знаєшъ, і соби голодне, підіде та й облизує єму слизоньки и край носа, і въ роти языкомъ вилыже, то тутъ дытина, невміючи оборонитись видъ цуценятъ, ще й дужче заголосить, думаючи, що хто-небудь прыбижить їго обронити и обитецти.... Такъ що-жъ-бо! хати по усімъ мистечкови позаліцовани; вози, плуги, бороны, рала, ді булі зъ вечера поналагожовані, такъ соби и стоять; воли, пойтивши свою соломку и бачачи, що нихто ихъ ненапові и неzapряга, позрывали и пили соби по вульциямъ и, де не вздряте, пакалачки або роменъ и усікай бурьянець, то тамъ и пасутця....

Быля дяквои школы—хоть бы тоби одинъ школляръ! И пань Симеонъ, дождаючи ихъ, ходить быля школы, лагодячысь на похорони и споминаючи про кутыю зъ мèдомъ, та пылненько прызыраєтця на двіръ старого Кірика, що вчора

вже и масловатые надъ нымъ правылы, такъ чы некурытця въ нёго зъ трубы, що мёже вже и обидъ варють, коли вже винъ вмёръ; такъ ба! и труба некурытця и у двори нихто нешастаетця.

«Экхé, экхé! нёглы возстанеть отъ одра болизны?» дума панъ Сымебонъ и розсужда, ходячи по надвірью, який-то люде теперъ туги на здоровъя та довговични сталы; зломъянѣ про халеру, якъ-то имъ тогдї булò мудро жыты, та зыхнѣ важко, увійде у хату, та й стаНЕ ризки вязаты на школаривъ, щобъ надъ кымъ-нёбуть сэрде свое зитнаты....

По-вгородамъ бурьяненець и величенькыи, та нихто-жъ-то ёгò и недумъя полоты, хочъ сапкы и лежать быля нёго; а промежъ грядокъ зъ росадою, та бурякамы, та прочно овошою, добре спрвляютця, хрюкаючи, свыни зъ поросятами, и байдуже, щобъ що-нёбуть хазяйкамъ зоставыты: усé повышидають и носомъ копаютъ таки нови грядки, що лыха матери описля ныхъ хазяйка и у два днѧ у ладъ доведе; а теперъ никому ихъ и выгнаты, бо нема никого.... Та и що-то: и у самыхъ шынкахъ пустисинко: шынкарь дрима соби на лави, бо никогисинко, не то, щобъ горилку пыты, та й жинки зъ невисткамы нема, такъ тымъ-то нихто ёму неборонить и дриматы; посудина въ нёго, якъ ще зъ вечера попереполисковавъ та порозставлявъ, такъ вона и стойть, и нихто ненавернетця у шынокъ и ногою....

Та чого-жъ се такъ у славному сотенному мистечкови, у Конотопи, чого такъ стало тихо и смутно, що нечуте ніякого ни видъ кого гласу? и ни на одній вульци незостринешъ ни одного чоловиця, неначе — нехай Богъ мылуе! — усі люде у усімъ мистечкови повымирады, або — и то нелучче смртти — Крымськи Татары похапали? Дё се вони подивалысь, що повидигалы и хазяйства свого, и диточокъ манесенъкыи? Та нехай-бы вже жинки: имъ хочъ цілый денъ, зибравшись у кучу, теревени правыты, а що мужыки ихъ та диты безъ обида, такъ то имъ и дарма; а то-жъ и ни одного чоловиця у сели нема, та що-то: и такди дытыни, що вже бига, и такди незостринешъ!... Дё-жъ-то вони ё?... Эгё! Ажъ генъ-генъ усі зибралися кругъ ставка, та й дывлатця.... А на вищо дывлатця, такъ гай, гай! Такого прыведення на врядъ чы ё хто у нашому сели самый старый, щобъ тымывъ, якъ теперичка буде у Конотопи.... Та що-жъ тамъ таке?

Посередъ ставу убýто чотыри пали товстенькихъ, а у гори позвъязовано верёвкамы, та впъять, якось-то хытро та мудро попереплутовано; та у кожній пали у гори дирка продовбана и туды верёвка просунута.... А по ставку йздять люде у човнахъ; а вони не рыбалки, бо въ ныхъ на човнахъ не сеeti и не въятери, а тежъ верёвки.... А що на берези, такъ тымъ-то от-то увесь народъ изъ славного сотенному мистечка Конотопа ище зибраўся, якъ и сонце незходило и мисяць негараздъ зишбовъ.... От-тамъ-то и матери, що покыдалы и хаты, и маненъкыи диточокъ, и поросятокъ, и птицю, и коровокъ, и по печамъ нетопылы. От-тамъ-то и чоловиця, що покыдалы дома недужыхъ жинокъ, и скотину, и позабувалы, що треба у поле йихаты.... усі, усі позибралися дывытися, яка тутъ буде проява....

Та чы мало-жъ ихъ тутъ и булò? И по усому берегу, и кругомъ по горбикамъ, отъ якъ зерна у мишокъ набраты, такъ ихъ тамъ тисно булò. А хлопци та пидпарубочи, котримъ изъ-за людэйничого невыдко, такъ ажъ на вёбры позлазили и вкрылъ ихъ, мовъ ти галки....

А крыкъ, а гоминъ видъ тога народу, батечки! Неначе водá шумыть, якъ у побидъ грэблю прирве; усі, усі разомъ говорють и нихто никого неслуха, а вже нихто, якъ напи жиночки цокотухы! Отъ-тамъ-то и шынкарька зъ невисткамы своими, що безъ ныхъ тильки шынкарёви и виспаться: говорють, щебечуть, розказують: хто вчора бувъ въ ныхъ у шынку, на скілки вільпывъ за гропи, на скілки хто на-боръ узявъ, хто що заставывъ, хто зъ кымъ и якъ полаявся, кого, прышила жинка, та заняла зъ шынку, хто жинку у потыльцю погнавъ и очипокъ зъ неи збывъ, що волосомъ на всю вульци засвистила; якъ дивчата, обманюочи, замись буцимъ-то батькови, для сеbe купують горилку, та по-вгородамъ ныщечкомъ зъ парубкамы пьють, та понапивавшися перекидались, та боролися, та.... «Годи-бо! не усё розказуй!» загомонила шынкарька на невистку, та й замовкла; а щось, мабуть, добре хотила казаты....

А тымъ, зъ другого кинця, край вёбъ, школарий, замись того, щобъ у школу ійти, та кому зъ часловця, кому зъ исалтыря стыхи твердыты, а кому мнотло зкладаты, вони зибравшись у кучу, та зконпоновалы виршу на свого дяка, та ныщечкомъ на постий гласъ и виспивують:

«Прийдите усій прыхожаны,
Подивітесь, наши усій дякы п'яни,
А найбілшє Симеонъ-обаче:
Одъ горилки ничого небаче,
Ї на крыласи невміє спивати,
И псалтыръ забувъ читати,
Тілки и вміє школярамъ субітки давати.
Днесь дячыха разъ єму голову мыла,
А измытви світло погасила....».

Якъ-же вріже ихъ на симъ слòви панъ Симеонъ різкою, що зъ дому прынисъ; та якъ поженé ихъ нèю до школы, а самъ, поганяючи ихъ, бóжитця, що за свою прыкладку, опрічъ субітки, що по закону подоба, буде ихъ шкварити що въ Бòга дénь, цілый місяцъ....

А тамъ, побыля млынка, от-тамъ що діетця! Гай, гай!
Ажъ трьдцять козаківъ, хто зъ пікою, хто зъ нагайкою, хто зъ добрымъ кyleмъ, хто зъ верёвкою, а хто зъ колякою, та усій-жъ-то дèржутця міцно за верёвки, а тымъ верёвкамъ зв'язано ажъ симъ бабъ..... А що то за бабы, такъ я вамъ розкажу.

Пéрша—збúдь-викъ Пріська Чирячка, зъ молоду неразъ сидила у кунї, позвóдила на той світъ ажъ трёхъ мужыківъ и усю худобу поперевòдila на зильля, та на коринці, та на усяки лікы, та и лічить людєй, чи видъ лыхоманки, чи видъ грýзи, и видъ заушныць, бо вона зъ молоду давила зинське щеня; зніма остуду, переполохъ вилывà, злізує видъ урóкivъ, сónяшници заварює..... и чого-то вона незнáла? и до нèи зъ усіхъ місць, ажъ верстовъ за двадцять, найижжалы болѧщи; то іншому, кому жýты, то и помóже, а кому вмérty, то заразъ писля їй води и вmré; то Пріська и кáже: «Нетакъ винъ недùжавъ, щобъ єму жывотити!» Рáзъ панъ Пистрякъ, та просивъ їй, щобъ далà єму лóбошивъ, щобъ єго усяка, чи дíвка, чи молодыця, на яку óкомъ накýне, щобъ єго полюбýла; одже-жъ-то вýпывъ тыхъ лóбошивъ, та и пишовъ на вечерници, та тілки булò що розходýвсь..... якъ-же єму завадыть! такъ и до дому недобигъ. Отъ зъ тогò часу и стáвъ на нèи гонýтель!

Дру́га була Хýмка Рябокобýльха, старъ чоловíкъ, замирала на свóймъ вику; и вже колы въ кóго що пропадé, то и

недùмай ійтъ до ворóжки; вона самій умілій брехнò задасть, а скаже на тóго, на кóго хóче, та на кóго сердýта. А їй якъ невирыты, колы вона замирáвши бáчyla, якè на тýмъ світи ё мучéные и злодíякамъ, и табáшныкамъ, и брехунáмъ, и мандrёхамъ; такъ булò кóгò и до рáтуши прыведутъ, пíймáвшы на бакші зъ отиркáмы, або у комóри зъ сáломъ, то колы Хýмка скаже, що не вýнъ вkravъ, то булò заразъ и пустять, та прыньяютця за тóго, на кóго Хýмка скаже, хочь єго тогді и у селі небулò. От-такъ булò сказала разъ и на пана Пистряка — щó-то! и старшыны немынùла! — що бúцимъ-то винъ у чоловíка бджóлы пидрýзвавъ. Вонó єму такъ и мынùлося, звісно, якъ пýсарю, тілки вже вýнъ на нèи зъ тих поры націлывъ.

Третя—Явдòха Зубыха, старá-стара та престарéнна! Алé старій диды, що вже на сýлу ноги волочуть, та розkáзуютъ, що щé якъ були вони пидпарубóчмы, такъ вона вже и тогді така стара була, якъ и тепéryчки; такъ що, колы-бъ незбрехаты, булò їй літъ п'ядесять зъ рòду. И кáжуть про нèи люде, що вона якъ у дénь, то и стара, а якъ сонце заходить, такъ вона и молодіе; а у саму глупу пíвничъ стане молоденъкою дíвчиною, а тамъ и стане старитися, и до зходу сонця вп'ять стане така стара, якъ була учóра. Такъ вона якъ помолодіе, то и надіне бíлу сорóчку, и кóсы розпùстыть якъ дíвка, та їй пíде дойти по селу корóвъ, овечáть, кíзъ, гáкобыль, собáкъ, кишóкъ, а по болотамъ жáбъ, ящерицъ, гáдокъ..... Ужé-пакъ така нездóить, кóгò задúма! хочь и нýза-що иничого немá, то вона таки бýзме свое. Рáзъ панъ пýсарь Рýгровычъ читáвъ передъ громàдою якесь-то предысáные видъ начálstва и хочь передъ тýмъ дñівъ зъ п'ять крýпко курýвъ, а тутъ зкладавъ дóbre и вже булò по верхамъ узýвсь, якъ ось и ійдé Зубыха, та и глянула на нёго, и тілки и всéго, що всміхнùлась; такъ щó-жъ? вýнъ заразъ bumàгу объ землю, пидtíkався, та и давай вekгéri скакаты передъ громàдою. Сміху булò такого, що не тó-що! Та зъ тогò часу и стáвъ панъ Пистрякъ, тілки хочь трóшки погуля, то заразъ и поженé хýмéры. От-така-то була ся Явдóха

Четвéрта—Пázька Псючýха, не-с-такъ стара. Такъ та усé нýшкомъ, нехвáлячись чаклùе. Тілки и бáчутъ їй, що якъ усій полягають спáты, а вона и вýде на дvirъ, та и махнè

рукю. То куды махнұла, туды и хмáры пíйдутъ. А хтò-бъ-
то до нèи ни прыйпóвъ, щобъ або поворожыла, або далà якыхъ
лýкивъ, або хочъ шо-небудь такè, такъ хочъ щó-бъ ій поклону
ни прыність,ничого и небзъме и кáже: «Я ничего незнáю; идítъ
собї гéть!» Ну, ну! такá-то й незнá!

Пъята булà Домàха Карлючкýвна. Якъ ще зъ мóлоду
дивовáла, такъ такá булà хороша, що и розказáты немόжно.
Зрбстомъ собї невельчка: хочъ у яку хàту вíде, то головою
стéли достаңе; сухá, та цебáта; на головй волóсься, якъ на
кùжели вóвна; а колы роззявитъ рóть, такъ и лопáта улизе;
нисóчокъ якъ у рабця; а якъ дýвытица зъ Конотóпа очýця-
мы, такъ однýмъ у Кýевъ, а другýмъ у Билагородъ, та й
тý мовъ смытáною залиplени; а лýгкомъ билéнька, якъ чу-
мáцька сорóчка, та щé къ томú мовъ граблямы уся твáрь їй
подряпана. Отъ зъ такþю-то красю дивовáла вонà, дивовáла;
пérшъ жадáла попóвychivъ, дàли зпустыла на пысарíвъ зъ
ратуши, забажáла опислý вже и хлиборóба, такъ ба! и лыч-
мáнь недýвытица! Нýчого робыть! повъязала сидù голову, пе-
рейшла жыты у пустку, що на левáди, надъ болóтомъ, та и
стала чакловáты та людямъ кáпосты робыты. Вже и недúмай
їй нихтò занáты! ось тýлки непоклонысь їй звычайнéнько, або
пхнý небачучы, або шо-небудь, то заразъ и заляющы: «Бу-
дешъ мене, песькíй сýну, тáмыты; трывай-лышень!» То такъ
и é: або хóдючи спиткнéшся, або за обíдомъ подáвышся, або
пъянý шо-небудь загúбышъ, а вже немынèтца тákъ тобi:
хочъ—якъ тамъ кáжутъ—не тепérь, а въ четвérь, хочъ че-
резъ гóдъ, тýлки вже непрíде тобi дáромъ. Ажъ страшно билшъ
про нèи и розkáзоваты. Цуръ їй! що щобъ непрыснýлась.....

Шóста булà Вéкла, старóго Штыри невíстка, а сёма Устя
Жолобыха; такъ нехай вже хто іншый розkáзуе, а менi нí-
колы: чогось Конотóпський нарóдъ загомонивъ и закопошýвсь,
и комусь розступаютица и дають до ставка дорóгу, такъ вжé-
пакъ не до поросять, колы свынó смáлють.

V.

Смутный и невесёлый, надувшись якъ той индýкъ пе-
рèдъ индычкамъ, хвáрои Конотóпськои сотни панъ сотныкъ,
Мыкýта Улáсовычъ Забрёха, ійдé до Конотóпского ставка.

Хочъ на нёму и черкéска сýня, зъ позакýдуванымы назáдъ
вылётамы, и татáрскимъ поясомъ пидперéзана, и нóжыкъ на
ланцюжкù за нёго застрóленый, и пыка вмýта, и борода вы-
голена, и на головй шáпка, та якъ ємù булы очи заспани и
надути, то й вýдно булò, що винъ цíлу нýчъ гулявъ. Та й
правда-жъ булà: зъ журбý, цилисíнъку нýчъ смоктáвъ носатку,
а Пáзька, наñьмýчка ёгò, знай долывала. Такъ пислý такðи
робóты, колы невыспышся, то й бùдешъ дóвго чмелíвъ слù-
хаты; я вже се знаю. Такъ куды-жъ ємù небùты смутному и
невесéлому? Хочъ и пидíшовъ до людéй, що передъ нýмъ
уси шапкы познимáлы и покланяются ємù; а винъ идé собї
надувшись, и ни на кóго и недýвытица, тýлки щóкы роздувà,
щобъ уси знали, що винъ тутъ-здесь è старый.

Отъ пидíшовъ до ставка, кынувъ óкомъ сюдý-тудý, та
и крýкнувъ грíзно: «А щó?»

— Совершéные угодовася, видизвáвсь до нёго Конотóп-
ськои сотни пысарь, Прóкипъ Рыгóровычъ Пистрýкъ, стóячи
былà калавúрныхъ, що стереглý нýзку видёмъ и прýдывляю-
чысь пýлно, щобъ котrá зъ ныхъ, перекýнувшись або сорó-
кою, або свынéю, та недалà-бъ дёру; а якъ почùвъ гóминъ
свогò начálныка, такъ заразъ, знáвшы шáпочку, и пидíшовъ
до нёго, и поклонысь ємù нýзéнько, и кáже: «Вожделинного
умоисступлénья, зъ дневнымъ мистопребывáнемъ, вамъ, пàне
сотныку, утресугубляемо!»

«Спасыби!» сказáвъ голосно Улáсовычъ, нерозчúхавшы,
щó ємù наговорыvъ панъ Пистрýкъ, тé-жъ невмýшпый до ладù
слóва сказáты, а тákъ, що на úмъ збредé; та пры тимъ слóви
тýлки трóхы пиднявъ шáпку зъ головы, та мерщíй їй и на-
плóснувъ впýять на голову, та й сказáвъ повáгомъ, усиъ
озыраючи и ни на кóго недýвлячысь: «Здорóвы!» А сè вже
звíсно, и усóды такъ повóдывтица, що чыгмъ начálныкъ дур-
нийший, тýмъ винъ гордýшый, и знай дмéтция, мовъ шкура-
тóкъ на вогнй.

— Здорóвъ бувъ, бáтьку, вельмóжный пàне сотныку! за-
клекотила громáда, загулы чоловíкы, залящаючи жиночество,
запыщала дитворá, та й поклонылись ємù нýзéсенько.....

Отъ Рыгóровычъ и шéпче пану Мыкýтови на-vухо: «Со-
творяйте-жъ дилоначынáные, угобзите у нашíй палестýни по-
радокъ.....»

— Цуръ дурня, та масла грудка! шепнувъ ёму на видить панъ Уласовычъ: якъ мені укобзыты, чи якъ тамъ, колыничого и невторопаю, що се таке и е.

«Такъ нетворите-же мені возклоненя ни у едьномъ діли!» сказавъ пысарь, та й пишовъ до свого діла.

Эгэ! та хочъ напшъ панъ сотникъ, Мыкита Уласовычъ, и немавъ девъятои клепки, та ще-такы стилки глузду стало, щобъ розибрать, що колы—каже—не пийпъ, то й немыкайся въ рызы. Зовсімъ нетямивъ діла, такъ и невередувавъ-женичого, не таکъ, якъ нашъ генералный суддя, нехай царствуе! Той булò—и недумай ёго зопынитъ: чи до діла, чи не до діла, знай пидпісує, що лопадя. Пысарь булò зопыняе, такъ дё! «Нехочу, каже, щобъ діло валялося; пидпішу, отъ ёму и кинець». То булò пысарь, колы тілки побачить, що суддя у коллегю ійде, заразъ и ховá усі бумаажки, а то винъ ихъ усі заразъ и попидчышуе. Разъ—о, смиху булò! (я ще служивъ тогді у коллегии и вчывсь складати пысати, бо бувъ ще хлопця по девъятнадцятому году)—пысарчата узяли, та й зписали таку бумаагу, щобъ суддеви у ченци постригтиесь, а ёго жинку виддати замижъ за пана обозного, що зъ ней булò частенко у лисокъ за губами ходить. Ну, та й положили той листъ передъ суддю; тілки такы, що війшовъ, сивъ, побачивъ той листъ, потягъ до себе, перехрестивъ, та й каже: «Щобъ недовго морити! Нехай мені дакують, що швидко діло ришывть; а выноватий нехай жалкуе на себе». Та чиркъ! и пидпісавъ «рукю власною». А хлопци—кыхъ, кыхъ, кыхъ! Насылу пысарь ихъ у потыльцу попрогонювавъ и розтолковавши суддеви той листъ, порвавъ ёго на шматки..... Та дарма; будемо своє договорювати.

Отъ панъ Уласовычъ стойте соби узвішись у боки, якъ той хвёртъ, що у київський граматци, ажъ ось и пидійшовъ до нейо Хома Калыберда, старъ чоловикъ; та знявши шапку, поклонивъ ёму разиць зъ п'ять, а дали осмільивъ и каже: «Спасибі вамъ, пане Уласовычу, що кохаєтесь у старовині. Ще покійний вашъ дидусь, панъ Опанасъ, такы Забрёха, нехай надъ нимъ земля перомъ! и той недававъ настъ зобиждати. Хочъ трохи булò засуха ухватае, то винъ заразъ за поганьськихъ видемъ; та якъ трохъ-чотирехъ вточить, то дё той и дощъ дземетца? И усе булò гараждъ! Що-то старовина! Любезне діло!.....

— Буде й новина непогана, сказавъ повагомъ панъ Забрёха, та й видступивъ видъ Калыберды, щобъ той недуже налазивъ на нейо и щобъ часомъ непозапанибрата въ нимъ; та щобъ швидче видъ нейо видчепитись, тукнувъ на Ригоровыча и каже: «А що?»

А той, упòравшись зовсімъ, ійде до нейо, и кахыкае, и єуси закручуе—сё вже така звистка, що зъ письма стає говорити—та й каже: «Прыслі урэмъя совокупленые соторыты и погрузити нечыстоту во источники водныя.—А нуте, братіе! дерзайте!»

Калавурне козацство, якъ почулъ пысарське повелініе, заразъ и видчепилъ зъ видемськои низки Вёклу Штыреху; ухопілы їй мерцій за-руки и за-ноги пінко, щобъ невікрутилась, та регочучи и помчали до човнівъ.... Вона кричить: проби! діточки біжать за нейо та голблють, неначе вже вона и неживá; старій Штырія туды-же за ними шкандыба, та плаче, та лає и козаківъ, и сотника, а найпуще пысаря.... Такъ нихто ихъ и неважа, а ще дё-яки зъ кучи кричать: «Держи-бо, Їсыпе, дужче! бачь пручаетя....» А інший каже: «Попалася? А що? Сё тобі не коровъ у півничъ дойти....» Та й багато дё-чого прыкладовали, ажъ пікни їй до човна донесли, утеребили у човенъ, и тутъ ще пущь держали. Якъ же довезли до паль, тутъ зкрутіли їй веревкамы руки и ноги гарненко; та веревки и попродивали у петли що на палихъ, та пидсунувши їй веревкамы у гору, якъ плоснули разомъ у воду.... такъ якъ каминюка пішли на дно, ажъ тілки бульбашки забулькотили!....

«Тягніть назадъ, тягніть!... Не відьма вона, не відьма!» загула громада ув-одинъ голосъ, а хто молодший, та ближче стоявъ, такъ ажъ кинулись помичъ дати тымъ, що буля ве-ревобкъ....

— Погружайте, погружайте паче и паче тресутубо-ока-янную дщері Хананейскую! якъ виль ревівъ Прокипъ Ригоровычъ и зпинявъ людей, щобъ невытаскували назадъ Вёкли.

«Слухайте менé», на усі заводи кричавъ Уласовычъ: «Адже я сотникъ. Я повеливало: тягніть назадъ! Адже не знирула, такъ вона и не відьма».

— Не відьма, не відьма; незнинула, не відьма; тягніть назадъ! кричавъ увесь народъ и вже пысаря нихто не-

послухавъ и вѣтяглы Вѣклу зовсімъ мѣртву, видчепылы видъ верёвокъ и, некладовывши на землю, сталы на рукахъ видкашоваты.

Поки сїе діялося, панъ сотникъ, видпочивши описля крыку та турбаци, пидклыкавъ до сїбе Рыгбровича, та й зпытаўся: «Скажи мені на милость: за-що ѹй повелівъ тоныты? Жинка ще нестара, и багатого и чеснога рода; нечуте булд за нюю нїжкої прымхи».

— Сужду по правотѣ и безъ усякого возклонення дивствую, сказавъ Рыгбровичъ: онай суть хоча ищѣ и безъ ста-росты жонка, но имать пинязей до бїса. Просыхъ — и недалѣ; позыгахъ — и неповирла; стражи предахъ — и невидкупалася, яко-же другіи-прочіи. Сёгд рады размыслыхъ ю погрузыты и неизторгнуты оттоли, дондеже недасть мені, чего и колыко прошуп. Жывуща, матери ѹй дуля, тресугубо живуща. Зрю, що вже ѹй видтрусылы. Нехай благоденствуетъ до якого часу. А воздайте сюды Устю Вечерыху! гукнувъ Рыгбровичъ на калавурныхъ.

Прытаскалы Устю и тѣ-же усё булд, що й зѣ Вѣколо, тилки Устя, яко плюснулы ѹй у воду, такъ тутъ ѹй и амінъ! Хочъ и трусылы, та и невидкачалы, такъ и зосталась.

Пытавсь панъ сотникъ у писаря и про сю, такъ ныщечкомъ єму прызнавсь: «що, каже, желахъ совокупитися зѣ ѹй дщерию Одарію, дуже липообрѣзною, и вона тресугубо-нечестивая, замисць жаламои дивици, возклонила у кышеню мою тысящеклятый гарбузъ и покры прѣдняя и задняя моя срамотю, яко рубищемъ. Такъ сїе ѹй за оное дило таковая пынхва....»

Ажъ ось и перемишавъ имъ Талемінъ Левурда, кланяючись нызесенько, и просить: «Будьте ласковы, пане сотнику Уласовичу, може-бѣ зполоскалы и мою жинку трохы, бо трохъ вона чы не видьмѹе.....»

— Давай ѹй сюды! неначе проспиваў, такъ заговоривъ панъ Забрѣха. «У насъ непопадаися, заразъ провчымо, а найбильшъ тыхъ, що добрыхъ людѣй, замисць рушныківъ, та годують гарбузами». Та здумавъ своє лыхо, здыхнувъ важко, та голову понуривъ и стойть.

А Прокипъ Рыгбровичъ ще тилки почувъ, объ чимъ Левурда ставъ прохаты, та такъ и затрусывсь, ныначе цыганъ на морози, очи єму такъ и забліскали, пыка почервонила,

губы задрыжалы и ледве-ледве може слово промовыти: «А якъ ты.... а за що.... твою жинку потопляты?.... хыба-жъ вона вольшебствуе?»

— А якъ-же неволшебствуе? казавъ Талемінъ Левурда Уласовичу. Ось слухайте сюды, добродію! Разівъ зъ десяточъ такѣ мені прыведеные булд, що у саму глупу пивничъ, хтось и стука у викно; стука, стука, ажъ поки мой Стѣха, знаете жинка, прокынетца; прокынетца, та й вайде зѣ хаты, а я й заснѹ; та вже передъ свитомъ вѣрнетца; то я й пытаяю, дѣ ты, кажу, булд? То вона й каже: «ходила до коровъ, та от-сї змерзла, та й ляжу». А я кажу—лягай, а вона и ляже, та, каже, змерзла, а сама якъ вогонь. Такъ сї, бачите, добродію, вона не до коровъ уставала, а чакловаты, певне чакловаты. А та на тїй недиля, такъ я вже имено бачивъ чорта живийсінського, отъ якъ я ваюсь, пане сотнику, бодай вы здорови булд. Ось бачите якъ: пойхавъ я на ярмарокъ, та мавсь тамъ пробуты три дни, та якъ мені завадыло, такъ я у той-же день и вернувшись пізно у ночі. Стукъ-стукъ у хату—жинка невидчыня и зѣ кым-то размовля та регочетца, и світло є въ ныхъ. Я якъ рвонувъ двери, та зашпилка и видскочила, я й вішповъ; дивлюсь.... ажъ въ нїї въ гостяхъ чорть, та бѣ якъ бачите, словнісінсько якъ панъ писарь Прокипъ Рыгбровичъ, нехай здоровъ буде; така єму пыка, и одежа, и усё такѣ. Я до чорта, а винъ видъ мени; я за нымъ, а проклятый чортака та у сїни (а синепни двери засунувъ я такы); винъ бачить, що неперельвки, та у трубу; я якъ злякаюсь, якъ вернусь у хату, та на пиль, та що-то: я кожухомъ вкрывусь, а самъ дрижу зѣ переляку, що бачивъ чорта и що моя жинка зѣ нымъ дружить. Отъ я вамъ и кажу: непевна моя жинка, зовсімъ непевна. Зположить ѹй хочъ трохы, може тогдї дощъ пиде.

«А що-же? Такъ и зполоснuty. Пане писарю! а ну!» Такъ-то сказавъ панъ сотникъ Рыгбровичу. Якъ-же той крыкне на него, такъ що ну! «Чы вы обуйлы?» закрычавъ на него: «Чы вы таки по-просту одурили? Вамъ недовле нїжкої ришення изпускаты, безъ потребности моєї, за тымъ, що треба усякое дило угобзыты и законное прысовокупленые соедынити. А ти, гаспудська Левурда! бѣ-що касателно тебе законъ повеливъ: оного неключимого Талымона Левурду, на

важдёнемъ своимъ прыведшого сожытые своє, сыричъ жинку, до дружелюбія зъ сатаною,— дұхъ святы при васть, пане Улайдо ссовычъ!— убо подобаетъ забыты сякому-такому сыну нози у кладу. А-говъ, хлопци! Поймите ёго и водворите у ратушу и прысовокупите нози ёго до клады, бо самъ сознаные учены, шо выдивъ и осязашъ жывого чорта; убо винъ є калдунъ, чаклунъ; во утрые избыю кіямы сего гришныка.»

Поки се Пистрякъ розказувавъ, а сердечного Левурду вже й помчалы до ратуши, а Рыгороуичъ повивъ окомъ, та зъ якоюсь молодыщею чернявенько ззырнувсь, усмихнувсь, покрутывъ ўсъ, та й гукнувъ на калавурныхъ козаківъ: «А нуте, водворяйте у преисподнії вода Домаху Карлючківну!» И писля Карлючківни тілки забулькотило.... А громада, бачачи шо вона невыгрина, загомонила: «Ни, вона небула відьма, небула!»

И Приську Чырятку, и Хымку Рябокобыльху, и Пазьку Псючыху топылы, и котру втопылы, а котру видволодали, шо нардъ ажъ обь-полы рукамы бье, та дывуетца, шо, каже, «де-жъ тая відьма? бть усихъ топылы и усяка порына, а відьма незнаходитца». Мыкита Уласовычъ вже й дриматы ставъ; по ёго, такъ вже-бъ пора и до-дому: чы будуть дощи їты, чы ни, ёму нужды мало; нестane свого хліба, ёму прнесуть; Конотопъ не мале село: безъ сварки и лайки и безъ позывањня необидетца. Усе знай позиха, та погляда на свого Пистряка, шо задумавсь, та палцемъ знай штрыка то у либъ, то у нісъ; думавъ-думавъ, та й крикнувъ: «Давай останки во языцяхъ. Водоры-ке сюди Явдоху Зубыху!»

Прышерлы й тү, видопхалы човномъ до паль, пидвязалы верёвкамы, пиднялы до-горы.... плось! Якъ обь доншу, тақъ напа Явдоха обь воду, и непорына, а якъ рыбонька поверхъ воды, тақъ и лежить, и бываетца звяланымы рукамы та ногамы, выхыля чревомъ и поперекомъ и прыгобюре: «Купочки-купуси, купочки-купоньки!»

Увесь нардъ такъ и жахнувсь! «Отъ відьма, такъ тақъ!» закрычалы усі; а Мыкита Уласовычъ якъ позихавъ, та побачивъ се дыво, та тақъ ёму ротъ разъявленый и зоставсь; а Прокипъ Рыгороуичъ тақъ ажъ танцое по-надъ берегомъ, та знай на трудящихъ кричать: «Возятните ще! Вэрзите во тыму водную!» Такъ що-жъ-бо? якъ ни пашыкуе,

а Явдоси ничого незробить. Пидтягнуть, гепнуть ій скілки силь у воду.... тақъ непорына, та ѹ и глуху надъ усима, та усе знай товче: «купочки-купоньки».

«А вознесйтъ симо каменя и плынхводіланыя!» здумавъ пань Пистрякъ, и тақъ и народилася цилисинька кучка цеглы и каминюкъ усякыхъ, шо хлопци, почувши прыказъ, зразу мотнулись и нанеслы.

«Возложите каменя на нечестивую вино ій, и на руці и на нози ій, и паки потопляйте ій». Такъ кумандувавъ Рыгороуичъ, ажъ пидскокуючи кругъ ставка, та зъ сердя ажъ зубами скречоче.

Навязалы моторниши цилисиньку нызку камянюкъ на верёвку и пидвізши на човнахъ, ажъ насылу трои чоловика пиднялі тую нызку, та й накинулы Явдоси Зубыси на шию и думають: отъ ширне! А вона, урагова баба, и недума; плава поверхъ воды, та шо ослобонилы ій руку изъ верёвки, тақъ вона нею полошетца, та й жартує: «А що-жъ? намыстечко мені на шию почепилы, а перстнівъ и нема? Эгэ! бачь які добри! кете и перстнівъ на-руки и замісь черевічківъ чого на-ноги!»

— Сокрушайте тресугубо-окаянную кощунку Ханаанскую, дщерь Халдейскую! кричавъ якъ опечений Прокипъ Рыгороуичъ, та ажъ запінівсь, якъ скажений, бачачи, шо ничого відьми незробить и шо вона надъ нимъ кепкуе.

Навязалы ій на-руки и на-ноги каминючча—боживсь той чоловикъ, шо мені про се розказовавъ; а хто й казавъ, коли знаете, Ехимъ Хвайда, шо по-за-торикъ вмеръ—такъ боживсь, шо пудивъ двадцять навязалы ій на шию, на-руки и на-ноги, та видчевішви видъ верёвокъ, тақъ ій і пустьлы у воду.... Такъ що-жъ бо будешъ зъ сучою-пресучою бабою робити? Такъ и плава поверхъ воды, и рукамы и ногамы бываетца, та знай прыгобюре: «купочки-купуси!». А дали урагова баба обизвалася и до пысаря, та й почала ёго клыкати: «А ходы, Прокипчу, сюди! Нұмо у купчи купатысь. Ходы-бо, несоромсь! Ось надіну на тебе намыстечко и перстнівъ тоби дамъ....» А Рыгороуичъ ажъ увесь чубъ соби обирвавъ зъ сердя, шо и поганенка-бъ-то баба, та надъ нимъ глузуе; дали кинувсь до Уласовыча, та й каже: «Несумнително сия баба суть отъ бабъ Египетськихъ. Вона, «

ехідна прелюбая, похітала дождевія кáпли и скрý у сéбе у чвáнци, або у інóму мíсцеви. Повелý, пàне сóтныку, возмутыты ій розанáмы, да претèрпить до нестерпíмосты и да розпùстьть хлáбы вòднии и да оросытця земля».

— Невторóпаю, пàне пíсарю, що вы говорите; а кажú вамъ, робить що знаєте, тíлки пíвдче, бо вже обидня порá. Я-бъ вже давнó давъ дёру, такъ хòчетця дывытись на сюю кумéдью, що на бáби цилисињкíй вíзъ камíньня, а вонà не-тóне, а пláва поверхъ воды. Робить собї, що знаєте, а я бùду на готове дывытись; я на té у Конотопи сóтныкъ.

Повелíвъ Рыгòровычъ пíймáты у водíй вíдьму Явдóху, такъ дé! Хлóпци човнáмы ій и нездожену́ть, и верёвкáмы на-кыдають, такъ усéничого; такъ прùдко пláва, якъ таја щу-ка, тíлки попéреду и позаду хвýля устає, бо звíсно, якъ вíдьма пláва: вжé пакъ не по нáшому! Пláвала - пláвала, шныряла-шныряла; та якъ бáчить, що усихъ потомыла, такъ и пíддала́сь....

Щò-жъ-то зра́довався нарòдъ, якъ злапáлы вíдьму Яв-дóху Зубýху! Усíй кryчáть, гомоня́ть, бижáть до нéи, противъ нéи; усáкъ хòче тусана або запотýлышныка ій дàты.... та й é за щó! нехáй некráде зъ нèба хмárь, нехова дощú у сéбе на мысныку.... Ось, якъ усíй бижáть кругъ нèи, то за нéю, а ій ажъ на рукахъ несуть, боячýсь щобъ невýрвались, та невtekla; а вонà й байдужé! Вонà спivá весíльнои пíсеньки, якъ молодá зъ дружkáмы хòдить. А нашъ Рыгòровычъ пéредъ ведé, та ажъ бижýть зъ рáдошивъ, що такы напáвъ на вíдьму и що вíнь ій тепérь зkrýти и выму-чить зъ нèи, щобъ виддала дощí назàдъ, що покráла, та зъ рáдошивъ такí балáсы тòчить, що нетíлки хтó, та й сáмъ себé нерозберé, що винъ и говорить. Дàли закryчávъ: «А дадите сíмо вербóвыхъ и удвóйте лозовыхъ и возглумите ій, елько сýлы вàшои бùде!»

Де взяlyсь и рíзкы. Зкрутýлы Зубýху Явдóху; тíлки що класты ій, вонà якъ-то рóку вýпручала, та й повелá нèю кругомъ по нарòду; одже-жъ слúхайте, що зъ тогò бùде. Отъ и положылы ій; по двá парубка сíло на-руки и на-ногы, а двá узяло здоровéнни пучкы рíзокъ, та й почалы чýститы: дже-дже, дже-дже! ажъ засáпалысь бýочы; бýуть-бýуть и вже цурpáлky летять.... А що-жъ Явдóха? — Лéжачи пíдъ

ризкáмы, кáзку каже: «Бúвъ собї чоловíкъ Сáжка, на нéму сýра сирмáжка, повстяна шáпочка, на спýни лáточка; чы хóроша мой кáзочка?»

«Та бýйте окайнную Ханаánку!» ажъ заревíвъ Пистрýкъ.

Хлóпци деруть, що мóга, а Явдóха своé: «И вý кàжете: та бýйте окайнную Ханаánку, и я кажù: та бýйте окайнную Ханаánку; бúвъ собї чоловíкъ Сáжка, на нéму сýра сирмáжка, повстяна шáпочка, на спýни лáточка; чы хóроша мой кáзочка?»

«Та дерйтъ дўжче!» кryкнувъ що è мóчи самъ панъ сóтныкъ Конотóпський, Мыкýта Улáсовычъ Забréха, що вже ёгò дўже брàло за жывítъ и печинкы пíдъ сердце пíдступа́лы, бо необýдавъ и дóсе.

Хлóпци перемиñлысь, узяly новí пучкы и сталы по-рóты, а Зубýха знай своé товчë: «И вý кàжете: та дерйтъ дўжче, и я кажù: та дерйтъ дўжче; бúвъ собї чоловíкъ Сáжка, на нéму сýра сирмáжка, повстяна шáпочка, на спýни лáточка; чы хóроша мой кáзочка?»

«Соплетите розонáцю зъ тéрныхъ и удвóйте їй поругáныя на лáдвї!» зкомáндованъ панъ Пистрýкъ, дòвго дўмавши, щòбъ-то їй щé придуматъ.

Хлóпци чéшуть Явдóху тернóвымы, а Явдóха своé товчë: «И вý кàжете: соплетите розонáцю зъ тéрныхъ и удвóйте по-ругáныя на лáдвї, и я кажù: соплетите розонáцю зъ тéрныхъ и удвóйте поругáныя на лáдвї; бúвъ собї чоловíкъ Сáжка, на нéму сýра сирмáжка, повстяна шáпочка, на спýни лáточка; чы хóроша мой кáзочка?....

Та й до вéчера непереговóрьшь усёгó, що тамъ булó! Вже нетíлки Рыгòровычъ Пистрýкъ, та й самъ сóтныкъ Забréха почáвъ сéрдитись, що немá кинця дíлу: бýуть-бýуть бисóвську бáбу, скíлки хлóпци перемиñлося, скíлки рíзокъ перебràлы, и вербóвыхъ, и берéзовыхъ, и терnóвыхъ; а ій не-позначылосьничого, ненáче тíлки що ляглá и ни тришечки и небýта; а вонà собї знай товчë чоловíка Сáжку.....

Одже-жъ-то якъ сée дíетця и гáспыдську, католíкову Явдóху бýуть, пролíзъ скризъ нарòду, що такъ и обступыны Явдóху та й ненадывóютця, Демко Швандóра, старъ чоло-вíкъ и непéвный. Подывáвсь-подывáвсь, помота́въ головóю, та й каже:

«А що се вамъ за іграшки далыся? Чы то пану сотникови знать скучно стаю, такъ вы ёго забавляете, якъ малу дытыну, що ризкамы брете, неначе когд путьного, вербову колоду?»

— Якъ колоду? Що се винъ каже? Де тамъ колоду бъютъ? загулѣ громада и дивуючысь розпытау.

«Де колода? Небачите? Дывітпя-жъ!» сказавъ Швандюра, та й повівъ рукюю по народу навпакы сонця.... Такъ що-жъ? Удивлённые та й гоdi! Тогдї усі побачылы, що лежить товстá вербова колода, поперепутана верёвкамы, и сидять на нїй чотыри хлопця здоровенныхъ и держуть їй, яко мoga, щобъ непручалась, а чотыри бъютъ тую колоду во всєи сылы добрымы ризкамы, неначе когд путьного. А быля тієи колоды лежить сама по себї Явдоха Зубыха и незвѣздана, и регочетця дивлячысь, якъ працюютця люде замисдь їй та надъ колодою. Такъ, скажете, се и не удивлённые? Се вона, якъ їй покладалы парыты, такъ вона рукюю повелá, та й напустыла на усихъ, хто тутъ бувъ, мару, а Демко зъ свіжымы очима прыишовъ и бачивъ, що творитця, и якъ дѣ-що знаў и вмивъ противъ чого що-небудь зробити, то винъ и видвишъ мару видъ людїй. Отъ тогдї тилки побачылы, що были не Явдоху, а вербову колоду.

«Кыхъ, кыхъ, кыхъ, кыхъ!....» зареготався нарódъ. Вже на-що пань писарь, що сердивсь крипко, а тутъ и самъ разреготавсь, якъ уздривъ таку кумедью. И що-жъ будешъ робити? Звісно, що противъ насылкиничого незробишъ, коли невміешъ, якъ їй видвесты. Ну, посміявшись, прынялъся радытись, що зъ Явдохомъ робити. Той тѣ, другий друге каже, а Демко Швандюра той гараждъ навчавъ: «Такы, каже,ничого недумайте, а положивши, дайте добру хлосту, поки вѣрне дощі та росы, що, знаю, въ нїи на мысныкахъ, та на поляни. Та небйтесьничого. Пры мені нездужа навесты. Колы-жъ и наведе, то я видведу. Хочъ вона и відьма, та й мы, хочъ не усе, а що-небудь таки знаемо. Нехай вона и прырожденна, а я тилки вченый, та дарма! Побачимо!»

— Такъ возклонить-же їй паки! закричавъ Рыбровичъ, «и сотворить їй школарську сикую, яко-же и намъ во дное урэмъя субитки творишася....» Ще добре и невымовивъ, а хлопци вже и мотнулись: розперезали, положили,

сичуть.... и вже напій Явдоси не до кázки; вже и въ нїи у самои на спини.... латокъ зъ симдесять, якъ у чоловика Сажки.... Мовчала-мовчала, хотила видтерпиться.... такъ ще неродивсь той чоловикъ, щобъ утерпивъ пидь ризкамы! Дали якъ заскавучить, якъ заскітлыть.... а дали якъ стане кричати: «Небуду до суду, до віку!.... батечки, голубчики!.... пуститъ, пуститъ!.... вернù й дощі, вернù й росы.... буду тоби, пане сотнику... и тоби, Рыбровичу.... у великий прыгоди.... тилки пуститъ....»

«Гоdi!» повівъ Мыкита Уласовичъ голосомъ поважно. А Пистрякъ знай своє: «Усугубляйте паче и паче!» Хлопщи незнаютъ, когд й слухати: половина бѣ, а друга ждѣ.

«А бодай васть, пане сотнику!» такъ загарчавъ на нёго панъ Рыбровичъ: «ище булò упъятерить подобало за такове злодіяные.... Се вона мени зробила, що я писля перепою хымеры погнавъ. Отъ таке злодіяные....»

— Алé! злодіяные! казавъ панъ Забрёха: тоби-бъ усé тилки злодіяные и робити. Тутъ тилки трыхи та мныхи, а вже обидати пора. Ще чы буде писля такого пárла дощъ, чы нїй, хто ёго зна, а що мы голодуємо, такъ се певно. А що намъ суча баба зъ серця утнётъ який бешкетъ, такъ и того треба боятися. Звелы-лышень покинуты Явдоху, нехай видпочине писля такои бани. Нехай тепер ханьки мне, мы ще доберемся до нїи. Ходимо, Прокопе Рыбровичу, до мене. Пазька наварыла мурого борщу. А писля обидъ небуду съкатысь, та розкажу тоби, який мени бешкетъ зробилы позавчора у Безверхимъ хутори. Ты ще сёгò незнашь.

Сказавши сее, потягъ панъ Уласовичъ до-дому.

Прокипъ Рыбровичъ напій зоставсь и стойти мовъ обпечений. Узялі ёго думки та гадки, який-то тамъ бешкетъ зробилы пану сотнику у Безверхимъ хутори? Думавъ-думавъ, а Явдоху за тымъ знай чешуть, ажъ цурпалки летять! дали пиднявъ палець до гори и каже: «Догадавсь! э, э, э! Сёгò мени и треба булò! А покиньте, хлопщи, байду бабу позамани и працно мучити. Панъ сотникъ звеливъ булò їй парыты до вечера, а я їй помыло».

Шидвелы Явдоху и ледве-ледве жыву поволокли їй до-дому. Народъ такъ и заклекотивъ за нїю, усе кричачи: «відьма, відьма! Покрала зъ неба дощі!» А Рыбровичъ ідє соби,

та щось дўма, а дали и кáже: «Такои менiй и трéба!... Пиддóбрюсь до нèи; вонà помóже ёгò втопыты, а менiй выíнырнуты зъ пысáрства та на пáнство.....» Та й потáгъ до пàна Мыкýты Улáсовыча обýдаты.

VI.

Смутна и невесёла ходыла по своїй хати, проводывшы
когось видъ себе и зачынывшы двери, Конотопська відьма
Явдоха Зубыха, писля прочуханки, що ій далі краї ставка-
пры усій громади за чакловання. Хтожъ-то бувъ у нєи тог-
ді, якъ усякъ ій пуряўся, бачывшы, що вона е прырождённа
відьма, що и у воді зъ каменюкамы нетоне, и доші зъ неба
краде, и мару на людёй насыла? Алё! хто? не хто, якъ нашъ
Прокипъ Рыбровычъ Пистрякъ, Конотопський панъ пысарь.
Вінь-то, почувши видъ пана сотника Уласовыча, що ёму булò
у Безвёрхимъ хутори видъ панночки Олени, винъ заразъ узявъ
на думку, якъ-бы-то ёму свого сотника зовсімъ зтийсты. Отъ
видъ обідъ прыйшовъ до Явдохи, прынісъ ій усякыхъ го-
стинцівъ и помыривъ зъ нєю, що бùцимъ се не самъ винъ
звелівъ ій и топыты, и парыты, а що сё самъ панъ сотникъ
выгадавъ, и що бùцимъ-то хотівъ винъ ій до вечера парыты,
а вінь-же взявъ на свою голову; и ставъ ій пылно прохаты,
що якъ-бы тогò пана Мыкиту зовсімъ у дурни попыты: що
вінь от-се у вечери прыйде ій прохаты, щобъ Явдоха такъ
зробила, щобъ Ёсьповна ёгò полюбила и за нёго замижъ
шишла; а винъ якъ пиддастъца у чакловання, такъ тутъ ёгò
и начиняты дурнемъ, щобъ и сотенства видпуряўся; а на-
мисць ёгò та настановыты сотникомъ ёгò Пистряка; и оби-
щаўся, що тогді Явдоши своя воля буде чакловаты, якъ и
скілки хоче.

Хытра Явдоха неначе и пиддалася. Подарунки забрала и обицяла усё зробыты, чого Рыгбровыгчъ бажавъ, и проводыла ёго от-сё эть хаты. Довго вона писля нёго ходила по хати та щось думала; вжэ-бъ-то ѹй и систы хочетца, такъ незможе прытулытись..... такъ-то Ѣй повчылы! Вона лежала и на печи, и на лави; такъ невлекыть довго, бо тилки и можно животомъ лежаты, а горичерева або бокомъ— и недумай: такъ ѹй усюды зпysалы.

Хóдить по хáти, хóдить, та й поглядá на свой глéчы-
кы, гóрщыкы, кúхлыкы, де зъ уся́кого зви́ря и зъ уся́кои
гáдыны е молокó, що вонà зъ ныхъ понадбювала, перевертаю-
чысь до кожной маткы усё рíзно, щобъ нежахáлысь и дава-
льсь дойтыся. А усí тіи глéчыкы, гóрщыкы, водя́нчыкы, кúх-
лыкы стоя́лы дè-яке на полы́ци, ѹнше на мысныку, булò и
на прýпичку, булò и на самíй печí; якé вже поставлена на
сметáну, а якé ще стояло пидъ лáвкою та край помýйныци.
Пидъ поломъ лежалы уся́ки травы и кори́нья: мнятá, любы́-
стокъ, терлы́чъ, пáпороть, собаче мыло, дурмáнь, уся́ки репъя-
хы, кúряча спилотá, та ии багáто дè-чого. На полу на подуш-
кахъ лежавъ кítъ мурóговатый та уса́тый, и тýлки ёму и
дила, що йивъ та спáвъ, та колы що булò надúма, то заразъ
до своёи хазя́йки и озовéтця: «нявъ, нявъ!» а вонà усмих-
нётца, та и скáже: «такъ-такы, котусю, такъ!» А колы вонà
що надúма, то и пытаетца ёгò: «чи такъ, котусю?» То винъ
до нèи: «нявъ, нявъ!» Эгé! и знáлы одынъ óдного, що говó-
рють. Бýлшъ у нèи небулó нíякого хазя́йства, та ии нá-що ии?
Чогò забажáла, то у ночи перекýнулась чы собáкою, чы мы-
шою, чы жáбою, чы рыбою, и чогò ии трéба, усёгò доста́ла
и и е у нèи.

и ё у нёи.
Такъ вона-то сумуючи ходыла по свой хати и, погля-
даючи на свое зибранныя, казала соби на думци: «Е усяке;
непиду до людэй позычать». Дали зырнула на двери, що—
я-жъ кажу — тилки що зачынела, проводывши когось-то зъ
хаты, и какже: «Прывóдь тилки швыдш проклятого сотника,
я ёму виддячу. Я-бъ и тоби, Рыгровычу, хука усучыла, та
некай-лышень описля; теперъ ты мені прыслуговуй, а якъ
зыйимъ гаспидскаго Забрёху, тогди прыймусь и за тебе, съ-
чай Пистряче! Хорошо, що от-сé ты мені розказавъ про За-
брёху та про Олёну: ось я ёго оженю.... достанетца и тоби,
що мене такъ занапастылы, що и систы неможу, и згнуща-
лъсь надо мню, що пры парубкахъ порвалы на мені и плах-
ту, и сорочку, и пазуху розирвалы, и очіпокъ зблылы, що я
волосомъ освитыла, та былы мене.... о, та й былы-жъ мене!
охъ, былы-жъ мене, былы, былы, былы! що ни систы, ни
лягты неможно; а усё от-той Швандора, що знавъ зъ ныхъ
мару.....»

Отъ-такъ вона и довго сама соби розмовляла, ажъ поки у хати зовсімъ стало тёмно, що хочъ око виколы.... Ажъ ось

на вульци загавкалы собакы, вонà й кáже: «А ну, котусю, видкрай свой очыци и посвity, чы не воны се ійдуть?» Кить якъ розплóщтыця, якъ гляне своймы очыма, такъ-такъ якъ жárъ зассялы, а Явдоха и бачить, шо ійдё Мыкыта Улáсовычъ Забрёха, Конотопський пань сотникъ, а за нымъ пысарь ёго, Прокипъ Рыгóровычъ пань Пистрякъ, и щось у рукáхъ, и пидъ плечéмъ щось несуть; отъ вонà заразъ шатнúлась, достала каганéць, пиднесла до кота, тернула ёго противъ шéрсты, такъ искры зъ нёго и посыпалы, и вонà засвityла каганéць, поставила на стíль, а сама полізла пидъ стíль чогось-то доставаты.

Ажъ десь—рыпъ у двéри, и ввійшly пань сотникъ зъ пысаремъ, шапкы зъ палычкамы постановылы быля двéри, а самы и сталы озыратысь, и пань Забрёха и кáже: «Світло горыть, а їй, бáчу, и дома нема».

— Дé-то вже нема! обизвáлася Зубыха, лíзучы зъ-пидъ пíкую и таскаючи превелыкéнныи горщóкъ, ганчи́рою завъязаний: «бесь де я булà; от-сè доставала горщóкъ зъ хмáрамы, шо булò заховала ихъ на трýдевять рíкъ, такъ одже пань Конотопський сотникъ прысылуваць мене повыпускаты хмáры и дощи пустыты».

«Та вже, титусю, гóди обь симъ», поклоныvсь пань Забрёха и ставъ гостынець доставаты. «Ось тоби хусточка, шо мени попивна выпывала та подаровала, такъ от-сè покланяюсь нёю вámъ, та от-ще ажъ цилисинька копа грóшей, тилки будь лáскава, тýтко, несéрдясь на мёне и выбачай, шо такъ зъ тобою прыйшloся.... Се такъ.... тéе-то.... якось-то нехотячы....»

— Якъ нехотячы? ажъ запыщаля кryкнувшы Явдоха: «якъ нехотячы? колы-бъ тоби такъ хто пыку зпысаць.... то ты-бъ не té сказавъ... Нехóчу твойхъ подарункивъ; цуръ тоби! пéкъ тоби! віся зъ нымы! немишай: ійдù дощи выпускаты, а то впýять пеня бùде и завтра такъ мене зновъ выпарють, шо сёгóдня незмòжу сыйдити, а завтра вже и нестойтему. Пустить мене, пидù дощъ выпускаты».

«Тýточко, матинóчко!» ажъ въ ногы впáвъ сердëшный Мыкыта Улáсовычъ та кистляви руки видёмськи цилúе, та прόсить: «Небуду вже тебе турбоваты та й що мени за дíло, шо нема дощу? Отъ-такъ-пакъ! Я тутъ є сотникъ, голодовá-

ты небуду: тóй прýйде зъ хлíбомъ, тóй зъ паляньцею, тóй зъ буханцемъ, а іншый и мишечокъ борошна прывезе; абы-бъ тилки позывалысь, то намъ, старшины, и дощи не пидъ часъ, хочь-бы ты ихъ, титусю, и по вíкъ держала у сéбе пидъ пíкую. Отъ моїй биди поможай! Нáте-lyшень, пожалуйте: бть пляшка дулíвки, бть пивсóтни тарáни, ше свíжа булà по весні; Ѳзде-жъ и серпáночокъ.... тилки здilайте мылость, пособить моїй биди, ось шо я вамъ розкажу.....»

— Знаю, знаю про твою биду, якого тоби мúдрого печéного гарбуза пиднесла Ёсыповна Олéна, шо зъ Безвérхого хúтора, и якъ ты писля нёго на сýлу на другий дén очуняйвъ! Знаю, знаю усé.

Ажъ и здывовáвсь пань Забрёха, шо видкиля се, кáже, вонà усé зна, неначе тутъ булà, та й стаўвъ їй пúще прохáты, щобъ вонà вже несéрдясь и застуپáлась за нёго.

— А що я тоби робытemu? пытà Явдоха. «Неайдé за тèбе хорунжíвна, такъ мени якé тутъ дíло? Неайдé, такъ съкай другоi».

«Та дé їй у гáспыда съкáты!» здыхнувшы кáже Улáсовычъ: «одно té, шо непрýдúмаю де другу съкáты, а друге té, шо далеби нехóчу, бо смертéно улюбíвъ Ёсыповну Олéну, такъ хочь-бы мени и судьдивна, або хочь и полковныкíвна, такъ я и неподывлось на нихъ, бо улюбíвъ Олéну усíмъ тиломъ и душéю, и сérцемъ, и усíмъ жывотомъ, и бáчу сáмъ, шо колы їй недостáну, то або утоплóсь, або удавлóсь, або свíть за очыма пидù.... Поможай, паньматиночко!» та беркыцъ щобъ вонà за нёго захотila ійтý.

— Та якъ за тèбе и ійтý такíй дíвчыни? впýять кáже Явдоха. «Вонá дíвка-кóзырь, чы одéжою, чы на выдú соби, такъ зовсíмъ дíвка, а худобы и грóшей до кáта, а ты що? Куды ты годýсся?»

«Та дармá, тýточко, матинко, дармá! Нехáй я и стыдкíй, и брыдкíй, и усýный; а тý такы такъ зроби, щобъ вонà мене полюбила, та щобъ за мёне замíжъ пишla. Що копа, то копа от-сè на столí лежыть, а то отъ сòрокъ алтынь, та ще.....»

— Ні, каже Явдоха, та ѹ видсунула видь сёбе гробы: «мені сихъ крэймаківъ нетрэба, на-шо воны мени? У мёне усе ё и чого забажаю, усёго достану; а колы такъ цылно просьшъ, то нехай вже и змылосёрдюсь надъ тобою, тілки зробы мені бтъ-шо....»

«Що звелышъ, паньматусю, усе зроблю. Чы звелышъ Конотопъ зпалыты, такъ разомъ зъ четырехъ кинцівъ и запалю; чы звелышъ усю Конотопську дитвому — що вѣ, видымы, нелюбите — такъ за одынъ дёнь усихъ до едынаго и потрощу.....»

— И то гарàздъ, та мени тепèрь бтъ-що трèба. Озымы ты от-того сùчого та пресùчого сына Швандору, що знявъ марù зъ людèй, що я булò наслала, якъ мени сикуцю давàлы, такъ озымы ёгò пидъ арёшть, бùцимъ винъ або прокráвсь, або тебе лáявъ, або що хóчъ на нёго набрешы, и зведы пено, та обберы у нёго усю худобу—бо винъ соби заможненъкый— та щобъ на тёбе рóдычи ёгò негрымалы, такъ ты виддай тее усёе пàну пысарю Рыгóровычу.....

«Благо́е дíло и мудро́е рищено́е па́ни Зубы́хы, ёй! йстын-но!» такъ обизвавсь панъ Пистрякъ, сидючи соби на лавци край викна.

А Явдоха й кáже:... «бо ёму, сыроти, нíгде узяты, тíлки
шо спáдкамы живытъись; а Швандюру озъмы и выжены изъ
села, щобъ ёго и духъ непахъ. Отъ колы сé мени зробыши,
то и я тоби.....»

«Мурлú, нявъ, мурлú!» обизвàвсь видёмський кітъ, и Зубыха зхамену́лась, та й каже:

«Э, ні́, щé, щé, ось слùхай щé. Домàшына ятрыўка Хвèнна Зозу́льха... немóжно меній быля ю́ хáты ійтý, такъ и докладá меній про те полотнó, шо въ нèи зъ огорóда пропáло та якось-то опенýлось у мèне у скрыни, такъ вонá мене злодíйкою узыvá и усяки докладкы доклада; такъ чы немóжно ю́, шидризавшы, те-же зъ селà вýгнаты?»

— Та для чо́го немόжно? Тілки кажы́, усё зроблю.....
Такъ казавъ панъ Улáсовычъ, повеселышавшы, що вже відь-
ма стала до нёго добрыша.

— От се усé колы зробылъ, то и я

Мурлú, мурлú! замурлýкавъ впъять кýтъ и Зубýха знóвъ стала договбрюваться, и кáже:

«Та ще отъ у чимъ пожаліюсь. Дем'ко Сироптанъ прό-
світку мені недає: позавчора хваливсь, що могò котá вб'є;
якъ ёгò ни берегтymу, а винъ такы вб'є. Такъ ёгò-то, пане
сóтнику, провчы та провчы....

— Та провчú-жъ, провчú, титùсю, тákъ що до новыхъ виныхивъ бùде тáмыты; тìлки зробí и моé дìло....» пылно прыстаючы прохáвъ ій панъ Забрёха, и чогó-бъ-то винъ не-обищáвся ій зробыты, абы-бъ вонà такъ почынýла, щобъ хорунжýвна за нёго пишлà.

«Ну, добрé-жъ, сынку, колбé-жъ тákъ, то й тákъ. Бúде за тобóю бýгаты хорунжíвна Олéна и нóчи неспáты, якъ и ты за нéю. Кýцю кýцю, кýцю кýцю».

Мурлú, нáвъ, мурлú нáвъ!

«Добре-жъ», казала Явдоха «А ійды, пане Уласовычъ, зо
мною зъ хаты, та й уступы зъ порога ливю ногою на писоκъ,
щобъ твій слідъ обизнàчыvсь на писку». Отъ и вывела ёгò
зъ хаты и слідъ ёгò зибрала у хусточку и завязала; а дà-
ли, вернувшись у хату, посадыла на лави край стола, а Ры-
гровычу звелыла каганцемъ свитыты, а сама, узявши пана
Забрёху за лівый ўсъ, и стала волосья виддиляты. Заколуп-
нё ногтемъ волосья, та й личыть: разъ, два, тры.... та якъ
видберé дёвъять волосівъ, та девъятый и рвонè зовсімъ....
Панъ сотникъ крычыть, панъ шікарь регочетца, Явдоха Зу-
быха щось шéпче та зплёвуе, а кітъ мурныче на усю хá-
ту.... Отъ тákъ-то у бідного Мыкыты Уласовыча відъма вы-
рывала девъяте волосья зъ лівого ўса и нарвала ихъ усіхъ
ажъ восьмеро, достала шматокъ паперу и завернула туды тёе
волосья, а панъ Забрёха, повытыгравши слёзы, що тákъ ёму
и теклы видъ скубіньня, ставъ пытаты відьму, що колы, ка-
же, вже зовсімъ поворожыла, то вжє я й пиду?

«Иды, сынку, здоровъ до-дому, та лягай спаты, та и жды видъ хорунживны прысылу, щобъ славъ за рушныкамы».

Панъ Улáсовычъ сёе почúвши, та за шáпку, та зъ хáты, та неоглядáючись—до-дому, щобъ вíдьма нездúмала щéде въ нёго вырываты волóсся. Побигъ, сердёшный, недожdávsc и свогò пýсаря, бо той зоставсь щé у вíдьмы и щось дóвго зъ нёю гомонíвъ, и китъ зъ нýмы мурныкавъ; а якъ выхóдывъ панъ Пистрякъ зъ Явðшынои хáты, такъ чу-

те булò, що казáвъ: ...«И усé благонамирèнно устривше, гряду у свою палестину. Прощавáйте!»

— Идить здорóви! сказала Явдоха, зачыняющы за нымъ двéри у хату, та й оди́звалась до кота: «Кыцю, кыцю, кыцю, кыцю!....»

Мурлù, нявъ, муррлù!

Туть заразъ узявшы, зняла зъ головы очíшокъ, сиду якъ молокò кóсу розпустыла, узяла бýлу сорóчку, та й надíла на сéбе, та ни пояса, ни плахты непидвýзала, такъ и стала по хати ходыты, та шептаты усýке калдовство, та у всякимъ углі трýчи зipléувала; дали узяла жлúкто, та й положыла ёгò середъ хаты и стала знóвъ щось по-видёмськи бормотаты; дали узяла зъ кùхлыка якóись воды, та усé бормочучы, побрызкала тòю водобю и себé и жлúкто у середыни.... А кítъ що è дúху нявчýть, а дали ажъ на ногы уставъ, та потягнувсь и засвітивъ очýма ще дúжче, чымъ каганéць у хати палàвъ.... Туть Явдоха мерцíй у жлúкто и полізла.... а якъ вýлизла, такъ стала дívкою! Та й дívка жъ немúдра? И молодá, и хорóша, и чорнýва, и щé, мàбуть, красывиша видъ Чернїговськои протопóтивны!

Отъ якъ переродылась наша відьма, узяла жабъячои сметанки, та кобылячого сыру, головою видъ тарàни, и по складавши на тарілочку, постáвила передъ свогò котуся и кáже: «колы, котусю, захочешъ безъ мèне йисты, такъ отъ тоби ла́социвъ; нескучай безъ мèне, пòкы я вернúсь». А самá, доставши ажъ пять дíйнычóкъ, погасыла каганéць и пишла зъ хаты, дойти кого ій трéба булò.

Тýлки такы що дру́гий пíвень кryкнувъ, туть Явдоха що è дúху ускóчыла у хату и впа́ла мовъ нежывá. А якъ видыхнùла и устáла.... такъ впъять стала старою бáбою, якъ и була. Заразъ кынулась до свогò кота и розкáзуе, мовъ чоловíкови: «Котусю, кыценьку! Чы нескучавъ же ты безъ мèне? Я трóшки забарылась: пòкы пообдоила усихъ корóвъ, овечóкъ, а сé ще мени трéба булò щúчого молокá на однò дíло; кынулась до ставка, та пòкы врàжу щúку зопынила, пòкы ій замóвыла, щобъ далася здойти, ажъ и кryкнувъ пérший пíвень; та хочъ винъ намъ нестрашный, та усé такы трéба булò поспишаты, щобъ незаспивавъ дру́гый; тогдí-бъ такъ на вùльци простяглась, якъ тепérь тутечка....»

А кítъ знай хвостомъ помáхуе, та ўсами помóргуе, та що è дúху нявчýть: тákъ-то ráдъ бувъ своїй хазяйци, що вернулась.

Отъ вона ёму постановыла щé усýкого молокà и сметáны, и стала поратысь, та дё-що мишаты та варыты на чакловáньня, ажъ ось и свýть!.... А тутъ трóхи погодя и прýшила до нèи жýнка, усý головá обвýзана, и ідé и бха, и прýшила бха, и сила и усè бха.

«А видкыля ты, молодыце?» пытá ій Явдоха.

— Та я здалека! кáже молодыца бóхаочы: «колы знаéте хúтире, що на Сухий Балци, а зовётца Безвéрхый... охъ!...

Явдоха моргонùла на кота, та й кáже: «Нý, нечула и зъ рóду небулá, и незнаю, хтó тамъ и живé.... Ты-жъ чого до-мèне прýшила?»

— Та не вàмъ кáжучы, прýкинулась бешýха, та усю пыку менi роздúло.... охъ!.... Такъ от-сé менè люде нараáлы, щобъ до вáсь ійтъ.... Здилайте мылость, титусю, робить що знаéте, тýлки поможить, щобъ я сéгодня-ще вы́спила до панянки напои хорунжíвны, Ёсыповны Олéны....» та сée кáжучы и положыла на стíль буханéць, пътирко яéць и шага гróшей.

Зубýха заразъ и кынулась, положыла дòли нíжъ и звелла молодыци стáты на нёму бóсюю ногюю противъ тíєи щоки, де самýй дúжчый óпухъ; а самá достáла у пòкрышку жáру, и положыла туды кусокъ страшной свíчки, та ладану, та клаптыкъ, тыеи хúстки, на чимъ становлять пásку пидъ свячénьи, а молодыцу закýтала-закýтала, щобъ увесь дýмъ никùды би́ль неішóвъ, тýлки на нéи, а самá знай шéпче, та сплóве, та дмè на жárь, а кítъ нявчýть на всю хату. Отъ кúрить та кúрить, якъ тутъ молодыща.... гель! и впáла на долíвку, мовъ нежывá. Зубýха ій видволóдала и посадыла на лáвку, та й кáже:

«Нежурýся-жъ тепérь: мынётца, якъ на собáци прýсокне; се зъ очéй; якýй-то чорнýвый пárubokъ, та на тèбе дýвывись, та завýдовавъ....

— Такъ и é! Сè-жъ нашъ панýчъ, казала молодыца: Тaky якъ менè ни вздрýть, такъ у вíчи и загляда; а на тíй недíли узáвъ, та рукюю поглáдывъ менè по щоци, та й скá

зівъ: «Що за зъ чорта гарна молодычка!» Я такъ и згоріла, та видъ тогъ часу такъ мене и узяло....

Тутъ Явдоха и сталя ій розпитоваты.... объ чимъ ій трéба булò.... а дали и проводыла зъ хаты, та й каже: «Отъ тепérь дóбре! Тепérь усé знаю, що мени трéба....»

VII.

Смутна и невесела сидила на прысьпи була своєи хаты панночка Їсыповна Олена, хорунжівна, на своєму Безвèрхому хùтори, що на Сухій Балці, а більми рученятами коперсáла у голові братику свому, пану хорунжéнку. Винъ, сердèшний, той дèнь зъ пан-отцемъ, що зайизжавъ до нёго, поховавши когось на другимъ хùтори, та за обідомъ, пойївші добре варéныківъ та карасівъ у сметани жареныхъ, та запівші зколотынамы (бо сё вже діялось писля Пётра), витягли самотужки по носатци тернівки, а выпінівкою на дорогу запылі; а пидвечіркуочы, панычъ убрáвъ ажъ п'ять мандрикъ та горщечокъ масляківъ у масlyичку та у сметанци пряженыхъ, що дуже ихъ любывъ, такъ ёгò, хто ёгò зна и видъ чого, и завадило: отъ винъ и прылігъ до сестріци на коліна, та якъ та ёму съкала, а винъ и заснувъ. Тутъ прыйшли зъ поля и коровы, и овечата; отъ ихъ тутъ була панночки и доють, и молоко у глéчики зливаються.... а вона и байдужé! йї нынàче ни-до-чого и дила нема! Забùла дивитись и на діво, забùла братику и у головци съкаты, тілки у нèи и на думци, що....

Тілки що хотівъ булò розказаты, объ чимъ напа хорунжівна думала и чого була смутна и невесела, ажъ ось и прийшла до нèи бабуся, така старенька, така старенька, що на превеліку сълу дýблє; отъ пидійша до нèи, та й каже: «Дай Боже вамъ, панночко, вèчиръ дóбryй! Нехай вамъ Бóгъ помога!»

Ажъ здригнула Їсыповна, що й небачила, видкиля вона и узялася и якъ передъ нèю сталя; а дали, трòхы зхаменувшиесь, и каже:

«Здорова, бабусю! а видкиля тебè Бóгъ прынісь?»

— Та я такъ соби.... Я и здалеку и нездалеку, я и тутéшня, я й зовсімъ невідсиль; я иничого незнáю и усé

знаю; и хто и по чому журытця, я и знаю и незнáю; и що подіяты, и вмію и невмію....

«Охъ, бабусю, та ты не прóста?» пытаетця Олена.

— Та простисинька, бачь! Не вáшого, паньського рóду, а прóста соби стара бáба, незнáюничієи журбы, незнáю, хто съдячи на прысьпи, журытця объ Дем'янovi, що пишовъ у похóдъ зъ козакамы; я такъ и тогó незнáю, хто була колодязя усю нíченьку зъ нымъ просыдила и на прощањня зняла зъ рукы срібный перстень и виддала зъ хусточкою, що сама усякими шовкáмы вышивала....

— Охъ мени лыхо, бабусю! Та ты усé знаєшъ?.... Негомони, будь лáскова, братику прокынетця, та почúе, та мени сміятеметця.... Нехай писля вечéри я тебе поклычу, та ти въ мèне очуватемешъ, та й погово́римо зъ тобою!

«Пидъ пòвнъ місяць, тепérь-то і робыты що трèба. Нехай братику ійде до сèбе у хату, збуди ёгò; а я тоби скажу, що трèба робыты, та дíломъ спишти. Я знáрошне до тèбе сёгòдня писля вечéри зъ Кýєва пишà...»

— Якъ се мόжно? Зъ самисинького Кýєва? Писля веcherни? Та сёму немόжно стáтысь!» пытаетця Олена дивуясь. «Якъ такъ мόжно видъ Кýєва такъ скоро дíйти? И блызенькýй світъ?»

— Пожалуй, дíйти немόжно, такъ мы-то знаємо, якъ вонò робытця. Збуди лышень братика швидчъ, нехай ійде до свого дíла, мені трéба швидчъ поспишти.

«Та братику щось завадило, трохà не зъ очéй. И бувъ здоровый, та якъ глянула на нёго от-тà чорніва молодыця, що коло коровы хòдить, та глянула, та й усміхнùлась, я сама бачила, та писля тогó такъ ёгò за живитъ и узяло; чы соняшници, нехай Бóгъ борóнить! чы-щб?»

— Се все очи, усé очи наробыли; та нежуриться, я видведу. Ось збуди братика, а я навчу молодыцю, що ёму трèба робыты. Видъ нéи сталяся, вона нехай и зніма.

Олена сталя братика будыты, що хріпъ на весь дvіръ, а бабуся пидійша до молодыци.... а та зъ разу и крикнула: «Охъ, титусю! И вý до настъ прыйшли?....»

— Алé! некричти лышень, каже бабуся: «а бóль-що зроби: зъмы.... шупу-шупу-шупу.... Ничого немόжно булò роз-

*

слухати, що й тамъ бабуся шептала, тілки опислі молодыця і каже: «Та добра, добра; забавте тілки панночку.»

— А вже, каже бабуся, се вже моє діло. Ходи-жъ сюди за мною. Та й привела молодыцю до панночки, та й каже: «Ось я навчала молодыцю, якъ зъ паныча соняшници зняты; ійди жъ, паныченку, швидчъ зъ нею, вона зробить тоби, що я звеліла; та швидчъ робити, а то тебе такъ разбере, що й на стину полізешъ.»

«Охъ лышечко! казала злякавшись хорунжийна: «Иди-жъ, братику, ійди швидче. Роби єму, Мотре, якъ бабуся казала. Та роби гараждъ, неспишачы....»

Отъ панъ хорунженку пішовъ зъ молодыцею у хату, а бабуся, плюсъ! била панночки сила, та й каже:

«Тужишъ, мой зозуленько, за своїмъ съзымъ голубонькомъ, та ба! Нема єго тутечка; пішовъ далеко, далеко, ажъ до Чернігова....»

— Та по чому ты, бабусе, усе знаешъ? Хто се тоби розказовавъ, що я тамъ,... чы журюся, чы.... що тамъ таке.... я й незнайо! пытала соромлячись Єсьповна.

«Вже-то я незнайо!» каже бабуся: «Нá що-жъ намъ и зори, коли намъ на ныхъ недывытися? Гляну зъ вечера, гляну и о пивночи, подивлюсь и передъ світомъ, та й знаю, дѣ що діетця».

— Колы-жъ ты знаешъ усюды, дѣ що діетця, то скажи мені, бабусю, що робити теперъ.... сказала Олеана, та й почервонила якъ кармазинъ и языкъ ставъ мовъ повстяний.

А бабуся перехопила, та й каже: «Демьянъ?»

— Э, ге, ге, ге!

«Суддєнко Халявський, Омеляновичъ?»

— А тоже!

«Ось слухай, доню, що винъ робить: от-сё бувъ зъ козаками на муштри передъ паномъ полковникомъ, та втомившись, привівъ до-дому, роздягся, розперезавсь, та й літъ сумуючи обь тоби, та й журиця, що, дума, нешвидко тебе побачить....»

— И кажуть таки, що нешвидко ихъ запустять!

«Нежурись; може ты єго и сёгдя вечера побачишъ....»

— Дѣ-то вже, бабусю, мені єго побачити, та ще и сёгдя вечера. Винъ не птиця, щобъ єму до мене прылетити!

«Хочъ и не птиця, а прылетити и уродитца от-тутъ передъ тобою, якъ от-сё я. Чы хочъ, щобъ прылетівъ?»

— Дѣ то вже, мой голубочеко, нехочу! Ажъ жижки трутся, щобъ хочъ бы єго побачити.... Зділай мильсть, нехай прылетити до мене.... та чы небуде єму якои видъ тогого надсады?

«Таки ажъничогисинько; винъ на те козакъ».

— Прыклычъ-же єго, паньматочко, хоть на часыночку, хочъ на годыночку; хочъ бы я на него подивилася! Що знаешъ, тѣ и роби, а яничого непожалкую. Усе тутъ моє, дамъ тоби усёгдя, чогдя забажашъ....»

«Добре-жъ, доню, добре. Ходимъ своє робити».

Отъ и ввійшли у велику хату, позашпалы и двері и вікна, а вже и сонечко стало заходити; панночка затопила въ печі, сама зходила по-воду, а ішпля по-воду, якъ бабуся їй навчала: не прямо до крініци, а вулыцями обходила на-впаки сонця; привіла до крініци, набрала видро води, та й вилыла на сходъ сонця; друге набрала и вилыла на захід сонця, а третє набравши—що е духу, неоглядаючись, и вп'ять не прямо, а вулыцею за сонцемъ. Отъ якъ прынесла, та й настановила кашникъ зъ водою; а бабуся достала зъ за пазухи зілля: любистку, материнки, чорнобривцю, цвіту папороти, тырличу, та усёгдя по пучеци всипала въ кашники, та й пристановила до вогню; а сама узяла муки пшеничної, замисила водою, та й виняла зъ калитки у папирци кішачого мозку, видколупала пальцемъ, та й положила у те тісто; дали достала у сїбе зъ хустки, що бувъ завязаний, слідъ пана Збрехи, та й розділила пополамъ и одні часточки всипала у тежъ таки тісто, замисила и зкачала коржикъ, посадила въ пич пектись, и усе зъ прыговорками та сплівуваннямъ, а хорунжийни звеліла сидити на полу, пидибравши ноги підъ сїбе, нежахатись, и що вздріть, небоятисьничого и усе думати про свого мылодана.

Отъ якъ коржикъ зпікся, вона й далá єго въїсти Олеани за три разы, запиваючи зъ водянчика водою, що напітала бабуся; а за тымъ и горшокъ зъ зильлямъ ставъ за-

кыпнаты. Бабуся, тукнувши на Ёсыповну, щобъ ничего не жахалась, узяла другу частку слица Уласовычового, та й всышала у кыпъячий горщикъ и стала мишаты, а сама ажъ у пічъ мовъ улизыла, та що е духу и кричить: «Терлыхъ, терлыхъ! десятёхъ прыклыхъ, а зъ десятёхъ девъятёхъ, а зъ девъятёхъ восьмыхъ, а зъ восьмыхъ семицрехъ, а зъ семицрехъ шестырехъ, а зъ шестырехъ пятьцрехъ, а зъ пятьцрехъ четырехъ, а зъ четырехъ трёхъ, а зъ трёхъ двохъ, а зъ двохъ одного та доброго». Та й прымовила ныщечкомъ, щобъ хорунживна нечұла: «пань сотника Конотопського Забрёха, Уласовыча Мыкыту; а хто ждё та дожыда, та же нехай соби дрима». Та й дмухнула на Олёну, а та ни зъ сего ни зъ того и стала соби дриматы.

Впъять враже баба стала горщикъ мишаты и впъять кричить у кominъ тіи-жъ речи: «Терлыхъ, терлыхъ! десятёхъ прыклыхъ.... та й звела на одного, усё такы пана Уласовыча, дали й прымовила ныщечкомъ: «а хто сидить та ждеть, той нехай соби заснеть». Та впъять дмухнула на хорунживну, а вона, сердешна, та же и заснула....

Стала бабуся у третъ мишаты зильля и вже що е духу у трубу кричить на терлыхъ; и якъ довела до одного, та же ажъ запыщала видъ натуты, кричачы зо всеми силы, та зовучы пана Уласовыча, а на хорунживну дмухнула и говорить: «а хто спить та сопе, та же нехай и захрапе». А видъ сего панна Ёсыповна—бебехъ у подушкы, та й захрапла на всю хату.... А туть щось изъ синей у хатни двери—гепъ! та й стогне, и щось мурлыче, и охка.... Побачымъ описля, щотамъ булó....

VIII.

Смутный и невеселый стоявъ, руки зложивши, хваброи Конотопской сотни пань сотника, Уласовычъ Мыкыта Забрёха, у славному сотенному мистечку Конотопи, на вулыци, была шынку, де усегда збиралася сотня чы на муштру, чы на перелику, що чы не втикъ который козакъ часомъ бувъ. Стойте винъ, сердека, руки зложивши, голову понурывши, мовъ виль передъ ярмомъ; а козакъ на-чысто, уся сотня якъ скло, передъ нымъ стиною стоять, шапки поскладавши на прысьпи у шынку, щобъ якъ буде яка муштра, та же щобъ

непозпадалы зъ головъ, а дитвора, що тутъ та же и бига кругъ козацства, щобъ непидибрали, та незапротылы куды геть. Такъ от-то стоять козаки и ждуть, що зъ нымъ будуть робыты и який прыказъ буде, та промежъ сеbe дещо и базикаютъ, мовъ вода на лотокахъ шумить, ажъ луна ийде; та доставши зъ халявъ, хто рижокъ зъ кабакою, та нюхаютъ, та чхаютъ; а хто лольку, та тутъ ій розпаливши и смокче.

Пань Забрёха сёгдя ничего неважа, и небачать, и нечые, що край ёго діетца. Ёму здаётся, що винъ и досе слуха, що чытавъ ёму пань писарь Конотопской сотни, Прокипъ Рыгровычъ Пистрякъ. А сей давно вже прочитавъ, що треба, та зложивши бомагу, кладе у кышеню.... Ажъ ось пань Уласовычъ здыхнувъ тяжко та важко, мовъ ковальский михъ, та й пыта писаря:

«Здилай мылость, прыятелю Рыгровычу! розкажи мені словами, що ты тамъ у лепорти чытавъ? Ты знаешъ, що я ничего письменного нерожжу, хочъ и у школи вчывся, и виорую почавъ булò вчыты, та на «же за ны», якъ зативсь, та й покинувъ письмо. Такъ ти мені нечтай, а розкажи, що от-се за лепортъ прынисъ козакъ зъ Чернігова? Адже мы послалы лепортъ, що у походъ непидемо, хочъ нехай киль на голови тешуть; намъ николы, друте дило зайшло; та же вони пашыкуютъ?»

— Уся спирра Черніговська безумью удається! ставъ казаты прокашливши пань Пистрякъ: «возпysують предпysаные и лаютъ васъ, пане сотнику, и мене—гмъ, гмъ!—возвозываю—прощайте у симъ слови—дурямы, занеже мы возгнущалыся ихъ повеливаныемъ и ненаправыхомъ стопы наша до Чернігова».

— Догадавъ, хочъ черезъ десяте пятьте уторопавъ, що ты, пане писарю, говоришьъ; та же се-бъ-то намъ усё-таки збиратись до Чернігова?

«Не иначе, якъ обаче!» сказавъ Рыгровычъ моргнувшись усомъ.

«Такъ тряся-жъ ихъ матери! Отъ имъ дуля пидь нись!» Та зложивши дули, та ставъ крутыты. Крутывъ, крутывъ, та на Черніговъ и посыла, та усё прыцмоуе. А дали якъ

крыікне: «Непиду; я имъ пославъ черезъ кривого лепортъ, що намъ ніколы».

А панъ Пистрякъ и каже: «Та нашъ кривий ішё не-соторыівъ дошканьбы ная и до половыни пути. Невозмущайтесь, пане сотнику; мы неизбідно, дондже неполучимо от-вітствованыя на наше сомнітелство».

— Такъ-такы, Рыгровычу, непід демо. Бачъ, якъ я мудро зконпоновавъ? Непід демо та й непід демо. Ну, хлопци! Сонечко захобить, розходиться вечеряты, а завтра чымъ світь зъ ко-самы косыты мені. А ходимъ, пане писарю, до мене вечеряты; Пазька налипала мудрихъ варенкивъ та зпрягла яєшню.... Ой, лышечко! ой, ратуйте! ой, біда! ставъ панъ Уласовычъ не-своймъ голосомъ проби кричать та за-боки хвататись.... Панъ Пистрякъ и козацтво кинулось до нёго, що що ёму тамъ сталось? Ажъ винъ.... шелестъ!... піднявсь до горы и полетивъ, якъ птиця, усе такы кричачы, що є голосу....

Що-жъ-то ужахнулися усі люде у славному сотенному мистечкови Конотопи, якъ побачили, що ихъ прехваброи сотни панъ сотнику, Мыкита Уласовычъ Забрёха, та піднявсь під самисинки небеса и безъ крыль, та летить, якъ тая птиця! И жинки, и мужики, и малà дитвора, та що-то! и старі повышовзали зъ хатъ дывитись на таку пройву, и усі-жъ-то позадиралы голови и дивлються, якъ панъ Забрёха, мовъ птахъ який заморський, летить по-під небесами: руками бовта, мовъ крилами, черкеска ёму роздуваетя, ногами дрига, шаравари напужились, самъ употівъ ниби у гарячій баї, и летить и кричить, и де заздрить на земли чоловіка, то скилки є голосу піти просьти. Сеє бачачы, старі люде плоють, жахаютя; жинки голосять зъ переляку, а малымъ дитямъ не одному довелось переполохъ вилывати. А то-жъ и нестрашно?...

Прокипъ Рыгровычъ, бачачы таке діво, ставъ задравши до горы голову, ротъ розіявивъ, ажъ горлянку видно, очи вилупились та руками знай розмахуе, що-бъ-то пиньмати та вдержати пана сотнику, що полетивъ якъ гусакъ. Та й козацтво усе, такы усе до одного дивовалися на свою кумедью.... Та якъ и недивоваться, бачачы, що чоловікъ о своїмъ умі ни зъ того, ни зъ сего полетивъ якъ птахъ. И коли-бъ се о-пивночи, якъ усяка нечисть товчеться, а то ще й сонечко тильки-тильки що зайшло....

Стара Лёзныха ледве видъ старосты та видъ недуги вийшла на вдвіръя и дивлячись на козаківъ, якъ вони збирались, якъ промежъ сїбе жартовалы, якъ лагодылись мушту выкыдати, здыхнула, та й каже: «Слава тоби, Господи, що я не козакъ! Нездужаю и черезъ хату перейти, а тобъ треба бигати та боротись, та муштроватись! Нехочу, нехочу козакомъ буты!» та й задивилася на ныхъ, а дали.... зиркъ! Летить по-надъ нюю щось таке страшне.... Розглядивши, потюпала до козаківъ и стала имъ розказовать, щобъ вже наждыдалы пана сотника, бо вже винъ у вирій полетивъ. «Я, каже, сама бачила: летить мовъ ворона, тильки що не крака, а знай піти просьти....»

Панъ писарь и козаки — нічого робити — порозиходились и порозказували, хто небачивъ, якъ Конотопський панъ сотнику, Мыкита Уласовычъ Забрёха, полетивъ мовъ ворона.... И усі-жъ-то, хто про се не почує, здивнє плечима, та й дивується и каже: «Жды-жъ добра, коли и начальство наше обвидмылось!» А Прокипъ Рыгровычъ знає де раки зимують! Винъ хочь и перелякається, та незабувъ ни про вареники, ни про яєшню, ни про Пазьку: гулькъ до нїї на вечерю.... та про пана сотника вже и незгадували.

А нашъ панъ сотнику летивъ, сердешний, летивъ видъ самого Конотопу и незнá, де винъ опинився, и що зъ нимъ буде, ажъ гулькъ! — хутіръ, и винъ чує, що ставъ спускатись усі ныжче, ныжче.... Розглядається, прыдивляється, — ажъ се хутіръ Безвірхий, що на Сухій Балці.... Отъ летить та летить по надъ хатами, та въ хорунжевынъ дверь, дѣ вже винъ разъ бувъ.... Отъ якъ улетивъ у дверь та до хорунжевыної хаты, та у сини, та прямисинко у хатни двери, що зачинени и изъ середыни защепнути булы, гепъ! мовъ добнею, та тутъ и простягнувшись якъ колода и недыше, и неворушитися....

От-сє-то гепнуло у хатни двери, де чакловала надъ хорунжевою Конотопська відьма, Явдоха Зубыха.

Отъ Явдохи заразъ и обивалася до нёго: «Нестогни дуже и нехай, щобъ хто непочувъ, та ійди швидчъ у хату». Видішеннула їмъ двери, клыче її, клыче; ажъ нема гласу, ни послушання: лежить нашъ панъ сотнику, мовъ одубивъ! Нижчого Явдosi робити, поволокла її самотужки у хату и якъ

переволокла на дру́ге місце, винь и застогнавъ и очіма лу́шь! и непизнае, дё винь се опынівсь? Розглядаючи усюды, пизнавъ Зубыху, заразъ, стогнучи, и почавъ кореніты батька и ма́тирь їй, шо зробыла надъ нимъ таку́ кáпость. А Явдоха тілки знай своé товчe: «Незнáешъ свого щастя! Та некрычы-бо, розбúдышъ усю двирню. Шó-жъ бùдешъ діяты: зляка́всь, зляка́всь; нігде дітись. Ніколы тепérь тоби́ переполоху выливавти. На-лышень, понюхай сего». Та й пиднесла ёму пидь нісъ тे́ртого хрину. Винь якъ нюхнúвъ, та й чхнúвъ ажъ трýчи, а дали ста́въ просыты шыты. Явдоха узяла воды, пошепталася надъ нèю, збрýзнула ёго тлю водою, дали злизала языкомъ хрестъ-на-хрестъ черезъ вýдъ, щобъ зъ очей чого несталось, та й далà ёму тій води напытись. Винь за одынь ковтóкъ чымалый водячыкъ такъ и высушывъ, та й кáже: «Дáй, титусю, щé». «Алé!» кáже Зубыха: «я тебе не шыты сюды прыклíкала. Покынь трýхы та мныхы, та прыньмайся за дíло. Бáчъ, яка краля лежыть!»

Панъ Забрёха озырнúвъ очіма, ажъ и вздривъ, шо на полу спить панна Олéна.... та такъ и задрыжавъ, мовъ опареный. Та й спрavdy-жъ-бо краля була! То хорóша була, а тò, якъ розиспáлась, та и розчервонилась, шо твій кармáзынь, або рóжа у саду; карсеть розщеніувся, сорочка розхристась.... кóсы тілки, якъ порозпускальсь, такъ ти вже прыкрылы пазуху, та й то незовсíмъ....

Уласовычъ напь якъ вздривъ таку́ кралю, та такъ и заходи́всь кругъ соннои, мовъ павычъ; тілки навспынячки танцюе быля нèи та розглядá, та плямка, та слінку ковтà; забувъ и працю свою, шо стілки перелетівъ, и забувъ, шо й шыты просывъ. Нейдé на умъ ни йида, ни вода, шо передъ очіма бида!

Винь-бы що-нèбудь и прыдúмавъ... гмъ! такъ Явдоха ёго за полу сість и прытятнùла до пéчи и кáже: «Схаменýся-лышень, блáзню! Трèба дíло робыты, а не хáньки мняты. На-лышень от-сю жабу, та й зкруты ій головку набикъ, и ще жыву, нездóхшу, укынь мерцій у пичъ за жárъ». Отъ панъ сòтникъ и зроби́въ усё, якъ веліла ёму Явдоха, и ще жаба пыщáла, а винъ їй и вкýнувъ у пичъ, видкыля Зубыха увесь огónь выгromадыла на прыпичокъ.

Якъ зпеклася и зсушýлась таја жáба, Явдоха доста́ла їй, обирвала усё мнясо, а кисточки позби́рала и стала зъ ныхъ выби́раты: отъ и знайшla однú, точнісінько якъ выдéочека, и навчыла Уласовыча, що зъ нèю робыты.

Панъ Забрёха прытулывъ тýю выдéочеку до сéрця панны хорунживны.... вона заразъ зъ просоння и заговорыла и кáже: «....И вjé мени панъ Халáвський!... плюю на нёго.... Мыкыточку, мiй голубчику! дё ты? прыбúдь до мèне: хочьбы я на тèбе подывыглась....

Уласовычъ зъ радошивъ якъ зарегочетца на усю хáту и якъ-бы неспыннала ёго Явдоха, то таќъ-бы и кýнувсь на хорунживну; такъ та ёго за-руку — дёргъ! видвелá, та й навчыла, що ще трéба робыты.

Отъ панъ сòтникъ и стойти быля нèи та знай зъ одної кышéни вынъме каменочки, то каминици, крéимашки, скляночкы, жарнивкы — се всé надавала ёму Зубыха — отъ вынъме жмёно сёгò добра, подёржыть на руцi, побрязчыть, та й пересыпле у дру́гу кышéню, и такъ дòвго робыть, а панна хорунжivna знай зъ-просоння проговóрюе: «Мыкыточку, дùшко Уласовычу! часть видъ часу дужче тебе люблю!»

Дали Явдоха подала ёму жабъячу кисточки, шо неначе карлючка, и по їй наущéнию, тілки панъ Забрёха заколупнúвъ хорунживну легесенько пидь сéрцемъ, таќъ вона таќъ и розпалалася и стала казаты: «Нехóчу..... за Халáвського..... несыгуйте мене..... виддáйте мене за Забрёху..... колы невидасте..... утечу.....»

Туть Явдоха видвелá Уласовыча видъ панночки и кáже: «Бáчъ, якъ я зробыла, що вона тепérь на Халáвського плéвáтеме, а за тобою вбыва́тетца. Тепérь зовсíмъ: пора до-дому.....

— Якъ до-дому? Тілки усёгò и бùде? пытавъ панъ Мыкыта. «Бùде зъ тебе и сёгò; чого тоби бýлшъ?» кáже Зубыха, «Тепérь нежурýся ни объ чимъ и жды, якъ вони по тèбе бùдуть прысылаты и панькаться коло тèбе. Тепérь пойдьмо до-дому».

— Якъ-же мы, тýтко, пойдемо? Колы впýять летиты, то цуръ ёму; ей! немóжу!....

«І ні вже, синку, і мені тебе жаль. Тепер пойдемо, та хочь ты дорогою дримай, хочь і спи, то небійсьничого. Перед свитом будем дома. Я завтра вп'ять тут буду і дам панни Олени от-сї жаб'ячі кисточки, щобъ носила пры собі; пікни буде носити, поти буде тебе любити. Ходимо-жъ зъ хати та й пойдемо; а то вже скоро панночка прокинеться».

Отъ Зубыха позбирала усё своє, позкладала, якъ їй треба булò, узяла дніще и веретено, и вийшла зъ Уласовычевъ хати. Вийшовши, каже пану Забрею: «Сидай на дніще по козацьки, мовъ на коня; а я де-небудь прычеплюсь; мени не первына».

Тілки такы що Уласовычъ занісъ ногу, Явдоха якъ свісне, якъ цмокне!.... дніще піднялося у гору, на ному пану сотникъ ве́рхы, а зъ-заду підсила Явдоха та знайверетеномъ поганя, та цмока, та прыговбю, мовъ на кобылу, и піднялыша підъ самы небеса!....

Сидить нашъ Конотопський сотникъ Микита Уласовычъ Забрея на дніщи, мовъ на коня; ноги єму безъ стременъ такъ и телишаютца и, щобъ невпасты, рукамы держытца за тее дніще, а вонъ чкурыть! вонъ чкурыть, ще прудче, чымъ Яцькова прыблуда; а на-зади Уласовыча прычепилася Зубыха, та ажъ скіглыть видъ холоду, бо витеречъ продувавъ, и їй кріпко скубенты¹ докучали.

Невспилы вони добре оглядитися, ажъ вже и Конотопъ недалеко. Явдоха щось забормотала, ажъ ось дніще усё ныжче, усё ныжче.... та плось! была Забрешинахъ ворить и впаля.... Панъ Уласовычъ якъ генінувъ, та ажъ нестямысь и невздривъ, якъ Явдоха зъ дніщемъ зчезла, и невглядивъ, хто зъ ёго хвиртки шморгнувъ, тілки и бачить, що Пазька когдось провожала.

«Чы се вы, паныченку?» пытала вона свога Уласовыча: «Де се вы пропадали и досе.... я от-сё усё за вами журялася....»

— Чого-жъ ты вийшла за ворота? розпитовавъ їй пану сотникъ.

«Изъ журбы!» каже Пазька.

¹ У Кулиша—дрижаки.

— А кого-жъ ты провожала зъ двором?

«Та тамъ.... чужий бычокъ забраўся булò до вашо скотыни, такъ я....»

— Бычокъ! до скотыни! Гмъ! ворчавъ соби підъ нись панъ Микита уходячи у хату, та й звелівъ засвітили світло, бо у хати булò підночи.

Унесла Пазька світло.... дывитца панъ Забрея, що на столі недойдени вареники, и дві ложки, и дві тарілки, и посатка, вже порожня, а дуливки катъ-ма!... Поморщивсь, закопыльвъ губу, та поворчавши: «Бычокъ... до скотыни!» та й пішовъ у світлицю, погасивъ світло та й бебехнувъ на ліжко, та подумавши: «катъ ихъ бері! въ міні є тепер хорунжива!....» та й захріпъ на всю хату.

IX.

Смутна и невесела, прокинувшися, сидла на ліжку панна хорунжива Олена Єсыповна у своїй хати, у Безвірюхому хутори, що на Сухій Балці. Сидить, позиха, очищи простира и сама себе нерозбере, де вона, що вона, що зъ нею робилось, що їй таке снілось и видъ чого їй такъ тяжко та нудно.

Ажъ ось, де неузялася Конотопська відьма Явдоха Зубыха. Увишідши у хату й каже: «Добри-день тобі, панночко! Чого ты така смутна та невесела?»

— Охъ, бабусю! тепер я усё згадала!... Що се ты зо мню наробила?.... Такъ ծхаючи казала панна хорунжива.

«Але! мовчи та дыш!» каже Явдоха: «на-лишень отсей кашпушокъ та на шнурочку почепи на шию, то усё гарядь буде». Та сее кажучи и почепила їй на шию кашпушокъ, а въ тимъ кашпушці жаб'яча задня праща лапка та зъ неї-жъ пересушене серпе та лобова кисточка, та Микитового сліду трохи. Тілки що се їй почепила, та кисточка, та Микитовою сліду трохи. Тілки що се їй почепила, та кисточка, та Микитовою сліду трохи. Тілки що се їй почепила, та кисточка, та Микитовою сліду трохи. Тілки що се їй почепила, та кисточка, та Микитовою сліду трохи.

— Титусю, голубчико, паньматочко! Що хочь роби, тілки виддаї мене за Конотопського пана сотника Забрею, я таки гарядь и незнаню, якъ ёго зовуть. Виддаї, виддаї швидчъ мене за нёго.

«Адже вінь тебе сватавъ та ты ёму пиднесла печёного гарбуза?»

— Та то я була дурна та божевильна.... нерозгляділа ёго добре, нерозпитала людій, непослухала братика.... Тепер мени світъ немилъ безъ нѣго!....

«Адже-жъ ты лобышъ паныча Халівського, Омеляновича, суддїнка?»

— Та то я була дурна та божевильна! Видъ учорашніго днѧ и цуръ ёму и пекъ ёму видъ мене, и незпоминай про нѣго. Одно въ мене на думци, що хочъ аби побачити пана Забрѣху та надивитись на нѣго, та прыголубити ёго, та щобъ вінь мене взявъ.... Та сїе кажучы, беркыць зъ лижка до нигъ Зубищныхъ, та й лежить, и плаче, и просить: «Зроби, титусю, щобъ вінь мене узять, я тебе три годи буду ридною матирю звати, буду тебе и поважати и шановати. Коли-жъ вінь видъ мене видчураєтца, пиду світъ за очима, сама соби смртъ заподію....»

«Та годи-жъ, годи, угамуйся!» казала їй Явдоха и підняла їй зъ долу та й посадила на лавці: «Ось увійде твій братикъ, ты ёму несоромлячись усё розкажи; нехай йиде мерещій у Конотопъ до пана Забрѣхи та й скаже, щобъ присялавъ людей за рушниками. Онде-жъ и братикъ ідѣ до тебе, а я пиду у Конотопъ та зъ Забрѣхомъ зроблю, що треба; не журись, та діломъ поспишай». Та сїе кажучы и пишлъ зъ хати, а панна хорунжийна їй у слайдъ кричить: «и хустку, и весільну шапочку тоби дамъ....»

Ажъ десь ввійшовъ до нїи у хату братикъ її, панъ хорунженко, на личку вже веселенкій, неначе и небувъ недужъ, такъ добре помогло ёму видъ завару соняшници.

«Що, братику, чы ты здоровъ?» пыталася єго сестриця, панна хорунжийна.

— Тилки передъ свитомъ зпочивъ писля завару соняшници та й заснувъ на вси заставки. Та теперъ иничого. Такъ казавъ панъ хорунженко.

«Ну, братику! Нежурися; скоро вже тоби буде воля ійтї у ченци», стала казати панна Олена, посупивши очици у землю. Я вже.... выбрала.... соби женыха....» сказала Олена та й засоромилася и почевонила якъ ракъ.

— А кого?

«Пана сотника Конотопського, Забрѣху».

— Що печеноимъ гарбузомъ попоштувалася?

«Эгэ!»

— Адже ти, бачитиця, щось пылненоюко прылипала до пана Халівського?

«Цуръ ёму! и незгадуй про нїго. А здїлай мылость, пойдь до нїго у Конотопъ та й скажи и попроси, щобъ сёгдня, або хочъ завтра, нехай присыла людей за рушниками, а у неділю и весільля».

— Та що се тоби такъ нїколы прыпала? пытавъ її панъ хорунженко, а самога ажъ за живить узялъ, що вже и ёму недвиго брышкаты у мыру. «Ще-бъ може хочъ трохи оглядалася, а то шыты-билиты, завтра великий-день!»

«Умру, коли черезъ тиждень непиду за пана сотника! Я єго сёгдня бачила уви-снї: що за хороший! якъ намалованый; а багатий? такъ и мири нема: такъ и пересыпа зъ кишени у кишению и грости усяки, и срібни, и золоти, и жемчугъ, и усяке дороге каміньня.... Здїлай мылость, братику, сокольку, лебедику! Поспишай яко мoga. Прывези и єго зъ собою, прывези и людей, щобъ кому швидч рушники подавати.... або людїй нетреба, и тутъ назираємо; тилки єго мерещій, єго до мене вези!»

Такъ урагова Конотопська відьма наробыла, що бідна дівка ажъ на-стину деретца та проби бажа пана сотника Уласовища Забрѣху.

Нічого пану хорунженку робити! Звелівъ снідати по-дати, йисти и дума. Неудоволився и ненадумався, забажавъ обідати; обіда и дума. Дали якъ пообідавъ та й надумавсь и каже самъ соби: «Панъ Халівський и у ротъничого неберé, а панъ Забрѣх — неузявъ єго чортъ, непролива; що щобъ и мене неперешивъ. Ну, дарма! виддамъ сестру за нїго та зъ годъ мисця зъ молодымъ поживу». Такъ пораявшись самъ зъ собою, сивъ на визокъ та й чкурнувъ у Конотопъ, прямисинко до пана сотника, Микити Уласовича Забрѣхи.

Тутъ наша панночка и заходилася поратись и къ сватанню прыбиратись: хату мыє, столи, лавки, мысныки змывá, птицю патра, локшину крýше, горшки наставля, рушники налагожу.... такъ, що вси наїмчики ажъ позасаповались видъ такого браніння.

Х.

Смутний и невесёлый сидівъ панъ суддёнко, Демьянъ Омеляновичъ Халівський у своїмъ хутори, у пустій хаті, видкіль повыганявъ усіхъ ізъ серця. И знай то сёрдывъ, то сумовавъ, то лаявъ усякого, хто тілки на думку ёму прыходивъ, то світомъ нудивъ, и зъ журбі ажъ захлявъ. Якъ-же ёму булò и нежуритись? Панна хорунжівна, що зъ Безвèрхого хутора на Сухій Балці, Олена Їсыповна, котра побожилась и заклялася, що ни за кого заміжъ непіде, опрічъ ёго, що не одинъ ве́чиръ винъ зъ нею до пивночи просыдивъ підъ вербою, была крипніци, зъ котрою винъ и перстенями обмінівсь, котра ёму святю П'ятинкою забожилася, що тілки винъ ве́рнетса зъ походу видъ Чернігова та прышле людéй, то вона заразъ и подає рушники.... а винъ на сеє понадіявшись та у Чернігови ажъ п'ять кіпъ протрясь, щобъ ёго недержалы та видпустылы оженитись...; що винъ, вyravавшись зъ Чернігова, бигъ якъ скажений до свого хутора, бигъ и нічъ и дénь, и коня запастивъ и самъ ажъ засапавшись ускочивъ у хату, та мерщій и гукнувъ на Хіврю, такы свою наїмчику, щобъ бигла, дядківъ та троюродныхъ братівъ до нёго прыклыкала, щобъ мерщій бралы хлібъ святый та палычки, та йихалы-бъ до панни хорунжизни за рушниками...; ажъ тутъ ёму Хівря и піднесла пінхву: «що, кàже, панну хорунжівну вже просвataly за пана сотника Конотопського, Мыкиту Уласовича Забрёху, що вже и рушники подавали, и сватання запылъ такъ що ну! що тілки той, хто небувъ на сватанни, той небувъ п'яній, а то усі лоскомъ лежалы ажъ до другого півдня; що завтра буде и весільля, що вже панночка зъ розпушеною косою, звісно якъ сырота, по вулицямъ у Конотопи зъ писеньками ходить и дружечокъ збира; що ёго дядыни понаряжувались и пішли у Безвèрхий хутиръ короваю браты; що самъ панъ Забрёха прыйздивъ и поеднавъ имъ сліпого скрипника на весільли. грата....» Сеє усе якъ повислухувавъ панъ Халівський, та якъ розвязувъ ротъ слухаючи, то винъ такъ ёму и зоставъ, ажъ патёки потекли. А дали якъ затрусила, неначе у лыхоманци, очи ажъ на лобъ повислазили, та мовъ горять, та якъ зложивъ кулаки, якъ хріпне себѣ по голові, що на сілу устоївъ и довго чмелівъ слухавъ, дали вже якъ почавъ, мовъ розперé-

заний, лятали и панну Їсыповну, и пана хорунжена, и пана Забрёху, и дядківъ, и дядынь, и братівъ, и невистóкъ, и дружокъ, и коровайниць, и сліпого скрипника, и наїмчику Хіврю.... вже коренівъ-коренівъ; вychytuvavъ-vychytuvavъ, ажъ піна ёму зъ рота бъе, мовъ у скаженого.... а дали якъ кинетса до Хіври.... таکъ-бы її и розтерзavъ, якъ-бы недогадалася та невтекла.

Отъ-то винъ зоставъ самъ соби у хати та й сумовавъ, и журивъ, и зъ серця понаривавъ соби зъ голови волосся повни жмени.... та якъ здума, що вже неможно ни-чымъ дила поправити, та такъ и заголосять, ажъ завые, мовъ пан-отцевський хіртъ, та й подеретца на-стину.

Вже въ десяте товкмачивъ себѣ то по голові, то по грудямъ кулачамъ и тілки що надумавъ булò головою обстину товктысь.... ажъ.... рышъ!.... и увійшла у хату бабуся стара та престаренна, зграбилася, черезъ сілу ноги волоче и палычкою пидпираєтца. Війшла, поклонилася, та й каже: «Добрий-день тобi, паныченку!»

А панычъ мовчить, вйтрити въ очи, та сопé.

«Чому таки въ тебе нема ни-якого порання?» каже баба, непотураючи, що винъ дивитца на неї мовъ скажений. «Ни птиці непатрають, ни баранця незарізано и муки на локшину нихто некріше! Отъ-такъ прыберись! Завтра въ нёго весільля, а винъ соби и ов-ва!....

Незнáю, дè-бъ то отпенялась сяя баба и якъ-бы захрустили ій кисточки, и хтò-бъ-то ихъ и зъ цуцькомъ позбиравъ, якъ бы Демьянъ Омеляновичъ нерозсéрдивъ за сiй бабусини реchi таکъ, що вже неможно білить! Піни ёму повній ротъ, ажъ черезъ край тече, и языка неповèрне, тілки труситца, та кулаки зтульивъ, та скігльти, мовъ кривий цуцькъ. Думка така, що якъ-бы ще трохи, то винъ-бы зъ серця лопнувъ. Та якъ таки и зтрпiti? Тутъ чоловікови зовсімъ бida! Тілки булò налагодивъ женитися и людéй посылати зъ хлібомъ, а тутъ ёму дівка и піднесла печёного гарбуза! Та ще жъ якъ й дівка? Та що любилася зъ нимъ трохи не білить гòду, що не однù нічъ просыдила зъ нимъ підъ вербою была крипніци и тутъ божилася и запрысягла-ся, що ни за кого не-піде, опрічъ ёго; а тутъ, однò тé, що ійде за другого; а друге тé, що ійде за пана Конотопського

сóтника, Забрёху, надъ котрымъ вонà и зá-очи и въ вичи насмихáлася. Такъ якъ-тутъ булò пàну суддéнку зtéрпity, що писля такои бидí, прыйшла бабùся, та ще й такá, що гýдко скипкамы узяты, та й та надъ нымъ кепkùе. Вíньбы, кажù, потрощивъ бы ій на на шматки, якъ старый деркачъ, такъ ёму дúхъ запéро и винъ нездùжа и поворушы-
ться, а вонà тымъ часомъ и кáже:

«Чогò-бо ты такъ лютóешь? Мовчы та дышъ, та слú-
хай менè. Бúду я сùча дóнъка, колы пàнна хорунжíвна Олé-
на, що зъ Безвérхого хúтора, небóде за тобю ще зáвтра
чымъ свítъ».

Якъ сказала ёму се бабùся, такъ винъ зъ рàдошивъ ажъ
задрыжавъ, та щось хотивъ сказаты, та й незмíгъ; а тìлки
вывалывъ очи, та сylkùючи, лéдвe-лèдвe промóвывъ: «ё?»

«Та бùдь я шельмоvська, анахтемська дочкá! щобъ мени
бчи повылázылы, щобъ мени рùкы и нòгы покòрчыло, щобъ
мени трýсця, щобъ на мої твáри сíло симсòть пистрячóкъ
та болячóкъ» та и усякымы видёмськымы проклынáньямы
стàла проклынáтсь — «колы—кàже—незроблю таќъ, що ты
зъ Олéною зáвтра у вùтрени обвинчáешся; тìлки слúхай ме-
нè: адже ты менè дóбре знаешъ?»

Якъ такы сёму панычеви и незнáты Конотопськоi відь-
мы, Явдóхы Зубыхы (бо се вонà була), колы вонà ёму разъ
язычóкъ пиднимàла, у-дрóте остúду знimaла; такъ вже да-
лásя вонà ёму знатysь. Отъ-то якъ почuvъ винъ се видъ нèи,
такъ на душí стало ёму лéгше; зàразъ и орозумíвъ, що ёму
трèба робыты, та мерщíй ій беркыцъ въ нòгы, та й прòсить:
«Тýточко, голубóчко! Зробйтъ, якъ знаете зробйтъ, щобъ моя
була Олéна; цилисинькíй гóдъ бùду вась рídnoю матíрью звà-
ты; куплю плахту, очíпокъ, серпáнокъ, чого забажà душá
вàша и вàшого котá.... Тìлки дывитесь-lyшень: вже Олéна
дружечóкъ збиrà, коровáныци вже дòсе дижú по хàти поно-
сылы, а пань сóтникъ Конотопський, Мыкýта Улáсовychъ, на-
нявъ спилòго скryпnyka на весильни грàты, такъ дé вже...

«Хыбà-жъ я не Явдóха? Я ёму зроблю весильля! Не-
хàй-lyшень укоштùетця, нехàй прòтрусьти бàтьковы карбó-
ванчыкы для тéбе, а я и ёго оженю! Нехàй и Олéна збиrà
дружечóкъ, нехàй починаютъ прыспíвоваты Мыкýтови, а я
знаю, що зведуть на Демъянка. Прыньмàйся-жъ хùтко; кажы

щобъ у господи и пеклы и варылы, и чогò трèба наточылы,
а ты бижù збирай бояръ, свáшку, свитýлку, старостíвъ, та
якого нéбудь бáтька знайды, щобъ порáдокъ давàвъ».

Агú! пань судdénko повеселишавъ; хватывъ поясъ и
стàвъ пидперíзоваться, та за шапку братысь, щобъ ійтъ за
пóиздомъ, а Явдóха, выхòдючи зъ хàти, стала весильноi спи-
ваты, та ще й прыскáкуе:

У Демъянка та батькivъ много,
А рídного та ни óдного.
Та все такý, що напытysя,
А никому й пожурýтysя.
Усе такý, що пыты-гуляты,
А никому та порáдоњки даты.

XI.

Смутна и невесéла убиráлася у свої хàти пàнна хорун-
жíвна, Ёсыповна Олéна, на своєму Безвérхому хúтори, що
на Сухíй бáлци. И вбираєтця и невбираєтця; трèба-бъ-то по-
спишыты, бо вже у селí передзвонылы до вùтрени ув-одынь
дзвинъ и стàлы уво всíй дзвóны дзвоныты; трéба ій поспишà-
ты до цéркви, бо учóра на домóвынахъ такъ порáдylысь,
щобъ ій тутъ у вùтрени и звінчáтysя зъ Конотопськымъ сóт-
никомъ, пàномъ Забрёхою, Мыкýтою Улáсовychemъ, а відъ
хúтора до селá бùде верстòвъ зъ пýять, або двí; такъ бтъ
трèба ій поспишàты, щобъ вýспиты, такъ щось рùкы непid-
нимаютця. Ужè вонà и розчесáлася; вже и кóсы у дрибùшки
поплелá, стала лéнты покладàты.... зýркъ! що ни нà-лучча
скindячка — що ій подарувàвъ пань судdénko... ій такъ и узя-
лó изъ-за плечéй; згадáвши ёгò, засумовáла и трóшки зплак-
нúла. Зубýха-жъ тутъ такъ и розсыпаетця. И сюдý шатnèт-
ця, и тудý мотнетця; и намýсто Олéни навýязуе на шýло
и голову квиччà; а якъ нарядыла зовсíмъ, то й выбигла мер-
щíй на двíрь; повернùлась на однíй нозíй противъ сónця трý-
чи, запепотила щось такé собí нýщечкомъ, обвелá рукóю ту-
ды де селó, та й сказала:

«Хто має поспишàты,
Нехàй невýиде зъ хàти,
И щобъ до сходъ сónця
Незнайшòвъ ни дверéй, ни викónия».

Увишèдши вп'ять у хату, стàла знаряжáты пàнночку Олéну до винця: звелíла ій трýчи поклонытись у ноги бàтькови и матери, що для такого слuchaю знайшли, а дàли й брати-кови рiйдному. Старшій дру́жци далà пару свичечóкъ п'ятакòвыхъ до винця, хùстку рùкы зв'язàты, рушниkъ пидь ноги и ша-гà пидь рушниkъ паламарèви за ставниkъ, а дàли тыхéсенько, щобъ нихтò небáчывъ, далà тéжъ дру́жди якùсь кисточку та якùсь-то репъяшóкъ и навчáла їй, що и колы зъ нýмы робыты. Отъ и пишлá наша молодá зъ старшою дру́жкою у селó, поспишàючи до вúтрени, щобъ тамъ шлóбъ прынь-маты зъ пàномъ Забрёхою, Конотопськымъ сόтникомъ, Мы-кýтою Улáсовычомъ.

Що-жъ робыла Явдóха, зостàвши на Безвèрхимъ хùто-ри? Тамъ дивовáла годiвъ сорокъ дiвка, а звалы їй Солóха. Бiдна та перебiдна: ни одéжи у нèї небулó иничóго. Та ще на однò óкослипá, видъ пárшивъ волосься повылазило и го-ловà голiсинька, якъ долоня; уся шýя у чyрякàхъ та въ пистрякàхъ, ажъ течé; на щoці òгnyкъ, зубiвъ недоликъ, горбатенька, курнòса, тилки ямка замись нога; на однù ногу кryvá и правои скарлюченой рукы до рóта не пиднесè. Отъ такù-то крáлю Зубýху узявши, та й убрàла у лéнты, и замись кíсь, порозпuskàла кинцí, удяглá у чujжù свýту, вýпрохала намýста зъ хрестàми и повъязала ій на шýю, та якъ вже зовсíмъ убрала, Явдóха посадыла ій вèрхы на пà-лычку, а самá сила на дру́гу, цмокнула, нéкнула.... пальчики чкурнùлы скiлки дùху, ажъ пýль за нýмы хmáрою. Прыбиг-ши у селó до цérкви, Явдóха й кàже Солòси: «Стiй-же ты, дiвко, на рундуку, быля кунý, та держи у руцi от-сю ма-кивку. Якýй козàкъ прýайде та бýзме тебе зá-руку, та уведé винчаться, недрочýсь, непарамоnься, винчайcь смiльво. Гля-дý-жъ, дожыдай до сходъ сónця». Солòха стàла и дожыда, а Явдóха мотнùлась до свого дíла.

Олéна-жъ зъ старшою дру́жкою знай iйдуть та поспишàють у селó, щобъ поспити до вúтрени. Олéна, що iйдé, то усé выхваля пàна Забрёху, якýй-то винъ гарный, чорнявый, пов-новыдый, якý-то въ нёго úсы штèпни и якýй сámъ увèсь лéпський та мотóрний. Якъ-же iйдучы, де тилки зiйдуть на перехréстя, то старша дру́жечка кисточкою, що далà Явдóха, трýчи пàнну Олéну у спýну тыхéнько: стукъ, стукъ стукъ!

та и прымóвить: «а гéть, нéлюбе!»; то Олéна їй и пыта: «що тý, сестryчко, менè въ спýну товчéшъ?» — «Та тó я, пàнночко, пíрьячко зняла, на кунтúши булò прыlyшпо». То Олéна и стане вп'ять про пàна Улáсовыча казаты, та вже не с-táкъ ёго похваляє: тó въ нёго немà такýхъ очýщъ, якъ у пàна суддénka; на дру́гимъ перехréстти и úсы поганиши, чымъ у пàна Халáвського; дàли вже винъ и сякýй и такýй, и стыдкýй и бryдкýй, и погàнýй и мерзéный. А якъ диш-лý до цérкви, то старша дру́жечка тыхéнько зъ-заду и роз-въязала шнурóчокъ, на чимъ повiщенý бувъ капшuchókъ, а у тимъ капшuцíй булà жáбъяча задня прàва лáлка, та зъ нéi-жъ пересùшene сéрце, та лобовà кисточека, та Мýкыто-вого слíду трòхы. Отъ якъ розвъязала, а той капшuchókъ и зpáвъ, такъ що Олéна и незчúлася; отъ вонà заразъ и кryк-нула: «Цúръ-же ємù, пéкъ ємù, томù Забрëси, нехочу та й нехочу за нёго зáмижъ. Вернiмося, сèстро, до дому». «Та чогò-жъ вертатçя?» кàже дру́жечка. «Постiймо хочъ трòхы у цérкви; колы-жъ панъ сόтникъ до тебе пидiде, щобъ шлóбъ прыньматы, то ты тутъ и видкýнсья. Сé ще ємù стыд-нýшъ бùде, що пры людяхъ такýй бéшкетъ ємù зrобышъ». «От-сé спráвdy що тákъ», кàже Олéна: «такý тутъ ємù ме-жý-очи и плóну. Ходiмъ-же у цérкву».

Увiйшлý у цérкви. Пàнна Єсыповна зýркъ - зýркъ по пérкви — немá пàна Улáсовыча. Вже шvýдко и вýйдуть, а ёгò немá; отъ вонà то почервонie якъ мákъ, то побиле якъ полотно; усé, сердéшна, бойтçя, щобъ винъ невvýшовъ, та щобъ непotaянгнúвъ ій до шлóбу. Ажъ ось, тилки що дочытá-lyся до «Во úтрые избýвáхъ», ажъ шасть у дvéri: свашкы, свityлкы, бойре, дружкó, пидdrúжий, старосты; та усé не-прости, усé зъ пàнства, у кунтúшахъ, у черкéскахъ, у сùк-нахъ такýхъ, що тилки поцмóкай! Ще важníшъ булы, чымъ у нашого поповыча, що до хvýлозóхvили ходыvъ, та оженýв-шись на нашíй дякýтни, у насъ у сeli попомъ ставъ. А за такýмъ-то пóиздомъ uвýшовъ и молодý.... Хтò-жъ-то такýй? Олéна такъ и затрусылася, якъ вздрíла, що се не панъ сόт-никъ Конотопський, Улáсовычъ, а суть панъ судdénko Ха-лявський, Омелъяновычъ, когò вонà такъ щýро любýла. А старша дру́жечка мерщíй тымъ репъяшóмъ, що вýдьма далà, прыч-та ій у спýну тóвкъ! та й прымóвila тыхéнько: «Пryче-та ій у спýну тóвкъ! та й прымóвila тыхéнько: «Пryче-

ться вп'ять». Олéна писля сéго такъ и згорýла, та промежъ

нарόду пропхалася до пана Халáвського, та ёгò зá руку сíпъ! и кáже: «Берý менè! якъ хóчъ, а беры! Колы-жъ въ тебè е дру́га, то покажы, дé вонà, я йй, сùци, тутъ-же очи вы́дряпаю. Тó я булò обожеволила, а тепérь вмрú, колы менè покýнешъ....» — «Та я жъ за тýмъ, панночко, и прыйшовъ, щобъ зъ тобою закónь прыняты», сказавъ панъ суддénko, та й потягъ їй зá-руку до стильця; а вже пíпъ бувъ поеднáный. Незабарыльсь, проспивалы «лóзу плодовыту», окрутýлы кругъ стильця, звелýлы молодымъ поциловатысь, вчystылы зъ молодого пив-кóши та й видпустылы до-дому, а самы зосталыся то свички гасыты, тó-що.

XII.

Смутный и невесéлый хóдить по хати панъ Конотопский сотникъ, Мыкýта Улásовычъ Забрёха, урядывшись якъ можно гарнішъ и вы́толывшись чистесенько, и чубъ пидстрыгши любесенько. Хóдить винъ по хати, куды ще зъ вечера прыхавъ зъ Конотопа у селб, щобъ у вúтрени винчаться зъ панною хорунживною Ёсыповною, якъ учора домовылься. Тýлки що вдàрылы въ дзвінъ до вúтрени, вже винъ и зкóчывъ, и розбудывъ пана, пýсаря Пистряка, Рыгóровыча, що поклýкавъ ёгò у старши бойре.

Пóкы дзвонылы, наше коза́цтво голылося, обувалося, одяталося; и якъ вже булà порá, одятнùвшы новý крымськихъ смúшкивъ кожухы, сталы выхóдты....

«Та отверзáйте, пане Улásовычъ, безъ преткновéня. Присíй бо часъ. Нýте-жъ, нýте! Поштò надъ зáципкою глумляєтесь? Сокрушáйте їй; отверзáйте вратá у сýны». Такъ кумандовавъ панъ Рыгóровычъ на пана сотника, що знай маца по дверямъ, та невидчынá.

— Алé! кáже Мыкýта Улásовычъ, отверзай ты, колы знайдешъ. Бáчъ, нема дверéй!....

«Чесó рáды сýе бýсть?» кáже панъ пýсарь: «дvéри суть на прáзи, а прагъ на дверяхъ. Возтягнítъ лышень плямку....

— Та якá тутъ у чорта плямка? Стina гòла, а дверей катъ-ма. Отъ сáмъ подывысь.

Кýнувсь панъ Пистрякъ.... хапъ, хáпъ! мацъ, мацъ! нема дверей, та й плямки неналàпа; сама стина стала передъ нýмы. Шукá одынъ, шукá — ажъ употie; свáрытця дру́гый и перемýнить ёгò; стане скрýзь обмáдоваты, — нема та й нема!

«Щó за недòбра маты? Дé у гáспыда подивàлъся дvéri?» ажъ скýглыть панъ Забрёха; та зъ сérця ажъ зубáмы клáца, бо вже давно у усí дзвóны передзвонылы.

— Вы́дихъ дvéri, отверзающися сýмо и овáмо, и сé не бý». Такъ гарчáвъ Рыгóровычъ, ажъ пáтлы на собí рвучы. Дали кáже: «А що сотворимо, пане сотники? разvérzimъ объятыя и прыступимъ на прыкосновéные, дондже сотворимо совокуплéные».

«Та кажы менí прóсто, пане пýсарю! Тепérь не до пýсмá!» казавъ ёму ажъ плачучы панъ Улásовычъ: «Я тákъ себé нетýмлю, а винъ ще пýсмомъ очи ковыря. Кажы-бо прóсто».

— Прыкосновéные, осязáные, сýричъ мацаные. Дадите вàшу деснышю у мою шуицу, та й бùдемо ráзомъ мацаные воспроизвóдты кругъ усí хáты, чы несокрýшася де дvéri во òнимъ мýсци, або чы не якýй врагъ, ненавýдяй добра, похóты ихъ.

Насылу розчúхавъ панъ Мыкýта, щó пýсарь хóче рóбты. Отъ и прынялъся мацаты по стинї. Одынъ ійдè увóднъ бикъ, а дру́гый у дру́гый: мацъ, мацъ! хапъ, хáпъ! одынъ бикъ, а дру́гый у дру́гый: мацъ, мацъ! хапъ, хáпъ! «Чы é, Рыгóровычъ?» «Нýсть! изчезóша яко дýмъ». «Ходíмъ далíть». Впýять пишлъ. «Чы обрилý, пане Улásовычу?» «Тфу! Бодай воны зслýзлы! А вже и «достóйно» дзвóнять. А! морóка, та й гóди!....»

Облáпають усю хáту, зíйдутця впýять до кùпы.... нема дверей, та й нема. Впýять розíйдутця; той по сбнцю, а дру́гый на-впакы сонця.... лáпають.... Зíйдутця.... нема! вже-бъ рáди, хочь бы виконце намацать, такъ и té катъ ёгò зна де дýлося. Ажъ плачутъ обýдва. Панъ Улásовычъ Мыкýта сивъ на долíви, та давай у гóлосъ: «Вже дóсе и вúтреня видíшлà, а менé панна хорунжivна дожыдалась-дожыдалась, та може вже и до-дому пишлà. Ой лéлечко, лéлечко!» А панъ Пистрякъ, знать, щось своé надùмавт; якъ стáвъ середъ хáты, розvóдьти пáльцамы и тýлки що хотíвъ щось сказаты, ажъ рóбтъ.... бráзъ плямка! рýпъ дvéri!.... шасть у хáту — Явðоха

Зубы́ха, ихъ прыятелька, Конотопська відьма, що сама таку́ мару́ на ныхъ напустила и двери видъ ныхъ зховала. Отъ и загомонила на ныхъ:

«Чы вы подурйлы, чы показы́лышя? Якого гаспыда вы тутъ робите? Чому не йдетъ винчаться? Алё за то́го выйдуть зъ вутрени, и молода зъ дружкамы давно жде, а вони тутъ ханьки мну́ть».

— Охъ, титусю! насылу промовы въ панъ Забрёха: «тутъ зовсімъ бидá».

«Смущеные вёлье учыныся, казавъ Рыгоро́вичъ, зъ пидлібья прыглядяючысь на Зубы́ху: «Сыя дверь, въ ню-же произведеные сотворять увесь родъ чоловіческыи, бысть погибшая; и се пакы обритеся, но како? невімъ!»

— Розкажи ты, пане Мыкыто, мені полюдськи, а ёго нихто невторопа. Що тутъ вамъ за прыведеные булò? Такъ пытала Явдо́ха, бу́цимъ-то и незналаничого.

«Та тутъ такé булò,» казавъ панъ Забрёха, «що якъ ёго и розказаты. Хтось булò двери въ насъ вкравъ! Вжé мы ихъ лапалы-лапалы, обмацовалы-обмацовалы; прыйшлось булò пробы кричать, а ты тутъ и ввішплá».

— Те, те, те! Знаю, знаю! каже відьма: «Бачъ, сучадо́нка що булò наробыла? Та я їй переспоро. Вона ще й не такé хоче зъ тобою зробити, та ты непотураї. Иды-лишень зъ боярыномъ швидче до церкви, та я беру свою дівку. Нерозглядай, чы вона Оле́на, чы не Оле́на, а тілки бери тý, що стойти на рундуку, быля куны, та у рукахъ червону ма́ківку держить. Гляди-жъ, недуже вередуй, и на Оле́ну, хочъ їй и побачишъ де, неквапся: то буде не вона, а зъ ма́ківкою твою. Бачъ, прыйгла зъ Кієва дядына пана суддінка Халівського, ще злиша мёне, та не-с-такъ зна, якъ я. Вона першъ въ тебе двери вкрава, а теперъ на панночку Оле́ну наслала мару́, бу́цимъ-то вона и слипа, и кривá, и чирковата, и коростява, и бу́цимъ-то вона зовсімъ не вона. Одже ты нецарамбонься, щобъ псяюха не посміялася надъ на́мы. Винчайся смільво; а якъ прыйдете видъ винця, такъ я усё злее видвернú и їй, стару суку, прожену. Бижйтъ-же швидшъ.» Та сее кажучы, глянула на Рыгоро́вича, та я моргонула єму, а той кахыкнувъ по дяківськи, та я сказавъ самъ соби: «Догада́всь!»

Отъ наши хлопчи, подяковавши Явдо́си усякъ за своё, мерцій пишли соби. Поки дійшли до церкви, ажъ вже усі повиходыли, тілки самі попи зосталися, дё-ще прыбираючи, та зъ людэй дё-хто, то свичечкы миняючи, тó-шо. А пана Халівського зъ молодою та зъ поиздомъ и духу незосталося. А Солода стойти соби на рундуку, быля куны, ма́ківку у рукахъ мнё и женыха жде. Панъ Мыкыта на нєи зыркъ! такъ у нёго у животи и похолонуло. Хорода краля!

Дывівсь, сердешный, на нєи, та здохнувшы важдко и каже: «що то за проява стойти?»

«Мню, каже писарь «яко сие есть едина изъ семидесяты дщерей царя Ирода, ихъ-же винъ окайнный породы пагубы рады рода хрестыянского. Едина суть лыхорадка, друга лыхоманка, третя трясца, четверта напрасница, пята поганка и прочни, и прочни, имъ-же нисть числа. Азъ-же мню....

— Та не мни бо, пане писарю, а кажи дило. Чы се перевертень, чы се вона спріяды така?

«Ей, господыне! Егда воззри на нєи умнымы очыма, то зрю панну Оле́ну, хорунживну, Ёсызовну, превелепишую дивицю; егда же разсмотрю їй гриховнымы, плотскими очыма, то обритаю їй изъдомою паршамы паче усихъ мерзостей всегд лыща земли. Азъ же мню, яко сие есть обаваные Явдо́хи велемудрои, рёкше Зубы́хы, еже устрои посміяния рады тресугубо-анахтемськи-проклятои відьми Кіевськои».

— Такъ що-жъ, пане писарю, браты?»

«Ta беріть, добродію. Аще сівість незазрить, беріть. Створите совокупленые, а по совокуплены усякое обаваные изчезає яко дымъ и разточаетца яко прахъ пірстний».

Отъ панъ Уласовычъ пидтягъ живить, та пидійшовъ до Солода, та я каже:

«Чы несозволите, панночко, зо мною шлобъ прыняты?» А Солода и загутнявла: «созволяю». Мерцій побравши за рученьки, якъ голубъ зъ голубкою, и вішлъ у церкву, та до стильця.

Незабарыльсь и ихъ обкрутиты. Пан-отець и каже «А поцилуйтесь!» Панъ Забрёха недуже розглядавъ, обтеръ усы, та свою гарну молоду цмоќъ! на усю церкву, та зъ радощивъ и вікунувъ попови ажъ пять алтынъ, та усё дненж-

камы и пішовъ зъ своєю молодою у Безвёрхий хутиръ. А старшій боярънъ, панъ Пистрякъ, кыпкы рве зо-смиху, та бига по селу, та збирà свій побіздъ, щобъ швидче на посадь молодыхъ садовыты.

ХІІІ.

Смутный и невесёлый стоявъ, понуривши голову ажъ до грудей, панъ Конотопський сотникъ, Мыкита Уласовычъ Забрёха, у Безвёрхому хутори быля панскихъ хатъ, дывлячись, що панна хорунжівна, Олена Єсыповна, сидѣть на посади зъ паномъ суддёнкомъ, Демьянномъ Омелянновичемъ Халівськимъ; а быля нёго стойть.... Солоха! Дівка гарна, чепурна, одягна.... бо що булò на нїй до винця позичено, чы плахта, чы намысто, чы скіндячки, то усе люде своє познималы, а вона і зосталась голомоза, боса, сорочка чорна, дирява, розхристана, и тилки що шматкомъ старої плахты зап'ялась, та і годи. Отъ усе убрањня на нїй! От-такъ-то єму удружила Явдоха Зубыха, Конотопська видьма, за той бешкетъ, що винъ їй и на річци, и надъ річкою пры усій громади зробивъ. А і не винъ-же-то, коли по правди сказати: то погравсь надъ нёю панъ Пистрякъ; винъ и пана сотника на се навивъ; ну, та знаете, що на-свити усе такъ ійде: що писарь збезділнича, такъ єму иничого; а суддя зъ дуру, не знаючи дила, пидпіше, такъ винъ и у видвити; на ному усе лыхо и зкладетца.

Стоявъ-стоявъ панъ Уласовычъ довгенько и розуму не-прыложить, що єму теперички на-свити и робити! Забітьбы на край свита, такъ усе шлюбу нерозірве: казавъ бо пры винчаньни, що «непокыну їй ажъ до смрті». А якъ гляне у вікно,—єго панна Олена сидѣть край пана Халівського; якъ послуха, що дружечки приспівують вже нетакъ, якъ учора, замисль Мыкитки, та вже Демянка, а сліпий скріпники, сидючи у сіняхъ, що є духу скрипуть Дербенський маршъ, а бісова видьма, Явдоха Зубыха, замисль матері сидѣть у червонихъ юхтowychъ чоботахъ съ пидкювами у п'ядь, а на голові кыбалка, що усе-то зять, панъ Халівський надаровавъ, та ще вона визирне до нёго у виконце, та і глузує надъ нимъ: такъ ажъ обі-полы бъётца рукамы и зубамы клапа.

Панъ Рыгоровычъ мавъ булò покынуты и своє бойринство и прытулиться до чужого весилья, бо бачивъ, що тутъ и страва усяка мудра, и горилки багацько, и поштують на подрядъ усіхъ, нерозбираючи, хто першу п'є, а хто вже и п'яту. Питкнувъ булò, такъ єму и чарки понюхати недалы и у хату ходу недалы. «Иди, кажуть, соби на своє весилья». Отъ винъ подумавъ, що, каже, «живе покыну, а мертвого пиду съкаты», плонувъ имъ черезъ порігъ, та і пішовъ до свога пойизду.

Отъ ихъ дружко зибрavъ усіхъ и каже: «А що-же, пане сотнику! якого піва наварилы, таке бùдемо і п'їти. Чого тутечка бùдемо розглядати? Треба своє діло справити. Пойдемо-лишень у Конотопъ, трéба, якъ почалы, такъ по закону и скінчати; вже і нерано».

Пойхалы, прыйхалы, сякъ-такъ далы порадокъ; досталы дё-чого у пана Уласовыча зъ материзыни, прыкрыли гришине Солопыне тіло, стала хочъ трохи не-с-такъ бридка; посадилы молодыхъ за стіль; стравы-же булò усякои наварено, була-же младика, була і варена. Таки нічого сказати: булò діло зъ порадкомъ.

Чы спивалы дружечки, чы неспивалы; чы танцювалы парубкы зъ дивчата, чы нетанцювалы, а мерцій подилылы коровай, та і положилы молодыхъ спати.... Зыхнувъ не разъ тяжко та важко панъ Уласовычъ, згадуючи, на якихъ-бы-то мякесенъкъ подушечкахъ спавъ-бы винъ зъ панною хорунжівною и усе.... и тее.... а тутъ довелось лягати на свой панычевський перини, та ще зъ королявою Солохою.... Та ще на ту биду, збираючись на панни Єсыповни женитися, Пазьку, таки наїмичку свою, що єму усегда писля обідъ у головці съкала, видпустивъ до пана писаря до тога-же діла. А сидючи на посади зъ своєю Солохою, якъ вздривъ Пазьку, що прыйшла на весилья дивитися, такъ.... ажъ оско ма єго уязла.....

Ну, сякъ-такъ, переночовали. Яка ни була Солоха, а прийшлось тій, що замисль матери, по закону хомутъ надівати, якъ відитца часомъ по весильямъ у городи.... Ще-же дужче пана Уласовыча уязвъ жаль, якъ панъ Халівський зъ своєю молодою прыйтъ тарадайко у городъ покриватися. Попереду везуть на превысоченному дрютиці запаску шовкову

та червону-червону, якъ є сїма настóща калýна.... и кòнямъ чубы, и музыци и рўки, и скрышку, и чўбъ, и усы червонымы лéнтамы поперевъязовали; и покрывали молодыхъ у цérкви. А въ пана Мýкыты Улáсовыча Забрёхы, хочъ є и стёжки, є и хустки, та ба! невывезло. Повівъ Солоху покрывааты дружкó.... на смитья, по закону. Лыхо нащому панови Забрёси та й гóди!!!

Зибралыся лóде, лагодятся калачь раздилаты, змовляютця, чымъ пана Забрёху дароваты: «сѧкýй-такýй, а винъ є сотникъ надъ сótнею, старшина, жмёною прíдева невидбóдешъ; а коли не тákъ, то вінь такы своє колы-небудь виддáчыть». Отъ рýдютця промежъ сèбе: той хóче баранця, той порося, той телушку даты, и вже панъ Пистрякъ, звычайно, якъ пысарь, узвыши вúголь у рўки, хóче запысовати на стині, хто щò подаруе; а дружкó збираетця выкрыкати такымы голосамы, яку хтò скотыну подаруе..... ажъ ось и вбить коzакъ изъ Чернігова и заразъ подавъ пысъмo до пана сотника видъ самисиньского пана полковника Черніговського.

Наду́всь нашъ панъ Забрёха, мовъ индýкъ, и ставъ шыкаты, щобъ усі замóвчали, и кáже: «Цытте-лышенъ, мовчить! Пане пысарю! а прочытай-ке сей лепóртъ. Бачъ, менi ніколы; я тепéрычкы на посади сижу, я молодýй. А чытай, чытай! Чы нема якои новыны, абò якои мылосты? Та голоснішъ чытай!»

Пóкы панъ Пистрякъ чытавъ по складамъ та зопынявся надъ слово-тытла, тákъ щеничого; якъ-же ставъ по верхамъ чытаты, тákъ ну! — фить, фить!.... та й тилки. Тамъ булò такé пысано, що пана Забрёху, такы нашого Мýкыту Улáсовыча, зачымъ пепослúхавъ пана полковника Черніговського та непришóвъ зъ хвáброю Конотопською сótнею у Черніговъ, якъ єму булò пысано, а замісць тóго заполісковавъ у ставкó Конотопськихъ молодыць та старыхъ бáбъ, мовъ плáття, та зъ пив-десятка ихъ на смерть утопивъ; а дали якъ вýшукавъ промежъ ныхъ відьму, та їй и пиддáвся, и чортяци дúшу закрепостивъ, та й литавъ у вýрі, мовъ той птахъ замóрський, що усі лóде бáчыли и дывовáлись, и полякались, а дé-якимъ малымъ дítямъ и переполохъ вylivály, тákъ-то дòбре кумáндovавъ панъ сотника надъ своєю сótнею; тákъ за té єго зъ сотничества и зминыты....

Якъ се почúvъ нарóдъ, тákъ и вжахнúlyсь, и стоять роты пороззявлёвавши, а напь сердèшний Забрёха сидыть, мовъ гарячымъ борщемъ похлынùвся..... и казаты-бъ-то, и у горли застряло; и поблідъ, и посынивъ, и запиныхъ, и слёзы пустыть. А Рыбóровычъ єму и кáже: «От-также пане сót... чы-то-пакъ вже пане Мýкыто! тákъ тобi и трéба. Ты вже булò дúже розибрáвся и вже й пысаря неслúхавъ и мавъ умнішый єго буты, та бáчъ, у вýрі литавъ, та сótничество и пролитавъ. Сè-жъ ще на пéршому листку такъ пысано, а ось перевéрнемо на дру́гий, щò-то тамъ прочытаемо. Може й нашъ верхъ бùде. Цытте-жъ усí, слухайте; когò начытáю надъ вàмы сотникомъ, тákъ заразъ покланяйтесь єму и на рaléць зъ гостынцамы їйтите».

Та й перевернúвъ паныръ, усы розглáдывъ, озырнúвъ усіхъ, щобъ дывылься на нёго и кахыкнувъ трýчи по школáрськи, и ставъ чытаты.... якъ-же начытавъ, що Конотопськымъ сотникомъ настановылы не єго, якъ винъ бажавъ и щыро надіявся, и зъ тымъ и Забрёху зкрутывъ зъ сотничества, а зъ дру́гой сотни узялъ суддénка, Дем'яна Омеляновыча пана Халáвського; та й пысъмo упustыть и голову похylыть, и довго думавъ, думавъ, дали пиднявъ голову та й кáже собi: «Дармá! пидибьюсь пидъ новóго та й буду имъ орудовать. Недóвго буде пановаты. Поштю и сёго у дурни, єго и змíнять, тогдi вже пèвно я буду. Оставáйся-жъ, пане сót.... чы-то-пакъ пане Мýкыто, зъ своєю Солохою, а я пиду до новóго пана сотника, Дем'яна Омеляновыча, и той подарунокъ, що лагодыть тобi на весилья, понесу єму на рaléць. А хтò, хлопчи, зо мною?»

— Я! я! я! заревла громáда и потягли зъ хáты, не-вважающы, що й чаркы пональвани и калачь дружкó покráявъ. И щò-то сказаты: усí, и дружкó, и пиддрóжий, и бояре, и усí розійшлись; зоставсь самъ Мýкыта зъ Солохою; нíкому булò и стрáвы йисты, що на обидь понавáрёвали. От-такé-то булò весилья у Мýкыты Улáсовыча Забрёхы, що бувъ кóльсь у слáвному сотенному мистéчкови паномъ сотникомъ!

XIV.

Смутный и невеселый увійшовъ на дру́гий дénь у хáту до Мýкыты Улáсовыча Забрёхы панъ Конотопський пысарь,

Прокіль Рыгровичъ Пистрякъ. Та ввишёдчы, такъ и пото-
чывся на лаву, зхылывсь на стіль та й заголосивъ.....

«Незадавай жалю, Рыгровичъ!» каже ёму Уласовычъ:
«тутъ и такъ нудно на світъ дивитись. Чого-бо ты выешъ,
неначе собака? Хыба чы ненапала и на твою Пазьку коро-
ста, якъ на мою Солоху?»

— Бодай усій на-свiti и Солохи, и Пазьки, и Явдохи,
усій, усій покоростявили, то мени й байдуже. Гóре, Уласовычу!
тогре постыже мою утробу до раздраженя!

«А мені що за нужда?» казавъ Мыкита, згадавши, якъ
видійшовъ видъ нёго Пистрякъ, почувши, що ёго зминыли, и
недавъ ёму ніякої порадоньки, та ще у вичи и насміявся:

— Невозпомяни мойхъ пèрвихъ беззаконий, друже!
Нини и азъ гришний у простоти содержуся.

«Якъ-такъ?» зпытаў Уласовычъ; а Пистрякъ по-своему,
по-пysьменськи и розказавъ, якъ винъ прыйшовъ до нового
сотника прехвàброви Конотопськои сотни, Дем'яна Омелано-
вича пана Халівського и якъ той, каже: «возврівъ на нёго
гордымъ бокомъ и нечестымъ серцемъ, акы на пса смердяча»,
и звелівъ ёму пысати до вельможного пана полковника ле-
порть объ такимъ и объ такимъ дили. Рыгровичъ захотивъ
помудровати и щобъ зъ пèршои поры зануздати пана сотника
по своєму, щобъ недуже брышкавъ противъ пысаря, напы-
савъ по-своему. Панъ сотникъ розчухавъ, що нетакъ, бо й
самъ бувъ пысемній, каже пысареви: «нетакъ!» а пысарь
ёму у одвіть: «такъ! я вже знаю, що по-мòemu лúче бùде». Панъ сотникъ крикнувъ: «пышы по-мòemu!» а пысарь каже:
«я на тè пысарь, я знаю, якъ и що трèба!» Якъ-же панъ
сотникъ розлютується, якъ крикне: «такъ ты вже не пысарь,
сякъ-такъ сину!» и почавъ коренити и батька й матиръ,
попередъ Забрёшнихъ, а дали й Пистряковыхъ, и ввесь родъ
ихъ, а дали самого Пистряка лаявъ-лаявъ на всі боки, та
въ потильцю и вигнавъ ёго зъ хаты, и зминывъ ёго зъ пы-
сарства, а намись ёго настановивъ пидпysчого, хлопця, блазня,
«его-же», такъ закинчавъ Пистрякъ, «неедыножды за возло-
бы чухрахъ и по лядвіямъ поруганые чыныхъ».

«Скажи мені на мілостъ, Рыгровичъ», пытавъ Мыкита
Уласовычъ: «хто се намъ таку пакость укрутывъ?»

— Оле мені! здыхнувшы казавъ Пистрякъ: «врагъ рода
чоловіческого, Явдоха Зубыха, великоименитая відьма пре-
славной слободы Конотопа. Сия-то увомéзыла, що й поле-
тівъ еси, акы птиця пернатая; вона обуяла и панну хорун-
жівну, ныни паню Халівську, та ще—бхъ!—и сотничу, во
еже-бы имити непреткновенное намиреные соитися зъ тобою
у бракъ; вона и до убýтку тебѣ препроведé; вона и глумленые
надъ нами вчынила, похытывши въ насть дверы; вона пре-
врати гнуснообразную твою паню Солоху—нехай здорова бù-
де!—замись липообразной панни Олени и одружъ тебѣ зъ
нèю; вона, вона всёму злу суть и вина, и прычина, и пред-
метъ. А все съе учыни у отмщёные за поруганые надъ ляд-
віями ея. Вотще мы ій, друже, замись прочуханки, несож-
гòхомъ, яко язычницю, хварысéйку, садукéйку и мытарку, у
пещи халдейської!»

«Такъ подаймо на нèи лепортъ!» казавъ Забрёха: «нехай
вона намъ заплатить за безчестя, що нась позминяли, та ще
мене на Солбси оженяли. Нехай ій посадить у колоду.....»

— Овва! здыхнувшъ Рыгровичъ, и каже: «Неймати нини
власти надъ нèю нихто. Пани сотничука учынила їй парчеве
возглавье, сиріч очіпокъ, и нову намітку, и плахту; а панъ
сотникъ Халівський пристави до їй раба и даде коня и
мєска, и ділателя, щобъ и дрофа рубавъ, и воду возывъ, и
кота годувавъ. И дана їй власть на усому лыци земному и
поляклувати, и обаяти, и глумитися цілое врèmeя и поль-
врèmeни».

«Такъ знаєшъ, що зробимо? Заклычимъ їй, мовъ добрі,
до сèбе въ гости. Першъ почастуємъ, а дали надаємъ туза-
нівъ, и щоки їй попибъємъ, и зуби останні повибываємъ».

— Плонь, друже, на сию Явдоху! А паче усого пове-
льчиць, господише, унести носатку чого-небудь. Ось вищиймо жур-
бъ рàди, то лúче буде паче и обаче.

«Та й вищиймо-жъ!»
Отъ Уласовычъ и гукнувшъ на Солоху, а вона имъ уто-
чыла и унесла чого трéба булò. Сталы кружати. Повыши-
жовавши гарненько скілки тамъ носатокъ, зъ журбъ лèдві-
розійшлисѧ по хатамъ. И писля того, що дénь, то и зходи-
лися журитися та знай кулькали, бо нічого имъ булò білшъ
робити. Мінулося панство.

ЗАКИНЧАННЯ.

А сюю пòвисть, або казку, та розкáзовавъ менi покiйный Панасъ Месюра — коли знаete; и вонà дуже добга. Тамъ е такé, що i панъ Халiвський, Демьянъ такi Омеляновичъ, бтъ що настановилы сотникомъ у слáвному сотенному мистечкови Конотопи намисць Мыкиты Улáсовича пана Забрёхи, дуже швидко передъ начàлствомъ щось процвиndryvъ и ёгò зъ сотенства зминылы. А ёгò жинка, се-бъ-то Олена Їсиповна, що була панна хорунжива и попереду жила у Безвèрхому хùтори, що на Сухiй Балци, такъ щось тамъ.... якосто.... гмъ! пробрóила.... незнáю, що и якъ.... тiлки мужикъ їй и очипокъ збывъ, усi патлы пообрывавъ, и очи попидбывавъ, а дали пидрiзану водывъ по усёму Конотопу, чо вùльпянь, а пысарю, що намисць Прокопа Ригоровыча Пистряка ставъ, молодий парень, собою чорнiвый та красnivый, та уязвъ, та пив-головы ёму у подòвшъ обривъ, та й прогнавъ видъ сèбе.....

Усiмъ-же имъ се стaloся ось за щò. Пану Забрёси— щобъ нездававсь на пысаря, а робивъ сámъ, якъ вiнъ е начàлникъ, та щобъ робивъ по-правди; щобъ слiхавъ, що прыкаzano видъ начàлства, а то ёму начàлство предпysue у походъ iйтъ, може боронити нарòдъ видъ непрыятеля, а винъ уязвсь заполисковать жинокъ, бачъ топтыти видемъ, щобъ вернùлы дощъ на землю: бùцимъ-то видьми мòжуть противъ небесноi силы якi кáпость на-свити зробити? Усé iйде по Бòжому повелiнню. Та щобъ нетопивъ нарòду; бо пòкы до видьми добрався, скiлки дùшъ згубивъ позанапrásno? Щобъ неудавався у чакловання, покинувши Бóга мылосéрдного; бо чортяка зáразъ чèрезъ свою наñьмьгчу, Зубыху, поправся надъ нимъ дòbre, що и у вырiй полетивъ, мовъ гусакъ, людямъ на-smихъ!

Пистряку Ригоровычу, щобъ необdуревавъ свого начàлника, непoшывавъ ёгò у дùрни, а щобъ робивъ и казавъ передъ нимъ усю праvdu. Щобъ розсéрдившись на людей, нeroбивъ имъ биди, якъ тутъ зъ жинкамы: на кого сéрдився, а скiлки дùшъ занапастивъ, у водi потопивъ и сырить зоставивъ? а що найшупче, щобъ непыивъ такъ цùпко горилки.

Й пàну Халiвському зъ ёгò жинкою немынùлося: непожилы у ладу. Зачымъ зáразъ кинулися до видьми? Зачымъ черезъ чакловання та ворожиння, покинувши законъ святый, собi побралыся? Эгé! Хоть и прынялi шлюбъ, та якъ не черезъ Бòжу вóлю, а черезъ Явдоху, та черезъ їi репъяхи, та кисточки сушеноi жабы, такъ вонò усè и пàло прахомъ.

А що Зубыси достàлося, такъ нехàй Бóгъ боронить! Пòкы панъ Халiвський бувъ Конотопськимъ сотникомъ, такъ пожила у роскóши. Бùвъ їй и батракъ, була й наñьмьгча видъ сотника панчиною прыстàвлена, и на ралéць ходили до нèи люде зáразъ писля сотнички и нихтò не смiвъ їй не тiлки видьмою або чимъ взвивати, та ще й величали їй по мénynю: Семёновна, або пани Зубыха. Отъ до чòго булò прyишлó. Якъ же пана Халiвського зминылы, такъ и на нèи увèсь мыръ плiбнувъ. Та вонà такi швидко зачахла, зачáвлила и скоро дùбадала. Та ще незàразъ и вмérла. Щò вже stràждала! Умирà и невмирà; и руками и ногами недвига; а стóгне на усю хáту, такъ що и на вùльщи чутé булò. А тутъ ще кiть їi розходився, та нявчить за нèю, скiлки е дùху..... Отъ тámъ-то нестрáшно булò!.... Дали зирвалы стéлю..... тутъ де уязвся бòронъ та чòрний-чòрный; улетячи у хáту, надлетивъ надъ нèи, крýлами махнùвъ.... тутъ їй аминь.... тiлки зùбы вýскalыла!... а кiть такъ и лóпнувъ, якъ пузарь; а бòронъ, хтò ёгò зна, дé и дíвсь!... Никуды їй полодськи ховати; вýвоклы за селó, зарылы ныць у яму, прыбильы оськовымъ кiлкомъ та звèрху и заплишылы, щобъ ще незскóчila. Собацi собача смéрть!

Отъ вамъ и Конотопська видьма.

Кинець.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
Імени І. І. МЕЧНИКОВА

113024

Н-46009

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧИНСЬКОВА